

2034

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ MİMARLIK FAKÜLTESİ

ESKİŞEHİR'DE ODUNPAZARI TARİHİ YERLEŞİMİNİN
FİZİKSEL GELİŞİMİ VE GELENEKSEL KONUT
DOKUSUNDA DİZGESEL ÇÖZÜMLEMELER

(DOKTORA TEZİ)

NESLİHAN SÖNMEZ

Y.Mimar

Doktorayı Yöneten: Prof.Dr. METİN SÖZEN

İstanbul, Ağustos 1983

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I-II
ALMANCA ÖZET (KURZFASSUNG)	III-VII
GİRİŞ	1-6
A-Çalışmanın Amacı	3-4
B-Kapsamı	4-5
C-Yöntemi	5-6
1.BÖLÜM - ESKİŞEHİR KENTİ FİZİKSEL VE TARİHSEL VERİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ	7-26
1.1- Kentin Coğrafi Yapısı	7-16
1.1.1- Yeri, Konumu, Sınırları, Yüzölçümü	7
1.1.2- Yüzey Şekilleri, Jeolojik Yapısı, İklimi, Bitki Örtüsü	8-9
1.1.3- Ulaşımı	9-10
1.1.4- Nüfus ve Demografik Özellikleri	10-13
1.1.5- Sosyal ve Ekonomik Yapısı	13-16
1.2- Kentin Tarihsel Gelişimi	17-26
1.2.1- Tarihte Eskişehir	17-21
1.2.2- Kentin Fiziksel Gelişimi	21-26
1.2.2.1- Antik Dönem Siti Doryleum/ Dorylaion	22-24
1.2.2.2- Türk Dönemi Siti Sultanyügi/ Sultan Üyüğü/Sultan-önü/Odunpazarı ve Kentin Fiziksel Gelişimi	24-26
2.BÖLÜM - ODUNPAZARI KENTSEL SİTİNİN FİZİKSEL DEĞERLENDİRMESİ	27-53
2.1- Odunpazarı'nın Kentsel Sit Olarak Sağladığı Veriler	27-29
2.2- Odunpazarı Kentsel Sit Sınırları ve Koruma Bölgelerinin Belirlenmesi	29-33
2.3- Coğrafi Yapı	33-34
2.4- Ulaşım	34-37
2.5- Altyapı Olanakları	37-39
2.6- Fiziksel Çevreyi Oluşturan Mimari ve İşlevsel Verilerin Çözümlemesi	37-48
2.6.1- Yapı Alanları	41-46

2.6.1.1-	Dinsel ve Sosyal Amaçlı Yapılar	41-44
2.6.1.2-	Kamu Yapıları	44
2.6.1.3-	Ticaret Yapıları	45
2.6.1.4-	Konutlar	45-46
2.6.2-	Ulaşım Alanları	46-47
2.6.3-	Yeşil Alanlar	47
2.6.4-	Yapılanmamış Alanlar	47-48
2.7-	Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikler	48-53
3.BÖLÜM - ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARININ DİZGESEL ÇÖZÜMLEMESİ		
		54-88
3.1-	Geleneksel Konutların Kentsel Tasarım Özellikleri	54-63
3.1.1-	Parsellerin Oluşumu, Mülkiyeti ve Büyüklükleri	54-55
3.1.2-	Yapılanma Koşulları	55-59
3.1.2.1-	Parsel İçi Konumlanma Özellikleri	55-56
3.1.2.2-	Taban Alanı Büyüklükleri	56-57
3.1.2.3-	Taban Alanı Katsayıları	57-58
3.1.2.4-	Yükseklik ve Kat Adetleri	58-59
3.1.3-	Zemin Katların Kullanım Biçimi	59-61
3.1.4-	Kent İmgesel Değerleri ve Sokak Görünümüne Katkıları	61-63
3.2-	Geleneksel Konutların Mekan Tasarım Özellikleri	63-75
3.2.1-	Kullanıcı Eylemleri	63-65
3.2.2-	Eylemlerin Yer Aldığı Konut Birimlerinin Plan Tasarım Özellikleri	65-75
3.2.2.1-	Mekansal Örgütlenme/Plan Tasarımı	65-70
3.2.2.2-	Plan Tasarımında Çıkma Düzeni	70-71
3.2.2.3-	Pencere Düzeni	71-72
3.2.2.4-	Odalara Giriş Düzeni	72-74
3.2.2.5-	Saçak Düzeni	74-75
3.2.3-	Konut Birimlerindeki Donanım Özellikleri	75-77
3.3-	Strüktür ve Bezeme Öğelerinin Yapısal Tasarım ve Gereç Özellikleri	77-88
3.3.1-	Duvarlar	77-78
3.3.2-	Döşemeler	78-79
3.3.3-	Merdivenler	79
3.3.4-	Çıkmalar	79-83

3.3.5- Çatılar	83-84
3.3.6- Kapılar	84
3.3.7- Pencereleler	85
3.3.8- Tavanlar	85-87
3.3.9- Balkon Korkulukları	87
3.3.10-Ayakkabı Silecekleri	87-88
4.BÖLÜM - SONUÇ	89-90
NOTLAR	91-95
BİBLİYOGRAFYA	96-99
EKLER	I-LVII
EK 1- 1981 ve 1982 Yıllarında Odunpazarı'nda Yapılan Sosyal Anket Formu Örneği	I-VI
EK 2- Mahalle, Ada, Parsel ve Yapı Alanlarının Hesaplanması İçin Pantograf Kullanarak Sağlanan Veri Örnekleri	V-VI
EK 3- Pantograf Verilerinin Elektronik Bilgi İşlem Makinalarında Değerlendirilmesi İçin Kullanılan Program Örneği	VII-VIII
EK 4- Kurşunlu Külliyesi Plan ve Kesitleri	IX-XVIII
EK 5- Odunpazarı Kentsel Sit Alanından Sokak Görünümleri	XIX-XXII
EK 6- Yapısal Tasarım ve Gereç Özelliklerine Göre Çıkma Çeşitlemeleri	XXIII-XXXIV
EK 7- Çatı ve Saçaklarda Bezeme Ögeleri	XXXV-XXXVIII
EK 8- Kapı ve Pencereleler	XXXIX-XLIV
EK 9- Tavanlar	XLV-LIII
EK 10-Balkon Korkulukları	LIV-LV
EK 11-Ayakkabı Silecekleri	LVI-LVII
FOTOĞRAFLAR	LVIII-LXXX
ÖZGEÇMİŞ	LXXXI

ÖZET

Günümüzde artık tüm insanlığın ortak malı olarak kabul edilen tarihsel değerlerin saptanması, belgelenmesi, tanıtılması, korunması ve gelecek kuşaklara özgün niteliklerini yitirmeden aktarılması, çağdaş insanın en doğal görevi olarak kabul edilmektedir. Neolitik Çağ'dan günümüze kadar çeşitli insan topluluklarının, siyasi birimlerin, ulusların yaşadığı Anadolu'da tarihsel değerler açısından yoğun birikimlere sahip olduğumuz da bir gerçektir. Bu değerler arasında hiç kuşkusuz en önemli yeri, çoğu yerde kültür katları üstüste gelen Anadolu kentleri almaktadır. Anadolu'da kentsel yerleşimlerin fiziki yapısı, Türklerin gelişinden sonra yeni bir kültürel boyut ve içerik kazanmıştır. Anadolu-Türk Kenti olarak tanımlanan bu oluşumun fizik mekan örüntüsünde somutlaşan ortak paydalarını, çağımızın hızlı değişim koşulları içinde fazla geç kalınmadan belirleme zorunluluğu vardır. Bu araştırmaya ulusal kültürümüzün Anadolu'daki gelişim dönemleri için önemli kesitler veren Anadolu-Türk Kentinin ve Türk Evinin fiziksel planda açıklanmasına katkıda bulunmak amacıyla başlanmıştır. Bu amaca yönelirken; araştırmaların doğrudan tarihsel kentlerdeki fiziki yapı üzerinde yoğunlaşması gerektiği dikkate alınmış ve tezin çalışma alanı, Eskişehir'deki Odunpazarı tarihi yerleşiminin fiziksel gelişimi ve geleneksel konut dokusu olarak belirlenmiştir.

Tez; çalışmanın amaç, kapsam ve yöntemini de içeren *Giriş* bölümü dışında dört ana bölümden ve eklerden oluşmaktadır.

Eskişehir kenti fiziksel ve tarihsel verilerinin genel tanıtımı amacını üstlenen *1.Bölüm*'de; önce kentin coğrafi yapısı ele alınarak yeri, konumu, sınırları, yüzölçümü, yüzey şekilleri, jeolojik yapısı, iklimi, bitki örtüsü, ulaşımı, nüfus ve demografik özellikleri, sosyal ve ekonomik yapısı incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca kentin tarihsel gelişimi üzerinde de durulmuş ve kaynaklardan edinilen bilgilerin ışığı altında özellikle fiziksel gelişimi saptanmaya çalışılmıştır. Kentin fiziksel gelişimini belirleme çalışmalarında varılan sonuçların, yalnız Eskişehir için değil, son yıllarda üzerinde çeşitli tartışmaların yapıldığı Anadolu-Türk Kenti kavramı için de bazı önemli veriler sağladığı gözlenmektedir.

Odunpazarı kentsel sitinin fiziksel değerlendirmesini içeren *2.Bölüm*'de; önce bölgenin kentsel sit olarak sağladığı veriler araştırılmış, ardından sit sınırlarının ve koruma bölgelerinin belirlenmesine çalışılmıştır. Bölgenin coğrafi yapısı, ulaşımı, altyapı olanakları, fiziksel çevresini oluşturan mimari ve işlevsel verilerin çözümlemesi ile demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri de bu bölümde incelenmiştir. Fiziksel çevreyi oluşturan mimari ve işlevsel verilerin değerlendirilmesi genel başlığı altında yer verilen yapı alanları bölümünün açılımında;

bölgedeki dinsel ve sosyal amaçlı yapılar, kamu yapıları, ticaret yapıları, konutlar ele alınmıştır. Odunpazarı'ndaki dinsel ve sosyal amaçlı yapılar incelenirken, kentsel sitin merkezinde bulunan Kurşunlu Külliyesi'nin tarihsel çekirdek açısından fiziki önemi yanında, yapım süreci ile ilgili önemli bir sorun da açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Aynı bölümün konutlar iç başlığı altında ise bölgedeki konut varlığı, yapım teknolojisi ve mekan düzenleme ilkeleri açısından gruplandırılmıştır. 2.Bölüm'de son olarak bölgenin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerini belirlemek amacıyla, kaynak veriler ve alan çalışması sırasında %20 örnekleme ile uygulanan sosyal anket sonuçlarının ortak değerlendirilmesi yapılmıştır.

Odunpazarı tarihsel sit bölgesindeki geleneksel konutların tüm öğeleriyle tanıtımına ve dizgesel çözümlemesine yönelen 3.Bölüm, konunun ağırlık merkezini oluşturmaktadır. 1979,1980,1981 yıllarındaki alan araştırmaları sırasında bölgede, geleneksel özelliklerini önemli ölçüde koruyabilen 294 konut tespit edilmiştir. Bu konutlar Eskişehir kentsel yerleşim dizgesi içinde bir alt dizge oluşturan Odunpazarı sit alanının fiziksel çevre özelliklerini belirleyen başlıca öğelerdir. Geleneksel konutlar ayrıntılı olarak ele alınırken; bölge için ileride yapılması gereken bir "Koruma-Geliştirme Projesi"ne girdi sağlamak üzere, bilgi toplama sürecinden elde edilen veriler çözümleme, birleştirme ve değerlendirme aşamalarından geçirilerek planlama girdileri biçimine dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Geleneksel konutlar 3.Bölüm'de önce kentsel tasarım özelliklerine göre parsel oluşumları ve büyüklükleri, parseldeki konumları, yapılanma koşulları, zemin kat kullanımları, kent imgesel değerleri ve sokak görünümüne katkıları dikkate alınarak incelenmiştir. Daha sonra mimari mekan ve yapısal özelliklerine göre kullanıcı eylemleri ile konut birimleri ve bu birimlerin tasarım özellikleri, konut birimlerindeki donatım öğeleri, strüktür ve bezeme öğelerinin yapısal tasarımı ile gereç özellikleri açısından araştırılmaya çalışılmıştır.

4.Bölüm'de ise araştırmanın sonuçlarına ilişkin genel değerlendirmeler yer almaktadır.

KURZFASSUNG

Die geschichtlichen Werte gehören zur Zeit der ganzen Menschheit. Diese geschichtliche Werte zu bestimmen, argumentieren, bekanntmachen, schützen und den nächsten Generationen ohne ihre spezielle Besonderheiten zu verlieren weiterzugeben ist die natürlichste und wichtigste Aufgabe des modernen Menschen. Es ist eine Realität, daß wir in Anatolien; wo von der Neolitik-Zeit bis heute viele verschiedene Kulturgruppen, Nationen, politische Einheiten gelebt haben; seine Nachprodukte als Kultur und geschichtlichen Werte eine Menge von Ansammlungen haben. Die Anatolischen Städte, die bei diesen Werten besonders die wichtigste Stelle nehmen, spielen dabei größere Rollen, wo in meisten Abteilen viele Kulturschichten aufeinanderkommen ein.

Nachdem die Turken in Anatolien ankamen, hatte der physikalische Bau der städtischen Ansiedlung und das städtliche Leben eine neue kulturelle Bedeutung bekommen. Dieses Entstehung ist als Anatolien-Türken-Stadt genannt. Ihre gemeinsamen Eigenschaften dieser Entwicklung sind in der Ordnung des physikalischen Wohnsitzes erkennbar. Diese Besonderheiten der anatolischen Civilization sollen ohne Zeit zu verlieren bestimmt werden. Diese Bearbeitung hat den Sinn, Die Entwicklungsperiode unserer nationalen Kultur in Anatolien zu bestimmen/zu Tage zu bringen. Die Erforschung der Anatolien-Türken-Stadt und Haus der Türken im physikalischen Bedeutung wird zu dieser Bestimmung viel helfen. Zu diesem Zweck wurde besonders achtgegeben, daß die Forschungen direkt auf den physikalischen Bau der geschichtlichen Städten beeinspruchen sollen. Das Thema der Thesebearbeitung beinhaltet, die in Eskişehir

sich befindende alte Odunpazarı-Siedlungen/geschichtliche Kern und deren physikalische Verbreitung und traditionale Wohnungsmenge mit einer linearen Auflösung aufzuklären.

Die These beinhaltet außer der Einleitung, die aus dem Zweck der Arbeit, Inhalt und Förderung entsteht, noch vier andere Hauptabteile und Zusätze.

Die 1. Abteilung hat den Zweck den Stadt Eskişehir mit den physikalischen und geschichtlichen Werten allgemein bekanntzumachen. Zuerst wurde die geographische Besonderheit der Stadt; als Stelle, Lage, Grenze, Größe, Pflanzgeographie, Verkehr, Bevölkerung und demographische Eigenschaften, ihre soziologische und ökonomische Bau durchgearbeitet. In dieser Abteilung wurde auch noch die geschichtliche Entwicklungsphasen der Stadt genannt und mit Hilfe der Wissensquellen besonders seine physikalische Entwicklung zu bestimmen versucht. Es ist herausgefunden, daß die Ergebnisse von dieser Bearbeitung, die physikalische Entwicklung der Stadt zu bestimmen, nicht nur für den Stadt Eskişehir, sondern auch für die Benennung aller Anatolien-Türken Städte manche wichtige Erfahrungen gibt. In Eskişehir hat man nicht nur den zur Zeit der Frigen gegründete und bis Ende der Byzantinen-Zeit herrschende antike Dorylaeum/Dorylaion, aber auch noch einen anderen türkischen Ort, den sogenannten Sultanyüğü/Sultan Üyüğü/Sultan-önü herausgefunden. Dieser Ort ist zum ersten Mal von den Anatolischen Seldschuken gebaut worden und besteht wie die islamisch-vorantolischen Türken-Städten aus zwei Teilen. Ein Teil ist Marktgebiet (Rabad) und ein Teil ist Siedlungsplatz (Şehristan). Heutige Odunpazarı/der Wohnplatz, der nur von diesen Gebieten geblieben ist, hat in der Vergangenheit seine ursprüngliche Form zum Teil

verändert behalten. Bis heute ist das Kaufgebiet nicht geblieben.

Die 2. Abteilung beinhaltet die physikalische Beurteilung der städtlichen Odunpazarı Sit. Zuerst wurden die Ansammlungen, die das Gebiet als städtischen Sit angeben durchgesucht, dann wurde untersucht, die Grenzen und Schützgebieten der Sit zu bestimmen. In dieser Abteilung wurde auch die geographische Bildung, Verkehr, Unterbau Besonderheiten des Gebiets, seine demographische und sozio-ökonomische Eigenschaften untersucht. Die Abteilung Baugebiete wurde mit der Titel "Bestimmung der architektonischen und funktionellen Ansammlungen, die die physikalischen Umgebung einbilden" angegeben. Im Gebiet wurden die Bauten für sozialem und religiösem Zweck, staatlichen Bauten, Bauten fürs Handel Wohnungsbauten untersucht. Während die Bauten wegen ihren soziologischen und religiösen Zwecken untersucht werden; hat man auch den in Zentrum befindende "Kuşunlu Külliyesi" nachgeforscht. Kuşunlu Külliyesi nimmt im geschichtlichen Kern mit physikalischen Besonderheiten eine wichtige Stelle. Nebenbei der physikalische Bildung dieser Baukomplex wurde auch in diesem Abteil eine wichtige Bau-Zeit Probleme untersucht. Külliye hat im Jahre 1525 erbaut und nachdem wurde dem Bau von Mimar Sinan sämtliche Nebenteile/manche sozialische Bauten angesetzt. Diese Poobleme besteht von der Bau-Zeit und Lageplan Besonderheiten der Bauten, die von Mimar Sinan erbaut wurden. Im selben Abteilung unter dem kleinen Titel Wohnungen; wurde die Entstehung der Wohnungen, als ihre Bautechnologie und ihre Raum-Ordnung Eigenschaften eingeordnet. In dieser Abteilung wurde zuletzt die demographische und sozio-ökonomische Eigenschaften im Gebiet und die Ansammlungen allgemein beurteilt. Die soziale Umfrage wurde während den Arbeiten an der Stelle für %20 gemacht.

Die 3. Abteilung bildet den Schwerpunkt der Bearbeitung. Diese Abteilung hat den Zweck die traditionelle Wohnungen im geschichtlichen Sitgebiet Odunpazarı mit all seinen Eigenschaften bekannt und sie systematisch klarzumachen. Bei den Arbeiten in den Jahren 1979, 1980, 1981 wurden im Gebiet 294 Häuser bestimmt, die ihre traditionelle Eigenschaften noch erhalten. Diese Wohnungen bestimmen die Besonderheiten für physikalische Umgebung der städtliche Sitgebiet Odunpazarı. Odunpazarı erschließt in Eskişehir's städtlichen Siedlungssystem eine Untersystem. Hier wurden die traditionelle Wohnungen in Details untersucht. Um für Erhaltungs-Erweiterungs Projekt (für Schützung, Erneuerung, Besserung) für dieses Gebiet, das in der Zukunft in Verwendung kommen soll, Material zu bringen, wurden die Ergebnisse nach den Arbeiten: erfinden, zusammenstellen und beurteilen als Plan Materialien umgewendet.

Auch noch in dritte Abteilung wurden die traditionelle Wohnungen zuerst von ihren stadtischen Entwurfseigenschaften abhängig; Entstehung der Parzellen und ihre Größen, die Stellung in der Parzelle, bauliche Bedingungen, ihre Erdgeschoß Benützungen, städtliche Aussichtswerte und ihre Hilfe zu den Straßen achtgebend untersucht. Dann wurden in traditionelle Wohnungen von ihren architekthischen Raum und baulichen Eigenschaften abhangend Benützung der Gebraucher, Benützungsbeziehungen, Räumen und ihre Entwurfsbesonderheiten, ausrüstungische Eigenschaften in Raumen, bauliche Design und Materialeigenschaften der Struktur und Schmuckmitteln untersucht.

4. Abteilung beinhaltet allgemeine Bewertung für die Ergebnisse der ganzen Thesebearbeitung.

GİRİŞ

Günümüzde artık tüm insanlığın ortak malı olarak kabul edilen tarihsel değerlerin saptanması, belgelenmesi, tanıtılması, korunması ve en önemlisi gelecek kuşaklara özgün niteliklerini yitirmeden aktarılması sorunu, gerçekçi bir tarih anlayışının ve bilincinin doğal sonucu olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışa yönelik çabalar Batıda oldukça erken başlamış, geçmiş kültür kalıtlarının yaşatılması ve değerlendirilmesi yolundaki bilimsel, teknik ve uygulama çalışmalarında oldukça ileri aşamalara gelinmiştir. Ülkemizde benzeri tutum ve bilincin çok daha geç gündeme geldiği ve sosyal, kültürel, ekonomik nedenlerle istenen ve özlenen düzeye henüz ulaşamadığı bir gerçektir. Oysa Anadolu, yeryüzünde başlangıcı Neolitik Çağ'a kadar gerilere giden ilk toplu yerleşme alanlarından birisidir. M.Ö.7000 yılından günümüze değin çeşitli insan toplulukları, siyasi birimler, uluslar Anadolu'da uygarlığın ilerlemesi yolunda yoğun çaba harcamışlardır.

Kuramsal olarak uygarlığın gelişmesi; insanların kentleşmesini, organize olmuş kentli yaşamını öngördüğünden, geçmiş kültür değerlerinin dizgesel inceleme ve değerlendirilmesine öncelikle kent ölçeğinde başlanması zorunluluğu vardır. Bu yönden, tarihsel koruma sorumluluğuyla birlikte devraldığımız Anadolu'da yoğun birikimlere sahip olduğumuz bir gerçektir. Hititlerden başlayarak Bizans dönemine

değin uzanan tarihsel süreç içinde, Anadolu'da çeşitli kültürleri temsil eden çok sayıda kent kurulmuştur. Çoğu üstüste gelen, bir bölümü de daha sonraki dönemlerde kullanılmayarak işlevini yitiren bu kentler ve içindeki anıtlar hakkın- da tarihi ve arkeolojik verilerin ışığı altında bilgi edinilmektedir. Ne var ki anıtlar dışında, eski Anadolu kentlerinin fiziksel yapısı üzerine bilgilerimizin çok sınırlı olduğunu da özellikle belirtmek yerinde olur. Genelde, sanayi öncesi kentlerinin kuruluş ve evrimi ile tarımsal üretim fazlası arasındaki doğrudan ilişkiyi belirleyen kuramsal tanımlamalar, Anadolu'nun pekçok eski kenti için de geçerli olmuş, ancak bu kentlerin çoğu VII.yüzyıldan itibaren giderek kentsel niteliklerini yitirmeye başlamışlardır. Anadolu'nun tarımsal üretim dengesini bozan bu gelişmenin ardında Bizans-İslâm, Bizans-Haçlı, Bizans-Türk çekişmesi ve buna bağlı olarak Bizans İmparatorluğunun siyasi, idari, askeri ve ekonomik güçlükler sürecine girmesinin birinci derecede payı vardır. Sürekli savunma du- rumu, üretim düşüşü ve nüfus hareketleri nedeniyle eski kentlerin giderek ortadan kalktığı veya küçüldüğü tarihsel bilgilerle de doğrulanmaktadır⁽¹⁾. Ancak "bir kültürden diğer kültüre geçişinin basamakları saptanamamış" olsa⁽²⁾ ve gelişmiş özelliklerinin önemli bir bölümünü yitirse bile, pekçok Anadolu kentinin Bizans dönemi sonlarında da fiziksel varlığını koruduğu kabul edilmektedir.

Türkler Anadolu'ya geldikten sonra doğu ve güneydoğudan başlamak üzere; yerleşik- liği seçenlerin bir bölümü eski kentlere, bir bölümü yeni kurdukları kentlere, bir bölümü de kırsal alanlara yerleşmişlerdir. Tümüyle farklı inanç, sosyal yapı ve toplumsal örgütlenmeye sahip olan Türklerin yurt edindikleri yeni topraklarda- ki eski kentlere kendi sosyal ve kültürel boyutlarıyla yaklaşımları gerçekten irdelenmesi ve tartışılması gereken bir konudur. Kuşkusuz eski Anadolu kenti yeni sahiplerinin dini, sosyal, toplumsal ve kültürel alanlardaki gereksinmelerini fiziki planda karşılayacak öğelerden yoksundu. Buna karşılık çoğunun yer seçimi, kentsel potansiyeli ve diğer özellikleri, terkedilmeyerek zaman içinde yeni yapı- lanma olanaklarına açık tutulmalarına ve köklü değişime uğrayarak yeni bir fiziki görünüm kazanmalarına neden olmuştur. Eski yerleşmeler üzerinde veya çevresinde şekillenmiş olması, ya da tümüyle yeni kurulmuş olması, temel anlayışta büyük farklılıklar göstermeyen Anadolu-Türk Kenti dediğimiz bu oluşumun, fiziksel yapıya yansımış ortak paydaları da vardır. Türklerin Anadolu öncesi kent kültürü ile İslâm etkilerinin bir bileşkesi olarak görülmesi gereken bu oluşumun bugüne değin daha çok anıt türü öğeleri üzerinde durulmuştur. Oysa Anadolu-Türk Kenti dini, sosyal, eğitim ve benzeri yapıları kapsayan anıtları, ticaret ve zenaat eylemleri- ne yer veren çarşı bölgesi, en önemlisi, birimleri mahalle olan halkın yaşamına ayrılmış konut alanları ile bir bütündür. Tarihsel süreç içinde Anadolu-Türk Kenti- nin gelişmesini ve dolayısıyla ulusal kültür sorunumuzu irdeleyen araştırmaların konuya bu bütünlük içinde yaklaşması zorunluluğu vardır.

A- ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmaya ulusal kültürümüzün Anadolu'daki gelişim dönemleri için önemli kesitler veren Anadolu-Türk Kentinin ve Türk Evinin fiziki planda açıklanmasına katkıda bulunmak amacıyla başlanmıştır. Çalışmanın daha başlangıcında, konuyla ilgili araştırmaların yurdumuzda henüz doğrudan kentler üzerine yoğunlaşmadığı ve gerekli verilerin toplanamadığı gözlemlenerek⁽³⁾, Anadolu-Türk Kentinin geleceksel dokusunu önemli ölçüde koruduğu saptanan bir örneğin seçimine gidilmiştir.

Eskişehir kentinin örnek olarak seçilişinin nedenlerinden birisi bugüne değin geleneksel Anadolu-Türk kentleri ve evleri konusunda yapılan araştırma, yayın ve tartışmalarda adının hemen hemen hiç anılmaması ve dikkatleri çekmemiş olmasıdır. Gerçekte dikkatleri çekmeyişi; kentin geçmişine ait bilgilerle, fiziksel gelişmesi ve bugünkü durumunun dizgesel bir yaklaşımla birleştirilememesinden ileriye geldiği söylenebilir. İkinci neden ise, kaynak bilgilerle çakışan fiziki gözlemlerimize göre Anadolu'da Türkler eliyle kurulmuş bir kent olduğu belirlenen Eskişehir'in, İslâm etkili Anadolu öncesi Türk Kenti ile Anadolu-Türk Kenti arasındaki ilişki sorununu yanıtlamaya çalışan kuramsal tartışmalara ışık tutucu somut bir örnek olabileceği yolundadır. Ancak Eskişehir'in tipik bir Anadolu-Türk Kenti olarak kurulup geliştiğini belirleyen bulgulara geçmeden, kentin neden bu yönüyle dikkatleri çekmediğine kısaca değinmek gerekir.

Bugüne kadar hakkında kapsamlı bir araştırma yapılmayan Eskişehir hemen hemen tüm genel yayınlara ilk kez Frigler döneminde şekillendiği varsayılan antik Doryleum kentinin yerinde kurulmuş bir yerleşim merkezi olarak geçmiştir. Ne var ki Doryleum'un kesin yeri üzerinde anlaşılmaya varılamayarak, bugünkü Karacaşehir, Şarhöyük ya da kaplıcalar bölgesinden birisinin yerinde olabileceği öne sürülmüşse de, kentin XVI.yüzyıldan başlayarak aldığı "Eskişehir" adı, eski Anadolu kentlerinden birisinin üzerinde geliştiğini varsaymaya yetmiştir. Oysa çalışmamızın "Kent Tarihsel Gelişimi" bölümünde kapsamlıca incelendiği gibi, Eskişehir'in geçmişinde "Antik Dönem Siti Doryleum/Dorylaion" ve "Türk Dönemi Siti Sultanyüğü/Sultan Üyüğü/Sultan-önü/Odunpazarı" olmak üzere iki kentsel yerleşme alanından söz etmek gerekir. Bu iki sit alanı birbirinden tümüyle farklıdır. Bugünkü Odunpazarı'nda XII.yüzyıl sonlarına doğru ilk kez Sultanyüğü/Sultan Üyüğü adıyla Selçuklular tarafından kurulan Türk yerleşmesinin daha eski bir sit alanı üzerine kurulduğunu ve geliştiğini gösteren izlere rastlanamamıştır.

Anadolu öncesi Türk kentlerinin fiziksel yapısından iki temel ögeyi almış ve yakın zamana kadar yaşatmış olan Eskişehir'deki Türk yerleşmesi, özellikle bu yönü de dikkate alınarak incelenmeye değer bulunmuştur. Bu iki temel öge; Anadolu öncesi

Türk kentlerinin sursuz ve içkalesiz sivil yerleşme alanı "Şehristan"ın karşılığı olan Odunpazarı Konut Bölgesi ile kentlerin dışında ve uzağında kurulan "Rabad"ın karşılığı olan Çarşı Bölgesi'dir. XVII.yüzyıldan XX.yüzyıl başlarına değin kenti görmüş tüm gezgin ve araştırmacılar bu iki bölgeyi ayrı ayrı tanımlamış ve aralarında sürekli boş bir alanın bulunduğunu vurgulamışlardır. Eskişehir'de bugünkü kaplıcaların yakınında yer aldığı anlaşılan Çarşı Bölgesi 1905 yılındaki bir yarığında tümüyle ortadan kalktığı için geleneksel özellikleri taşıma ölçüsü saptanamamaktadır. Bu nedenle araştırmamızda Eskişehir'in yalnızca Odunpazarı'ndaki geleneksel konut bölgesi üzerinde durulmuş ve yeni gelişmelere karşın sınırları açık bir şekilde algılanabilen tarihsel sit alanı içindeki nitelikli dokunun fiziksel oluşumunun birim ögeleri tüm örnekleriyle araştırılarak tipolojik çözümlerine gidilmiştir.

Bu tür bir yaklaşım ulusal kültürümüzün Anadolu'daki gelişim dönemleri açısından önemli kesitler veren Türk Kenti ve Türk Evinin somut bir örnekle saptanmasını, belgelenmesini, tanıtılmasını öngördüğü gibi incelenen kent için yapılması gereken bir Koruma-Geliştirme Projesi'ne planlama girdileri sağlamayı da amaçlamaktadır.

B- KAPSAMI

Yurdumuzun bir çok eski kent ve küçük kent ölçeğindeki yerleşmesinde rastladığımız ve sayıları giderek azalan, özgün nitelikleri bozulan geleneksel konut varlığımız, mimarlık tarihi açısından olduğu kadar kültürel yapımız açısından da büyük değer taşımaktadır. Gelecekte, Anadolu-Türk kültürünün doğru bir tanımını ve yorumunu yapabilmek için, halkımızın geçmişteki yaşama tarzının işlevsel, biçimsel ve estetik göstergesi olan bu birikimin ayrıntılarıyla saptanmış ve sınıflandırılmış verilerine kuşkusuz büyük gereksinme duyulacaktır. Ayrıntılı ve dolaşısıyla yorucu alan çalışmalarını gerektiren bu konuda, bugüne değin yeter sayıda araştırma yapıldığını söylemek güçtür. Anadolu-Türk kültürünün yarattığı bu mimari değerlerin, bölgesel farklılıklara karşın, genelleşmiş özelliklerinin ortak paydalarını belirleyecek olan özyapısal alan araştırmalarının sayısını çoğaltmak gereklidir. Bu nedenle yaptığımız araştırma salt bir kente yönelmiş ve daha çalışmanın başlangıcında, Eskişehir'in Odunpazarı geleneksel konut bölgesindeki sit alanı dışına taşmamak gibi bir ilke ile sınırlandırılarak, "Kentın Tarihsel Gelişimi" bölümünde rastlanan kısa değinmeler dışında, Eskişehir'in çağdaş kentleşme olgusuna fazlaca yer verilmemiştir. Ayrıca bir koruma çalışması olmadığından, Batıda çok bilinen ve bizde de artık kuramsal düzeyde yeterince tartışıldığına

inandığımız koruma kavramlarına ve dolayısıyla incelenen fiziksel çevre için geliştirilmiş koruma önerilerine de girilmemiştir.

Araştırmada bu genel çerçeveye içinde kalınarak, önce Odunpazarı tarihsel sit alanının Türkler eliyle kurulmuş Anadolu öncesi Türk kentlerine özgü iki bölgeyi bir kentsel yerleşim olarak geliştirdiğini belirleyen tarihsel ve fiziksel veriler üzerinde durulmuştur. Anadolu-Türk Kenti olgusunun kavramsal içeriğine katkıda bulunmayı amaçlayan bu çözümleme denemesinin ardından, kapsamlı alan araştırmalarıyla sınırları saptanan kentsel sitin fiziksel yapısı incelenmeye çalışılmıştır. Ancak bu bağlamda kentsel sitin "Konut Bölgesi" ile bu bölgenin 800 m. kadar uzağında bulunduğu belirlenen "Çarşı Bölgesi" gibi iki temel ögesinden ikincisi XX.yüzyıl başlarında ortadan kalktığından, yalnızca Odunpazarı'ndaki Konut Bölgesinin fiziksel yapısı ele alınabilmektedir. Bu bölgede bulunan ve geleneksel Türk Evi tanımının tipik örnekleri olarak görülen konut dokusu ise, bütünleyici çevresi ile beraber kentsel tasarım, mimari mekan ve yapısal tasarım özellikleri ayrıştırılarak incelenmeye çalışılmıştır.

C- YÖNTEMİ

Anadolu-Türk Kentinin ve Türk Evinin fiziki planda açıklanmasına katkıda bulunmak amacıyla az tanınmış tipik bir örnek üzerinde yapılan bu araştırmanın bütünlenmesinde dört aşamalı bir çalışma yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın birinci aşamasında ilk gelişme, araştırmanın doğrudan üzerinde yoğunlaşacağı Eskişehir kentinin seçimiyle başlamıştır. Bu seçimde Eskişehir'in öncelik kazanması, "Çalışmanın Amacı" başlığı altında açıklanan ayırtkan özellikleri kadar, 1979-1981 yılları arasındaki toplumsal olaylar nedeniyle seçimi düşünülen diğer kentlerdeki muhtemel çalışma güçlüklerinden kaynaklanmıştır. Gerçekte yurdumuzda örnek olarak incelenebilecek çok sayıda tarihsel yerleşme bulunmasına karşın, tezin uzun süreli ve kapsamlı alan çalışmalarına, anketlere gerek gösteren araştırma sürecinin, sağlıklı biçimde ancak uygun çalışma ortamı sağlanabilen bir kentte yapılabileceği düşünülmüştür.

İkinci aşamada kentin fiziksel ve tarihsel verilerinin belirlenmesi için konuya ve amaca yönelik kaynak ve yayın taramaları yapılarak bilgi birikimi sağlanmıştır. Üçüncü aşamada ise 1979 yılının Temmuz, 1980 yılının Eylül, 1981 yılının Nisan ayına rastlayan 20'şer günlük süreler içinde Eskişehir'de alan çalışmaları yapılmıştır. İki yardımcı ile sürdürülen alan çalışmalarında önce Odunpazarı'ndaki tarihsel yerleşmenin sit sınırları belirlenerek fiziki yapısı incelenmiş, daha sonra sit sınırları içinde saptanan 294 geleneksel konutun kentsel tasarım, mimari

mekan ve yapısal tasarım özellikleri tek tek ele alınarak ayrıntılı formlara işlenmiş ve fotoğraflarla belgelenmiştir. 1/1000 ölçekli haritalar ve 1/500 ölçekli kadastral paftaların yardımıyla sürdürülen alan çalışmalarında ayrıca daha önceden hazırlanan "Sosyal Anket Formları" %20 örnekleme ile uygulanmıştır (Bkz: Ek 1 - 1981 ve 1982 Yıllarında Odunpazarı'nda Yapılan Sosyal Anket Formu).

Alan araştırmasından sağlanan yoğun malzemenin değerlendirilmesi ise çalışmanın 1981 yılında başlatılan dördüncü aşamasında gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada ayrıca bölgenin ada, parsel ve yapı alanlarının saptanması için 1/500 ölçekli kadastral paftalarda pantograf ölçümleri yapılmış, elde edilen veriler Yıldız Üniversitesi Elektronik Hesap Bilimleri Merkezi'nde m² alanlarına dönüştürülerek, Odunpazarı'nın yapılanma özellikleri ile ilgili çözümlemelerde kullanılmıştır. %20 örnekleme ile uygulanan Sosyal Anket Formları'nın değerlendirilmesinde de aynı merkezden yararlanılmıştır.

1.BÖLÜM - ESKİŞEHİR KENTİ FİZİKSEL VE TARİHSEL VERİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

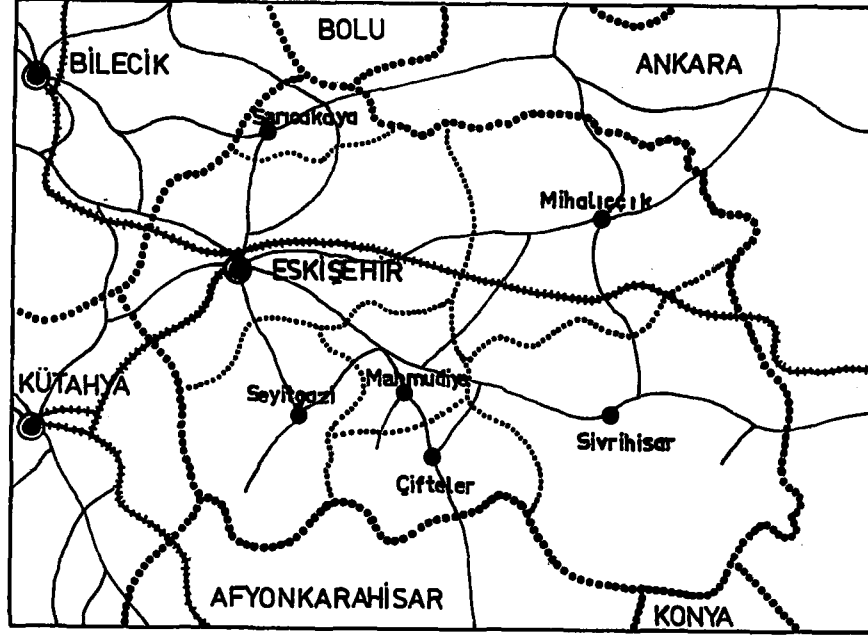
1.1. KENTİN COĞRAFİ YAPISI

1.1.1. Yeri, Konumu, Sınırları, Yüzölçümü

Eskişehir ili İç Anadolu bölgesinin kuzeybatı kesiminde, Greenwich'e göre $29^{\circ}58'$ ve $32^{\circ}04'$ doğu boylamları ile $39^{\circ}06'$ ve $40^{\circ}09'$ kuzey enlemleri arasında yer alır. İl güneyden Afyon, güneydoğudan Konya, doğudan ve kuzeyden Ankara, kuzeybatıdan Bolu ve Bilecik, batıdan Bilecik ve Kütahya illeriyle çevrelenmiştir. Eskişehir'in Merkez, Mihallıççık, Seyitgazi, Sivrihisar, Çifteler, Mahmudiye ve Sarıcakaya adlarında yedi ilçesi, toplam 13.652 km^2 yüzölçüme dağılmış sekiz bucağı ve 396 köyü vardır (Bkz: Harita 1.1).

Merkez ilçenin denizden yükseltisi 792 m. ve yüzölçümü 3.823 km^2 olup 57 mahallesi, 3 bucağı ve 147 köyü bulunmaktadır⁽⁴⁾.

Harita 1.1-ESKİŞEHİR İLİNİN KONUMU

1.1.2. Yüzey Şekilleri, Jeolojik Yapısı, İklimi, Bitki Örtüsü

Eskişehir ilinin kapsadığı toprakların topografik yapısı, Sakarya nehri ile bu nehrin bir kolu olan Porsuk çayının drenaj havzalarında yer almış iki geniş ova ve bu ovaları çevreleyen yükseltilerle, bazı dağlardan oluşmaktadır. Eskişehir (Porsuk) ve Sarısu olarak adlandırılan ovaları kuzeyden Bozdağ (1534 m.)-Sündüken (1770 m.) sırası, batı ve güneybatıdan İç Anadolu eşiğinin doğu kenarında yer alan Türkmendağı (1550 m.), Yazılıkaya yaylası ve Emirdağı uzantıları, güneydoğudan güneybatıya ise önce Sivrihisar Dağları (1531 m.) adıyla uzanan ve Kaymaz bucağından sonra yayla görünümüne dönüşüp Türkmendağı'yla birleşen yükseltiler çevreler.

Eskişehir kenti, Eskişehir (Porsuk) ovasının güney kenarında, oldukça geniş bir alanda bulunmaktadır. Ortasından Porsuk çayının geçtiği bu ova doğu-batı doğrultusunda uzanır. Ova, Eskişehir'in kuzeyinde 800 m., Alpu kasabası doğusunda ise 750 m. yüksekliktedir. İlk bakışta Eskişehir ovasının, kentin yayıldığı alan ile kuzey ve doğusundaki düzlükleri içerdiği gözlenirse de, gerçekte ovanın batıda Çukurhisar düzlüklerinden, doğuda Porsuk çayının ovayı terkettiği yere kadar ve 70 kilometreye varan bir uzunluğa eriştiği anlaşılmaktadır. Genişliği ise kentin yamaçtaki mahalleleriyle Muttalıp köyü arasında 10 km., Alpu kasabasının batısında 18 km., bu iki bölge arasındaki alçak tepeler ve

yassı sırtlarda yaklaşık 5 km. dolaylarındadır. Ovanın belirtilen sınırlar içindeki yüzölçümü 600 km^2 'dir.

Ovanın kuzey ve güneyinde metamorfik ve sertleşmiş arazinin önemli yer tutması, bunların Kuaterner (Dördüncü Zaman), çevresinin ise Neojen (Üçüncü Zaman) de oluştuğunu ve yer kabuğu hareketleri sırasında yer yer kırılmaların olduğunu gösterir. Ovanın kenar bölümlerinden çıkan sıcak sularla maden suları, buralardaki yer kabuğu hareketlerini belli etmektedir. Eskişehir ve çevresi Türkiye ölçeğinde üçüncü derecede bir deprem bölgesidir.

Eskişehir'de genellikle İç Anadolu'nun sert kaya ikliminin egemen özellikleri görülür. Kışlar sürekli soğuk, yazlar ise ovalarla çukur alanlarda sıcak ve kurak, yayla kesimlerinde serindir. Aynı nedenle ovalar ve çukur alanlar yazları çok az yağış alırken, yükseklerle daha fazla yağış düşmektedir. Buna karşılık kısa süren ilkbahar ve sonbahar mevsimleri bol yağışlıdır. Kış yağışları ise genellikle kar şeklinde olur. Yapılan ölçümlere göre ortalama ısı en soğuk aylarda (Aralık-Ocak) -0°C , en sıcak ayda (Temmuz) 22°C olarak saptanırken, yine aynı aylarda -26°C ve 39°C 'ye ulaşan günlük ısılara da rastlanmıştır. Yaz aylarında sıcaklığın 30°C 'ı geçtiği günlerin ortalama sayısı 38 günü bulurken (Temmuz-Ağustos), 0°C altında kalınan günlerin sayısı 17'ye (Ocak-Şubat) ulaşmakta, ayrıca yılın 100 gününde (Aralık-Ocak-Şubat-Mart) ısı 0°C 'ın üstüne çıkamamaktadır. Eskişehir'de kaydedilen yıllık ortalama yağış 368 mm 'dir. Yağışın mevsimlere dağılışı da şöyledir: kış %34 (125 mm), ilkbahar %31 (114 mm), yaz %15 (55 mm), sonbahar %20 (74 mm).

Eskişehir ve çevresi bitki örtüsü yönünden step özellikleri gösterir. Söğüt ve kavak ağaçları dışında ancak yüksek yerlerde kurakçıl nitelikli bazı orman kümelerine rastlanabilmektedir. Sakarya nehri ve bu nehrin kollarından Porsuk'un suladığı ova kesiminin bir bölümünde sulu tarım, sebze ve meyvacılık yapılır. Buna karşılık Eskişehir ovasının asıl büyük bölümünde hububat ve özellikle buğday üretimi gelişmiştir. Yıllık ortalama yağış oranı 368 mm olan bölgede sulama yapılamayan alanlar zorunluluk sonucu nadaslı ekime bırakılmaktadır. Tüm topraklarının ancak %50'sinde tarım yapılabilen Eskişehir'in yaklaşık 185.800 hektarlık arazisi hayvancılık amacıyla çayır ve mera olarak kullanılmaktadır⁽⁵⁾.

1.1.3. Ulaşımı

Anadolu'da karayolu ulaşımını sağlayan yolların önemli bir bölümü, coğrafi konumu nedeniyle, çok erken dönemlerden beri Eskişehir topraklarından geçirilmiştir. Bu konuda bilinen en eski örnek Frigyalılar ve Persler tarafından kullanılan

ünlü Kral Yolu'dur. Roma döneminin anayolları da Eskişehir topraklarında kavşak yaparak Ankara, Konya, İzmir, İzmit doğrultularında dört yana uzanırdı. Değişen başkentler ve çeşitli koşullar nedeniyle yol ağlarında yapılan değişiklikler Eskişehir'in durumunu etkilememiş, kentin Anadolu karayolu ulaşımındaki önemli yeri Türk döneminde daha da artarak devam etmiştir.

Günümüzde Eskişehir, İç Anadolu'nun Marmara bölgesi ve İstanbul'a açılan önemli bir kapısıdır. Örneğin, İnegöl üzerinden gelen Bursa yolu ve Sakarya-Karasu vadilerini izleyerek İstanbul'dan gelen yol ya da dar vadilere girmeksizin Söğüt'ten geçen yollar, Eskişehir ovasında toplanarak, Ankara üzerinden İç Anadolu ve diğer bölgelere dağılmaktadır. Aynı şekilde Çifteler-Bolvadin üzerinden Konya'ya ulaşan yol İç Anadolu ve Akdeniz bölgesine, Kütahya-Afyon üzerinden giden yollar da Ege bölgesine açılabilir.

XIX.Yüzyıl sonlarında kente varan ve kentin gelişmesinde önemli payı olan demiryolu da, karayolu ulaşımında olduğu gibi kavşak özelliği göstermektedir. Kuzeybatıda Bozüyük-Bilecik üzerinden İstanbul'a, güneybatıda Kütahya-Afyon üzerinden İzmir'e, doğuda Ankara üzerinden İç Anadolu'nun kuzey bölümüyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya, güneydoğuda Konya üzerinden Adana'ya bağlanır.

Eskişehir'in en uzağı 100 kilometreyi bulmayan ilçeleriyle düzenli karayolu bağlantısı vardır.

1.1.4. Nüfus ve Demografik Özellikleri

Kaynaklarda Eskişehir'in Türkler öncesi, Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 1870 yılına kadar olan dönemi için nüfusla ilgili bilgilere yer verilmemiştir. Kentin XIX.yüzyıl sonlarından, Türkiye'de ilk düzenli sayımın yapıldığı 1927 yılına kadar geçen süre içindeki nüfusu, çoğunlukla Osmanlı Vilayet Salnameleri (Bkz. Tablo 1.1) ile Batılı gezgin-araştırmacıların sınırlı ve yer yer çelişkili bilgileriyle değerlendirilmektedir.

W.von Diest kentin nüfusunu 1886 yılı dolaylarında 15.000 olarak gösterirken⁽⁶⁾, K.Humann 1900 yılında 10.000 olduğunu öne sürmüştür⁽⁷⁾. V.Cuinet ise 1893 yılı dolaylarında 19.023 olarak belirlediği nüfusun 17.131'ini Müslüman, 1.147'sini Rum ve 745'ini Ermeni olarak göstermektedir⁽⁸⁾. Şemseddin Sami de 1899 yılı nüfusunu 10.000 olarak kaydetmiştir⁽⁹⁾. Demiryolu yapımı ve göçmen akını nedeniyle 1890-1920 yılları arasında kentin canlılık kazandığı ve nüfusunun arttığı kabul edilen bir olgudur. Belirtilen tarihler arasındaki nüfusunu A.D.Mordtmann 25.000⁽¹⁰⁾, Von H.Meier 30.000⁽¹¹⁾, A.Reinhard ise 35.000 olarak göstermişlerdir⁽¹²⁾.

Tablo 1.1 - HÜDAVENDİĞÂR VİLAYETİ SALNAMELERİ'NDE ESKİŞEHİR KAZASI'NIN NÜFUSU

	S a l n a m e T a r i h i					
	1870	1874	1876	1893	1900	1903
Köy	35	35	-	-	-	-
Mahalle	5	5	-	-	-	-
Hane	3.339	4.069	4.500	-	-	16.612
Müslüman Erkek	7.931	19.168	11.320	57.420	68.024	69.016
Ortodoks	-	Müslüman Olmayan=77	-	820	1.163	1.289
Gregoryen	-		-	1.172	2.022	2.210
Katolik	-		-	192	211	206
Musevi	-		-	53	63	51
Bulgar	-		-	-	3	-
Toplam	7.931	19.245	11.320	59.657	71.486	72.772

Eskişehir 1922 yılında Yunan işgaline uğramış ve önemli ölçüde yakılıp yıkılmış-
sa da, Cumhuriyet'in ilk yıllarından sonra hızlı bir gelişme göstererek canlan-
mış, nüfusu 1927 sayımına göre 32.347'ye ulaşmıştır. Daha sonraki hızlı büyümesi
ise sayım sonuçlarından açık bir biçimde izlenebilmektedir (Bkz: Tablo 1.2).

Tablo 1.2 - ESKİŞEHİR'DE NÜFUSUN GELİŞİMİ
(1927 - 1980)

Sayım Yılı	Merkez İlçe	Genel
1927	32.347	154.332
1935	47.080	183.205
1940	60.614	206.794
1945	80.896	244.251
1950	89.879	276.164
1955	120.092	323.511
1960	153.096	368.827
1965	174.451	415.101
1970	216.373	459.367
1975	259.952	495.563
1980	309.431	543.802

1980 yılı sayım sonuçlarına göre ilin toplam nüfusu 543.802'dir. Bu sayının 343.923'ünü merkez ve ilçelerde yaşayan kentli nüfus, 199.879'unu kırsal alanların nüfusu oluşturur. Tüm ildeki nüfus yoğunluğunda kilometre kareye 40 kişi düşmektedir. Yine aynı sayım sonuçlarına göre merkez ilçenin toplam 373.988'e ulaşan nüfusunun 309.431'inin kent merkezinde, 64.557'sinin ise kırsal kesimde oturduğu saptanmıştır. Merkez ilçede nüfus yoğunluğu kilometre kareye 98 kişidir⁽¹³⁾.

Eskişehir'de tüm il nüfusunun gelişimi dikkate alındığında, sonucu etkileyen asıl yoğunluğun merkez ilçede toplandığı gözlenmektedir. Merkez ilçe 1980 sayımına göre 373.988 olan nüfusuyla toplam il nüfusunun %69'unu barındırmakta, bir başka tanımla Eskişehir ilinde yaşayan her 10 kişiden 7'si merkez ilçede oturmaktadır. Merkez ilçenin kilometre kareye düşen nüfus yoğunluğu il ortalamasının ikibuçuk katıdır. 1950 yılından sonra nüfusu 100.000'i aşan merkez ilçe, 1950-1980 arasında yönetsel değişiklikler nedeniyle (Mahmudiye, Çifteler, Sarıcakaya'nın ayrılarak bağımsız ilçelere dönüşmeleri) önemli ölçüde nüfus kaybına uğramasına karşın, 1980 yılında nüfusunu 300.000'in üzerine çıkaran büyük potansiyelini sürekli korumuştur (Bkz: Tablo 1.3).

Tablo 1.3- 1980 YILINDA ESKİŞEHİR'İN MERKEZ ve İLÇELERİNDEKİ NÜFUS + YOĞUNLUKLAR

İlçeler	Yüzölçüm	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Kırsal Nüfus	Nüfus Yoğunluğu
Merkez İlçe	3823	373.988	309.431	64.557	98
Çifteler	974	25.649	9.809	15.840	26
Mahmudiye	676	12.045	5.289	6.747	18
Mihalıççık	2.337	37.191	4.102	33.089	16
Sarıcakaya	537	14.277	2.832	11.445	27
Seyitgazi	1.502	24.691	2.910	21.781	16
Sivrihisar	3.803	55.961	9.541	46.420	15

İlde kırsal nüfusa oranla kentli nüfus ağırlık taşımaktadır. Kentli nüfusun %90'a varan önemli bölümü de merkez ilçede toplanmıştır. Buna karşılık diğer ilçe merkezlerinin nüfusu genellikle 5.000 dolayında bulunmakta ve yalnız Sivrihisar ile Çifteler ilçesinin kentli nüfusu 10.000'e ulaşmaktadır. Bu tek büyük kent merkezi olgusunun başlangıcı 1950-1955 yıllarına kadar inmektedir. Anılan dönemde yurtdışı, yurtiçi ve iliçi göçler bileşkesi merkez ilçede odaklanmıştır. Daha sonra

değineceğimiz 1950-1955 yılları arasındaki Eskişehir'e yönelik yurtdışı göçlerden başka, 1950'den itibaren yurtiçi göçlerin oranında da hızlı artışlar kaydedilmiştir. Başka ilde doğan ve Eskişehir'de yaşayanların il nüfusu içindeki ağırlığı 1950'de %12.5 iken 1960'da %16, 1970'de %20, 1975'de %22'ye ulaşmıştır. İl içindeki kırsal kesimden kente göç ise en yoğun dönemini 1950-1955 yılları arasında yaşamış, binde 63'e kadar yükselen bu oran 1955-1960 döneminde binde 25'e düşerken, 1965-1970 döneminde binde 41'e kadar yükselmiş ve 1970-1975 döneminde yeniden düşüş göstererek binde 34'e inmiştir. 1950 yılında Türkiye genelinde her dört kişiden ancak biri kentte otururken, bu oran Eskişehir'de üçte bire iner. Bir başka deyişle 1950-1960 döneminde yurdumuzun %69 olarak kaydedilen kentli nüfusunun büyüme hızı Eskişehir'de %75 dolayında seyretmiştir. Ancak ülke genelinin üstüne çıkan bu kentleşme hızı 1960'dan sonra Eskişehir il genelinde de duraklama ve hatta gerileme sürecine girerken yalnız merkez ilçe bu olgunun dışında kalarak büyük kent merkezi olma özelliğini sürdürmüştür⁽¹⁴⁾.

1925 yılında il merkezi olan Eskişehir'in, kısa zamanda ulaştığı nüfus yoğunluğu ve kentsel gelişmesi yalnızca çevre illere göre değil, Türkiye geneline göre de oldukça yüksektir. Merkez ilçede gözlenen bu hızlı kentleşme ve nüfus artışı, tarım ve hayvancılığa uygun doğal coğrafyasının yanı sıra, ulaşım olanakları, Cumhuriyet döneminde sanayileşmesine verilen önem, yurtdışı ve yurtiçi göçlerle 1950 yılından itibaren ivme kazanan iliçi kırsal alan göçleriyle doğrudan bağlantılıdır.

1.1.5. Sosyal ve Ekonomik Yapısı

XIX.Yüzyıl başlarında küçük bir Anadolu kasabası görüntüsünün egemen olduğu Eskişehir'de sosyal kalkınma ve hareketlenmenin aynı yüzyılın ortalarında başlayıp 1919 yılına kadar süren yurtdışı göçlerle ilk devinimini kazandığı söylenebilir. Tüm il ölçeğinde etkili olan ve özellikle kırsal alanlarda, köy ölçeğindeki çok sayıda yeni yerleşim biriminin kurulmasına neden olan bu göçlerin sayısal verileri ve demografik nitelikleri hakkında elimizde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Eskişehir'in Cumhuriyet döneminde hızla kabul değiştirerek gelişmesinde ve bu gelişmenin sosyo-ekonomik yapıya yansımada büyük payı olsa gerektir. Bu nedenle 1858-1919 yılları arasında yurtdışından gelen ve Eskişehir'de iskan edilen göçmenlerle, eski yerleşiklerin ve azınlıkların oluşturduğu sosyal yapıyı, eldeki sınırlı bilgilerle, gruplandırmada yarar vardır.

- 1) Yerli Halk: Yöresel dilde "Manav" denilen Eskişehir'in Türk kökenli en eski yerleşikleri bölgeye XIII ve XIV.yüzyıllarda boylar halinde gelerek iskan

edilmişlerdir. 1522 tarihli 'Osmanlı Arazi Tahrirleri'nde, kırsal kesimdeki 167 köyün nüfusunu oluşturdıkları kaydedilmiştir. 1952 yılında yapılan bir alan araştırması ise aynı yıllarda Eskişehir il sınırları içindeki 96 köyün bu özelliği koruduğunu göstermiştir⁽¹⁵⁾.

- 2) Yörükler ve Türkmenler: Osmanlı İmparatorluğunun uyguladığı iskan politikası gereği, XVIII.yüzyıl sonu ile XIX.yüzyıl başlarında bölgeye yerleştirilmişlerdir. 1952 yılında Yörüklerin köy sayısı 23, Türkmenlerin köy sayısı ise 15 olarak saptanmıştır⁽¹⁶⁾.
- 3) Göçmenler: Türkiye'ye gelişleri 1858-1919 arasına rastlayan bu gruplardan Çerkezler 1862 ve 1877-1878⁽¹⁷⁾, Abazalar 1858-1864⁽¹⁸⁾, Kırım ve Kazan (Tatar) Türkleri 1860 ve 1917-1919⁽¹⁹⁾, Balkan (Bulgaristan-Yunanistan-Romanya-Yugoslavya) Türkleri ise 1875-1916 yılları arasında Eskişehir yöresine yerleştirilmişlerdir⁽²⁰⁾. Bölgeye yönelen dış kaynaklı son toplu göç 1950 yılında olmuş ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türk asıllı göçmenlerin büyük çoğunluğu Eskişehir'de yurtlandırılmışlardır. Bu son toplu göçle, Eskişehir'in 1950 yılı sonlarında %7.9'a ulaşan dış ülke doğumlu nüfusu, daha sonra yine Bulgaristan'dan gelen bazı küçük grupların da -akrabalıklar nedeniyle- Eskişehir'e yönelmesi sonucu %8'e kadar yükselmiştir. 1952 yılında yapılan bir araştırmaya göre il dahilindeki köylerden 24'ünde Çerkezler, 16'sında Abazalar, 30'unda Kırım ve Kazan (Tatar) Türkleri, 73'ünde Balkan (Bulgaristan-Yunanistan-Romanya-Yugoslavya) Türkleri yaşamaktadır⁽²¹⁾.
- 4) Azınlıklar: Yaklaşık XIX.yüzyıl sonlarından 1922 yılına değin Eskişehir'de yaşayan ve sayıları Müslüman nüfusa göre çok az olan azınlıkların, yörenin eski yerleşikleri olmayıp kentteki yoğunlaşmalarının ekonomik yaşamın canlılık kazandığı döneme rastladığı gözlenmektedir. Bu gruplar tarım ve hayvancılık alanındaki artı ürünü, başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere ve yurtdışına ulaştırmada muhtemelen aracılık görevi yüklenmişlerdi. Azınlıkların büyük bir bölümü 1922 yılında kentte oturdukları bölgeyi Yunan kuvvetleriyle birlikte yakarak Eskişehir'i terketmişlerdir.

Eskişehir Kazası'ndaki azınlıkların erkek nüfus sayısı, 1874 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'nde 77 olarak kaydedilmiştir⁽²²⁾. 1893 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'ne göre de Eskişehir'deki azınlıklar Ortodoks 820, Gregoryen 1172, Musevi 53, Katolik 192 olmak üzere toplam 2237 kişidir⁽²³⁾. 1900 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'nde ise dağılım şöyledir:

Ortodoks 1163, Gregoryen 2022, Katolik 211, Musevi 63, Bulgar 3⁽²⁴⁾. 1903 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi sayılarını Ortodoks 1289, Gregoryen 2210,

Katolik 206, Musevi 51 olarak vermektedir⁽²⁵⁾. V.Cuinet'in 1893 yılında sayılarını toplam 1892 kişi olarak gösterdiği azınlıklardan 1147'sinin Ortodoks, 613'ünün Gregoryen, 132'sinin Katolik olduğuna işaret edilmiştir⁽²⁶⁾.

Eskişehir, sosyal ve ekonomik gelişmişlik açısından yurdumuzun önde gelen illerinden birisi ve Orta Anadolu'da Afyonkarahisar, Kütahya, Bilecik gibi komşu illere çeşitli hizmetler sağlayan bir merkezdir. Kente bu önceliği, gelişmesi XIX. yüzyılın sonlarına kadar götürülebilen zengin tarımsal üretim tabanı, çeşitli madenleri, erken şekillenmiş sanayi yapısı ve coğrafi konumunun elverdiği ulaşım olanaklarının sağladığı bilinmektedir. Bu konuda özellikle 1894 yılında Eskişehir'e ulaşan Berlin-Bağdat Demiryolu'nun önemini vurgulamak gerekir. Kent 1894 yılından başlayarak, demiryollarının ulaştığı birçok yer gibi köklü değişiklikler geçirmiş, öncelikle tarım alanında daha önceki egemen kapalı ekonomik düzenden çıkarak, pazar için üretim yapabilme olanağına kavuşmuştur. Tarımsal ürünlerin yurtiçi ve yurtdışı pazarlara kısa zamanda ve bol miktarda ulaşmasını sağlayan bu olanağın, Eskişehir'in kalkınmasında büyük payı olduğu bir gerçektir. Örneğin 1894-1911 yılları arasında Eskişehir, Konya ve Ankara sancaklarından elde edilen tarım ürünlerinde eskiye oranla %1000 dolayında artış sağlanmıştır. Eskişehir'in zengin tarım potansiyelinin kullanılmasında, o günlere göre ileri sayılabilecek bir tarım teknolojisini bölgeye getiren 1877-1878 göçmenlerinin önemli katkısı olmuştur. I.Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı yıllarında gerileme gösteren tarımsal üretimin Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeniden canlandığı bilinmektedir.

Eskişehir'in tarıma elverişli alanlarındaki bitkisel üretime tarla bitkileri egemendir. Tarla bitkileri üretiminde de buğday, arpa ve şeker pancarı başta gelmektedir. Bu üç egemen bitkinin üretimi, ilin genel bitki üretimini ve toplam ekili alanların gelişimini belirlemektedir. Bugün Eskişehir'de tüm arazinin %87.72 gibi büyük bir bölümünü tarıma elverişli topraklar oluşturmaktadır. Tarıma uygun olmayan 168.024 hektarlık arazinin genel toplam içindeki payı %11.28'dir. Tarıma uygun arizinin %46.84'ünü tarla arazisi, %0.86'sını bağ-bahçe arazisi, %0.37'sini sebze bahçesi arazisi, %27.04'ünü çayır ve meralar, %24.84'ünü de orman arazisi oluşturmaktadır⁽²⁷⁾.

Yurdumuzun en önemli tarım ürünleri bölgesinin ortasında yer alan ve geniş tarım alanlarına sahip olan Eskişehir'de, sert kara iklimi ve yağışların düzensizliği üretimi olumsuz yönde etkileyen nedenlerin başında gelmektedir. Ayrıca yeraltı ve yerüstü sularından da yeterince yararlanılamaması, tarım alanlarının çoğu kez yarısına yakın bölümünün nadasa bırakılmasını zorunlu kılmakta ve sahip olunan büyük tarım potansiyelinin gereğince kullanılamaması sonucunu doğurmaktadır.

Eskişehir sanayileşme sürecine de XIX.yüzyıl sonlarında girmeye başlamış, ilk bakışta fazla ilginç görünmese de, atılan erken adımlar Cumhuriyet döneminde önceliği devlete ait olan ve giderek özel kesimin de katıldığı bugünkü olumlu gelişmeye temel niteliği taşımıştır. Örneğin Eskişehir Lokomotif ve Motor Sanayii Müessesesi'nin (ELMS) kuruluşu, Berlin-Bağdat Demiryolu'nun yapım yıllarında gerçekleştirilmiştir (1894). Günümüzde hâla önemini koruyan Kurt Kiremit-Tuğla Fabrikası ile Yasin Çakır Un Fabrikası'nın kuruluşu da 1920 yılına kadar inmektedir. Cumhuriyet dönemi başlarında devlet eliyle 1926'da Tayyare Bakım Atölyesi (günümüzde Eskişehir Uçak Fabrikası), 1933'de Eskişehir Şeker Fabrikası kurulmuştur. 1950-1980 yılları arasında ise, devlet ve özel sektör tarafından bazı yeni büyük tesislerin kurulması ve eskilerin genişletilmesiyle, sanayi alanındaki gelişme sürdürülmüştür. Özellikle un fabrikalarının bisküvi ve bisküvi üreten fabrikalara, geleneksel taş-toprak sanayiinin beton direk, prefabrik inşaat malzemeleri ve bunları üreten makinalara yönelmesi, metal eşya-makina imalathane ve fabrikalarının kuruluşu, sanayi alanındaki gelişmelere ve ürün çeşitliliğine örnek olarak gösterilebilir.

Eskişehir'de çalışan nüfusun işkollarına dağılımında -Türkiye genelinden düşük olmasına karşın- ilk sırayı tarım kesimi almıştır. 1975 sayımı sonuçlarına göre faal nüfusun %63'ü tarım kesiminde çalışmaktadır. Buna karşılık sanayi kesimindeki iş kollarında çalışan faal nüfusun sayısı, her zaman ülke genelinin üstüne çıkmıştır. Örneğin 1975 sayımında %10.4 olan Türkiye ortalamasına karşın bu oran Eskişehir'de %11.7 olmuştur. Sanayi kesiminde çalışanların ülke genelinden yüksek olmasına imalat sanayiinin payı neden olmaktadır. Sanayinin ve onun temel alt kesimi olan imalat sanayiinin payına düşen gelişme, özellikle 1950-1955 döneminde ağırlık kazanmıştır. Belirtilen yıllarda imalat sanayiinde çalışan faal nüfusun oranı %9'dan %11'e yükselirken, sanayinin payı da %11.8'den %15'e çıkmıştır. Belirtilen dönemde tarım kesimindeki gerileme payının, daha çok sanayinin gelişmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Özellikle 1960 yılı ortasına kadar sanayide ve alt kolları olan gıda, makine üretimi, taş-toprağa dayalı imalat kollarında işgücü gereksinimi hızlı artış göstermiştir. Ancak 1965-1975 döneminde imalat sanayiinde çalışanların sayısı belli bir azalma gösterirken, oranı da %11'den %8.6'ya düşer. İmalata dayalı işkollarındaki düşüş genel sanayinin payını da %15'den %11.7'ye indirmiştir⁽²⁸⁾.

1.2. KENTİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.2.1. Tarihte Eskişehir

İç Anadolu bölgesinin kuzeybatı kesiminde yer alan Eskişehir'in geçmişinde, bir çok eski kentte olduğu gibi, sürekli yerleşme alanı olarak seçilişiyle ilgili kesin bir tarih belirlemeye olanak yoktur. Ancak ilk yerleşmeler için vazgeçilmez olan koşulların çoğuna sahip olması nedeniyle, kırsal yerleşmelerin bu bölgede oldukça erken başlamış olması gerekir. Bölgedeki bu tür yerleşmeler için kaynakların uzanabildiği en erken tarih, Anadolu'da devlet kavramına ulaşmış ilk siyasi topluluk olarak bilinen Hititler dönemine kadar gitmekte, Hitit siyasi sınırları içinde kalan Eskişehir ve çevresinin M.Ö.2000 yılı dolaylarında kırsal yerleşme alanları olduğu kabul edilmektedir. Bu görüşü belirleyen en önemli neden -siyasi sınırları içinde bulunmasına karşın- Hitit yer adları arasında bölgeye ait olabilecek herhangi bir özel ada rastlanmayışı ve bu yüzden bölgede henüz toplu bir yerleşme alanından söz edilememesidir.

İlkçağ yerleşmeleri için tarım, hayvancılık, iklim koşulları ve benzeri nedenlerle uygunluk gösteren bölgedeki ilk toplu yerleşmenin Frigyalıların bu yöreye egemen olduğu M.Ö.VI.yüzyılda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Frig kralı Eretrialı Doryleos tarafından kurulduğu öne sürülen yerleşmeden İlkçağ kaynakları Dorylaion/Doryleaum adıyla söz etmelerine karşın, hakkında fazla bilgi vermemektedirler. Ancak Yunan kaynaklarının Doryleaum'dan, M.Ö.VI.yüzyıldan başlayarak söz etmeleri, İlkçağda önemli bir toplu yerleşme düzeyine yükseldiğini göstermektedir⁽²⁹⁾. Örneğin kentin adının M.Ö.375 tarihli Tabula Peutingeriana/Peutinger Levhası⁽³⁰⁾, ünlü coğrafyacı Strabon'un saydığı Phrygia Epictetos Kentleri arasında⁽³¹⁾, Diodor, Plinus⁽³²⁾, Demosten, Ptolemeus'un⁽³³⁾ eserlerinde geçmesi bu görüşü kanıtlamaktadır.

Gerçekte Doryleaum'un siyasi tarihi ancak antik dönem sonlarına doğru hareketlenmeye başlamıştır. Friglerin ardından M.Ö.670 yılında tüm bölgeyle birlikte Lidyalıların yönetimine geçen Doryleaum M.Ö.546 tarihinde de Pers istilasına uğramış, kent ikiyüz yıla yakın bir süre Pers egemenliğinde kalmıştır. Ünlü Kral Yolu'nu izleyerek Sard'a ulaşan Perslerin yönetimi ise M.Ö.334 yılında Büyük İskender ile yaptıkları ve kaybettikleri Gronikos/Bigaçay Savaşı'yla sona erer. Gerek Büyük İskender ve gerekse M.Ö.190 yılına değin süren Hellenistik dönemde Doryleaum'un siyasi ve fiziki yapısında büyük değişiklikler olmadığı kabul edilmektedir.

Eskişehir ve çevresi Roma İmparatorluk topraklarına M.Ö.190 yılında katılmıştır. Romalılar döneminde Doryleum ve özellikle sivil yerleşmelerin bulunduğu kaplıcalar bölgesi, önemli bir eğlence ve dinlenme merkezi olmuştur⁽³⁴⁾. Roma ve onu izleyen Bizans döneminin bir bölümünde eğlence ve dinlenme merkezi oluşunun yanı sıra, önemli yolların kavşak noktasında bulunması nedeniyle de ilgi görmüştür. Nevarkı çeşitli yolları denetim altında tutuşundan kaynaklanan stratejik üstünlüğü, Ortaçağ'dan başlayarak adeta belirlenmiş bir savaş alanı oluşunu da hazırlamıştır. VIII.yüzyılın başlarında Anadolu içlerine kadar giren Arap orduları, güneydeki Bizans topraklarında ilerlerken, ilk kez 708 yılında ve Abbas bin el- Velid komutasında Eskişehir'i ele geçirmiştir. Kalıcı olmayan askeri nitelikli bu akının ardından kentin ikinci kez Hasan bin Kahtaba yönetimindeki Arap ordusuna teslim oluşu 778 yılına rastlamaktadır. Doğu ve güneye yönelecek Bizans orduları için toplanma yeri olarak da kullanılan Eskişehir ovası⁽³⁵⁾, VIII.yüzyıldaki Arap akınlarından sonra üç asır kadar savaşlardan uzak, dingin bir dönem yaşamıştır.

Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'da hızla ilerleyen Selçuklu Türklerinin Eskişehir'e ulaşması 1074 yılına rastlamaktadır. Türklerin bölgeye gelişinin temelli yerleşmeye ve Bizans'ı sürekli güç durumda bırakmaya yönelik oluşunun anlaşılmasından sonra Batı Hristiyan dünyası hemen harekete geçmiş ve hazırlanan I.Haçlı Ordusu ilk kez 1097 yılında Eskişehir'de Türklerle karşılaşmıştır. Selçuklu Sultanı I.İzzeddin Kılıç Arslan tarihe "Doryleum Savaşı" olarak geçen bu çarpışmada, Godefroy de Bouillon'un sayıca çok üstün Haçlı ordusu karşısında kesin yenilgiye uğramamakla beraber, direnmeyi Anadolu içlerinde sürdürmeyi yeğleyerek geri çekilmiş ve Eskişehir bir süre daha Bizans yönetiminde kalmıştır. Bu karşılaşmanın bir başka önemli yanı da, I.İzzeddin Kılıç Arslan'ın ordugah kurduğu bugünkü Odunpazarı bölgesinin Türkler tarafından XII.yüzyıldan itibaren "Sultan-yüğü/Sultan Üyüğü" adıyla anılması ve bu tanımın Selçuklu dönemi boyunca kente ad olmasıdır⁽³⁶⁾.

Bizans İmparatorluğu, Orta ve Batı Anadolu'ya açılan kapısı durumundaki Eskişehir'i yitirmemek için XII.yüzyıl boyunca da yoğun çaba harcamıştır. Bu çabaya ortak olan Alman İmparatoru III.Conrad yönetimindeki II.Haçlı Ordusunun 1147 yılında Eskişehir ovasında Selçuklu sultanı I.Mesud'a yenilmesi ise bir bakıma Bizanslılar için sonun başlangıcıdır. Tarihi kaynaklar 1175'e doğru Türkmenlerin Bizans sınırına iyice yığıldığını ve özellikle Eskişehir bölgesinde sayılarının 100.000'i geçtiğini kaydetmektedirler. Feodal yapıları gereği Selçuklu Devleti'ne bağlı olmadan hareket eden, yurt ve otlak bulma amacıyla Bizans topraklarını işgal eden Türkmenlere karşı İmparator I.Manuel Komnenos, halâ yönetiminde bulunan Eskişehir'

de bazı savunma yapılarına gereksinme duymuştur. Kaynaklarda adı ve kesin yeri belirtilmemesine karşın, 1176 yılı dolaylarında tamamlanan bu tesisin -bazı araştırmacıların tarihi Doryleum olduğunu öne sürdükleri- bugünkü Karacaşehir'de yapılan bir kale olduğu anlaşılmaktadır⁽³⁷⁾.

Bizans İmparatorunun Karacaşehir'de inşa ettirdiği bu savunma yapısı Sultan II.Kılıç Arslan'ı kaygılandırmış ve yapımını engellemek amacıyla Eskişehir'e çeşitli akınlar yaptırmasına neden olmuştur. Giderek artan ve büyük bir savaşa dönüşecek olan bu gelişmeler sırasında İmparator I.Manuel Komnenos önce değişik bir yöntem denemiş, Selçuklu Sultanı I.Kılıç Arslan'ın oğlu olup kardeşi Sultan II.Kılıç Arslan'a karşı giriştiği taht kavgasını yitirdikten sonra Bizans'a sığınan Şehzade Şahinşah'ı Selçuklulara karşı kullanmayı düşünmüştür. Ancak, buyruğuna verilen kuvvetlerle Anadolu içlerine doğru ilerlemeye çalışan Şehzade Şahinşah, Eskişehir'de baskına uğrayarak yenilmiş ve güçlkle İstanbul'a dönebilmiştir⁽³⁸⁾.

Kaynaklar Bizans İmparatoru I.Manuel Komnenos'un 1176 tarihinde büyük bir orduyla Selçukluların üzerine gidişinin nedenleri arasında, Sultan II.Kılıç Arslan'ın imparatorun Eskişehir (Karacaşehir) ve Sublion'daki savunma yapılarını mutlaka yıktırması gerektiği isteğinin de payı bulunduğunu öne sürmektedirler⁽³⁹⁾.

Myriokephalon Savaşı olarak bilinen bu karşılaşma bilindiği gibi Selçuklu Sultanı II.Kılıç Arslan'ın galibiyetiyle sonuçlanmış ve Selçuklular savaş sonrası antlaşmasında Karacaşehir ile Sublion'daki savunma yapılarının yıktırılmasını Bizanslılara kabul ettirmişlerdir. Ne varki I.Manuel Komnenos İstanbul'a dönüşünden sonra Sublion'u yıktırmasına karşılık Eskişehir'deki savunma yapısını yıktırmaktan özellikle kaçınmıştır. Myriokephalon'un ardından Eskişehir ovasının tümüyle Türkmen-Selçuklu egemenliğine girmesine karşın, Karacaşehir'deki Bizans kalesinin direnişi ancak 1182 yılında kırılabilmiştir⁽⁴⁰⁾.

Muhtemelen 1186 yılında Selçuklu topraklarının çeşitli bölümlerine oğullarını "Melik" olarak atayan II.Kılıç Arslan bugünkü Eskişehir, Bolu, Ankara, Çankırı ve Kastamonu illerini kapsayan bölgenin yönetimini Muhiddin Mesud'a vermiştir⁽⁴¹⁾. 1203 yılında sona eren Şehzade Muhiddin Mesud'un yarı bağımsız yönetim dönemi ile 1243 tarihli Köseadağ Savaşı'na kadar geçen süre içinde kentnin yaşamı oldukça dindir. Ancak Köseadağ Savaşı ile Anadolu'daki egemenliğini kesinleştiren Moğolların yönetimine karşı yapılan ayaklanmalara Eskişehir-Kütahya dolaylarındaki Türkmenler de etkin bir biçimde katılmışlardır. Arap gezginlerinden İbn Said 1261 yılı öncesinde Eskişehir'den Kütahya'ya kadar uzanan yerlerde 300.000 Türkmen çadırının bulunduğunu yazmaktadır⁽⁴²⁾.

Eskişehir'in Osmanlı topraklarına katılışı ise oldukça erken tarihlerde gerçekleştirilmiştir. Kayı Boyu'nun Söğüt yöresine yerleştirilmesinden sonra Ertuğrul Gazi ile başlayan Kayı Boyu beylerinin Eskişehir dolaylarına kadar uzanan etkinlikleri, 1289'da Anadolu Selçuklu Sultanı II.Gıyaseddin Mesud'un Eskişehir'i bir fermanla Osman Gazi'ye vermesiyle sonuçlanır. Osmanlı Beyliğinin kuruluşunun bir bakıma onayı ve desteklenmesi anlamını da taşıyan bu fermanın ardından, 1301 yılında Osmanlı devletinin ilk yönetsel örgütlenmeye gidişi ve Yenişehir'i yönetim merkezi seçişi sırasında, Eskişehir'in yönetimi Orhan Gazi'nin büyük kardeşi Gündüz Alp'e verilmiştir⁽⁴³⁾.

Osman Bey'den sonra başa geçen Orhan Bey döneminin sonlarına doğru Eskişehir, Anadolu'da giderek güçlenen Türk beyliklerinden Karamanoğulları'nın eline geçmiştir. Yaklaşık iki yıl kadar Karamanoğulları'nın yönetiminde kaldıktan sonra 1361 yılında I.Murad tarafından yeniden Osmanlı topraklarına katılır. Yıldırım Bayazıt'ın 1402 tarihli Ankara bozgunundan sonra Osmanlı şehzadeleri arasındaki taht kavgaları sırasında Mehmed Çelebi'ye yenilen İsa Çelebi çok kısa bir süre bu kentte oturmuş ancak 1406 yılında bugünkü çarşı bölgesindeki bir kaplıcada yakalanarak yaşamına son verilmiştir⁽⁴⁴⁾. Sultan II.Bayazıt ile kardeşi Cem Sultan arasındaki taht kavgasında da Cem yine kısa bir süre Eskişehir'e egemen olmuş fakat 20 Haziran 1491 tarihli Yenişehir yenilgisinin ardından kenti terketmek zorunda kalmıştır⁽⁴⁵⁾.

XVII.yüzyılın Celali İsyanları sırasında, Deli Hasan Olayı olarak bilinen ve Eskişehir yöresinde de etkili olan geçici bir işgal eylemi dışında, Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar kentin yaşamında önemli sayılabilecek olaylara rastlanmaz. Kurtuluş Savaşı'ndaki zor günlerin sınırı ise Osmanlı devletinin 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi ile başlamış ve Ocak 1919'da Eskişehir tren istasyonu İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Kent 20 Temmuz 1919 günü de Yunan kuvvetlerinin yönetimine geçmiştir. Tüm Kurtuluş Savaşı süresince yoğun çarpışmalara tanık olan Eskişehir ve çevresi 2 Eylül 1922'de, kentin büyük bir bölümü yanmış ve yıkılmış olarak geriye alınmıştır.

Eskişehir, Osmanlı yönetsel örgütlenmesine ve zaman içinde yapılan değişikliklere başlangıçtan itibaren katılmış bir yerleşme merkezidir. Orhan Bey döneminde gerçekleştirilen yönetsel düzenlemede "Kaza" olarak gösterilmiş ve merkezi yine Eskişehir olan Sultan-önü Sancağı'na bağlanmıştır. Sultan-önü Sancağı, Sultan I.Murad zamanında kurulduğu varsayılan ve Fatih Sultan Mehmed'in ilk yıllarına kadar (1451) merkezi Ankara olan Anadolu Beylerbeyliği'nin içinde yer almıştır. Bilindiği gibi Germiyanogulları Beyliğine ait toprakların Osmanlılara geçişinden bir süre sonra da Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi Kütahya'ya taşınmıştır. 1451

yılından itibaren Anadolu Beylerbeyliğine Sultan-önü Sancağından başka Aydın, Saruhan, Menteşe, Afyon, Balıkesir, Bursa, Kastamonu, Bolu ve Çankırı gibi sancaklar da katılmıştır. Merkezi Sultan-önü (Eskişehir) olan Sultan-önü Sancağına ise Bilecik, İnönü, Karacaşehir, Lefke, Seyitgazi gibi birimler bağlıydı⁽⁴⁶⁾. Kaynaklara adı yaklaşık Kanuni Sultan Süleyman dönemi sonlarına kadar Sultan-önü olarak geçen kent bu tarihten itibaren Eskişehir olarak anılmaya başlamıştır⁽⁴⁷⁾. 1841 yılında değişikliğe uğrayan Osmanlı yönetsel örgütlenmesinde Kütahya, Afyon, Balıkesir, Bolu, Kocaeli yeni kurulan ve merkezi Bursa olan Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlanmış ve Eskişehir de Kütahya Sancağına bağlı bir "Kaza" merkezine dönüştürülmüştür. 1886 yılında ise Kütahya'dan ayrılarak bağımsız "Mutasarrıflık" yapılmış, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1925 yılında il merkezi olmuştur⁽⁴⁸⁾.

1.2.2. Kentin Fiziksel Gelişimi

Frigler zamanından beri kent ölçeğinde bir yerleşme alanı olduğu bilinen Eskişehir'in kentsel gelişimini incelerken, çeşitli evreler içinde özellikle iki dönem ve bu dönemlerde oluşmuş iki farklı nitelikte tarihi sit bölgesinin varlığını belirleme zorunluluğu vardır. Kuruluşu M.Ö.VI.yüzyıla değin geriye götürülebilen Antik Sit Doryleum'dan günümüze hiç bir maddi veri kalmadığı için yeri, zaman içindeki evrimi ve özellikleri konusunda somut değerlendirilmelere gidilememektedir. Eskişehir'in bugünkü kentsel oluşumuna fiziki planda doğrudan katkısı ve katılımı olmayan Antik Sit Doryleum'un varlığına ancak tarihi kaynakların verdiği sınırlı bilgiler çerçevesinde ulaşılabilmektedir. Oldukça sınırlı tarihi bilgilerle XVII.yüzyıl sonlarından başlamak üzere bölgeyi dolaşan kimi gezgin ve araştırmacının gözlemlerine dayanarak hakkında kısıtlı ve yer yer çelişkili bilgiler edinebildiğimiz Antik Sit Doryleum'un etkin yaşamı, Türklerin bölgeye egemen olmasıyla, yaklaşık XIII.yüzyıl başlarında sona ermiştir. Türklerin gelişinden muhtemelen kısa bir süre sonra, eski yerleşme alanlarının dışında ve farklı anlayışta bir yerleşme birimi oluşmaya başlamıştır. Bugünkü Odunpazarı bölgesini kapsayan ve Eskişehir'in Türk Dönemi Siti Sultanyüğü/Sultan Üyüğü olarak belirlediğimiz bu yerleşme alanı, Anadolu'da tümüyle Türkler tarafından kurulan ve kentsel gelişimini günümüze kadar sürdüren bir örnek olması yönünden de ayrıca önem taşımaktadır.

1.2.2.1. Antik Dönem Siti Doryleaum/Dorylaion

M.Ö.VI.yüzyılda Frigler eliyle kurulduktan sonra Doryleaum ya da Dorylaion adıyla anılan Eskişehir'in ilk yerleşme merkezi varlığını M.S.XII.yüzyıl sonlarına, yani Türklerin yöreyi Bizanslılardan alışına değin sürdürmüştür. Ancak çeşitli araştırmacıların üzerinde görüş birliğine varamadığı nokta, Friglerin kurduğu tarihi Doryleaum kentinin, yani bugünkü Eskişehir'in ilk sit alanının nerede olduğu konusudur. Bu konuda dikkat çekici üç görüş öne sürülmüştür:

- A. 1886 yılında bölgeyi dolayan W.von Diest, Eskişehir'in kuzeybatısında ve 11 km uzağında bulunan Karacaşehir'i ilk sit yeri olarak düşünmüş ve halkın Roma egemenliği zamanında bugünkü alanlara kaydığını öne sürmüştür. W.von Diest görüşünü özetlerken "Burasının (Karacaşehir) kuruluş tarihini kesin olarak saptamak olanaksızdır. Ancak yalnızca kale değil büyükçe bir yerleşme alanı olduğu da anlaşılıyor. Kanımca eski Doryleaum burasıdır. Kuşkusuz ünlü sıcaksu kaynakları çok eski zamandan başlayarak bugünkü Eskişehir'in yerinde bir kentin oluşmasına olanak sağlamıştır. Romalılar döneminde, fazlaca uygun olmayan yükseklerden yavaş yavaş ovaya inilmiştir"⁽⁴⁹⁾ demektedir. Ancak W.von Diest'in görüşüne W.Ramsay, Anne Comnena'ya dayanarak "Karacaşehir kalesinin fazla eski olmayıp Bizans döneminde yapıldığı"⁽⁵⁰⁾, H.Kiepert ise "Doryleaum'un başlangıçtan beri işlek yolların düğüm noktası üzerinde bulunduğu kaydedildiğine göre, kentin böylesine sapa bir yerde olamayacağı" gerekçesiyle karşı çıkmışlardır⁽⁵¹⁾. Bu karşı çıkışa R.Obenheimer de katılmıştır⁽⁵²⁾.
- B. Doryleaum'un yeri konusunda öne sürülen ikinci görüşte ise, bugünkü Eskişehir'in kuzeydoğusunda ve kent merkezine 3 km. uzaklıktaki Şarhöyük'ün üzerinde durulmuştur. Yakın zamanlarda çevresi seyrek bir yerleşme dokusuyla kaplanan bu alanda mimari kalıntıların bulunmaması, malzemenin başka yerlerde kullanılmak amacıyla alınmasıyla açıklanmaktadır. Başta P.Lucas ve A.Körte olmak üzere çok sayıda gezgin-araştırmacı Şarhöyük'te bazı kalıntılara rastladıklarını daha önce belirtmişlerdir⁽⁵³⁾. Ancak W.von Diest, yaklaşık 6-7 m. yükseltisi ve 320-350 m. çapı olduğunu gözlemlediği Şarhöyük'ü alan olarak küçük bulmakta, tarihte adından sıkça söz edilen Doryleaum kentinin akropolü olamayacağı kanısını taşımaktadır⁽⁵⁴⁾. Buna karşılık Von der Gols ve A.Körte, Doryleaum'un bugünkü Şarhöyük'ten başka yerde olamayacağı görüşündedirler⁽⁵⁵⁾.
- C. Tarihi Doryleaum kenti için düşünülen üçüncü yer, bugünkü Eskişehir'de kaplıcaların bulunduğu yöreyi de içine alan bölgedir. Bu görüşü geçmişte W.Leake, G.Radet, W.Ramsay gibi araştırmacılar savunmuşlardır⁽⁵⁶⁾.

Öne sürülen her üç görüş de araştırmacıların daha çok tarihi kaynaklardaki sınırlı bilgilerle, kişisel gözlemlerini birleştirmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden herhangi birini doğrulayan arkeolojik araştırmaların henüz yapılmadığını da özellikle belirtmek gerekir. Doryleaum kentinin siti olarak düşünülen yerlerin giderek yerleşim alanlarına katılması, ileride bu tür araştırmaları da olanaksızlaştıracaktır. Doryleaum'un yerinin şimdilik, öne sürülen görüşlerin boyutları içinde irdelenmesi gibi bir zorunluluk vardır.

Daha önce de belirtildiği gibi Frigler tarafından kurulduğu varsayılan Doryleaum kentinden sözeden tüm İlk ve Ortaçağ kaynakları, kentle birlikte sıcaksu kaynaklarını da özellikle dile getirmektedirler. Sözü edilen ve romatizma, damar sertliği, karaciğer, böbrek rahatsızlıkları gibi hastalıkları tedavi amacıyla kullanılan kaplıcalar günümüzde de önemini korumakta ve bugünkü Eskişehir'in merkezinde bulunmaktadır. Bu önemli nokta dikkate alındığında, kaplıcalardan oldukça uzağa düşen Karacaşehir'in tarihi Doryleaum kentine sit olabileceğini öne süren birinci görüşün gerçeklik derecesi iyice zayıflamaktadır. Ayrıca geçmişte R.Obenheimer, H.Kiepert, G.Radet, W.Ramsay'in de işaret ettiği gibi yapı, malzeme ve teknik açıdan yerinde yapılan incelemeler, Karacaşehir kalesini Bizans döneminde daha ileriye götürmeye olanak vermemektedir. Zaten XII.yüzyıl sonlarındaki Selçuklu-Bizans ilişkileri sırasında Bizans İmparatoru I.Manuel Komnenos'un Eskişehir'de bir savunma yapısı inşa ettirdiği bilinmektedir. Tarihi kaynaklarda adı ve kesin yeri belirtilmemesine karşın, 1176 yılı dolaylarında tamamlandığı kaydedilen bu yapının Karacaşehir kalesi olması kuvvetle muhtemeldir. Selçuklu Sultanı II.Kılıç Arslan bu kalenin yapımını engellemek için yoğun çaba harcadığı gibi, 1176 tarihli Myriokephalon Savaşı'ndan sonraki barış antlaşmasına da Karacaşehir kalesinin yıktırılmasını koşul olarak koydurmuştur⁽⁵⁷⁾.

Şarhöyük'ün üzerinde duran ikinci görüş ise bir çok yönden önemli verilere sahiptir. Örneğin, günümüze ulaşamamasına karşın, 70-80 yıl öncesine kadar çeşitli araştırmacıların yerinde gördüğü mimari kalıntılar önemli bir veri olarak kullanılabilir. Ayrıca sıcaksu kaynaklarına fazla uzak olmaması (3 km), W.von Diest'in -tarihi Doryleaum'u Karacaşehir'de kabul etmesine karşın- Şarhöyük ile kaplıcalar arasında yeraltı sıcaksu kanallarının varlığından söz etmesi, değerlendirilmesi gereken bir noktadır. Bu durumda cevaplanması gereken asıl sorun, Şarhöyük'ün kent ölçeğinde bir yerleşim merkezi için alan olarak yetersizliği konusudur. Kuşkusuz bu sorun Doryleaum'un yeri açısından bir düğüm niteliği taşımaktadır. Ancak antik döneme ait çeşitli kentler dikkate alındığında, akropoller Şarhöyük ölçeğinde alanlara sığdırılmış çok sayıda örneğe rastlamak mümkündür. Bu durumdaki antik kentlerde sivil yerleşmelerle konutlar, kale ve akropol dışındaki uygun

alanlarda gelişebilmişlerdir. Kuşkusuz benzeri ilişki Şarhöyük'le kale ve akropolü olmayan bugünkü Eskişehir'de kaplıcaları içeren bölge üzerine de kurulabilir. Sonuç olarak, tarihi Doryleum'un yeri konusunda araştırmacıların öne sürdükleri üç görüşten ikincisi ile üçüncüsünü birleştirerek, akropol ve kaleyi Şarhöyük'te, sivil yerleşmeleri ise Eskişehir'in kaplıcalar bölgesinde varsaymak şimdilik en kuvvetli ihtimaldir.

1.2.2.2. Türk Dönemi Siti Sultanyügi/Sultan Üyüğü/

Sultan-önü/Odunpazarı ve Kentin Fiziksel Gelişimi

Eskişehir, Anadolu'da bugünkü kentsel oluşumunun çekirdeği Türkler tarafından atılmış ilginç yerleşmelerden birisidir. Kentte Türk dönemi siti olarak belirlenen Odunpazarı bölgesinin yeri, tarihi kaynaklara göre ilk kez XI.yüzyıl sonlarında Türklerin dikkatini çekmiştir. Anadolu Selçuklu Sultanı I.İzzeddin Kılıç Arslan'ın 1097 yılında I.Haçlı Ordusu ile yaptığı ünlü Doryleum Savaşı sırasında, bugünkü Odunpazarı bölgesine ordugah kurmasıyla, bölge Türkler tarafından Sultanyügi/Sultan Üyüğü olarak anılmaya başlamış ve özellikle XII.Yüzyıldan itibaren kaynaklara bu adla geçmiştir⁽⁵⁸⁾. Ancak Sultanyügi/Sultan Üyüğü'nün Türkler eline geçişi, bu adı alışından yaklaşık yüz yıl kadar sonradır. 1176 tarihli Myriocephalon Savaşı'yla tüm bölge Anadolu Selçuklularının topraklarına katılırken, Karacaşehir kalesindeki son Bizans direnişi de 1182 yılında sona erdirilmiştir. Bu olayları izleyen yıllarda Eskişehir'de, muhtemelen güneydeki Karlık ve Çatalbayırı eteklerinden kuzeydeki Odunpazarı bölgesine doğru gelişen, tümüyle yeni bir yerleşme birimi oluşmaya başlamıştır. Hafif meyilli bir alana kurulan bu yerleşmenin ova yönündeki alt sınırı, Selçuklu dönemi sonlarına doğru Alaeddin Camisi'ni de içine alacak şekilde gelişmiş olmalıdır. Ortasında bugünkü Odunpazarı bölgesi bulunan Eskişehir'in ilk merkezi, Selçuklu dönemi süresince Sultanyügi/Sultan Üyüğü olarak tanınmıştır. Kentin Selçuklu dönemine ait dokusundan günümüze, Alaeddin Camisi minaresindeki 660 H./1261-1262 M. tarihli yazıt dışında hiçbir maddi veri gelmemiştir⁽⁵⁹⁾. Ancak, muhtemelen bu yazıtın ait olduğu cami için hazırlanan 10 Mayıs 1272 tarihli günümüze gelmiş bir vakfiyede, kentte adları belirtilmeyen 17 mescit, bir han ve Şeyh Abdullah el-Bedevî'ye ait bir zaviyenin onarıldığı kaydedilmiştir⁽⁶⁰⁾. Bu bilgiler, kentin kısa sürede önemli sayılabilecek gelişmeler gösterdiğine işaret etmektedir.

Osmanlı topraklarına çok erken katılan ve XIV.yüzyıldan itibaren Sultanyügi/Sultan Üyüğü yerine Sultan-önü olarak anılmaya başlanan Eskişehir'in kentsel gelişmesini Odunpazarı bölgesine giren bugünkü Cunudiye, Şarkıye, Akarbaşı, Akcamı,

Akçağlan, Dede, Karapınar, Paşa ve Orta mahallelerden bazılarının tümünü, bazı-
 larının da bir bölümünü içine alacak şekilde sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kentin
 Osmanlı dönemi için özellikle işaret edilmesi gereken bir nokta da, Odunpazarı
 merkezine inşa edilen 1525 tarihli Kurşunlu Külliyesi'dir. Cami, medrese, kervan-
 saray ve aşhaneden oluşan Çoban Mustafa Paşa'nın yaptırdığı bu külliye, kentin
 Osmanlı dönemindeki şekillenmesinde belirleyici öge olma özelliği taşımıştır.
 Bu özelliği Matrakçı Nasuh'un 1534-1535 tarihli Beyan-ı Menazil-i sefer-i Irakeyn
 adlı eserindeki Eskişehir tasvirinde de açıkça görmek kabildir⁽⁶¹⁾. XIX.yüzyıla
 kadar yaklaşık yüz hektarlık bir alana yayılan Odunpazarı yerleşmesinin güney
 sınırını Çatakbayırı dolaylarındaki mezarlık, kuzeyini ise bugünkü Alaeddin
 Parkının yerinde bulunan ve 1945-1947 yılları arasında ortadan kaldırılan ikinci
 bir mezarlık sahasıyla sınırlamak mümkündür. Yerleşmenin doğu-batı açılımı da
 bugünkü Cunudiye mahallesi ile Alanönü mahallesi arasını kapsamış olmalıdır.
 Çarşı bölgesi ise kentin kuzey yönünde, kaplıcalar bölgesi çevresinde idi.

1648 yılında Eskişehir'e gelen Evliya Çelebi kenti şöyle tanımlamaktadır: "Anadolu
 Eyaletinin yüz elli akçelik bir kazasıdır. Zengin ve sipahisi çoktur. Kadı'nın
 geliri altı kesedir. Şehir on yedi mahalledir. Evleri, bağ ve bahçeleri olup gayet
 güzeldir. Hayli cami ve mescidi vardır. Medreseleri varsa da kâgir değildir. Yedi
 ilk mektebi, yedi tekkesi vardır. Çarşısı sekiz yüz kadar dükkandan ibarettir"⁽⁶²⁾.
 1702 tarihinde Eskişehir'i gören P.Lucas ise "Kent iki ayrı bölümden oluşmakta ve
 bu iki bölüm arasında uzunca bir mesafe bulunmaktadır" demektedir⁽⁶³⁾. F.W.
 Ainsworth, Eskişehir'in 1840 yılındaki görünümünü "Kent iki bölümden oluşmuştur.
 Çarşı bölgesinde küçük bir çarşı, büyük bir han ve birkaç hamam yapısı vardır.
 Konut bölgesi güneydeki bir tepenin eteğindedir ve iki merkez arası 800 m. kadar-
 dır. Aradaki boşluk mezarlıklar ve sebze bahçeleriyle kaplıdır" şeklinde tanımla-
 maktadır⁽⁶⁴⁾. XIX.yüzyıl ortalarına kadar Eskişehir'i gören çeşitli gezginlerin
 verdiği bilgilere göre, iki bölgeden oluşan kentin fiziksel gelişmesinin XVII.
 yüzyıldan başlayarak durağan bir döneme girdiği anlaşılmaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı yönetiminin XVII.yüzyıla kadar olan dönemi içinde sürekli
 gelişme gösterdiği gözlemlenen kentin, uzunca bir aradan sonra yeniden canlılık
 kazanmaya başlaması, yaklaşık 1858-1860 yıllarına rastlamaktadır. Yurt dışından
 gelen ve çeşitli aralıklarla 1919 yılına kadar süren Türk kökenli göçmen akınları-
 nın bu canlanmada birinci derecede payı olduğunu özellikle belirtmek gerekir.
 Yeni gelen topluluklar, kent topraklarının sahip olduğu zengin tarım potansiyeli-
 nin kullanılmasında etkili olmuşlardır. Kente canlılık kazandıran bir diğer önemli
 olay da, 1894 yılında Eskişehir'e ulaşan ünlü Berlin-Bağdat Demiryolu'dur. XIX.
 yüzyılın ikinci yarısından itibaren canlanan ekonomik yaşam, kentin sosyal ve fi-

ziki yapısına da yansımıştır. Öncelikle tarım ve hayvancılık alanlarındaki artı ürünü, yeni ve hızlı ulaşım olanaklarıyla yurtiçi ve yurtdışı pazarlara aktarabilme şansı, kente azınlık gruplarını çekmiştir. XIX.yüzyıla kadar yalnızca Türklerin yaşadığı Odunpazarı ve Çarşı bölgelerinden oluşan iki bölümlü kentte, Çarşı bölgesi çevresinde azınlıklar tarafından kurulan yeni bir konut bölgesi katılmıştır. Göçmenler ise Porsuk Çayı'nın karşı kıyısına yerleşerek 1890-1919 yılları arasında bugünkü Macuncu, Hacı Seyit, Hayriye, Hacı Ali Bey, İhsaniye ve Güllük mahallelerini kurmuşlardır. Eskişehir'de yeni kurulan yerleşim alanlarıyla ilgili olarak A.Körte "Demiryolunun geçişinden kısa bir süre sonra kent şaşılacak derecede değişmiş, canlanmıştır. Kentin yeni büyüyen göçmen mahalleleri kerpiç duvar ve toprak damlarıyla ayrı bir dünyadır ve bu mahalleler hızla Porsuk'un sol sahili üzerinde gelişmektedirler. İstasyon tarafında ise Rumlara ait bir çok otel ve evler yer almıştır." demektedir⁽⁶⁵⁾. Ancak göçmen mahalleleri dışında, ahşap olduğu bilinen çarşı bölgesindeki konut ve ticaret yapıları, 1905 yılında çıkan bir yangında tüme yakın bölümüyle ortadan kalkmıştır. 1905-1922 yılları arasında yeniden kurulmaya çalışılan bu bölgedeki çarşı ve konut alanları, 1922 yılında kentin Türkler tarafından geri alınışından kısa bir süre önce, Yunan kuvvetleriyle birlikte Eskişehir'i terkeden Rumlar tarafından yakılmıştır.

Cumhuriyet dönemine çarşı bölgesindeki ticaret ve konut alanlarının çoğu yanmış, yıkılmış olarak giren Eskişehir, 1923 yılından sonra hızlı bir imar faaliyetiyle kalkındırılmaya çalışılmıştır. 1923-1950 yılları arasında çarşı bölgesi yeniden oluşturulurken, azınlıklardan kalan yanmış, yıkılmış alanlarda İstiklal, Hoşnudiye, Arifiye mahalleleri kurulmuştur. Yine aynı dönem içinde demiryolu çevresindeki mahalleler ile Odunpazarı bölgesi arasındaki boşluklar doldurulmuş Kırmızıtoprak, Deliklitaş, Kurtuluş, Yeni Mahalle, Işıklar ve Şeker mahalleleri oluşmuştur. 1950'den sonra kente katılan mahalleler ise başta Bahçelievler, Esentepe olmak üzere Göçmen Evleri, Tepebaşı, Osman Gazi, Ertuğrul Gazi, Alanönü, Yenidoğan, Subay Lojmanları, Ertaş, Zafer, Takkalı, Benzinlik, Şarhöyük, Huzur, Büyükdere, Çamlıca, Gökmeydan, Gündoğdu, Göztepe, Kumlube, Orhan Gazi, Sazova, Sütluce, Erenköy, Sümer, Şirintepe, Yeşiltepe ve diğer yerleşme alanlarıdır.

2.BÖLÜM - ODUNPAZARI KENTSEL SİTİNİN FİZİKSEL DEĞERLENDİRMESİ

2.1. ODUNPAZARI'NIN KENTSEL SİT OLARAK SAĞLADIĞI VERİLER

Ülkemizde Sit kavramı, eski eserlerle ilgili yasal tanımlamaların içine ilk kez "1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu"nun yayın tarihi olan 6 Mayıs 1973'de girmiştir. 13 Şubat 1869 tarihli birinci "Asâr-ı Atika Nizamnamesi" ve onu izleyen 7 Nisan 1874 tarihli ikinci, 9 Şubat 1884 tarihli üçüncü, 23 Nisan 1906 tarihli dördüncü Asâr-ı Atika Nizamnameleri ile 28 Temmuz 1912 tarihli "Muhafaza-i Âbidat Nizamnamesi" başta olmak üzere 1973 yılına kadar çıkmış tüm kanun, yönetmelik ve benzeri düzenlemelerin hiçbirinde sit tanımına rastlanmaz⁽⁶⁶⁾. İlgili yönetmeliği 1973 yılından beri çıkarılamamış olmasına karşın 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu'nu, konuya yaklaşımı açısından, gerçekte ilk kanun olarak kabul etmek gerekir. Özellikle eski eser tanımı ve kapsamını geniş tutarak çağdaş anlayışta ele alan bu kanunun "Genel Hükümler" başlıklı ilk bölümünün 1.maddesinde "Homojen oluşları ve özellikleri tarihi, estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnografik, edebi veya efsanevi önemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken, tabiatın veya tabiatla insanların müşterek eseri olan topografik

bölgelere "Sit" denilmekte ve ayrıca "Tarihi Sit", "Arkeolojik Sit", "Tabii Sit" lerin ayrıntılı tanımları yapılmaktadır⁽⁶⁷⁾.

Batıda ise eski eserler ve bunların korunmasına yönelik yasal, yönetsel düzenlemelerin geçmişi daha da eskilere uzanmaktadır. Ancak tarihsel bütünlerin tanımı ve korunması yönündeki en önemli uluslararası gelişme 1964 tarihli "Venedik Tüzüğü" dür. İnsanlığın kendinden önceki kuşakların yarattığı kültürel değerleri yaşatması ve geleceğe iletmesi yönündeki bilinçli çabaların önemli bir aşaması olan bu tüzük, korunacak mimari değer tanımının kapsamını, tek mimari eserden kentsel veya kırsal bir yerleşmenin tümüne dek genişletmektedir. Tarihsel bütünlerin korunması ya da sit koruma anlayışına geçiş, Venedik Tüzüğü'nün 1.maddesinde "Tarihi anıt kavramı, tek başına mimari eseri olduğu kadar, özellik taşıyan bir uygarlığın, belirli bir gelişmenin veya tarihi bir olayın tanıklığını yapan, kent içi veya kent dışı siti de kapsar. Bu kavram, yalnız büyük eserleri değil, fakat zamanla kültürel bir mana elde etmiş mütevazı eserleri de içine alır" şeklinde ifade edilmiştir⁽⁶⁸⁾.

Bu tanımlamaların ışığı altında bir Kentsel Sit Alanı olarak beliren Eskişehir-Odunpazarı'ndaki geleneksel yapıların:

- Belirli bir dönemin sosyal ve kültürel özelliklerini taşıyan önemli bir belge niteliğini gösteriyor olması;
- Çağımızda artık uygulanmayan bir teknolojinin ürünleri olması;
- Anadolu-Türk kenti ve geleneksel Türk konut mimarisi ile yöreye özgü olduğu belirlenmiş mimari öğelerin yoğun biçimde varlığı;
- Çoğunluğu tekbaşına önemli bir anıtsal değer taşımadıkları halde, birarada olmaları durumunda pitoresk değer kazanmış bir grup oluşturmaları;
- Kent imgesel değerlerinin, çoğunluğun beğenisini kazanacak kadar yüksek olması;
- Korunmuşluk derecesi ve günümüz koşullarına uygun bir kullanıma elverişliliği ile koşut olan ekonomik ve işlevsel değeri;

gibi özellikleri ile çakışan bazı değerlendirme ilkeleri belirlenmiştir.

Avrupa Konseyi Kültürel İşbirliği Kooperasyonu'nun Mimari Mirası Koruma Envanteri/IECH çalışmalarında da "Sit" ler için "Doğa veya kişiler tarafından yaratılan bütünlüğü ve artistik, estetik, tarihi, etnografik, bilimsel, edebi ya da efsanevi önemi nedeniyle korunması, değerlendirilmesi gereken alanlar" tanımı öngörülmekte ve sitler taşıdıkları özelliklere göre beş gruba ayrılmaktadır. Bu gruplardan "Kentsel Sit veya Tarihi Bütünler" ise diğerlerinden "Mimarileri, bütünlükleri, homojenlikleriyle kendiliklerinden bir tarihi, arkeolojik veya artistik değer taşıyan yapı gruplarının oluşturduğu kentsel alanlar" diye tanımlanarak ayrılmaktadır⁽⁶⁹⁾.

Eskişehir kentinin Türk dönemi yerleşmesi olan Odunpazarı, IECH tanımının kapsadığı çeşitli bütünlüklerden bazılarını birarada içermekte ve kentsel sit olarak:

- Kentin tarihi çekirdeğini oluşturması;
- Anıt gruplarının varlığı;
- Bir tarihsel yerleşmede, anıtlara uyumlu yaklaşım açısından önem taşıyan ve onları çevreleyen bağlayıcı geleneksel dokusu;
- Fazlaca anıt değeri ya da ilginç perspektifleri olmaksızın tutarlı bir bütünlük oluşturan geleneksel konut gruplaşmaları;

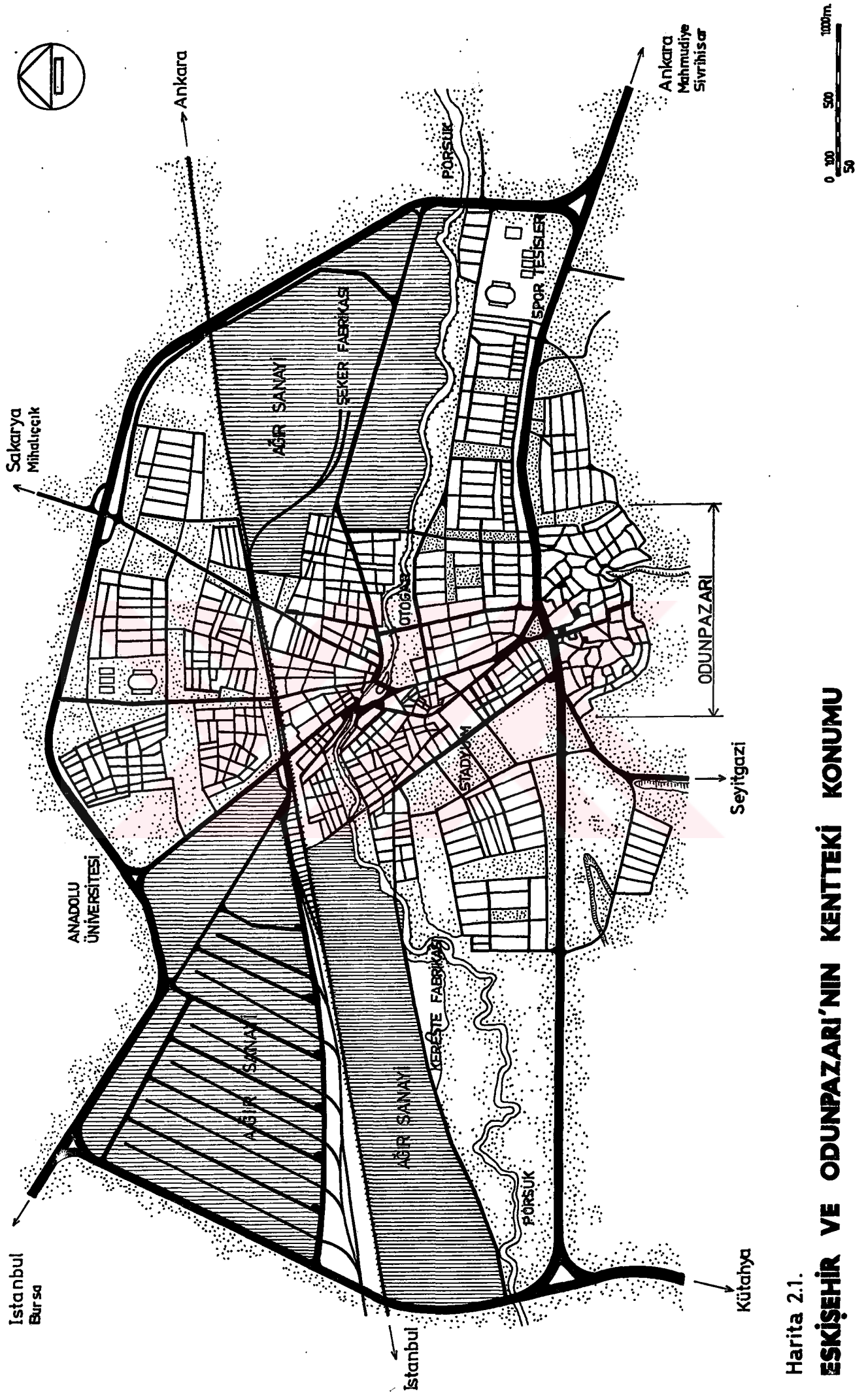
gibi veriler sağlamaktadır.

Kentsel koruma, kültürel varlıkların sahip oldukları özellik ve değerlerle yakından bağıntılı olduğu için çalışmamızın bundan sonraki aşamalarında, yöre için geliştirilebilecek koruma önerileri ve uygulanabilecek koruma eylemleri türlerini saptamakta da yararlanılmak üzere, ayrıntılı bir çözümleme ile bu özelliklerin belirlenmesi ağırlık kazanacaktır.

2.2. ODUNPAZARI KENTSEL SİT SINIRLARI VE KORUMA BÖLGELERİNİN BELİRLENMESİ

Eskişehir'in Türk dönemi kentsel sitesi olan ve günümüzde "Odunpazarı" diye anılan bölge, kentin güney kesimindeki tepelerin kuzeye bakan yamaçlarından kuzey yönüne doğru gelişen bir alanı kapsamaktadır (Bkz: Harita 2.1). Geçmişte bu alanın, yapı olarak tümüyle yenilenmesine karşılık, kentin en eski tarihli yazıtının bulunduğu Alaeddin Camisi'nin kuzeyine doğru ne kadar yayıldığını belirleyebilme olanağı bulunmamaktadır. Ancak Eskişehir'i görmüş olan tüm XIX.yüzyıl gezgin ve araştırmacılarının ısrarla değindikleri "kentlin konut ve çarşı bölgeleri arasında yer alan uzaklık" gözönüne alındığında, mahallelerin, Karapınar Mezarlığı çevresindeki tepelerden aşağı inen eğimli alanın düzelmeye başladığı bugünkü Seyit Gazi Caddesinin kuzeyine doğru fazla gelişmediği söylenebilir. Bu kanımız Ankara Asfaltı diye devam eden Seyit Gazi Caddesinin kuzeyinde hiçbir geleneksel konuta rastlanmamasıyla desteklenmekte ve sözkonusu belirgin aks Odunpazarı Kentsel Siti'nin kuzey sınırını oluşturmaktadır.

Sitin güney sınırı, arazi topografyasının getirdiği zorunluluklarla doğal olarak belirlenmiştir. Bu sınır diğer yönlerdekinin tersine o kadar kesindir ki, Odunpazarı'nı doğu ve batıdan olduğu gibi güneyden de sarma eğilimi gösterebilecek olan gecekondular, buradaki yerleşime elverişsiz eğim yüzünden seyrekleşmiştir. Arazi ile uyumlu bir organiklikte doğu-batı doğrultusunda uzanan ve geleneksel

Harita 2.1.

ESKİŞEHİR VE ODUNPAZARI'NIN KENTTEKİ KONUMU

konutların oldukça sık rastlandığı sok-klar günümüzde de ancak mezarlıkla (Karpınar Mezarlığı) değerlendirilebilen bir limite kadar yaklaşmaktadır.

Kuzeyde çarşı ve konut bölgeleri arasında varlığı özellikle istenen bir boş alan bırakmak amacıyla, güneyde de arazinin doğal koşulları yüzünden mahalleleri genişletilemeyen Odunpazarı, geçmişte ancak doğu ve batıya doğru yayılma eğilimi göstermiş olmalıdır. Birçok Anadolu Türk kentinde izlenebilen yerleşim alanlarının dinsel/anıtsal bir odağı çevreleyerek gelişmesi olgusu burası için de geçerli kabul edilerek Odunpazarı'nın hemen tam merkezinde bulunan Kurşunlu Külliyesi'nin dört yönüne, daha önce belirtilen nedenlerden ötürü özellikle doğu ve batıya doğru büyümüş olduğu söylenebilir. Ancak bu yönlerde büyümeyi kesintiye uğratabilecek herhangi bir doğal sınır bulunmadığı için, mahallelerin hangi sosyal ve ekonomik koşullarla nereye kadar uzandıkları saptanamamaktadır. Büyük bir çoğunluğu tek başına belli bir anıtsal değer taşımadığı halde, biraraya gelişleriyle oluşan bütünlüğün önem kazandığı geleneksel konut gruplaşmalarının sona erdiği doğudaki Bakırcılar Sokağı, Zafer Sokağı; batıdaki Debboy Sokağı, Çürükoğlu Sokağı Odunpazarı Kentsel Siti'nin sınırları olarak kabul edilebilir.

Odunpazarı; Şarkıye, Dede, Orta, Paşa, Alanönü, Akarbaşı, Akçağlan, Akcamı ve Cunudiye gibi mahallelere ayrılmıştır (Bkz: Harita 2.2). Bunlardan yalnız Akcamı Mahallesi tümüyle bugünkü sit sınırları içinde bulunmakta; Paşa, Akçağlan, Orta ve Şarkıye mahallelerinin geleneksel konut dokusu açısından fazlaca kent imgesel değer taşımayan bazı bölümleri ise belirlenen sit sınırlarının dışında kalmaktadır. Ancak Tablo 2.1'in incelenmesinden anlaşılabileceği üzere -oldukça geniş bir alana yayılmış olan Dede Mahallesi dışında- bu mahallelerin dokusu bozulduğu için korunmaya değer nitelikte görülmeyen alanları, tüm büyüklüklerine göre önemsiz değerlerde kalmaktadır.

Tablo 2.1-SİT SINIRLARI İÇİNDE MAHALLE ALANLARININ DAĞILIMI

Mahalle Adı	Akcamı	Akçağlan	Alanönü	Orta	Dede	Paşa	Şarkıye	Akarbaşı
Toplam Alanı.....Ha.	5.84	11.25	18.65	5.60	16.10	8.55	5.65	18.35
Sit Sınırları İçin-deki Alanı.....%	100	28.26	4.12	82.67	25.15	77.31	66.55	4.46
Sit Sınırları İçin-deki Alanı.....Ha.	5.84	3.18	0.77	4.63	4.05	6.61	3.76	0.82

Akarbaşı ve Alanönü mahallelerindeki geleneksel konut dokusu Odunpazarı'nın diğer mahallelerine göre oldukça büyük oranda yitirilmiş, yalnızca birkaç ada sit sınırları içine alınabilmektedir. Kurtuluş Savaşı sonlarında Eskişehir'i terkeden Yunan kuvvetleri ve yerli Rumların çıkardığı yangınlardan etkilenen Kurşunlu Külliyesi'nin doğusundaki bölgede, Alanönü en yoğun konut kaybına uğrayan mahalle olmuştur. Buradaki büyük konaklar yandıktan sonra yörenin sakinleri Cumhuriyet döneminde Alaeddin Parkı çevresinde gelişen yeni konut alanlarına yerleşerek, mahalleyi daha düşük gelir gruplarının kullanımına bırakmışlardır. Günümüzde, yangından kurtulabilmiş çok az sayıdaki geleneksel Türk evini çevreleyen oldukça niteliksiz çağdaş yapılar ve gecekonduardan oluşan dokusu; Şarkıye Mahallesi'nin batısındaki konut dokusu ile benzer özellikler göstermektedir.

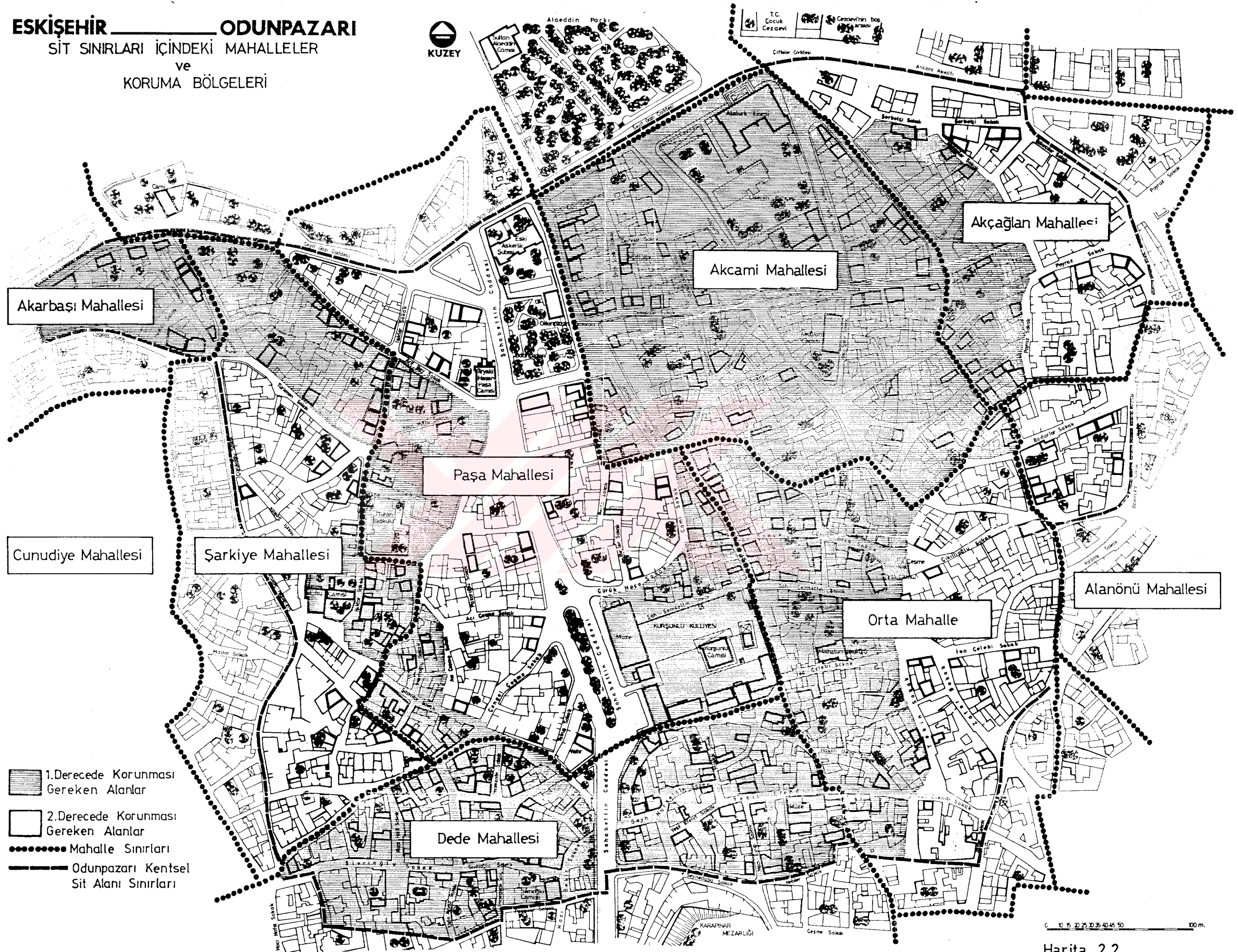
Şarkıye Mahallesi'ndeki Çürükoğlu Sokağı, batı yönündeki niteliksiz çağdaş konut dokusunun başlangıcı olarak kabul edilebilir. Parsellerin yapılanma koşulları ve kat adetleri tüm Odunpazarı ile uyumlu gibi görünmekte ise de, özellikle Cundiye Mahallesi'ndeki doku gecekondualara dönüşmekte ve bu nedenle sözkonusu mahalle tümüyle sit alanının dışında bırakılmaktadır.

Mahallelerin geleneksel dokusunun bozulmaya başladığı sınırları, sit alanı içindeki koruma bölgelerinin derece ayırımlarını belirlemekte de etken olmaktadır. Odunpazarı içindeki eski mimariye tam bir saygı gerektiren 1.derecede korunması gereken bölgeler ile yükseklik, hacim, malzeme kısıtlamaları ile eski ve yeni arasında bir bütünlük sağlamayı öngören 2.derecede korunması gereken bölgelerin sınırları incelendiğinde (Bkz: Harita 2.2), bu açıdan ilginç olacak bazı özellikler gözlenebilmektedir.

Kuzey-güney doğrultusundaki üç belirgin aks çevresinde yer alan 2.derecede koruma bölgelerinde, özelliklerini tamamen yitirerek bozulmuş örneklerle yeni yapılar oldukça fazla sayıdadır. Bu akslardan doğu ve batı kesimindekilerin bozulmuş dokuları, iki yanındaki gecekondulaşmanın Odunpazarı içine sızan uzantıları olarak yorumlanabilir. Arazinin tüm verileri ile ilişkili bir biçimde tarihi çerkerdeği hemen hemen tam ortasından ikiye bölen yeni açılmış Şahabettin Caddesi çevresindeki üçüncü bölge ise, bu yanlış uygulamanın sonuçlarından dolayı yapay olarak oluşturulmuş bir tahribat alanıdır. Kurşunlu Külliyesi'nin yakınındaki özgün ve nitelikli doku, sözkonusu aksın iki yanındaki yoğunlukla tecimsel amaçlı ve kat adedi fazla yeni yapılarla mahalle içlerine doğru giderek bozulmaya başlamıştır.

Odunpazarı'nda yapılan saptama ve değerlendirmeler sonucu geleneksel dokusu en nitelikli ve 1.derecede koruma bölgesi olarak belirlenen alan içinde, anıtsal

ESKİŞEHİR ODUNPAZARI
SİT SINIRLARI İÇİNDEKİ MAHALLELER
ve
KORUMA BÖLGELERİ

Harita 2.2

değer taşıyan 1525 tarihli Kurşunlu Külliyesi, I.Ulusal Mimarlık Dönemi ürünü bazı kamu yapıları, Etnoğrafya Müzesi işlevi verilerek restore edilen Osmanlı Evi ve 1.derecede korunması gereken konutlarla çok sayıda -şimdilerde suyu kesilen- çeşme bulunmaktadır. Bu bölgede 2.derecede korunması gereken konutlar diye saptanan yapılar ise daha az nitelikli örneklerle, bazı öğeleri bozulmuş ya da değiştirilmiş, ancak kitle etkileri, oranları ve sokak perkspektiflerine katkıları ile geleneksel dokuyu bozmayan ve bütünlüğü sürdüren yapılardır. Bunlar arasında iç düzenleri bölüntü ve eklerle önemli ölçüde değiştirilmiş, ancak dış görünümünde özelliklerini koruyabilmiş örnekler çoğunluktadır. Tipik öğeleri tümüyle yitirilmiş geleneksel konutlar veya yeni/çağdaş konutlardan oluşan bir üçüncü yapı tipine 1.derecede koruma bölgesi içinde çok seyrek olarak rastlanmaktadır.

Odunpazarı'nın 2.derecede korunacak kentsel sit alanı sınırları içinde, anıtsal değer taşıyan dinsel mimarlık örnekleri ve 1.derecede korunacak konutlar yok denecek kadar azdır. Dini yapılar çağdaş teknoloji ile yapılmış veya tümüyle yenilenmiş, gerçekte estetik değer taşımayan, yalnızca yakın çevre sakinlerinin gereksinimlerini karşılayan bazı mahalle camileri niteliğindedir. Geleneksel konutlar ise genellikle 2.derecede korunması gereken yapılardır. Bu bölgelerin asıl yoğunluğunu, özelliklerini tümüyle yitirmiş eski konutlar ya da fiziksel çevreyi olumsuz yönde etkileyen özensiz çağdaş konutlar ile gecekondulardan oluşan üçüncü gruptaki yapılar meydana getirmektedir.

2.3. COĞRAFİ YAPI

Eskişehir, ulaşım ve enerji olanakları, zengin tarımsal üretimi ve yeraltı kaynaklarının yanı sıra endüstriyel açıdan da ileri ve nüfus yoğunluğu yüksek bir il olduğundan, bu verilere bağlı olan kentleşme düzeyinin -özellikle 1950'lerden sonraki- hızlı gelişimi ile modern bir görünüm kazanmıştır. Korunması gereken 30 hektarlık sit alanı, yaklaşık 100 hektarlık bir alana yayılmış olan Odunpazarı'nın %30'luk bölümünü kapsamakta ve bu bölgenin genel silüeti ile kentin çağdaş görünümü arasında fazla bir benzerlik bulunmamaktadır.

Bölgenin farklı doğal coğrafyası, tipik bir Anadolu-Türk kenti özelliklerini yansıtan ulaşım ağı, yapılanma koşulları ve değişik sosyal verileri; Eskişehir'in fizik mekan örüntüsünü meydana getiren doğal ve yapay oluşumlardan farklı nitelikler gösterdiği için, I.Bölüm'de kentin bütününe kapsar biçimde incelenen coğrafi ve sosyo-ekonomik yapının, yalnızca Odunpazarı'na özgü niteliklerini belirleyebil-

mek amacıyla daha ayrıntılı bir tanımlamaya gerek vardır.

Odunpazarı, kentin yayıldığı alan ile kuzey ve doğusundaki düzlükleri içeren Porsuk Ovası'nın güneyde sona erdiği yamaçların eteklerinden kuzeye doğru uzanan ve eğimi yer yer %25'e varan bir arazide bulunmakta olup yüzey şekillerinin bu özelliği, düzlük (eğimi %0-5) bir alanda gelişen Eskişehir kentinin topoğrafyası ile en önemli farkı oluşturmaktadır. Odunpazarı'nın başladığı Korlık ve Çatakba-yırı tepeleri, Porsuk Ovası'nı güneyden kuşatan ve Sivrihisar dağlarının devamı olan yayla görünümlü bir eşiğin uzantılarıdır. Kentin bu en yüksek kesimleri III.Zaman'da (Neojen) meydana gelen yer kabuğu hareketleri ile oluşmuştur. İçin-de yer yer kalker ara katmanları olan renkli marn, kil ve grelerden meydana gelen bir yapısı vardır.

Kentin geliştiği ovanın zeminindeki alüvyonlu, yeni oluşmuş kil dolgunun henüz tam yerleşmemiş olması ve yeraltı su düzeyinin yüzeye yakın bulunması nedeniyle, Odunpazarı'nın yer aldığı güney kesimler sismik bakımdan daha güvenlidir⁽⁷⁰⁾. Ayrıca yerleşme ilkeleri açısından da Eskişehir'in en elverişli bölgesidir.

Odunpazarı iklim ve bitki örtüsü açısından kent geneli ile farklı özellikler göstermediğinden, I.Bölüm'de açıklanan veriler burada yeniden ele alınmamıştır. Ancak bölgenin Porsuk çevresindeki verimli alüvyonlu topraklarının zengin yeşilliğine sahip olmadığı açıkça gözlenmektedir. Planlanmış park ve refüjler dışında, yalnızca konutların başşesindeki ağaç ve süs bitkilerinden oluşmuş cılız bir yeşil dokusu vardır.

2.4. ULAŞIM

Odunpazarı yerleşiminin ulaşım bağlantıları:

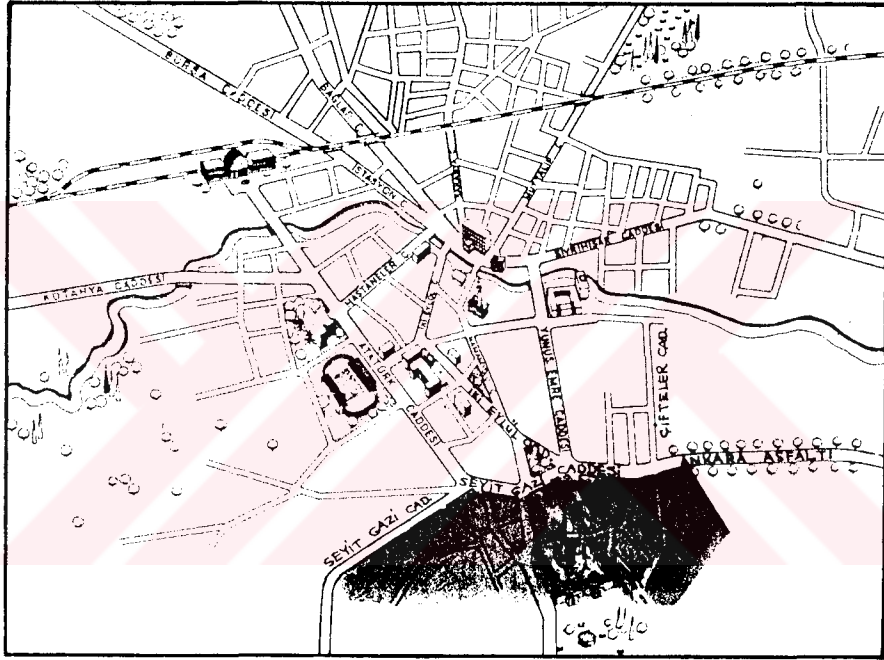
-Eskişehir-Odunpazarı ulaşımı

-Odunpazarı iç ulaşımı

olmak üzere iki ana grupta incelenebilir.

- Eskişehir-Odunpazarı ulaşımının büyük çoğunluğunu yaratan yolculuklar konut-merkez ve konut-iş alanları arasındaki akımlardır. Kent merkezi hem iş alanı olarak, hem de içerdiği hizmet işlevleriyle en önemli akım yaratıcı ve toplayıcıdır. Eskişehir'de, endüstriyel kuruluşların kent içinde bulunması ve özellikle kuzeydeki konut yerleşimlerinin düşük yoğunluklarla geniş alanlara yayılması, kent merkezi ile çevresindeki gelişim arasındaki uzaklığı artırıcı nedenlerdir. Bu durum yaya olarak ulaşımı olanaksız kılmakta, merkez ile Odunpazarı arasındaki bağlantı için taşıt gereksinimini doğurmaktadır.

Odunpazarı meydanındaki Yediler Parkı önünde bulunan terminal, Eskişehir'in bütün semtlerini birbirine bağlayan ve hepsi de Köprübaşı'ndan geçen Belediye otobüslerinin kalkış merkezidir. Odunpazarı ana terminali kentin güney kesimindeki Atatürk, Şair Fuzuli, İki Eylül, Köprübaşı, Çifteler ve Yunus Emre Caddesi gibi ikincil toplayıcı yolların bağlandığı ve sit ile Eskişehir arasındaki sınırı oluşturan Seyit Gazi Caddesine açılır. Sit alanı, kent merkezinden geçen ve eski Ankara-İstanbul karayolu bağlantısını da oluşturan Eskişehir'in ana ulaşım eksenini niteliğindeki Bursa Caddesine, Seyit Gazi Caddesine açılan bu ikincil akslar aracılığıyla bağlanmaktadır (Bkz: Harita 2.3).

Harita 2.3 - ESKİŞEHİR - ODUNPAZARI ULAŞIMI

Eskişehir'de mahalleler arasındaki uzaklıkların fazlalığına karşın ana caddeler ve ikincil yolların tümü asfalt olduğu için, sit alanı ile kentin diğer bölümleri arasında otobüslerle oldukça hızlı ve yoğun bir ulaşım ilişkisi kurulmuştur. Bu yoğunluk ulaşımında dolmuş veya özel otomobil gibi ek taşıt araçlarının katkısına fazlaca gerek duyulmayacak düzeydedir.

- Odunpazarı iç ulaşımında ana eksen, sit alanının güneyindeki bir mesire yeri olan Bademlik Parkı'nı, Yediler Parkı önündeki ana terminal aracılığıyla kente bağlayan ve 1971 yılında birçok önemli geleneksel konutu yok ederek açılan Şahabettin Caddesi'dir. Ancak sit alanını kuzey-güney doğrultusunda hemen hemen

tam ortasından ikiye bölen bu asfalt ve refüjlü yol; organik olmayan biçimi/ eğime dik, uzunluğu ile oransız doğrusal konumu ve 24 m.'lik genişliğiyle, Odunpazarı'nın geleneksel dokusunu oluşturan özgün yollardan belirgin biçimde ayrılmaktadır. Asfaltlanmamış olanları arnavut kaldırımı kaplamalı eski sokaklar, çevreledikleri yapı adalarının geometrisine göre çok değişik açılarla Şahabettin Caddesine bağlanmakta ve ilginç biçimli kavşaklar oluşturmaktadır.

Odunpazarı'nın merkezindeki Kurşunlu Külliyesi'nin de; Anadolu Türk kentlerindeki anıtsal yapılar için genellikle geçerli sayılan "halkın yararlanması için yapılmış cami, medrese, hamam ve hanların, önceden planlı olarak, mimari perspektifleri taçlandırmaması"⁽⁷¹⁾ ilkesine uyduğu gözlenmektedir. Çevresinde bir başka kent meydanı oluşamayacak kadar toplumsal eylemlerin odağı görevini yüklenmesine karşın, kendisini çevreleyen dokudan avlu duvarlarıyla ayrılmıştır⁽⁷²⁾. Ancak külliye bu yerleşim düzeniyle bile "caminin yeni kurulacak bir kent ya da imar ve iskanı arzu edilen kentin yeni bir semtinin çekirdeğini teşkil etmesi"⁽⁷³⁾ özelliğini belirgin biçimde yansıtmakta ve sonuç olarak Türk kenti sokaklarının özgün niteliklerini taşıyan akslar, Kurşunlu Külliyesi odağına göre biçimlenmiş görünmektedir.

Odunpazarı Kentsel Sit Alanı içindeki önemli ulaşım eksenlerinden Sivrioğlu, Çengelçeşme, Yeşil Efendi, İsa Çelebi, Çürük Hoca, Tiryaki Hasan Paşa ile daha kuzeydeki Arif Bey ve Cemalciler sokaklarının konumları, arazi eğimi kadar, Kurşunlu Külliyesi'nin doğu-batı yönündeki duvarlarının doğrultusuyla da uyumludur. 1971 yılında açılan Şahabettin Caddesi tüm bu sokaklara ve eğime dik olarak geçirilmiş, yalnızca külliye'nin batı cephesi istimlak sırasında yapılan yıkımlardan kurtulabilmiştir. Cadde üzerinde bulunan birkaç geleneksel konutun arsalarındaki konum ve özgün girişleri dikkate alındığında, batıdaki yapı adalarının şimdikinden farklı bir geometriye sahip oldukları açıkça belirlenebilir. Eski yol, Kurşunlu Külliyesi'ne bağlı ve günümüzde Müze olarak kullanılan I.Kervensaray'ın hemen önünden geçmekte, ayrıca sit alanı içindeki diğer benzerleri gibi dar, kıvrımlı strüktürü ve çıkmazlarıyla Şahabettin Caddesi'nin ikiye böldüğü Külliye çevresindeki dokunun kesintisiz/dairesel gelişimini sağlıyor olmalıydı.

Odunpazarı'nın önemli ulaşım aksları olarak belirginleşen kuzey-güney yönündeki Işıklar, Beyler, Malhatun ve Hatipler sokakları; Şahabettin Caddesi ile bir cephesinde Kurşunlu Külliyesi'nin doğu duvarı bulunan Mücellit Sokağı ve onun devamındaki Kurşunlu Camisi Sokağı'na paralel konumda uzanmaktadır. Ancak Mücellit Sokağı'nı başlangıç ekseni olarak gelişen bu sistem, formel bir kent tasarımı

ile ilişkisi olmaksızın, işlevsel amaçlarla ortaya çıkmıştır. Konutlara ulaşan ikincil yolların bağlanacağı ve özellikle çarşıdan mahalle içlerine dağılımı sağlayan sözkonusu sokaklar; iki yandaki yapı adalarının geometrisine uygun/kıvrılarak devam ederler. Planlanmış çağdaş bir sokak gibi homojen genişlikleri yoktur. Bazı bölümlerinde iyice dar olmalarına karşın, kimi yerde de kendilerine bağlanan sokakların açılara göre genişleyerek, mahalle içi meydancıkları oluşturmaktadırlar.

Odunpazarı Sit Alanı içindeki sokakların oluşumları -çıkma sokakların azlığı dışında- genel çizgileriyle bir Anadolu-Türk kenti dokusundaki ulaşım özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak çıkma sokak azlığı, Eskişehir Belediyesi'nin son yıllarda yoğunlaşan asfaltlama ve yeni yollar açma çalışmalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Çok küçük yapı adaları ile bunların çevresindeki bazı yapıların konumu, bozulmadan önceki dokunun nerelerinde çıkma sokak bulunduğunu belirleyen veriler sağlamaktadır. Belediye'nin sözkonusu çalışmaları, sokak kaplamalarının da büyük ölçüde yitirilmesine neden olmuş ve korunacak alan sınırları içinde ortadan akıntılı Arnavut kaldırımı yollar veya özgün döşemesini koruyabilmiş meydana-cıklardan çok az örnek günümüze gelebilmiştir.

2.5. ALTYAPI OLANAKLARI

Odunpazarı Kentsel Sit Alanı, teknik altyapı donanımı açısından kent genelinde en olanaklı kesimlerden birisidir. Kentin özellikle yeni kurulan bazı gecekondu bölgelerinde büyük ölçüde su sıkıntısı çekilmesine karşın Odunpazarı'ndaki mahalleler için şebekenin oldukça yeterli olduğu söylenebilir (Bkz: Tablo 2.2). Eskişehir'in en önemli sorunlarının başında gelen kanalizasyon şebekesinin yokluğu ise, kirli su ve öbür artıkların toplanması için büyük yatırımları gerektirirken, Odunpazarı kanalizasyon açısından kentin olanaklı semtlerinden sayılmaktadır (Bkz: Tablo 2.3). Çünkü Eskişehir'in yayıldığı ve eğimi çok az olan ovada kademeli, pompalı bir artık tasfiye sisteminin kurulması zorunludur. Sit alanı içindeki eğimi kanalizasyona elverişli mahallelerde ise, bağımsız küçük şebekeler kurularak, bu sorun--kent genelinde %10 olan kanalizasyon oranına göre- önemli ölçüde çözümlenmiştir. Tüm Eskişehir ile koşut olarak, elektrik şebekesine bağlı olmayan konut sayısı da yok denecek kadar azdır.

Eskişehir'in içme suyunun sağlandığı iki kaynaktan birisi Türkmen Dağı'ndaki "Kalak Suyu" birisi de kente 18 km. uzaklıktaki Akpınar Köyü'nün doğusundan çıkan "Samsunlu Suyu"dur. 1936'dan beri belediyece işletilen bu kaynakların bağlı olduğu

şebekelerden ikincisi Odunpazarı'nı beslemekte, ancak Samsunlu Suyu daha çok kullanımda tüketilmektedir. Yörede oturanların birçoğu, tüm kentin %90'ı gibi, içme suyu olarak daha nitelikli bulunan ve sakarlardan sağlanan Kalabak Suyu'nu yeğlemektedir. Eskime ve gecekondulaşma nedeniyle -Odunpazarı'ndaki Akçağlan, Alanönü ve Dede mahallelerindeki gibi -bazı alanlarda yetersiz kalan-su şebekesi için, 1973'de İller Bankası aracılığıyla yeni bir proje hazırlanmış ve uygulanmasına başlanmıştır.

Tablo 2.2- ODUNPAZARI'NDA SUYU BULUNAN KONUTLARIN MAHALLEDEKİ TOPLAM KONUT SAYISINA GÖRE DAĞILIMLARI

Mahalle Adı	Akcami	Akçağlan	Alanönü	Orta	Dede	Paşa	Şarkiye	Akarbaşı
Suyu Olan Konutlar.....%	88	79	66	82	63	93	92	97

Alanönü Mahallesi gibi gecekonduların yoğun olduğu veya Akarbaşı ve Akçağlan gibi önemli bölümü eğimi az olan araziye yayılmış mahalleler dışında, Odunpazarı Sit Alanı içindeki konutların çoğunluğu kanalizasyona bağlanmıştır. Ancak bu mahallelerdeki septik ve adi çukur sayılarının yüksekliği, önemle üzerinde durulması gereken bir sorun yaratmaktadır. Ayrıca çevredeki sit alanı içinde de yayılma eğilimi gösteren plansız ve denetimsiz gelişmeler, bugün bile güçlükle yeterli olan kanalizasyon şebekesini giderek zorlamaya başlayacaktır.

Tablo 2.3- ODUNPAZARI'NDA KİRLİ SU VE ARTIKLARI TOPLAMA SİSTEMLERİNİN MAHALLEDEKİ TOPLAM KONUT SAYISINA GÖRE DAĞILIMLARI

Mahalle Adı	Akcami	Akçağlan	Alanönü	Orta	Dede	Paşa	Şarkiye	Akarbaşı
Kanalizasyonu Olanlar.....%	82	40	45	96	86	98	98	-
Septik Çukuru Olanlar.....%	15	26	18	1	2	1	1,5	60
Adi Çukuru Olanlar.....%	3	34	37	3	12	1	0,5	40

Eskişehir kentinde, gecekondu bölgeleri de dahil olmak üzere, tüm mahalleler 1950 yılı sonlarından beri Kuzeybatı Anadolu Elektrik Şebekesi'nden sağlanan elektrik enerjisinden yararlanmaktadır. Odunpazarı'nda ise Akarbaşı, Akcamı, Dede, Orta, Paşa mahallelerindeki konutların tümünde; Akçağlan, Alanönü, Şarkıye mahallelerinin %96'sında elektrik bulunmakta ve bu veriler yöreye yeterince elektrik enerjisi sağlandığını göstermektedir.

2.6. FİZİKSEL ÇEVREYİ OLUŞTURAN

MİMARİ VE İŞLEVSEL VERİLERİN ÇÖZÜMLEMESİ

Odunpazarı Kentsel Sit sınırları içinde incelenen fiziksel çevre; burada yaşayanların hareket, iş, barınma, üretim gibi eylemleri ile kültürel ve sosyal ilişkilerini çevreleyen bir mekandır. Bu çevre geçmişte kendiliğinden oluşmuş, ortak bir kültürün ifadesi olmaktan doğan ortak özellikleri ve bütünsel bir görüntüyü yansıtmaya karşın, günümüzde artık çağdaş anlamda önemli bir kültürel ve sosyal etkinlik merkezi olmaktan uzak, kent ile yoğun ilişkisine rağmen coğrafi konumu yönünden kent bütününden yalıtılmış bir yerleşim olarak nitelendirilebilir.

Tanımlanan türdeki bir fiziksel çevrenin biçimsel niteliklerini saptamak için iki ayrı yaklaşım sözkonusu olabilir. Birincisi dışarıdan kavranabilen biçimsel niteliklerin saptanması, ikincisi ise burada yaşanırken kavranabilen biçimsel niteliklerin belirlenmesidir. Çalışmamızda doğal olarak birinci yaklaşım ağırlık kazanmış ve:

- Çevre özelliklerinin korunması için, bu özellikleri oluşturan ögeler ve ögeler arası ilişkilerin saptanması,
- Çevreyi oluşturan ögelerin sınıflandırılması, korunmaya değer niteliklerinin belirlenmesi ve bunların ölçü, biçim, renk, doku, mekansal dağılım gibi çeşitli özelliklerinin saptanması,

konularında ayrıntılı çözümlemelere gerek görülmüştür.

Eskişehir'in Türk Dönemi Siti Sultanyüğü/Sultan Üyüğü/Sultan-önü ya da şimdiki adıyla Odunpazarı tarihsel çekirdeğinin XIII.yüzyıldan başlayarak geçirdiği değişiklikler çalışmanın "I.Bölümü"nde incelenmiştir⁽⁷⁴⁾. Bu bölümde ise tarihsel çekirdeğin bazı temel ögeleriyle bu ögelerin günümüzdeki durumları ele alınacaktır. Böylelikle Antik Dönem Siti üzerine değil de, yeni bir alanda ilk kez Selçuklular tarafından kurulan ve Osmanlı döneminde gelişen bir Anadolu-Türk kentinin fiziksel mekanı da tanımlanmış olacaktır.

Odunpazarı Kentsel Siti, kuruluşundan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar geçen sürede

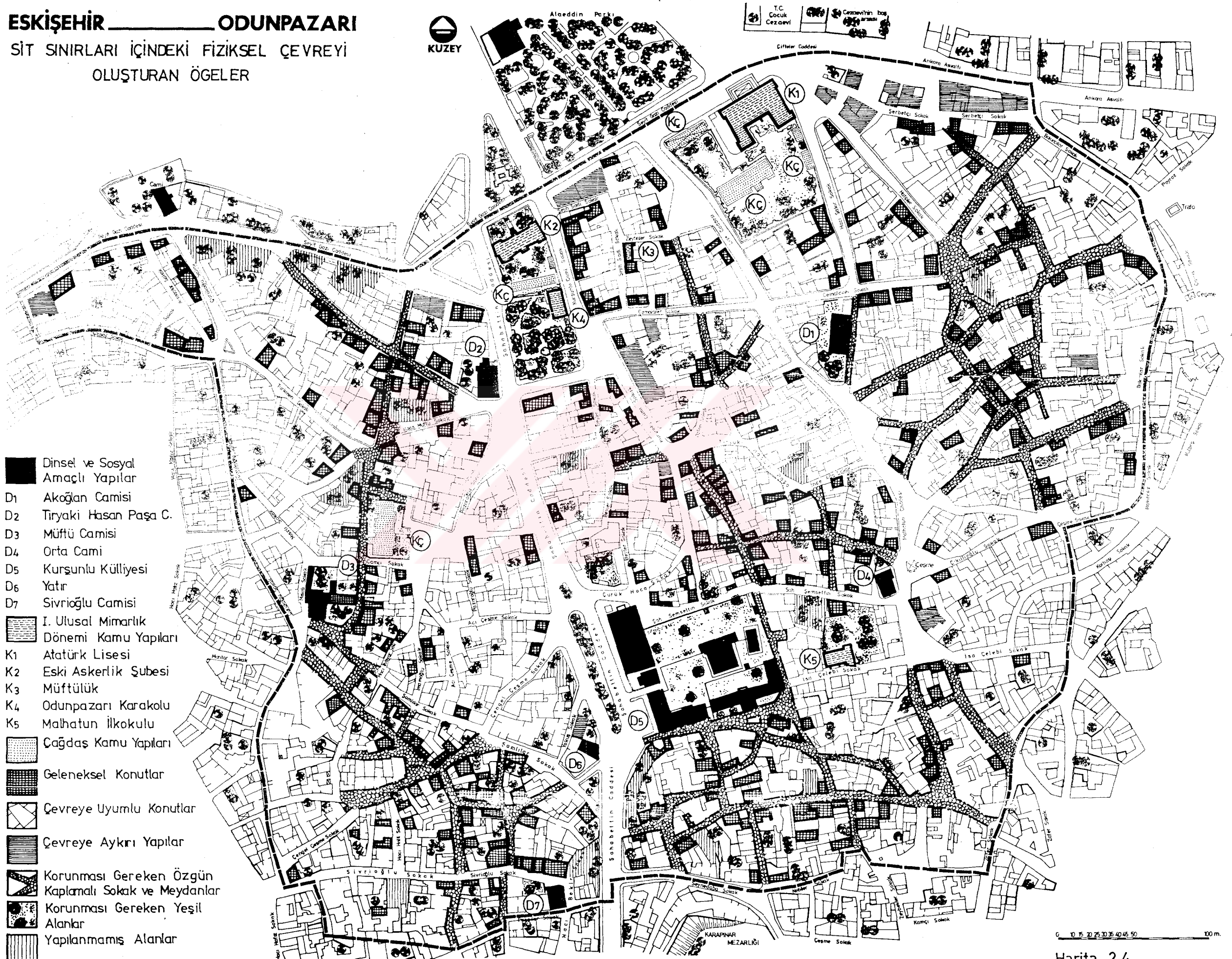
yalnızca konutların bulunduğu bir yerleşim alanı olarak kalmış, konut bölgesi içinde ticari eylemlere yer verilmemiştir. Bugünkü kaplıcalar çevresinde bulunan eski "Çarşı Bölgesi" ile "Konut Bölgesi" arasında yaklaşık 800 m. uzaklık vardı⁽⁷⁵⁾. Ancak 1905 ve 1922 yangınlarından sonra başlatılan yeni yapılanma eylemleri sırasında bazı ticaret ve kamu işlevlerinin çarşı bölgesinden başka Odunpazarı içlerine doğru kaydırıldığı da gözlenmektedir.

Bu gelişime ilk örnek, semte "Odunpazarı" adının verilmesine neden olan yakacak odun alışverişine, şimdiki Yediler Parkı yakınındaki meydana başlanmasıdır⁽⁷⁶⁾. Daha sonra Seyit Gazi Caddesinin güneyinde bulunan sokaklardaki konutların zemin katlarında gerekli değişiklikler yapılarak, elsanatlarının yoğunlaştığı bazı akslar meydana getirilmiş ve bu yollar Demirciler Sokak, Bakırcılar Sokak gibi yeni isimler almıştır. Uzmanlaşma konularının en önemlilerinden birisi de, Eskişehir'in ünlü Lületaş'ını işleyen dükkanların Cemalciler Sokağı'nda yoğunlaşmasıdır. Ancak kentin hızlı endüstriyel gelişimi; giderek önemi azalan elsanatlarının yanı sıra, bunların yer aldığı Odunpazarı'ndaki mekanların da niteliklerini yitirmelerine neden olmuş, özellikle lületaş işleyen ve satan kesim için turistik amaçlara bağlı yeni merkezler oluşturulmuştur⁽⁷⁷⁾.

Odunpazarı'nın uzun süre yalnızca konutlara ayrılan bir yerleşim alanı olma özelliğinin, bazı elsanatları ve ticari eylemlerle birlikte çeşitli kamu işlevli yapıların da bölgeye yerleştirilmesiyle, bir oranda değişikliğe uğradığı gözlenmektedir. Bu yapıların çoğunluğu XX.yüzyılın başı ile Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edilen ve I.Ulusal Mimarlık Dönemi ürünleri olarak değerlendirilen eserlerdir. Odunpazarı'ndaki I.Ulusal Mimarlık Dönemi üslup özelliklerini taşıyan yapılar -birkaç konut dışında- genellikle devlet eliyle yaptırılmış ve kamu hizmetleri için kullanılmak üzere tasarlanmışlardır. Bu durumu Odunpazarı'nın gelişebilmesi için Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin desteklediği bir imar politikası olarak da görmek mümkündür. Ancak kısa sürede kentleşme hızı artan Eskişehir'de, üretim ve diğer hizmet sektörlerinin ovada gelişmesi sonucu bu tutum geçersiz kalmış, Odunpazarı eski statüsünü yitirerek sönükleşmiştir.

Odunpazarı Kentsel Sit Alanındaki dokunun çözümlemesi için, tarihsel süreç içindeki gelişimin fizik mekana yansıyan görüntülerini tanımlamak gerekir. Bunun için sit sınırları içindeki alanı en önemlisi yapılar olmak üzere, ulaşım alanları, yeşil alanlar, yapılanmamış alanlar gibi bileşenlere ayırarak incelemek uygun olacaktır (Bkz: Harita 2.4).

SİT SINIRLARI İÇİNDEKİ FİZİKSEL ÇEVREYİ
OLUŞTURAN ÖGELER

2.6.1. Yapı Alanları

Odunpazarı Kentsel Sit Alanındaki fiziksel mekanın en belirgin iki özelliği yapılanmış alanların yoğunluğu ve yapıların büyük çoğunluğunun konutlardan oluşmasıdır. Konut işlevli olmayan diğer yapılar, büyüklük ve geometrileri birbirinden çok farklı parseller ile bu parsellerdeki evlerin oluşturduğu organik biçimli yapı adaları üzerinde, geleneksel doku ile kaynaşmış bir durumda yer alırlar⁽⁷⁸⁾. Söz konusu binalar işlevlerine göre çevrelerini biçimlendirmekte etkin olmamışlar, tersine özellikleri daha önceden belirlenmiş olan dokunun verileri doğrultusunda tasarlanmışlardır⁽⁷⁹⁾.

Böyle bir genellemenin dışında kalabilen tek örnek, çevresinin biçimlenmesinde bir odak olma özelliği gösterdiği gözlemlenen Kurşunlu Külliyesi'dir. Diğer camilerle kamu yapıları ve bunların özellikle konum planı çözümleri, adaların oluşumu ve konutların düzeninden -zaman zaman olumsuz da sayılabilecek yönde- etkilenmiştir. Örneğin sit alanı içindeki bir ilkokul tasarımı, ulaşım mevcut yollarla sağlandığı için, yapının hizmet ettiği alan ile doğrudan ilişkisinin kurulacağı belirgin bir aks oluşmamakta, mekan organizasyonunda yön verileri ile çelişkili bazı düzenler gözlenmekte ve ayrıca bahçe için yeterli alan bırakılamamaktadır⁽⁸⁰⁾. Ancak konutlar dışındaki yapıların ilk bakışta çağdaş planlama ilkeleriyle çelişir gibi görünen bu tür konum planı çözümlerini, gerçekte geleneksel doku verilerine saygılı ve çevresiyle uyumlu bir bütünlük anlayışı içinde yorumlamak ve değerlendirmek gerekir.

2.6.1.1. Dinsel ve Sosyal Amaçlı Yapılar

Bu kapsama giren külliye ve camilerden Kurşunlu Külliyesi dışındakilerin mimari nitelik ve tarihsel değer açısından olduğu kadar çevre biçimlenişine katkıları yönünden de fazlaca önem taşıdıkları söylenemez.

- Odunpazarı Kentsel Sit Alanının kuzeyindeki Alaeddin Parkı içinde yer alan Alaeddin Camisi, minaresinde Eskişehir'in Türk dönemine ait en eski tarihli yazıtı bulunmasına karşın, geçirdiği değişikliklerle yapıldığı dönemin tüm özelliklerini yitirmiş bir yapıdır⁽⁸¹⁾. Çevresinde Odunpazarı ile benzerlik gösteren bir doku bulunmadığı için de sit sınırları dışında bırakılmıştır. Ancak, bölgenin yapılanma özellikleriyle ilgili veri sağlamamasına karşın, Odunpazarı yerleşiminin kuzeydeki gelişme sınırını belirlemek için röper olması nedeniyle önem taşımaktadır.

- Kurşunlu Cami ve Külliyesi, Odunpazarı Kentsel Sit Alanının yaklaşık olarak merkezinde yer alan Klasik Osmanlı mimarisinin dikkat çekici örneklerinden birisidir. Yazıtına göre Kanuni Sultan Süleyman'ın yönetim dönemine rastlayan 1525 yılında Çoban Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Külliye güneyden İsa Çelebi, kuzeyden Şah Şemsettin, doğudan Mücellit sokakları, batıdan Şahabettin Caddesi ve bu yollardan sonra gelişen geleneksel konut dokusu ile çevrelenmiştir (Bkz: Harita 2.4). Yaklaşık 5000 m²'lik avlusu, batıdan iki kervansaray ve bunların arasındaki bir aşhane, güneyden "Paşa Odaları" denilen hacimler ve bir medrese ile (L) biçiminde kuşatılmış; ortasında cami ve şadırvan ile doğu duvarının önünde ikinci bir aşhane yer almıştır (Bkz: Pafta 2.1). Birincisi cami-şadırvan ekseninde, ikincisi medrese ve paşa odaları arasında, üçüncüsü ise batı yönündeki aşhane ve kervansaray arasında olmak üzere, çevreindeki yollardan avluya üç giriş planlanmıştır. Kervansarayların da avlu içine girmeden kullanılabilen ayrı girişleri vardır. Medrese, paşa odaları ve güneydeki kervansarayın döşemesi, cami ve şadırvanın oturduğu döşeme kotuna göre daha yüksektir.

Bu bağlamda külliyenin yapım süreci ile ilgili önemli bir noktayı, tarihi kaynakların verdiği sınırlı bilgiler ve genel tasarımının bugünkü görüntüsü üzerinde tartışarak, açıklığa kavuşturmada yarar vardır. Kentle ilgili genel yayınların bazıları ile halk arasında Kurşunlu Külliyesi'nin Mimar Sinan tarafından yapıldığı öne sürülmektedir⁽⁸²⁾. Ancak Tezkiret-ül Bünyan⁽⁸³⁾, Tezkiret-ül Ebniye⁽⁸⁴⁾, Tuhfet-ül Mimarın⁽⁸⁵⁾ ve Adsız Risale'de⁽⁸⁶⁾ Mimar Sinan'ın yapımını gerçekleştirdiği eserler sayılırken Kurşunlu Külliyesi'nin adına yer verilmemiştir. Ayrıca yazıtından da açıkça anlaşılacağı gibi külliye 1525 yılında inşa edilmiş, buna karşılık Mimar Sinan 1538 yılında başmimarlığa atanmıştır⁽⁸⁷⁾. Külliyenin yapım yılları Hassa Başmimarı Acem Ali'nin dönemine rastlamaktadır⁽⁸⁸⁾. Ne var ki Tuhfet-ül Mimarın'da, yapının adı belirtilmeden, Mimar Sinan'ın Eskişehir'de bir kervansaray inşa ettiği kaydedilmiştir⁽⁸⁹⁾. Böyle bir yapı günümüze gelmediği gibi, varlığından kaynaklarda da hiç söz edilmemiştir. Bu durum bizi, Mimar Sinan'ın Kurşunlu Külliyesi'ne daha sonra bazı ekler yapması olasılığı üzerinde durmaya götürmektedir.

Gerçekten de konum planı (Bkz: Pafta 2.1) dikkatlice incelendiğinde, külliyenin yapım sürecinin iki aşamalı olduğu açıkça belirmektedir. Sinan'dan önceki ilk aşamada cami, medrese ve aşhaneden oluşan bir yapılar topluluğu tasarlanmış olmalıdır. Söz konusu yapılar arasındaki uyumlu uzaklık ve konumlarının bu görüşü destekler biçimdeki dengeli düzenleri, bu öğelerin önceden biçimlenmiş olduğunu düşündürmektedir. Cami, şadırvan, medrese ve aşhanenin konum planı tasarımı

bu tür yapılardan oluşan bir külliye planlamasında geçerli olabilecek en uygun yönlendirme ve yerleşim ilkelerini yansıtmaktadır. Yapımının ilk aşamasında, medresenin batı ucundaki bir duvarla bitirilmiş olması gereken külliyenin ve özellikle medresenin arazi eğimine uygun tasarımı, avlu büyüklüğü, binalarla boşlukların oranlı dağılımları; Mimar Sinan tarafından ikinci aşamada eklendiğini düşündüğümüz kervansaray, paşa odaları ve ikinci aşane gibi yapılarla önemli ölçüde değişmiştir. Eğer kervansaraylarla aralarındaki aşane ve paşa odaları olarak adlandırılan hacimler külliyenin diğer yapılarıyla birlikte ve ilk aşamada tasarlanmış olsaydı, tüm yapılar topluluğu topoğrafik verilere uygun biçimde planlanabilirdi. Büyük olasılıkla yeni işlevler vermek amacıyla Mimar Sinan'dan kompleksi büyütmesi istendiğinde, konum planının ana ulaşım eksenini ve girişleri biçimlenmiş, kuzey yönü de medrese ile kapatılmıştı. Aynı şekilde hem arazi eğimine uygun hem de birinci aşamadaki yapılarla bütünlük sağlayabilecek bir konumlandırma için uygun görünen külliyenin güney yönü de; cami girişine doğrudan bağlanan asıl avlu giriş aksıyla çakıştığından, Mimar Sinan'a kervansaray inşası için kullanabileceği bir tek batı yönü kalmış olmalıdır.

Mimar Sinan kesin olarak saptanamayan bir tarihte külliye yeni yapılar eklemek üzere görevlendirildiğinde, inşa edeceği kervansaray girişlerini külliye dışında planlayarak bu farklı işlevi bir ölçüde de olsa cami avlusundan koparmak istemiştir. Boşlukların düzeni değiştirilerek avlunun batıya doğru büyütülmesi ve medresenin yanına paşa odalarının eklenmesi, koparmayı daha da belirginleştirip konaklama ve ibadet eylemlerini birbirinden ayırmak için düşünülmüş olmalıdır. Külliye avlusunu batıdan kapatmak için eğime dik yönde ve kuzey-güney doğrultusunda çözümlenmesi gereken konaklama eylemi, arsanın topoğrafik verilerine uygun olarak iki yapıya dağıtılmıştır. Arazinin dik olduğu güney yönündeki II.Kervansaray fazla büyük değildir. Kuzeydeki I.Kervansaray ise eğimin azalmasından yararlanılarak diğer yapıya oranla daha büyük ölçekte tasarlanmış ve döşeme kotu yaklaşık 1.5 m. düşürülmüştür.

Sonuç olarak tüm bu bileşenler dikkate alındığında külliyenin cami (Bkz:Pafta 2.2), şadırvan (Bkz: Pafta 2.3), medrese (Bkz: Pafta 2.4) ve doğudaki aşane (Bkz: Pafta 2.5) gibi bölümlerinin 1525 olarak belirlenen birinci yapım süreci içinde; kervansaray I (Bkz: Pafta 2.6), kervansaray II (Bkz: Pafta 2.7), paşa odaları (Bkz: Pafta 2.8), batıdaki aşane (Bkz: Pafta 2.9) gibi geriye kalan bölümlerinin ise -bir varsayım olarak- ikinci yapım süreci içinde ve büyük olasılıkla Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir.

- Odunpazarı Kentsel Sit Alanı içindeki diğer dini yapılar arasında yazıtı bulun-

mayan ve mimari açıdan özellik taşımayan yatır niteliğindeki Şeyh Şehabettin Türbesi'nden başka Akoğlan Camisi, Tiryaki Hasan Paşa Camisi, Müftü Camisi, Orta Cami, Sivrioğlu Camisi gibi yapılar bulunmaktadır (Bkz: Harita 2.4). Söz konusu yapılar mimari ayrıntılarının özensiz tasarımı ve çevreye uyum açısından olumsuz sayılabilecek gereçlerine karşın, ölçek ve konum planı olarak geleneksel konut dokusu verilerinden yararlanmış, bu özellikleriyle fizik mekan örüntüsünün önemli bir bileşeni olmuşlardır. Bölge içinde, birbirlerine göre uzaklıkları hemen hemen eşit olacak şekilde konumlanmışlar ve bir Anadolu-Türk kentinde minare ile belirginleşen özgün sokak perspektiflerinin Odunpazarı'ndaki yoğunlaşmasına önemli görsel katkı sağlamışlardır. Çevrelerindeki konut dokusunda bu camilere bağlı bir gelişim söz konusu değilse de, dairesel bir etki alanının sosyal merkezi olma niteliğini taşıdıkları gözlenmektedir. Ticaretin yoğun olduğu kuzey kesimdeki Tiryaki Hasan Paşa Camisi, hem esnaf hem de alış-veriş yapan semt sakinlerinin belli zamanlarda toplandığı ve böylece çevresi ile etkin bir iletişimi olan sosyal merkez niteliğine sahip camilerin belirgin bir örneğidir⁽⁹⁰⁾.

2.6.1.2. Kamu Yapıları

Odunpazarı'nda I.Ulusal Mimarlık Dönemi üslup özelliklerini taşıyan kamu yapılarının çoğunluğu sit alanının kuzey kesiminde ve Seyit Gazi Caddesi çevresinde toplanmıştır (Bkz: Harita 2.4). Bunlardan Müftülük, bir süre önce boşaltılan Askerlik Şubesi ve Atatürk Lisesi yalnızca semt sakinlerine değil, Eskişehir'in diğer yerleşim alanlarına da hizmet vermekte, bir bakıma Odunpazarı ile kent arasında bir ilişki kurulmaktadır. Yediler Parkı içindeki Odunpazarı Karakolu ve Kurşunlu Külliyesinin doğusundaki Malhatun İlkokulu ise yalnızca yakın çevrelerine hizmet vermesi amacıyla tasarlanmış yapılardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim yapılarını yaygınlaştırma çabaları sırasında oluşturulan Malhatun İlkokulu ile Atatürk Lisesi kısa sürede gereksinimi karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu nedenle Paşa Mahallesinde Turan İlkokulu inşa edilmiş, ayrıca ilk yapımı Hükümet Konağı iken Atatürk'ün buyruğu ile orta öğretime verilen Atatürk Lisesi'ne de zaman içinde çeşitli ekler yapılarak gelişmesi sağlanmıştır. Günümüz teknolojisi ile gerçekleştirilen bu yapıların tasarımında çevrelerindeki geleneksel konut dokusuyla uyumları aranmamıştır.

2.6.1.3. Ticaret Yapıları

Odunpazarı Kentsel Sit Alanı içinde tümüyle ticaret işlevi için tasarlanmış yapılar bulunmamaktadır. Bu durum, XX.yüzyıl başlarına kadar konut grubu ile çarşı bölgesinin birbirinden ayrı olması ve daha sonra da ticari eylemlerin kent merkezine kaymasının doğal bir sonucudur. Buna karşılık semtte kimi ticaret etkinlikleri için zorunlu olan mekanlar da, konutların giriş katlarını işyerine dönüştürmekle sağlanmıştır.

Sit alanı içinde ticaretin en yoğun olduğu bölgeler, semtin kuzeyindeki Yediler Parkı çevresi ile Şahabettin Caddesinin Kurşunlu Külliyesi'ne kadar olan kesimidir (Bkz: Harita 2.5). Bu bölgede çoğunlukla bakkal, kasap, manav, fırın, kahvehane, lokanta ve hizmet sektörü olarak nitelendirilebilecek berber, terzi, kurutemizleyici gibi iş erleri bulunmaktadır.

Odunpazarı'nın ticaret merkezi olarak tanımlanabilen bu bölgenin dışında, mahalle içlerindeki bazı konutların giriş katlarında da -bir veya iki odalık alanları kapsayan--bakkal, manav vb. dükkanlara rastlanmaktadır. Çoğunlukla üst katları aynı kişilerce konut olarak kullanılan bu küçük işyerlerinin tümüyle yakın çevrelerine hizmet verdikleri gözlenmektedir.

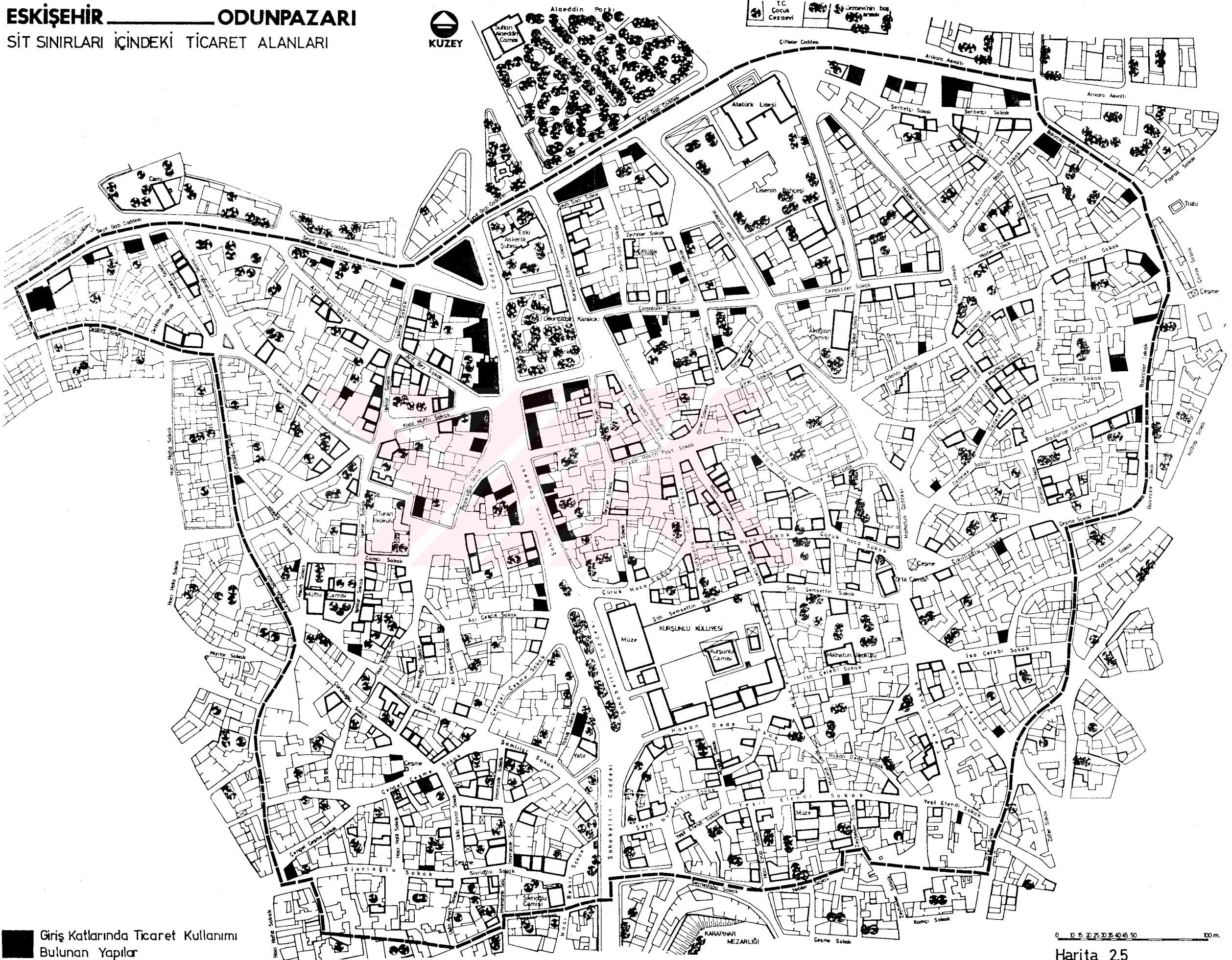
2.6.1.4. Konutlar

Odunpazarı Kentsel Sit Alanı içindeki fizik mekanın temel bileşeni olan konutların büyük çoğunluğu, geleneksel bir Anadolu-Türk kentinin tipik dokusunu oluşturan kentsel tasarım ve mekan düzenleme ilkelerine göre biçimlenmişlerdir. Bir başka deyişle, Türkler'in kendilerine özgü yaşam biçimleri doğrultusundaki sosyal ve kültürel isteklerinin plan düzeni ve yapısal ayrıntıların çözümüne etkileriyle oluşan bir Türk Evi'nin ve Türk Kenti'nin biçimsel özelliklerini taşırlar.

Odunpazarı sit sınırları içindeki konutların tümü dikkate alındığında, yapım teknolojisi ve mekan düzenleme ilkeleri açısından üç değişik grubun varlığı gözlenmektedir (Bkz: Harita 2.4):

- **Geleneksel Konutlar:** Odunpazarı'ndaki alan çalışmalarımız sırasında Türk evine özgü özelliklerini günümüze kadar koruyabilmiş 294 konut saptanmıştır. Fiziksel mekan öğeleri sınıflandırıldığında, yerleşimin korunmaya değer en önemli bileşenini bu yapılar oluşturmaktadır. Geleneksel konutların incelenmeye değer öge ve nitelikleri tezin 3.Bölümü'ndeki ayrıntılı çözümlemelerle verilmeye çalışılmıştır.

ESKİŞEHİR _____ ODUNPAZARI
SİT SINIRLARI İÇİNDEKİ TİCARET ALANLARI

**Giriş Katlarında Ticaret Kullanımı
Bulunan Yapılar**

0 10 15 20 25 30 35 40 45 50 100 m.

Harita 2.5

- Çevreye Uyumlu Konutlar: Kentsel tasarım özellikleri ve yapılanma koşulları, Odunpazarı'nda daha önceden biçimlenmiş ada ve parsellerin verileri ile bağımlı, yaşam biçimleri açısından geleneksel konutlarla temelde önemli benzerlikler gösteren yapılardır. Daha çok kullanılan yapım teknolojisi ve gereçler yönünden geleneksel konutlardan ayrılırlar. Günümüzde örneklerine sık rastlanan ve yer yer gecekondulaşma eğilimleri gösteren bu konutların mimari ve korunmaya değer özellikleri bulunmamaktadır. Büyük ve hisseli parsellerin bölünüp paylaşılmasıyla ortaya çıkan arsalar üzerinde yapıldıkları için, eski kent dokusundaki bahçe alanlarının küçülmesine hatta ortadan kalkmasına neden olmuşlardır (Bkz: Harita 2.4).
- Çevreye Aykırı Konutlar: İçlerinde beş ve daha fazla sayıda ailenin barındığı bu tür yapılar; yaşam biçimi, komşuluk ilişkileri ve biçimsel özellikleri açısından geleneksel ve çevreye uyumlu konutlardan farklılıklar gösterirler. Dört ve daha fazla olan kat adetleri, tarihsel çevreye uymayan gereçleri, yapım teknolojileri ve planlama anlayışları ile Odunpazarı'nın dokusunu ve silüetini olumsuz yönde etkiledikleri gözlenmektedir (Bkz: Harita 2.4).

2.6.2. Ulaşım Alanları

Odunpazarı ulaşım alanları, sit sınırları içindeki toplam alanın yaklaşık olarak %23'ünü kapsamaktadır⁽⁹¹⁾. Saptanan değerlerin yüksekliği, eski çıkmaz sokakların zaman içinde çevredeki yollara bağlanması ve böylece oldukça küçük boyutlu yapı adalarının oluşmasıyla yakından ilgilidir (Bkz: Harita 2.4).

Özgün durumunu günümüze kadar koruyabilmiş sokakların kaplaması; ortadan ya da iki yandan akıntılı, akıntının ve konutların duvarları önünde diğerlerinden daha büyük granit kaplama taşların kullanıldığı "Arnavut Kaldırımı" tipindedir. Ancak bölgenin özgün ulaşım ağı gibi yol döşemeleri de önemli ölçüde değiştirilip asfaltlandığı için, korunması gereken Arnavut kaldırım kaplı sokak ve meydanların tüm ulaşım alanları içindeki oranı %32'ye kadar düşmüştür. Asfaltlanmayan kesimlerde de taşların birçoğunun sökülmesi sonucu, stabilizeye dönüşmüş alanlara rastlanmaktadır.

Sit sınırları içindeki ulaşım alanlarının tümünün araç trafiğine açık bulunması ilk bakışta önemli görünmese de, yer yer bazı sorunlara neden olabilmektedir. Söz konusu olgu hem duran trafikten, hem de insan, hayvan ve motorsuz araçlara göre biçimlenmiş eski dar sokaklarda günümüz araçlarına uymayan boyutların oluşturduğu sakıncalardan kaynaklanmaktadır.

Duran trafiğin olumsuz etkileri daha çok sit sınırları içindeki en büyük ve çeki-
ci yaya alanı durumundaki Odunpazarı Meydanında hissedilmekte, bu alan park eden
motorlu araçlar ve yük kamyonları yüzünden özelliğini yitirme tehlikesiyle karşı-
laşmaktadır. Seyit Gazi Caddesinin kuzeyindeki park yerlerinin yetersizliği nede-
niyle Odunpazarı içindeki meydanların kullanılması sonucu ortaya çıkan bu sorun,
bölgeye hizmet vermeyen araçların burada park etmesi önlenerek çözümlenebilir.
İkinci sorun ise kadınların günlük yaşamları içinde dış kapı önlerine toplanıp
sohbet ederek komşuluk ilişkilerini sürdürmesi, çocukların oynaması ve benzeri
eylemlerin konut ve bahçe dışına taşması eğilimi göstermesiyle ilgilidir. Mahalle
içlerindeki bu tür yollara trafiğin girmesinden öncelikle tanımlanan sosyal yaşan-
tı etkilenmektedir. Ayrıca -dar ve kaplaması düzgün olmayan bölümlerde- motorlu
araçlar için dönüş, hareket güçlükleri ortaya çıkmaktadır. İç kesimlerdeki trafik
yoğunluğunun düşüklüğü nedeniyle bu sorun şimdilik fazlaca önem taşımasa bile,
böylesi ayırtkan sokakların servis araçları dışındaki trafiğe kapatılması, bölge
özelliklerinin korunması açısından yararlı olacaktır.

2.6.3. Yeşil Alanlar

Odunpazarı fizik mekan örüntüsü içinde yeşil alanların durumu, diğer Anadolu-Türk
kentlerinin yeşil alan örtüsü konusundaki bilinen temel ilkeleri ile ortak özel-
likler göstermektedir. Kentin iklim ve bitki örtüsü gibi yeşil alan oranını da
sınırlı kılan coğrafi koşullarına karşın, daha ilk bakışta bu ortak özellikleri
algılamak mümkündür. Örneğin sit alanının tarihsel gelişim süreci içinde, tüm
yörenin yararlanması amacıyla gerçekleştirilmiş bir yeşil alan planlamasına rast-
lanmaz. Bir bakıma tüm bölgede konutların avlularında yer alan özel yeşilin yük-
sek bahçe duvarlarından taşan sınırlı görüntüsüyle yetinilmiştir.

Günümüzde bölgenin yeşil gereksinimini karşılayan ve korunması gereken alanların
en önemlileri, Askerlik Şubesi'nin yapımından sonra çağdaş bir anlayışla planlan-
mış olan Yediler Parkı ile Kurşunlu Külliyesi ve diğer camilerin avlularında oluş-
turulan bahçelerdir. Ancak tümünün toplamı 13.094 m^2 'ye ulaşan bu alanlar bölgenin
yalnızca %4.4'lük bölümünü kapsamakta, çağdaş kent planlama ilkelerine göre 20-
50 m^2 /kişi olarak belirlenen yeşil alan değerlerine ulaşamadığı saptanmaktadır⁽⁹²⁾.

2.6.4. Yapılanmamış Alanlar

5.294 m^2 ile sit sınırları içindeki bölgenin %1.78'i oranında bir alan kapsayan
ve üzerinde yapı bulunmayan boş arsaların büyük çoğunluğu özel şahısların mülkiye-

tindedir. Özellikle Seyit Gazi Caddesi üzerinde bulunanlar, buranın çok katlı imar koşullarından yararlanıp yeni yapı inşa etmek isteyen kişilerin konutlarını yıktırması sonucu boş arsa durumuna gelmişlerdir.

Mahalle içlerine dağılmış olanlar ise daha küçük arazi parçalarıdır. Bunlar arasında hisse paylaşımı ile yıktırılan evlerin arsaları bulunabildiği gibi, bakımsızlık ya da yangın sonucu üzerindeki geleneksel konut yok olmuş ve ekonomik nedenlerle yeni yapı inşa edilememiş alanlara da rastlanmaktadır.

2.7. DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLER

Odunpazarı Kentsel Sit sınırları içindeki yerleşim alanının demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri, 1980 Yılı Genel Nüfus Sayımı verileri ile bu araştırmanın alan çalışması sırasında uygulanan %20 örneklemeli anket sonuçlarının ortak değerlendirilmesiyle belirlenmiştir.

Odunpazarı'nı oluşturan Akcamı, Akçağlan, Alanönü, Orta, Dede, Paşa, Şarkıye, Akarbaşı mahallelerinin toplam nüfusu 27.220 olup bu nüfusun 9.189'u adı geçen mahallelerin sit sınırları içinde kalan bölümünde yaşamaktadır (Bkz: Tablo 2.4).

Tablo 2.4 - ODUNPAZARI NÜFUSUNUN MAHALLELERE DAĞILIMI

Mahalle Adı	Akcamı	Akçağlan	Alanönü	Orta	Dede	Paşa	Şarkıye	Akarbaşı
Toplam Nüfusu	2640	2325	6400	2420	3240	1575	2020	5600
Sit Sınırları İçindeki Nüfusu	2640	657	264	2001	815	1217	1345	250
Sit Sınırları İçindeki Nüfusu.....%	28.73	7.15	2.87	21.78	8.87	13.24	14.64	2.72

Yaklaşık 30 hektarlık bir alana dağılmış olan bu nüfusun sağladığı brüt yerleşme yoğunluğu hesaplandığında 310 kişi/Ha. (9.189 Kişi: 29.663 Ha.) gibi oldukça yüksek bir değer elde edilmektedir. Eskişehir genelinde ise, özellikle yeni gelişen gecekondü bölgelerinin mahalle alanları geniş ve yapılanma yoğunlukları az olduğu için çok düşük yoğunluk değerlerine rastlanabilmektedir. Bir başka deyişle yerleşme yoğunluğu, kent bütününde sosyo-ekonomik durumun bir göstergesi olmaktadır. Yalnızca Odunpazarı Kentsel Sit Alanı bu olgunun dışında kalmakta, orta ve düşük gelirliilerin yaşadığı bir bölge olmasına karşın yüksek yoğunluk göstermektedir. Bu durum mahalle alanlarının küçük, yapı yoğunluğu katsayısının ise yüksek oluşu ile doğrudan ilgilidir. Mahallelerin sit sınırları içinde kalan bölümlerinin brüt

yerleşme yoğunluğu ve konut yoğunlukları Tablo 2.5'de belirtilmiştir.

Tablo 2.5-ODUNPAZARI'NDAKİ MAHALLELERİN YERLEŞME ve KONUT YOĞUNLUKLARI

Mahalle Adı	Akcami	Akçağlan	Alanönü	Orta	Dede	Paşa	Şarkıye	Akarbaşı
Brüt Yerleşme Yoğunluğu.....Kişi/Ha.	452	207	343	432	201	184	358	305
Konut Yoğunluğu.....Konut/Ha.	48.2	21.0	38.6	45.5	22.2	26.2	36.0	31.0

Nüfusun cinsiyet ve yaş grupları dağılımı incelendiğinde, sit sınırları içindeki alanda erkek nüfusun kadınlardan fazla olduğu ve özellikle 14-65 yaş grubuna dahil faal nüfus içinde erkeklerin çoğunluğu oluşturduğu göze çarpmaktadır. Tablo 2.6'ya göre 0-14 yaş grubunun toplam içindeki yeri %29, 14-65 grubunun %62, 65' den fazla olan grubun ise %9 dolaylarındadır.

Tablo 2.6- SİT SINIRLARI İÇİNDEKİ NÜFUSUN CİNSİYET ve YAŞ GRUPLARI DAĞILIMI

Yaş Grupları	Kadın Nüfus	Erkek Nüfus	Toplam Nüfus
0-14	1265	1400	2665
14-65	2704	2993	5697
65+	393	434	827
Genel Toplam	4362	4827	9189
	%	%	%
	47.47	52.53	100.00

Bölgedeki 0-14 yaş grubu oranının düşüklüğü faal nüfus yüzdesinin artmasına neden olmakta ve Türkiye genelinde %52'de kalan bu orana göre Odunpazarı'nda saptanan %62 değeri kentleşmiş ve endüstrileşmiş ülkelerinkine yaklaşmaktadır.

Anket sonuçlarından yaş gruplarına bağlı olarak belirlenen faal ve faal olmayan nüfus arasındaki ilişkiyi yansıtan "Bağımlılık Oranı"na göre, Sit Alanı içinde çalışan her 100 kişiye karşılık 248 kişi çalışmamaktadır. Oldukça yüksek sayılabilecek bu bağımlılık oranı, büyük çoğunluğu kentsel iş alanlarında çalışmaya yönelmiş kişilere verilebilecek iş olanaklarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Odunpazarı Kentsel Sit sınırları içindeki alanda, 1964 hanede 2043 aile yaşamakta ve ortalama aile büyüklüğü 4.50 kişi olarak saptanmaktadır. Ancak Tablo 2.7'de görüldüğü gibi ailelerdeki kişi sayısı 3 ile 6 arasında değişmektedir. Akcami, Alanönü, Orta ve Akarbaşı mahallelerinde aile büyüklükleri Sit Alanı ortalamasının

üstünde; Akçağlan, Dede, Paşa, Şarkıye mahallelerinde de ortalamanın altında değerler göstermektedir.

Tablo 2.7- SİT SINIRLARI İÇİNDE NÜFUS, AİLE ve HANE HALKI İLİŞKİLERİ

Mahalle Adı	Nüfus	Hane Sayısı	Hane Sayısı..%	Aile Sayısı	Aile Sayısı.....%	Hanede Oturan Kişi Sayısı	Aile Büyüklüğü
Akcamı	2640	501	25.51	516	25.26	5.27	5.12
Akçağlan	657	140	7.13	151	7.39	4.69	4.35
Alanönü	264	47	2.39	49	2.40	5.61	5.38
Orta	2001	430	21.89	444	21.73	4.65	4.51
Dede	815	191	9.73	202	9.88	4.26	4.03
Paşa	1217	278	14.15	291	14.24	4.38	4.18
Şarkıye	1345	333	16.96	344	16.84	4.04	3.90
Akarbaşı	250	44	2.24	46	2.26	5.68	5.43
Genel Toplam ve Ortalamalar	9189	1964	100.00	2043	100.00	4.68	4.50

Sit alanındaki 2043 aile 1964 haneye dağıldığı için bir haneye ortalama 1.04 aile düşmektedir. Bölgedeki hanehalkı büyüklüğünün 4.68 Kişi/Hane gibi bir değere erişmesine -özellikle Akçağlan, Dede ve Akarbaşı mahallelerinde- bir hanede birden fazla ailenin oturması veya bazı konutlardaki aile büyüklüğünün geleneksel geniş aile tipine yakın olması neden olarak gösterilebilir.

Aile tiplerinin mahallelere dağılımını inceleyen Tablo 2.8'in değerlendirilmesi sonucunda anne, baba ve küçük çocuklarını kapsayan modern toplumların tipik ailesi "Çekirdek Aile"nin %76.60 oranıyla Odunpazarı'ndaki egemen tip olduğu görülmektedir. Bu durum bölgenin modernleşme çizgisine girdiğinin bir belirtisi olarak da yorumlanabilir. Çekirdek aileyi %15.71 oranıyla izleyen ikinci grup, geleneksel toplumlardaki ideal aile tipi olan "Geleneksel Geniş Aile"lerdir. %7.68 gibi düşük bir oran gösteren üçüncü tip ise geniş aile ile çekirdek aile arasındaki geçiş dönemini yansıtan "Geçiş Ailesi" tipidir.

Sit sınırları içindeki alanda aile tiplerinin dağılımı Odunpazarı gibi eski bir yerleşmenin toplumsal yapısındaki değişimi ve Eskişehir'in hızlı kentleşmesinden ne ölçüde etkilendiğini belirleyen önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bir diğer gösterge de, bölgede yaşayanların gelir, meslek, eğitim düzeyleri ve sosyo-ekonomik tabakalaşmaları ile tam bir paralellik içinde olan konfor dağılımıdır. Kişi başına konut m²'si, oda sayısı, oda başına kişi sayısı, banyo ve mutfak olanakları gibi standartların bugünkü durumları ile konut olanakları ve gelir

Tablo 2.8 - SİT SINIRLARI İÇİNDE AİLE TİPLERİNİN MAHALLELERE DAĞILIMI

Mahalle Adı	Akcami		Akçağlan		Alanönü		Orta		Dede		Paşa		Şarkıye		Akarbaşı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çekirdek Aile	428	82.95	134	88.74	33	67.35	337	75.90	145	71.78	215	73.88	237	68.89	36	78.26
Geniş Aile	11	2.13	17	11.26	2	4.08	63	14.10	55	27.22	67	23.02	100	29.07	6	13.04
Geçiş Ailesi	77	14.92	-	-	14	28.57	44	10.00	2	1.00	9	3.10	7	2.04	4	8.70
Genel Toplam	516	100.00	151	100.00	49	100.00	444	100.00	202	100.00	291	100.00	344	100.00	46	100.00

dağılımı arasındaki ilişki de dikkat çekici özellikler göstermektedir (Bkz: Tablo 2.9).

Tablo 2.9-SİT SINIRLARI İÇİNDEKİ ALANDA GELİR DAĞILIMI ve KONUT OLANAKLARI İLİŞKİLERİ

Mahalle Adı	Akcami	Akçağlan	Alanönü	Orta	Dede	Paşa	Şarkıye	Akarbaşı
Ortalama Konut Alanı.....m ²	90.14	93.18	84.32	89.73	73.21	111.79	63.52	93.69
Kişi Başına Konut m ² 'si	17.61	21.42	15.67	19.90	18.17	26.75	16.29	17.25
Konutlarda Ortalama Oda Sayısı	3.36	3.88	3.95	3.45	3.97	3.05	2.84	3.98
Oda Başına Kişi Sayısı	1.52	1.12	1.36	1.30	1.02	1.37	1.37	1.36
Ayrı Mutfağı Olan Konut Sayısı	356	116	31	249	152	177	279	40
Ayrı Mutfağı Olan Konutlar.....%	68.99	76.82	63.26	56.08	75.24	60.82	81.10	86.95
Ayrı Banyosu Olan Konut Sayısı	186	73	13	111	65	169	206	29
Ayrı Banyosu Olan Konutlar.....%	36.05	48.34	26.53	25.00	32.17	58.07	59.88	63.04
Gelir Grupları	Orta	Orta	Düşük	Düşük	Düşük	Orta	Düşük	Orta

Sit alanında yaşayanların gelir dağılımı, konutlardaki ev sahipliği oranını ve kiracı olanların ödedikleri kira bedellerini de etkilemektedir. Bölgedeki ailelerin %32'si oturdukları konutun sahibi, %68'i ise kiracıdır. Konut sahibi veya kiracı olma oranlarının belirlenmesinde bölgeden göç eden veya burada yaşamlarını sürdüren eski sakinler ile bölgeye yeni gelenlerin statüsü ve konutun gecekondulu olup olmaması önemli rol oynamaktadır.

Gecekonduda yaşayanlarla bölgeyi terk etmeyen eski sakinlerin büyük çoğunluğu ev sahibidir. Odunpazarı'na yeni gelenlerden gecekondusu sahibi olamayan veya eski bir ev satın alamayan düşük gelirli de, yerleşimin kiracı kitlesini oluşturmaktadır.

dır. Bu grup, kentin yeni gelişen modern kesimlerine taşınmış yüksek gelirli eski sakinlerden evini satamayanların ya da satmak istemeyenlerin konutlarında, oldukça düşük bedellerle oturmaktadır. Kiracı kitlesinin tüme yakını, kentin diğer bölümlerindeki çok katlı kooperatif konutlarında oturmak yerine Odunpazarı'nı yeğleyen işçi aileleridir. Bu aileler kaynak olarak Eskişehirli, kentin ilçeleri ile kırsal kesimlerinden göç edenler ve başka kentlerden gelenlerden oluşmaktadır. Ancak aralarında -az sayıda olmakla birlikte- eskiden Odunpazarı'nda oturan, buradaki evini satıp kentin diğer bir bölgesinde konut sahibi olan, fakat daha sonra onu kiraya verip yeniden eski mahallesine kiracı olarak gelenlere de rastlanmaktadır.

Bölgedeki kira bedelleri; konutun alanı, yapım teknolojisi (geleneksel veya betonarme) ile gereç özellikleri, korunma/tahribat durumu, bahçesinin varlığı, boyutları ve en son olarak da evin konumuna göre belirlenmektedir. Anketin uygulandığı 1982 yılı Ekim, Kasım aylarındaki kira bedelleri 1.750-12.500.-TL. arasında değişim göstermekteydi.

Odunpazarı bölgesinde daha çok düşük gelir durumuna bağlı olarak ortaya çıkan mekansal mobilite azlığına karşın %20 örneklemeli anket sonuçlarına göre ilginç bir sosyal olgunun varlığı saptanmıştır. Bölgede yaşayanların önemli bir bölümü evlerinin eskiliğine ve konut olanaklarının yetersizliğine rağmen Odunpazarı'ndan taşınmak istemediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca evlerini değiştirmek isteyenlerin çoğunluğu da yine aynı çevrede, yani Odunpazarı'nda kalmayı yeğlemektedirler. Kentin başka bir kesimindeki modern bir konutun olanaklarından yararlanmayı düşünenlerin %8.81'lik oranına karşılık, bölgenin daha çekici olduğu vurgulanan yaşam biçimi ve komşuluk ilişkilerini tercih edenlerin oranı %91.19'dur (Bkz:Tablo 2.10).

Tablo 2.10-SİT SINIRLARI İÇİNDEKİ ALANDA OTURDUĞU EVDEN TAŞINMAK İSTEYEN AİLELERİN MAHALLELERE DAĞILIMI

Mahalle Adı	Akcamı		Akçağlan		Alanönü		Orta		Dede		Paşa		Şarkıye		Akarbaşı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Taşınmak İsteyen	67	12.98	14	9.27	2	4.08	35	7.88	6	2.97	38	13.06	15	4.36	3	6.52
Taşınmak İstemeyen	449	87.02	137	90.73	47	95.92	409	92.12	196	97.03	253	86.94	329	95.64	43	93.48

Sit sınırları içindeki alanda yaşayanların orta ve düşük gelir grubunda olmaları, yüksek gelir grubundakilerin burayı terketmesi, kiracılık oranının yüksekliği, kira bedellerinin düşüklüğü, altyapı olanaklarının yetersizliği, yerinde yapılan

araştırmalarda pek çok konutun st katlarının onarımsızlık nedeniyle boş bırakıldığının, orta ve alt katların ise birkaç aile tarafından paylaşıldığının saptanması ve benzeri birçok veri, Odunpazarı'nın zaman içinde aėdař yaşama konforundan gerilerde kaldığını göstermektedir. Bu olgunun önüne geçilmesini sağlamak için çalışmanın 3.Bölümü'nde ayrıntılı tanımlamaları yapılan mimari özellikleri veri olarak kullanacak bir koruma-geliştirme projesinin hazırlanması ve uygulamaya konulmasının gerekliliği ortadadır. Böylece bölgenin yaşam biçimini, aktivitesini isteyerek ve severek sürdüren sakinlerin fiziksel evre koşulları düzelecek, ayrıca bir Anadolu-Türk kentinin ayırtkan özelliklerini taşıyan bu yerleşme özgün durumunu olabildiğince koruyarak gelecek kuşaklara aktarılabilecektir.

3. BÖLÜM - ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARININ DİZGESEL ÇÖZÜMLEMESİ

3.1. GELENEKSEL KONUTLARIN KENTSEL TASARIM ÖZELLİKLERİ

3.1.1. Parsellerin Oluşumu, Mülkiyeti ve Büyüklükleri

Odunpazarı'ndaki parsellerin özgün biçimleri ve zaman içinde geçirdiği değişimlerle ilgili kesin tarihsel bilgilerin elde edilmesi kuşkusuz olanaksızdır. Ancak tümü özel kişilerin mülkiyetinde bulunan geleneksel konut parselleri için, kuşaklar boyunca yinelenmiş sürekli küçülmelerden söz edilmesi gerekmektedir⁽⁹³⁾. Genellikle başlangıçta bir kişi ya da ailenin elinde bulunduğu varsayılan büyük bir arazi ile üzerindeki yapının satış ya da veraset yoluyla parçalandığı, bölünmelerin kuşaklar boyunca devam ederek parsellerin bugünkü boyutlarına indiği düşünülmektedir. Parsellerin bölünmesiyle elde edilen arsalara yeni yapılar inşa edilmesi eğilimi ise, önceleri ayrık düzende ve yapılanma yoğunluğu düşük bir kent görünümünde olan bu alanı, zaman içinde giderek bitişik düzene dönüştürmüştür.

Bölgedeki geleneksel konut parsellerininin biçimsel yapısı, birçok Anadolu-Türk Kentinde olduğu gibi, geometrik şekillerden bağımsız bir serbestliktedir. Parsel-

ler büyüklükleri açısından ele alındıklarında ise varlığı saptanan 294 geleneksel konuttan 213'ünün 150.00 m²'den küçük arazi parçaları üzerinde bulunduğu ve 0.00-100.00 m² ile 101.00-150.00 m² arasındaki alan dilimlerinin %72.45 gibi bir oranla çoğunluğu oluşturduğu gözlenmektedir⁽⁹⁴⁾. 151.00 m²'den fazla alanı olan parsellerin sayısında, büyüklüklerin artışı ile ters orantılı olarak gelişen bir azalma söz konusudur. Alan dilimlerinde saptanan bu dağılım (Bkz: Tablo 3.1), hisselerin paylaşılması ve parsellerin bölünerek küçülmesi olgusuna bağlı bir sonuç olarak yorumlanabilir.

Tablo 3.1- ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARININ
BULUNDUĞU PARSELLERİN ALANLARI

Parsel Alanı Büyük- lük Dilimleri (m ²)	Parsel Sayısı	Oranı %
0.00 - 100.00	110	37.42
101.00 - 150.00	103	35.03
151.00 - 200.00	39	13.27
201.00 - 250.00	20	6.80
251.00 - 500.00	12	4.08
501.00 -1000.00	9	3.06
1001.00 +	1	0.34

3.1.2. Yapılanma Koşulları

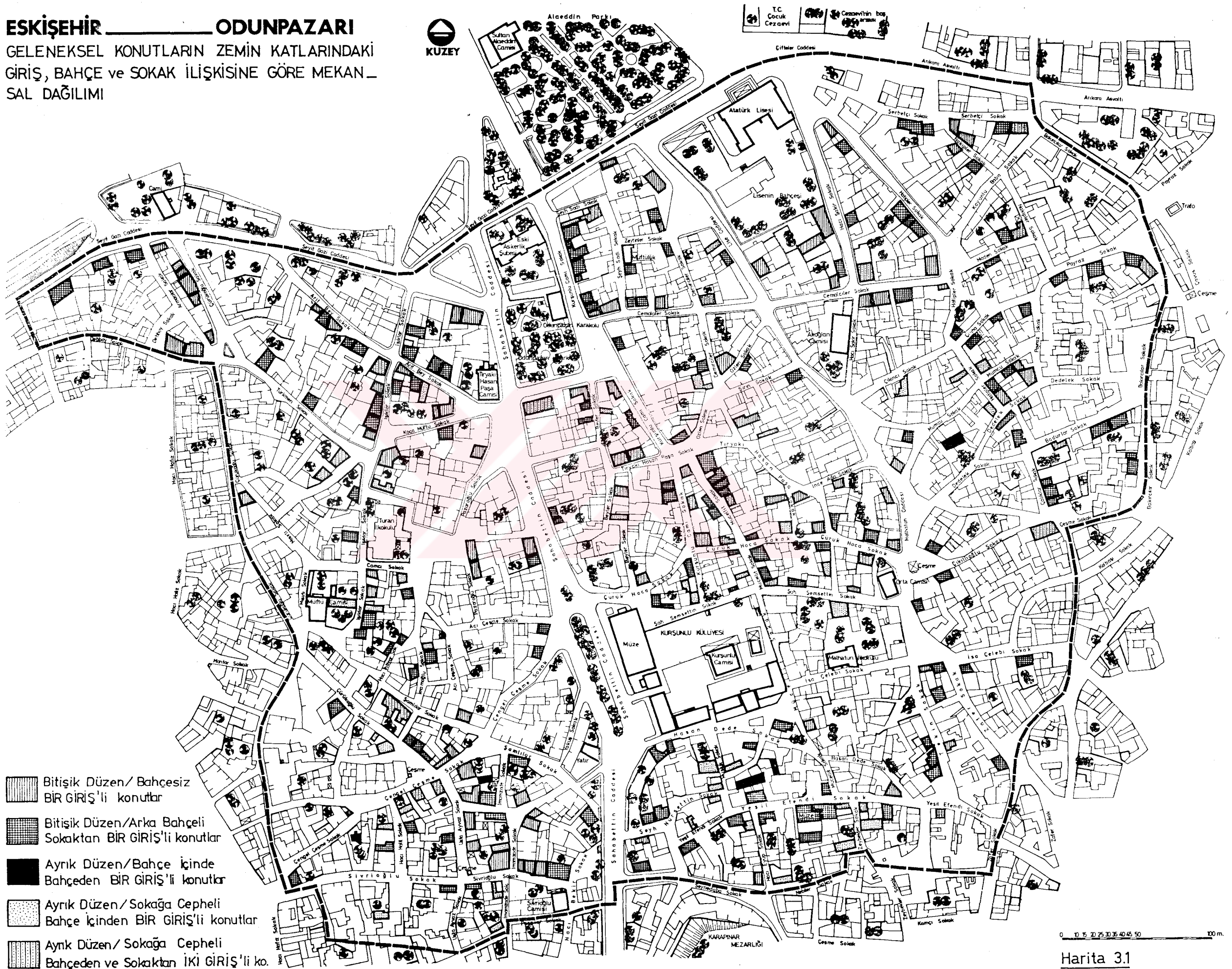
3.1.2.1. Parsel İçi Konumlanma Özellikleri

Odunpazarı sit alanındaki geleneksel konutların parsel içi konumlanma seçenekleri incelendiğinde, %75'e yakın bölümünün bitişik düzene göre yerleştirildiği gözlenmektedir (Bkz: Harita 3.1 ve Tablo 3.2). Evlerin büyük çoğunluğu sokaktan algılanamayan bir arka bahçe ile yetinecek şekilde yan cephelerini yitirmişlerdir. Bu yapılardan %25 kadarı da arka bahçelerine yeni yapılar inşa edilerek bahçesiz duruma dönüştürülmüş, parsellerdeki hisse bölünmeleri nedeniyle, yapılanma yoğunluğu düşük Anadolu-Türk kentlerinin belirgin özelliklerinden birisi büyük ölçüde yokedilmiştir.

Sit alanı içinde ayırık düzende konumlanmış evlerin oranı günümüzde % 25'e kadar düşse de, gerçekte bu yerleşimin çoğunluğu bahçe içinde bulunan konutlardan oluştuğu açıkça belli olmaktadır. Ayırık düzendeki geleneksel konutların Odunpazarı'nda en çok yinelenen parsel içi konumlanma biçimi, dar cephelerin bahçe duvarı doğrultusunda sokağa rastlatılmasıdır. Bu tür konutların yalnız bahçe içinden girilen

ESKİŞEHİR _____ ODUNPAZARI

GELENEKSEL KONUTLARIN ZEMİN KATLARINDAKİ
GİRİŞ, BAHÇE ve SOKAK İLİŞKİSİNE GÖRE MEKAN-
SAL DAĞILIMI

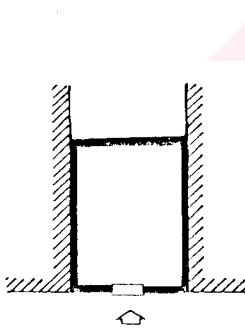
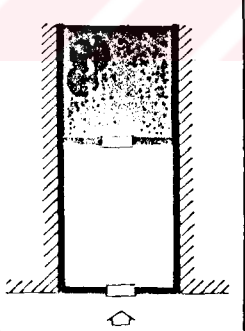
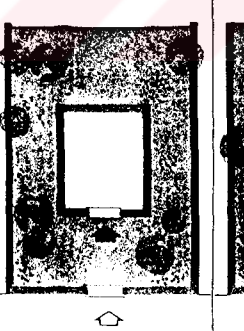

örnekleri olduğu gibi, bahçeden ve sokaktan olmak üzere, iki ayrı giriş düzenlenmiş çeşitlemeleri de bulunmaktadır. Bölgede en az uygulanmış ayrık düzen biçimi, evlerin sokaktan geriye çekilerek bahçe içine yerleştirilmesiyle elde edilmiştir.

Geleneksel konutların parsel içi konumlanma biçimini belirleyen en önemli değişken parselin büyüklüğüdür. Çevresindeki arsalara daha sonra yapılan komşu binaların konumu da, konutun yerleşim düzenini etkilemiştir. Odunpazarı geleneksel konutlarının parsel içi konumları ile sözkonusu değişkenlere bağlı ev girişi, taşlık, bahçe ve sokak ilişkileri için aşağıdaki seçeneklerin varlığı saptanmıştır:

- Konutun bitişik düzende, bahçesiz ve sokaktan "bir girişli" olması.
- Konutun bitişik düzende, arka bahçeli ve sokaktan "bir girişli" olması.
- Konutun ayrık düzende, bahçe içinde ve bahçeden "bir girişli" olması.
- Konutun ayrık düzende, sokağa cepheli ve bahçeden "bir girişli" olması.
- Konutun ayrık düzende, sokağa cepheli, bahçe ve sokaktan "iki girişli" olması (Bkz: Tablo 3.2).

Tablo 3.2_GELENEKSEL KONUTLARIN PARSEL İÇİ KONUMLANMA SEÇENEKLERİ

Bitişik Düzen		Ayrık Düzen		
Bahçesiz	Arka Bahçeli	Bahçe içinde	Bahçeli-Sokağa Cepheli-Bir Girişli	Bahçeli-Sokağa Cepheli-İki Girişli
				
71 Adet %24.15	147 Adet.....%50.00	5 Adet.....% 1.70	41 Adet.....%13.95	30 Adet.....% 10.20

3.1.2.2. Taban Alanı Büyüklükleri

Geleneksel konutların ilk yapımları sırasındaki taban alanı büyüklüklerinin, o yıllarda geçerli olan yapılanma koşulları ve parsellerin özgün büyüklüğü gibi iki ana değişken ile sınırlı olduğu bilinmektedir. Ancak parsellerin küçültülmesi

eğilimi sonucunda bölgenin imar yönetmeliklerinde de zaman içinde çeşitli değişiklikler yapıldığından, parselin yeni büyüklüğü taban alanının belirlenmesinde öncelik taşıyan değişken olmuş ve giriş katlarının küçülmesini zorunlu kılmıştır.

Bu olgunun taban alanlarına yansımaları sayısal değerlerle incelendiğinde, geleneksel konutların %73.47 gibi büyük bir çoğunluğunda giriş katlarının 100.00 m²'nin altındaki alan dilimlerinde kaldığı görülmektedir (Bkz: Tablo 3.3). Taban alanı 100.00 m²'yi aşan 78 konuttan yalnızca 3'ünün 150.00 m²'den fazla oturuş alanı vardır. 100.00 m²'den büyük alanlı grup, bölgedeki geleneksel konutların %26.53'ünü oluşturmaktadır. Taban alanlarının büyüklüğü 150.00 m² ile 200.00 m² arasında değişen üç konut, harem ve selamlık bölümleri birbirinden ayrılmış günümüze gelebilen sayılı örneklerdendir.

Tablo 3.3. ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARINDA TABAN ALANI BÜYÜKLÜKLERİ

Taban Alanı Büyüklük Dilimleri (m ²)	Konut Sayısı	Oranı %
0.00 - 50.00	29	9.86
51.00 -100.00	187	63.61
101.00 -150.00	75	25.51
151.00 -200.00	3	1.02

3.1.2.3. Taban Alanı Katsayıları

Taban alanı katsayısı, giriş katlarının parselde ne oranda yer kapladığını matematiksel olarak göstermektedir. Böylece bir geleneksel konutun yapılanma düzeni türü ile kendi parselindeki bahçe veya avlu gibi özel yeşil alan olanakları belirlenmektedir. Bu katsayı parsel büyüklüğü ve geleneksel konutun taban alanı değişkenlerine bağlıdır.

1/500 ölçekli Odunpazarı kadastral paftalarından alınan parsel büyüklükleri ile alan çalışması sırasında ölçümlendiğimiz 294 konutun sayısal verilerinin ortak değerlendirilmesi sonucu, bölgedeki parsellerin %66.67'lik çoğunluğunda 0.60'ın üzerinde katsayı kullanımları saptanmıştır (Bkz: Tablo 3.4). Bir başka deyişle alanı küçük olan parsellerdeki katsayıların yüksek olduğu, küçülmeye paralel olarak bahçe büyüklüklerinin giderek azaldığı ve koşulların sağlıksızlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu oranın yüksekliği, bölgenin "Protokol Alanı" olarak denetim altına alınmasından önceki imar yönetmeliğinin bitişik düzen uygulamalarında

öngördüğü parsel boyu, yapı derinliği ve arka bahçe boyutları ile çok küçük parsellere bile inşaat yapabilme olanakları sağlanmasından ileri gelmiştir. Özgün parsel büyüklükleri azaltılmamış, yanına ya da arkasına yeni yapılar gelerek bitişik düzene dönüştürülmemiş ve 0.60'ın altında katsayı kullanımı olan büyük bahçeli evler, Odunpazarı'ndaki geleneksel konutların yalnızca %33.33'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 3.4. ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARINDA
TABAN ALANI KATSAYILARI

Taban Alanı Katsayıları	Konut Sayısı	Oranı %
0.00 - 0.20	19	6.46
0.21 - 0.40	31	10.54
0.41 - 0.60	48	16.33
0.61 - 0.80	94	31.97
0.81 - 1.00	102	34.70

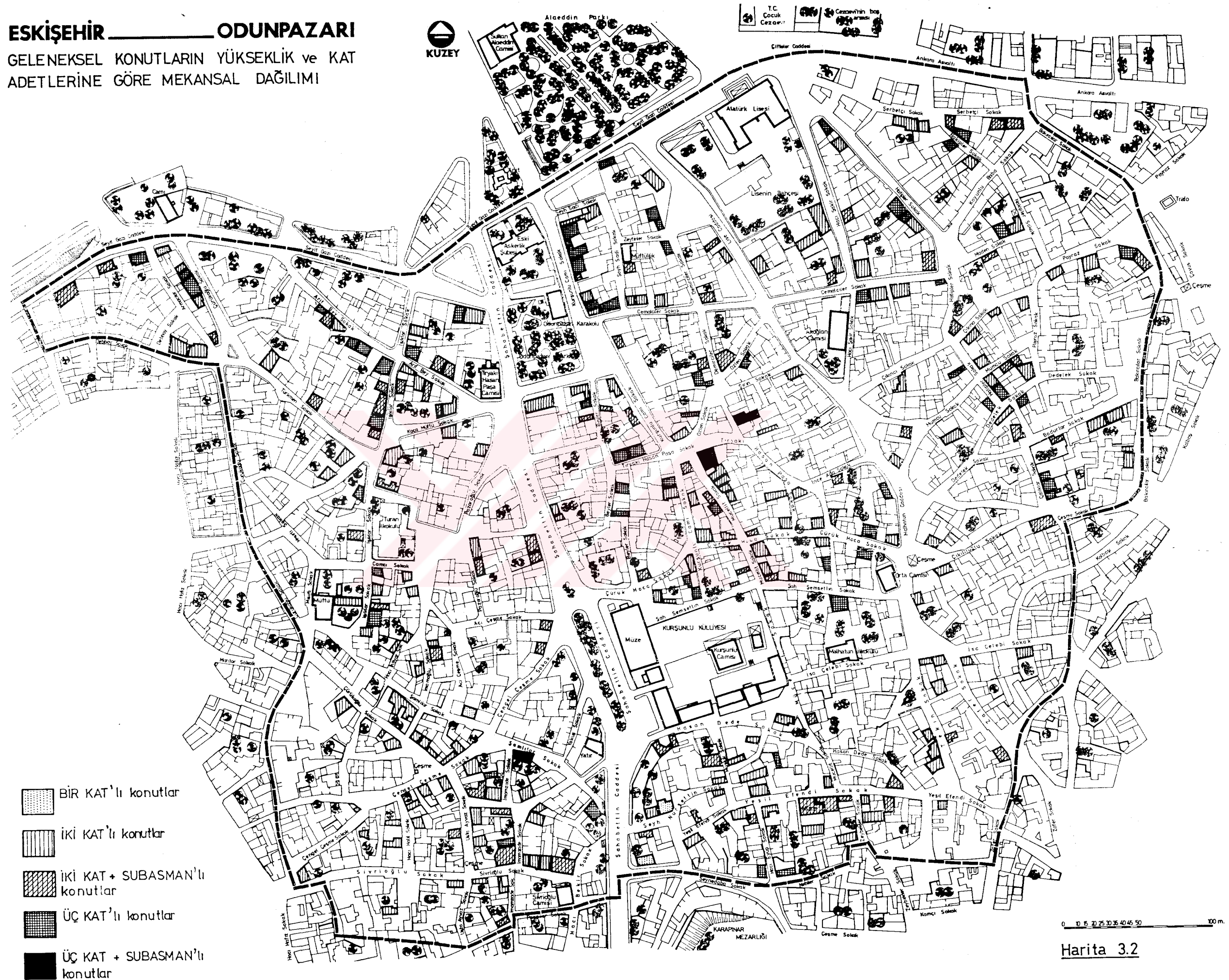
3.1.2.4. Yükseklik ve Kat Adetleri

Odunpazarı Kentsel Sit Alanındaki geleneksel konutlarda en çok yinelenen kat adedi "iki"dir. Yalın biçimiyle giriş katı ve onun üzerindeki asıl yaşam katından oluşan iki katlı konutlar, %50'nin üzerinde bir çoğunlukla bölgenin egemen yapı yüksekliğini belirlemektedir (Bkz: Tablo 3.5). Geleneksel konutlar içinde %25'e yakın bir orana ulaşan ikinci tür yükseklik tasarımı ise, iki katlı konutların "subasmanlı" çeşitlemelerinde uygulanmıştır. Bu örneklerde zemin kat döşemesi kaldırım kotundan 1.20 m. kadar yükseltilerek, genellikle yakacak depolanmasında kullanılan yarım bir bodrum düzenlenmektedir.

Kat adetleri ve yüksekliklerin mekansal dağılımında gözlenen en belirgin özellik, bir katlı alçak konutlar ile üç katlıdan fazla yüksekliği olan geleneksel konutlara, Odunpazarı Kentsel Sit Alanı içinde çok az rastlanmasıdır (Bkz: Harita 3.2). Bölgedeki "bir katlı" geleneksel konutların çoğunluğu, üstlerindeki asıl yaşam katı yıkılan ve özgün durumu yitirilen yapılardır. Bu nedenle yükseklik tasarımı ile ilgili olarak bölgeye ya da Türk Evine özgü, özel bir boyut göstermezler. "Üç katlı" olanlar ise, giriş katı üzerine bir ara kat eklenmiş ve asıl katı -özellikle kışın- daha az kullanılan, Türk Evi kat düzenleme anlayışına uygun örneklerdir. Sit alanında bu tanıma giren konutlar, %20 dolayındaki yoğunluklarıyla, iki katlı konutları izlemektedir. Üç katlı konutların giriş kat döşemesi yükseltilmiş "subasmanlı" çeşitlemelerine de, bölgede %1 gibi düşük bir oranda rastlanmaktadır.

ESKİŞEHİR — ODUNPAZARI

GELENEKSEL KONUTLARIN YÜKSEKLİK ve KAT
ADETLERİNE GÖRE MEKANSAL DAĞILIMI

- BİR KAT'lı konutlar
- İKİ KAT'lı konutlar
- İKİ KAT + SUBASMAN'lı konutlar
- ÜÇ KAT'lı konutlar
- ÜÇ KAT + SUBASMAN'lı konutlar

0 10 20 30 40 50 100 m.

Harita 3.2

Tablo 3.5. ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARINDA

KAT ADETLERİ		
Kat Adedi ve Yükseklikler	Konut Sayısı	Oranı %
1 katlı	4	1.36
2 katlı	155	52.72
2 katlı-Subasmanlı ...	72	24.49
3 katlı	60	20.41
3 katlı-Subasmanlı ...	3	1.02

3.1.3. Zemin Katların Kullanım Biçimi

Türk evinde günlük hizmet eylemleri dışındaki yaşamın üst katlarda yer aldığı bilinen bir olgudur. Odunpazarı geleneksel konutlarının zemin katları da Türk evlerindeki zemin kat kullanımı ilkeleri doğrultusunda biçimlenmiş ve depo, ahır, arabalık, samanlık, taşlık, mutfak, çamaşırlık gibi servis hacimleri yerleştirelebilecek şekilde planlanmışlardır. Sokağa bakan cephelerin olabildiğince kapalı tutulduğu, içe yönelmiş mekanlarda ise avlu ya da bahçe ile organik bir bütünleşme sağlandığı görülmektedir. Taşlıkların sokak kapısı bulunan cephelerinin penceresiz ya da küçük pencereli oluşuna karşın bahçeye bakan kesimlerde genellikle hiç duvar bulunmaması, bu bütünleşmenin özgün bir ifadesidir.

Dış sofalı konutların zemin katları, iç ve orta sofalı geleneksel konutlara göre daha az duvarlıdır. Yalnızca bazı servis mekanları kapalı hacim şeklinde tasarlanmış, hayatın altında kalan bölümler ahşap dikmelerle taşınan yarı açık bir avlu biçimine dönüştürülmüştür. Böylece evin içine doğru giren bir bahçe uzantısı elde edilmektedir. Asıl katındaki sofası kapalı olan iç ve orta sofalı evlerin zemin katlarında ise, duvarla çevrilmiş hacimler açık mekanlardan daha fazladır. Bu tür yapıların büyük çoğunluğunda, gündelik ev işleri için ayrılmış bulunan kapalı servis mekanlarının odaya dönüştürüldüğü gözlenmektedir. Başka bir deyişle kapalı sofalılar grubunda incelenen geleneksel konutların zemin katlarında, üst katlardakine benzer bir yaşantının sürdürülebileceği niteliklere sahip odalar bulunmaktadır.

Bu bağlamda, geleneksel konutların zemin kat kullanım biçimlerinin özgün tasarımlarına göre zaman içinde geçirdiği değişimleri belirleme zorunluluğu vardır. Evlerde yapılan değişiklikleri, gerçekte bölgenin sosyo-ekonomik yapısındaki farklılaşmanın bir uzantısı olarak görmek gerekir. Çünkü bu olgu aile tiplerinin değişmesi ve bölgedeki gelir dağılımı dilimleri ile doğrudan ilişkilidir. Geleneksel konutlar inşa edildikleri yıllardaki aile büyüklükleri ve yaşam biçimi doğrultu-

sunda, günümüz alan standartlarına oranla oldukça büyük tasarlanmışlardır. Bölgedeki konutlar yakın zamanlara kadar "Geleneksel Geniş Aile" tiplerinin kullanımlarına cevap verirken, daha sonra çağdaş kentleşme olgusunun yarattığı sosyal değişime bağlı olarak ortaya çıkan "Çekirdek Aile" tipinin kullanımına girmiştir. Konutlar bu köklü değişimden sonra oluşan yeni çekirdek aile birimleri tarafından ya bölünerek kullanılmış, ya da kiraya verme, satma yoluyla değerlendirilmiştir. Gerçekte geleneksel geniş aile tipinin varisleri olup da konutunu kullanmayı sürdürenler gibi çoğunluğu kırsal kesimden gelen çekirdek aile tipli kiracılar veya satın alanlar da geleneksel konutu bölerek kullanmayı tercih etmişlerdir. Ailelerdeki kişi sayısının azalması sonucu evlerin de yeni yaşam biçimi ve bakım olanaklarına göre küçültülmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu üç kullanıcı tipin en önemli ortak yönleri ise, orta ve düşük gelir diliminde bulunmaları ve bölgenin genel gelir diliminin belirleyicisi olmalarıdır.

Küçültme olayı gerçekleştirilirken, çoğunlukla katların birbiri ile ilişkisini koparma yöntemi uygulanmıştır. Alanı büyük olan bir katı yatayda bölerek farklı kullanıcı gruplarının gereksinimlerine göre düzenlemek, Odunpazarı'nda fazla tercih edilen bir çözüm değildir. Düşey ayırımların yoğunluğu, doğal olarak en çok zemin katların kullanım biçimini etkilemiştir. Özgün durumlarında yalnızca servis hacimlerini içeren bu katların, yeni bir ailenin günlük yaşam eylemlerini karşılamak üzere ayrı bir konuta dönüştürülmesi sırasında, bahçe ile bütünleşme özelliklerini önemli oranda yitirdiği gözlenmektedir.

Bir diğer önemli nokta da, konutların katlara bölünerek ayrı aile birimlerinin kullanımı için yeniden düzenlenmesi aşamasında ortaya çıkan ve zemin katların cephelerine yansıyan değişikliklerdir. Bu tür uygulamalarda, özellikle bitişik düzendeki pek çok konutun özgün giriş kapısı yanında ikinci bir kapıya daha yer verilmiş, ayrıca odaya dönüştürülen servis hacimlerine de -işlevsel ve hijyenik nedenlerle- yeni pencere boşlukları açılarak, dıştaki sağır cepheler düzensiz biçimde delinmiştir. Üst katlara çıkış için ayrı bir giriş oluşturulması, merdiven tasarımıyla değişiklikleri gerektirdiğinden, bu eleman ancak özgün konumunun elverişliliği oranında kullanılabilmektedir. Eğer giriş kapısı önüne yapılacak bir sirkülasyon holü ile bağlantı sağlanamıyorsa, merdiven tümüyle kaldırılmış ve üst katlara ulaşmak için -kimi yerde girişi evin arka cephesine rastlayan- yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.

Zemin katların ayrı bir konut olarak düzenlenmesi kadar önemli bir değiştirilme seçeneği de, bu katlarda ticari amaçlı kullanımlara yer verilmesidir. Sit alanı içinde incelenen 294 geleneksel konutun yaklaşık olarak %7'sinde (20 adet), giriş katlarındaki bazı mekanların dükkâna dönüştürüldüğü saptanmıştır. (Bkz: Ha-

rita 2.5). Bölgede ticari eylemlerin yoğunluk kazandığı alanlar çevresinde bulunan evlerin alt katlarında yer alan dükkânlar nedeniyle, konut eylemlerine ayrılan alanlar küçülmüştür. Bu değişimlerin bazı büyük geleneksel konutlarda tüm giriş katını kapsar biçimde genişletildiği ve dükkân sayısının iki, üç hatta dörde çıkarıldığı durumlara da rastlanmaktadır⁽⁹⁵⁾.

Bir geleneksel konutta birden çok sayıda dükkân bulunması ya da tüm giriş katının ticari kullanımına ayrılması, genellikle bölgeyi terkeden yüksek gelir grubundaki eski sakinlerin, evlerini kiraya verirken daha çok gelir elde etmek amacıyla yediledikleri bir yöntemdir. Ev sahibinin de aynı yapıda yaşadığı örneklerde ise, zemin katta yalnızca bir dükkân bulunmakta ve dükkânı işletenler genellikle gene aynı aile bireyleri olmaktadır. Bu tür örneklerle iki ayrı birim olarak kullanılmaya elverişli olmayan küçük boyutlu geleneksel konutlarda rastlanmakta ve bu konutlar mahallelerin iç kesimlerinde yer almaktadır. Orta ya da düşük gelir grubunda bulunan ev sahipleri, bir katı konut olarak kiraya vermeleri durumunda elde edecekleri gelirden daha fazlasını, zemin kattaki küçük bir mekanı ticari amaçla kullanarak elde etmeye çalışmaktadırlar.

3.1.4. Kent İmgesel Değerleri ve Sokak Görünümüne Katkıları

Odunpazarı Kentsel Sit Alanı içindeki konutların kent imgesel değeri ile sokak ve bölge görünümüne katkılarını tanımlamak; bir bakıma geleneksel kent kültürümüzün toplumsal, ekonomik ve estetik bileşenlerinin fizik mekana yansıdığı somut görüntülerini bir örnek üzerinde tanımlama anlamı da taşımaktadır. Ancak bu bağlamda önemli bir noktaya değinmek gerekmektedir. Yurdumuzda çok sayıda örneğine rastlanan, eski kent dokusu çağdaş kent dokusunun içinde kalmış yerleşmelere karşılık Eskişehir, modern kent oluşumunu Odunpazarı sit alanı dışında gerçekleştirmiştir. Bu nedenle Odunpazarı tarihi sit bölgesi, çağdaş Eskişehir kentinin ancak bazı bölümlerinden çok sınırlı açılarla görsel olarak algılanabilmekte, gerçek dinamik algılanmaya kendi birim-bütünü içinden başlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Kentsel sit alanına tarihsel çekirdek kimliği kazandıran öğelerin başında Kurşunlu Külliyesi ile Geleneksel Konutlar gelmektedir. Kuruluşundan itibaren varlığı kentte yaşayanlarca algılanma odağına dönüşen Kurşunlu Külliyesi'nin yanısıra geleneksel konutlar ve bütünleyici çevreleri, tarihsel gelişim sürecinin en dikkat çekici özdeksel kalıtları olarak değerlendirilmeyi gerektirmektedir. Ancak Eskişehir'de bir kesimin -bölgede yaşasın, yaşamasın- bu yapılara, Türkiye genelinde olduğu gibi, görsel algılamadan önce "çağdaş konforu yetersiz" kabulü ile yaklaştığını

özellikle belirtmek gerekir. Ne varki bu kabulün dışına çıkarak duyarlı ve sınırları daralmamış bir sosyal yaşam sağladığını düşünenlerin, Türkiye'de benzer koşulları paylaşan yerleşmelere göre daha yüksek oranda olduğu saptanmıştır. Çoğunluğunu bölgede yaşayanların oluşturduğu bu kesimin görüşlerini; geleneksel günlük yaşama biçiminden artakalmış bazı alışkanlıklarla, bölgenin coğrafi olarak modern kent oluşumu dışında kalışı belirlemektedir. Özellikle ikinci etkenin, yenilenme ve çok katlı yapılanma spekülasyonunun yaratacağı baskıları büyük ölçüde önlediği gözlenmektedir.

Odunpazarı için hazırlanan anket formlarının değerlendirilmesi sırasında geleneksel konutların, özellikle içinde yaşayanların çoğunluğu tarafından, "Korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken özdeksel varlıklar bütünü" olarak algılandığı saptanmıştır (Bkz: Ek 1 - Sosyal Anket Formu Örneği). Ancak evsahibi ve kiracılardan bir bölümü, "Eski" imgesi ile algıladığı geleneksel konutları daha özselci bir yaklaşımla değerlendirerek, bu konutların parselindeki maksimum yapılanma koşullarına göre yeni bir yapı inşa edebilme olanağını engellediğini düşünmektedir. Farklı yorumlar, yapıların görsel yolla algılanabilen fiziksel özellikleri yanında, toplumun değişik kesimlerindeki özgül değer yargılarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle kent imgesel değerinin, görüntüsel değerlerle birlikte toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutlar da içerdiği gözden kaçmamaktadır.

Odunpazarı geleneksel konutlarının kent imgesel değerlerini irdelerken, ayrı ve bitişik düzen oluşumlarındaki etkilerin birbirinden farklı şekilde algılandığını öncelikle belirtmek gerekir. Ayrı düzendeki yapılanma oluşumlarında, yol kenar çizgileri 2.00-2.50 metreye varan yükseklikteki bahçe duvarları ile belirlenir. Sokak mekanını sınırlayan duvar öğeleri, bahçe kapıları ve parsellerin serbest geometrilerine uyan doğrultularıyla kıvrımlı yolların oluşmasının başlıca nedenidir. Ayrı düzenin dar cephesi sokağa rastlatılan çeşitlemelerinde ise, bahçe duvarlarından başka, konutun taşkın çıkmaları ve geniş saçakları sokak silüetine zengin perspektifler kazandırmaktadır (Bkz: EK 5, Pafta 3.1, 3.2, 3.3).

Avlu ya da bahçe içindeki ağaç ve yeşil doku olanaklarının sınırlı olması nedeniyle, bölgenin sokak silüetlerinde yüksek duvarlardan taşan çok yoğun bir yeşil görüntüsüne rastlanmaz. Ayrıca zaman içinde yerleşimin büyük çoğunluğu bitişik düzene dönüştürüldüğünden; bazı sokaklarda bahçe duvarı ögesi yitirilmiş, gerçekte bu duvarlardan daha yüksek olan konut beden duvarlarının birleşmesiyle sokakların belli kesimleri koridorlaşmaya başlamıştır. Bir sokağın koridorlaşarak özgün doku ve tekstür özelliklerini yitirme oranı, parsellerin bölünmesi ve geleneksel konutlara bitişik yeni yapılar inşa edilmesi eyleminin o sokaktaki yenilenme sayısına bağlıdır. Çünkü iki veya üç katlı geleneksel konutlardaki kat kat

çıkımlar ve geniş saçaklarla hareketlendirilmiş cepheler, yolların darlığı ve yeşil dokusunun azlığına karşın, yeni yapılarla kesintiye uğratılmadığı sürece sokak silüetlerine zengin perspektifler sağlayabilmektedir.

Perspektiflerdeki hareketliliği yoğunlaştıran önemli iki etken de, kullanılan yapı gereçleri ile sokakların boyutlarıdır. Hayvan, atlı araba ve yaya ulaşımı ile arazinin topografik verilerine göre biçimlenmiş olan yollar oldukça dar ve kıvrımlıdır. Konutların dış mekanda algılanan kerpiç, sıva, alaturka kiremit ve ahşap gibi geleneksel teknolojiyi yansıtan gereçleri, bu organik biçimlenişin görsel etkisini daha da tipikleştirmektedir. Dış cephelerde çıkma, kapı, pencere, kafes, konsol, furuş, balkon korkuluğu gibi yapı elemanlarında kullanılmış olan ahşap malzeme, genellikle doğal görünümünde bırakılmış ve boyanmamıştır. Bu elemanlar oldukça yıpranmış olmalarına karşın özenli işçilikleri ve bezeme alanlarına dönüştürülmeleri nedeniyle geleneksel konutlara özel görsel değerler katmaktadır. Ayrıca ahşabın doğal renginde bırakılmış olması; alaturka kiremitin kendine özgü kırmızısı, kerpiç ya da çamur sıvalı yüzeylerin pastel tonları ile tam bir uyum içinde bulunmakta ve sokak silüetlerinin algılanmasında renk unsurunun ne denli görsel önem taşıdığını vurgulamaktadır.

3.2. GELENEKSEL KONUTLARIN MEKAN TASARIMI ÖZELLİKLERİ

3.2.1. Kullanıcı Eylemleri

Odunpazarı geleneksel konutlarının özgün tasarım ilkelerini yönlendiren ana eylem gruplarından pekçoğunun, günümüzde de fazla değişime uğramadan sürdürüldüğü gözlenmektedir. Ancak ev kadının günlük yaşam süresinin en büyük bölümünü geçirdiği alt kat mekanlarının örgütlenme ilkelerini belirleyen gündelik ev işlerinde bazı önemli farklılaşmalar olmuştur. Bu farklılaşmalara bağlı olarak zemin katlardaki servis mekanlarının birçoğu, ayrı bir konutun günümüzde içerdikleri eylemlerin gerçekleştirilebileceği mekanlara dönüştürülmüştür (Bkz: Bölüm 3.1.3).

Odunpazarı geleneksel konutlarının günümüzden en az 30, en çok 150 yıl öncesine dek uzanan yapım yıllarında, kadınların yaptığı ev işlerinin şimdikilerden değişik, bir anlamda daha da fazla olduğu bilinmektedir. Örneğin sarnıç, kuyu ya da tulumbadan evin su gereksinimini karşılamak, hayvanlara bakmak, odun kırmak, ayrıca ısınma, pişirme, yıkanma, çamaşır ve bulaşık yıkama gibi işlemler için gerekli olan ısıyı ve sıcak suyu sağlamak, sebze-meyve ya da tahıl serip kurutmak, yemek ve ekmek pişirmek gibi eylemlerin birçoğu günümüz konutlarında artık ya hiç yer almaz olmuş, ya da gerçekleştirilme biçimleri farklılaşmış ve büyük ölçüde kolaylaştırılmışlardır.

Günümüzde geleneksel konutların alt katlarında yer alan hizmet eylemlerinden ke-sintiye uğratılmadan sürdürülenler, yalnızca yemek pişirme, bulaşık ve çamaşır yıkama işlemleridir. Yiyecek gereksinimlerine bağlı olarak hayvan besleme ya da kışın kullanılmak üzere bazı yaş tarımsal ürünleri kurutup depolama gibi eylem-lerin -zorunluluklar sonucu değil de bir bakıma isteğe bağlı olarak- sürdürül-düğü az sayıda örneğe de rastlanabilmektedir. Ancak toplumsal yapı ve üretim bi-çimindeki farklılaşmanın doğal sonucu olarak ekmek pişirmek, gündelik yiyecek gereksinimi için sebze yetiştirmek, hayvan beslemek, kışlık gıda stoklarını ha-zırlamak, odun kırmak, kendi olanaklarıyla su sağlamak gibi eylemler geleneksel konutların hemen hemen tümünde artık ortadan kalkmış bulunmaktadır. Bu eylemler, kamu ve hizmet sektörleri tarafından konut dışında gerçekleştirilen ticari ya da kentsel işlevler biçimine dönüştürülmüştür.

Geleneksel konutların üst katlarında yer alan ve gündelik hizmet işlemleri dı-şında kalan yaşam işlevleri ile konutun -tüm aile bireylerinin katıldığı- sosyal yaşantısını içeren belirli eylemler, günümüzde de benzer biçimde sürdürülmekte-dir. Ancak çağdaş teknolojininöngördüğü yaşam biçimine bağlı olarak ortaya çıkan bazı yeni eylemler, geleneksel sosyal yaşantıda yer yer kesintilere neden olabil-mekte ya da konutların özgün donanımı ile gelişen görüntüler yaratmaktadır. Geleneksel konutların büyük çoğunluğuna girmiş olan televizyon izleme olayının aile içi toplanma, dinlenme, sohbet etme eylemlerini kısıtlayarak bir anlamda onların yerine geçmesi, bu olgunun ayırtkan bir örneğidir. Türk evi odaları arasında işlevsel farklılıklar bulunmaması, başka bir deyişle her odanın oturma, yemek yeme, yatma ve hatta yıkanma gibi eylemlerin gerçekleştirilebileceği sabit donanımına sahip olmasına karşın; çağdaş mobilya kullanma isteği nedeniyle, odala-rın bu özelliklerinin giderek yitirildiği gözlenmektedir. Geleneksel konutlar-daki mimari ile bütünleşen durağan ve işlevsel donanım yerine masa, iskemle, gardrop gibi yeni elemanlar kullanılmaya başlandıkça, odanın örgütlenme ilkele-rini zedeleyen ve ölçülerine uymayan görüntüler oluşmaktadır.

Odunpazarı geleneksel konutları günümüzde ya özgün durumunda olduğu gibi gelenek-sel geniş bir aile tarafından, ya da yatay veya düşeyde bölünerek birkaç çekirdek aile tarafından kullanılmaktadır. Ancak bir ailenin kullandığı konut birimi için-de yer alan eylemlerin, her iki değişik uygulamada da büyük benzerlikler göster-diği saptanmaktadır. Bu olgu, geleneksel konutlarda yaşayan ailelerin sosyo-eko-nomik açıdan benzer koşullarda olmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Odunpazarı'nda en çok yinelenen gelir dilimi (orta ve düşük), aile tipi (çekirdek aile) ve büyüklüğü (4-5 kişi) özelliklerini taşıyan tipik bir ailenin eylemleri, ölçüm ve anket çalışmalarının değerlendirilmesi sonucunda aşağıdaki şekilde gruplana-bilmektedir:

- o Oturma, dinlenme, misafir ağırlama, televizyon izleme, müzik dinleme, okuma, hobilerle uğraşma (Tüm aile),
- o Yemek yeme (Tüm aile),
- o Yemek hazırlama, pişirme, bulaşık yıkama, yiyecek depolama,
- o Ebeveyn yatma, giyinme, soyunma, tuvalet, okuma, çalışma,
- o Çocuk yatma, giyinme, soyunma, okuma, çalışma, oyun,
- o Çamaşır yıkama, kurutma, ütü, dikiş; genel depolama, onarım,
- o Dışkıların atılması, el-yüz yıkama, tuvalet, yıkanma,
- o Yakacak depolama.

3.2.2. Eylemlerin Yer Aldığı Konut Birimlerinin Plan Tasarımı Özellikleri

3.2.2.1. Mekansal Örgütlenme/Plan Tasarımı

Eskişehir kenti, Anadolu'nun Türk döneminde geliştirdiği konut kültürünün gerçek temsilcisi olarak kabul edilen "hımış" yapım tekniğindeki konut mimarisinin yayılma alanı içinde yer almaktadır⁽⁹⁶⁾. Değişik plan tiplerine uygulanabilen bu teknikle inşa edilmiş konutların, yöresel geleneklere bağlı bazı farklılıklar saptanabilmesine karşın, genel bir mekan örgütlenme şemasına uydukları görülmektedir. Başlangıçtan itibaren bir Anadolu-Türk kenti olarak kurulan ve gelişen Odunpazarı tarihsel çekirdeği içindeki geleneksel konutlar da; genelde hımış tekniğindeki Türk evlerine özgü temel özellikleri taşıdığından, bu yapıların mekan düzenleme ilkelerini belirlemede, Türk evlerinin tasarımında geçerli sayılan bazı genel yaklaşımları dikkate alma zorunluluğu vardır.

Anadolu kıyıları ile orta yayla arasında ikinci bir çember gibi dolanan bölgelerdeki Türk evlerinin biçimlenmesinde geçerli olan mekan örgütlenme ilkelerini saptamak amacıyla zemin katın üzerinde bulunan ya da ikiden fazla katlı konutlarda en üstte yer alan "esas kat" ların incelenmesi gerekmektedir. Çünkü zemin katlar genellikle düzenli bir şemaya göre biçimlenmemekte; buna karşın esas katların tasarımı tüm geleneksel konutlarda uygulanan ortak bir plan motifi ve bu motifin değişik düzenlemelerine göre gerçekleştirilmektedir.

Türk evlerinin zemin katlarında kadının günlük ev işlerini yapacağı; toplumun dinsel ve sosyal kabulleri doğrultusunda şekillenmiş, dışa kapalılığı ilk bakışta algılanabilen geniş bir iş alanı yaratılmıştır. Ahır, samanlık, çamaşırlık, mutfak gibi servis mekanlarından oluşan bu çalışma alanı, evin kendi iç yaşamına

dönük bir avlu ya da bahçeye açılır. Konutun dış dünya ile ilişkisinin kurulduğu üst katların tasarımı gözlenen ve en çok yinelenen özellik ise, iki oda ve aralarındaki bir açık hacim/eyvan ile bunların önünde uzanan bir sofadan oluşan ortak bir plan şemasının varlığıdır. Odalar arasında işlevsel farklılaşma olmadığından, başka bir anlatımla her oda yeme, oturma, yatma gibi eylemlerin tümünü karşılayabilecek donatı ve boyutlara sahip olduğundan en küçük plan birimi, tek oda ile onun açıldığı bir sirkülasyon alanından oluşabilmektedir. Birbirini dik kesen iki aksın ayırdığı bölümlere, tanımlanan birimlerin değişik düzenlerde yerleştirilmeleri ile çok sayıda birbirinden farklı plan şemaları elde edilmiştir.

Odunpazarı sit bölgesindeki geleneksel konutlarda uygulanan plan şemalarını saptama çalışmalarımız sırasında, sofasız plan tipi dışındaki tüm tasarım biçimlerinin bölgede denenmiş olduğu görülmüştür (Bkz: Tablo 3.6 ve 3.7). Konutun ayrıık ya da bitişik düzende olması, odaların sayısı ile yerleştirilme düzeni, sofanın biçimi, sofanın diğer mimari elemanlar ve bahçe ile ilişkisi, eyvanların varlığı ile sayısı ve konumu, merdivenin yeri; seki, taht, köşk, WC gibi elemanların varlığı vb. değişkenlere göre oluşan plan çeşitlemelerinden Odunpazarı geleneksel konutlarında en çok yinelenenler "Dış Sofalı" ve "İç Sofalı" tasarımlardır (Bkz: Tablo 3.8). Ayrıık düzen koşullarında geliştirilmesi ve konutun üç ya da dört cephesinin açık olması durumunda en gelişmiş çözümlerine ulaşılabilen "Orta Sofalı" örneklerle ise çok az sayıda rastlanmaktadır. Plan tipleri dağılımında bu oranların saptanmasının önemli nedenlerinden biri bölgedeki egemen yapılanma düzeninin bitişik olmasıdır.

Tablo 3.8-ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARI/ESAS KATLARDA
UYGULANAN PLAN TİPLERİNİN DAĞILIMI

Plan Tipi	Dış Sofalı	İç Sofalı	Orta Sofalı	Bilinmeyen
Uygulanan Konut Sayısı	121	154	5	14
Uygulanma Oranı	%41.16	%52.38	%1.70	%4.76

İncelenen 294 geleneksel konuttan %41.16'sının esas katlarında uygulanmış olan "Dış Sofalı" plan tipi, Türk evi tasarımı "Sofasız" tipten sonraki aşama olarak kabul edilir⁽⁹⁷⁾. Dış sofalı tiplerin en yalın biçiminde, odaların birbiriyle bağlantısını sağlayan sofanın, yalnızca üstü örtülmüş yarı açık bir mekan durumunda olduğu görülmektedir⁽⁹⁸⁾. Bölgelere göre sofa, hayat, hanay, sergah, çağ-nışır, yazlık, ev ortası gibi değişik isimler alabilen bu sirkülasyon alanının

önünde ahşap direkler yer almakta, bazan da yanları duvarla kapatılmaktadır. Uygulanma olanakları iklimin elverişliliği ile orantılı olan sofası kapatılmış planlar, zamanla yan duvarların üzerine pencere açılarak kapalı dış sofalı tiplere dönüştürülmeye başlanmıştır. Plan şeması gelişiminin diğer aşamalarında ise sofanın önündeki direklerin arası kafesler ve daha sonra da camla kapatılmış; böylece -iç sofalı konutlarda olduğu gibi- sofası tümüyle ev içindeki kapalı bir mekana dönüşmüş olan plan tipleri elde edilmiştir.

Dış sofalı tasarımlarda en yalın tip, odaların sofanın bir yönüne dizilmesi ile oluşan "Bir Sıra Odalı" plan şemasıdır. Sofanın dar kenarında yer alan köşkerlerin kapatılması ve diğer odalar gibi düzenlenmesi sonucunda -köşk sayısının bir ya da iki olmasına göre- "İki Sıra Odalı/Köşe Sofalı" veya "Üç Sıra Odalı" plan tipleri meydana gelmektedir. Odunpazarı'nda saptanan 121 dış sofalı geleneksel konuttan 34 örnek bir sıra odalı, 77 örnek iki sıra odalı ve 10 örnek de üç sıra odalı düzene göre tasarlanmışlardır. Bu konutlar plan şemasındaki oda sayısı açısından incelendiklerinde ise 7 adedinin "1 Odalı", 47 adedinin "2 Odalı", 55 adedinin "3 Odalı", 7 adedinin "4 Odalı", 3 adedinin "5 Odalı" ve 2 adedinin "6 Odalı" olduğu görülmektedir.

Odaların her üç türdeki dizilme şemasında da seki, eyvan, köşk gibi mimari öğeler ve kapıların yer aldığı 45° açılı duvar yüzeylerinden yararlanılarak sofanın mekansal algılanışı zenginleştirilmekte; esas katın plan tasarımında değişik seçenekler oluşturulmaktadır. Dış sofalı konutlarda bir, iki ya da üç sıra odalı düzene ve değişik oda sayılarına göre oluşan plan tipleri, belirtilen mimari öğelerin varlığı yanında arsanın verilerine (yön ve yapılanma düzeni gibi) bağlı olarak da çeşitlenmektedir. Bu nedenle Odunpazarı geleneksel konutlarında saptanan değişik oda sayısı ve örgütlenme şemasındaki dış sofalı plan tipi (Bkz: Tablo 3.6) çeşitlemelerinin gösterildiği tablolarda, konutlar ayırık veya bitişik düzende olmalarına göre sınıflandırılmışlardır (Bkz: Tablo 3.9, 3.10, 3.11, 3.12, 3.13, 3.14, 3.15).

Sit alanı içinde 154 örnek ve %52.38'lik uygulanma oranıyla çoğunluğu oluşturan "İç Sofalı" plan tipleri, Türklerin özellikle kentsel yerleşmelerde çok sık kullandıkları bir tasarım biçimidir. Bu tür çözümlerde iklimsel etkilere karşı iyi bir korunma sağlandığı gibi alan kaybı da en aza indirgenmektedir. Çalışma bölgesi içinde örneğine rastlanmamasına karşın; plan şeması gelişiminin ilk aşamasında, sofanın karşılıklı iki oda sırası arasında bulunduğu ve yalnız üstü kapatılmış/yarı açık bir mekan durumunda olduğu bilinmektedir. Ancak iki dış cephenin açık bırakılması, evin içindeki insanları rahatsız edici hava akımlarına neden olduğu için, sofa önce bir ve daha sonra da iki yönden -yüksekliği tavana kadar

ulaşmayan- duvarlarla kapatılmıştır. Plan gelişiminin son aşamasında ise, iki cephe de tümüyle kapatılarak sofa evin içine alınmış ve bazı çözümlerde odalar arasında bir veya karşılıklı iki eyvan düzenlenmiştir.

Sofanın bir veya iki yüzünün pencereci olması, iç sofalı plan şemalarının oluşumunu etkileyen önemli bir değişken niteliği taşımakta ve arsa verilerine ilişkin zorunluluklar nedeniyle sağır tutulan cephelere merdiven ya da bazı servis hacimleri yerleştirilmektedir. Bu tür çözümlerde plan şemalarını zenginleştiren seki, eyvan, köşk gibi mimari öğelere pek fazla rastlanmaz. İki yüzüne pencere açılabilen aydınlık iç sofalarda ise daha değişik bir mekan algılama etkisi söz konusu olmakta, -özellikle pencere önlerinde- ilgi çekici oturma köşeleri düzenlenebilmektedir. Odunpazarı'nda saptanan 154 iç sofalı geleneksel konutun 118 adedi bir yönden, 36 adedi de iki yönden aydınlatılmaktadır. Bu konutlar plan şemasındaki oda sayısı açısından incelendiklerinde ise 69'unun "2 Odalı", 16'sının "3 Odalı", 65'inin "4 Odalı", 2'sinin "5 Odalı", 2'sinin de "6 Odalı" olduğu görülmektedir.

Odunpazarı geleneksel konutlarında şeması belirlenen bir ya da iki yüzeyi açık ve değişik oda sayısındaki iç sofalı plan tipi (Bkz: Tablo 3.6) çeşitlemelerinin gösterildiği tablolar, dış sofalı tasarımların değişkenlerinden yararlanılarak düzenlenmiştir (Bkz: Tablo 3.16, 3.17, 3.18, 3.19, 3.20, 3.21, 3.22, 3.23). Ancak bölgedeki iç sofalı tasarımlarda eyvanlar veya oda kapılarının yer aldığı köşelerdeki pahlarla sofanın genişletilmesi olgusuna fazla rastlanmadığı için, tablolardaki en etkin değişkenin arsa verileri (konutun ayrık ya da bitişik düzende olması) olduğu görülmektedir.

Sit alanı içinde yalnızca 5 örneğine rastlanan "Orta Sofalı" plan tiplerinin az uygulanmış olma nedeni, bu şemanın bölgedeki yapılanma koşullarına uygun olmamasıyla açıklanabilir. Çünkü orta sofalı şemalarda en başarılı sonuçlar üç veya dört cephenin pencereci olabildiği ayrık düzen koşullarında elde edilmektedir. Evin dört köşesindeki dört oda ve bunların arasına yerleştirilen eyvanlara pencere açılması sorunu, planın biçimlenişini önemli ölçüde etkilemekte ve sağır tutulmak zorunda kalınan eyvanlara merdiven ya da bazı servis mekanları konulmasını gerektirmektedir. Pencere açılabilen eyvanlar hem ortadaki sofanın bol hava ve ışık almasını sağlamakta, hem de çıkmalarla genişletilerek çekici oturma köşeleri biçimine dönüşmektedir. Birçok uygulamada oda kapılarının yer aldığı köşelerin pahlanması veya eğrisel yüzeyler şeklinde düzenlenmesiyle dik açılı (kare veya dikdörtgen) alanlar yerine altı kenarlı, sekiz kenarlı, dairesel veya eliptik sofalar elde edilmektedir. Nevar ki bölgedeki örnekler içinde eğrisel sofalı çözümlere rastlanmamakta, daha çok altı ya da sekiz kenarlı çokgen sofa-

ların tercih edildiği görülmektedir.

Oda sayısının dört olarak belirlendiği orta sofalı plan tiplerinin Odunpazarı'ndaki örneklerinde -uygulama azlığı nedeniyle- fazla çeşitlenme olamamıştır.

Plan şemalarındaki farklılıklar konutun ayırık ya da bitişik düzende oluşu, sofanın biçimi, eyvanların kullanımı gibi değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Bkz: Tablo 3.23a, 3.24).

Sit alanı içindeki geleneksel konutlar -plan tasarımı özelliklerine bakılmaksızın- esas katlarındaki oda sayıları açısından incelendiklerinde, bölgede en çok 2 (%39.46), 4 (%26.19) ve 3 (%24.15) odalı konut büyüklüklerinin geçerli olduğu görülmektedir (Bkz: Tablo 3.25). 5, 6 ya da daha fazla odalı büyük konutlarla 1 odalı küçük konutlar Odunpazarı' için fazla karakteristik değildir.

Tablo 3.25. ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARININ ESAS

KATLARINDAKİ ODA SAYILARINA GÖRE DAĞILIMI

Oda Sayısı	Konut Sayısı	Uygulanma Oranı
1 Odalı	7	% 2.38
2 Odalı	116	% 39.46
3 Odalı	71	% 24.15
4 Odalı	77	% 26.19
5 Odalı	5	% 1.70
6 Odalı	4	% 1.36
Bilinmeyen	14	% 4.76

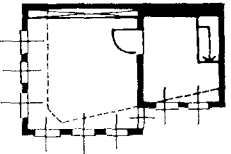
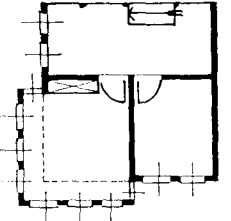
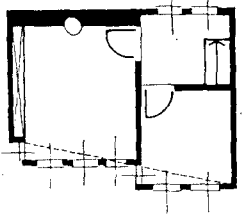
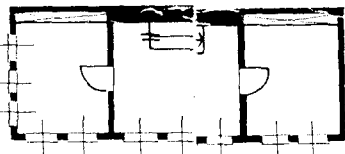
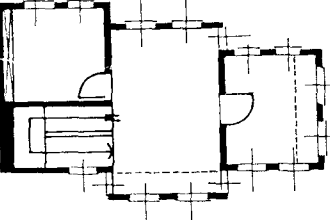
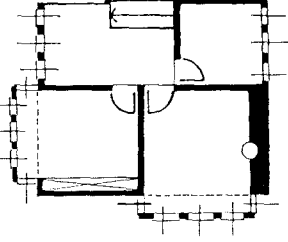
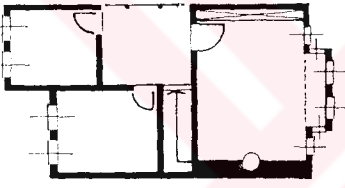
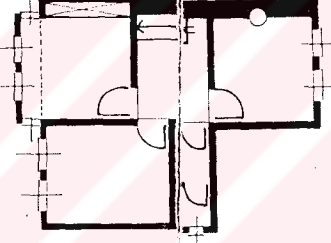
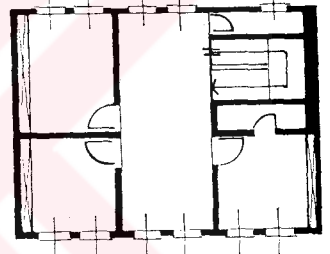
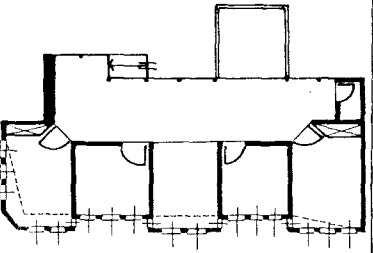
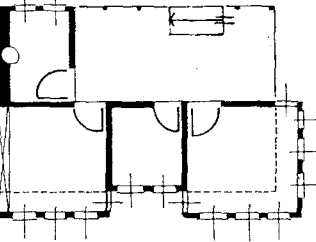
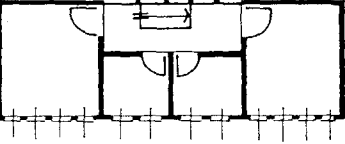
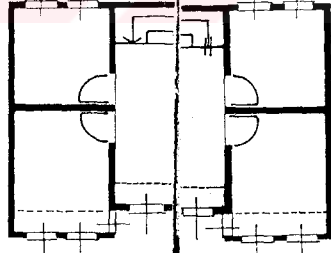
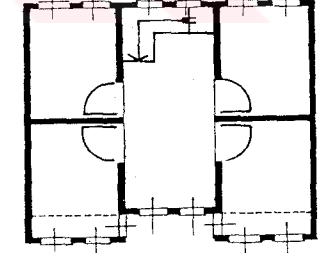
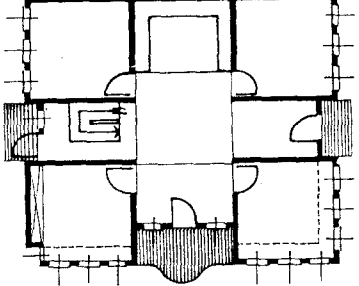
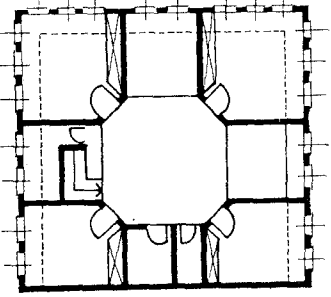
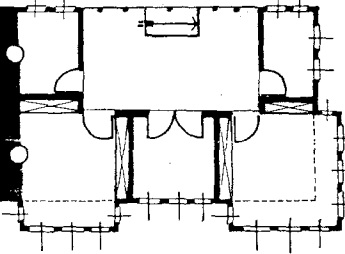
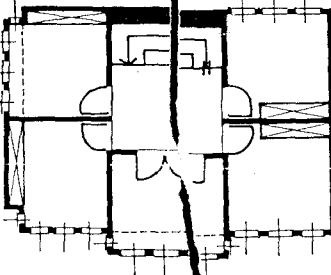
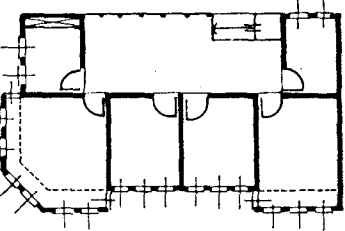
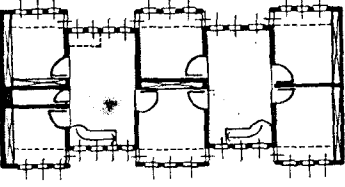
Geleneksel konutlar esas katlarında uygulanmış olan plan tipleri açısından ele alındıklarında ise -oda sayısı dağılımına koşut olarak- 2, 3 ve 4 odalı şemaların çoğunlukta olduğu saptanmaktadır (Bkz: Tablo 3.26). Bölgede en çok kullanılan ve Odunpazarı için ayırtkan olan mekan örgütleme biçimi, iç sofalı ve sofanın bir yüzünün açık olduğu tasarımlardır. Bu tür plan şemalarının 2 ve 4 odalı çeşitlemeleri bölgede %35.72 gibi bir çoğunlukta. İç sofalı örneklerin bu denli yaygın uygulanmış olması, Odunpazarı kentsel sit alanındaki fizik mekan örüntüsünün doğal, yapay ve sosyal verileri ile konutların biçimlenişindeki dolaysız etkileşimin olağan bir sonucudur. Dış sofalı konutların iki sıra odalı 2 ve 3 odalı çeşitlemeleri %25.51 gibi önemli bir oranla iç sofalı konutları izlemekte, orta sofalı örnekler ise %1.70 gibi düşük bir oranda rastlanmaktadır. Değişik plan tiplerinin uygulanma oranı yüzdelerinin saptanması yoluyla, Odunpazarı için karakteristik olan tasarım biçimleri Tablo 3.26'da belirlenmiş olmaktadır.

Tablo 3.6- Odunpazarı Geleneksel Konutlarında Uygulanan Plan Tipleri

ODASMSI	I.-DIŞ SOFALI PLAN TİPİ		II.-İÇ SOFALI PLAN TİPİ		III.-ORTA SOFALI PLAN TİPİ	
	I/1_Bir Sıra Odalı	I/2_İki Sıra Odalı (Köşe Sofalı)	I/3_Üç Sıra Odalı	II/1_Sofanın Max. Bir Yüzeyi Açık	II/2_Sofanın İki Yüzeyi Açık	III/1_Dik Açılı Orta Sofalı III/2_Köşeleri Pahlı Orta Sofalı
A-10 DALI						
B-2 DALI						
C-3 DALI						
D-4 DALI						
E-5 DALI						
F-6 ve 6+ ODA						

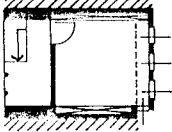
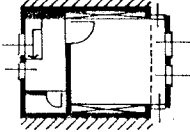
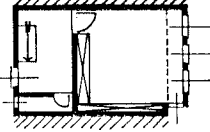
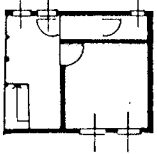
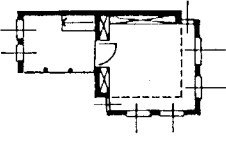
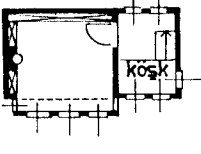
Tablo 3.7_

Odunpazarı Geleneksel Konutlarında Uygulanan Plan Tiplerine Örnekler

ODA SAYISI	I. DIŞ SOFALI PLAN TİPİ ÖRNEKLERİ			II. İÇ SOFALI PLAN TİPİ ÖRNEKLERİ		III. ORTA SOFALI PLAN TİPİ ÖRNEKLERİ	
	I/1 _ Bir Sıra Odalı	I/2 _ İki Sıra Odalı (Köşe Sofalı)	I/3 _ Üç Sıra Odalı	II/1 _ Sofanın Max. Bir Yüzeyi Açık	II/2 _ Sofanın İki Yüzeyi Açık	III/1 _ Dik Açılı Orta Sofalı	III/2 _ Köşeleri Pahlı Orta Sofalı
A_1 ODALI							
B_2 ODALI							
C_3 ODALI							
D_4 ODALI							
E_5 ODALI							
F_6 ve 6+ ODALI							

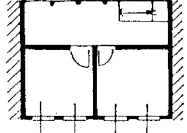
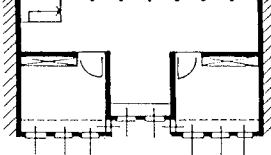
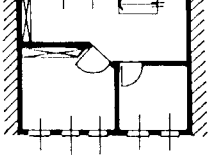
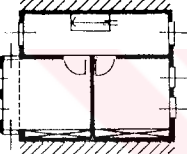
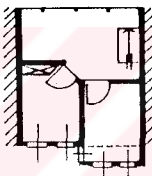
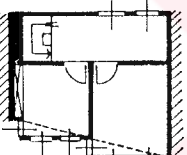
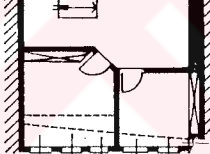
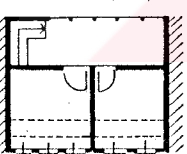
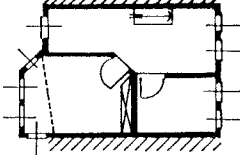
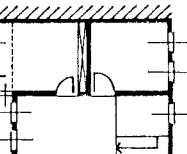
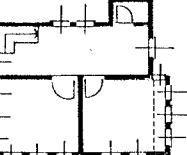
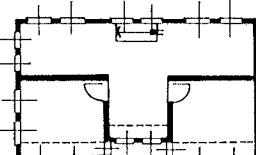
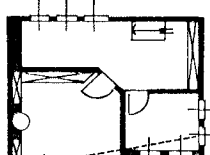
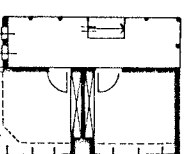
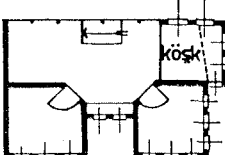
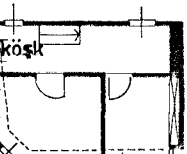
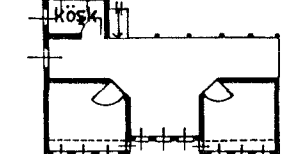
Tablo 3.9_

I/1_A TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

AYRIK DÜZEN			
BITİŞİK DÜZEN			

Tablo 3.10_

I/1_B TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

SOFA DİK AÇILI		SOFA PAHLI	
EYVANSIZ		EYVANLI	
AYRIK DÜZEN			
			
			
			
			
BITİŞİK DÜZEN			
			
			

Tablo 3.11-

I/2_B TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

BİTİŞİK DÜZEN	AYRIK DÜZEN

Tablo 3.12-

I/2_C TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

SOFA DİK AÇILI		SOFA PAHLI	
Eyvansız		Eyvansız	Eyvanlı
BİTİŞİK DÜZEN			
AYRIK DÜZEN			

Tablo 3.13_

I/3_D TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

SOFA DİK AÇILI		SOFA PAHLI	
Eyvansız		Eyvanlı	Eyvanlı
BITİŞİK DÜZEN			
AYRIK DÜZEN			

Tablo 3.14_

I/3_E TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

SOFA DİK AÇILI		SOFA PAHLI	
Eyvansız		Eyvanlı	Eyvansız
BITİŞİK DÜZEN			
AYRIK DÜZEN			

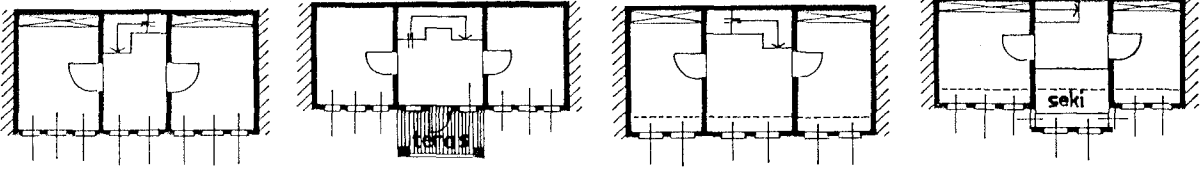
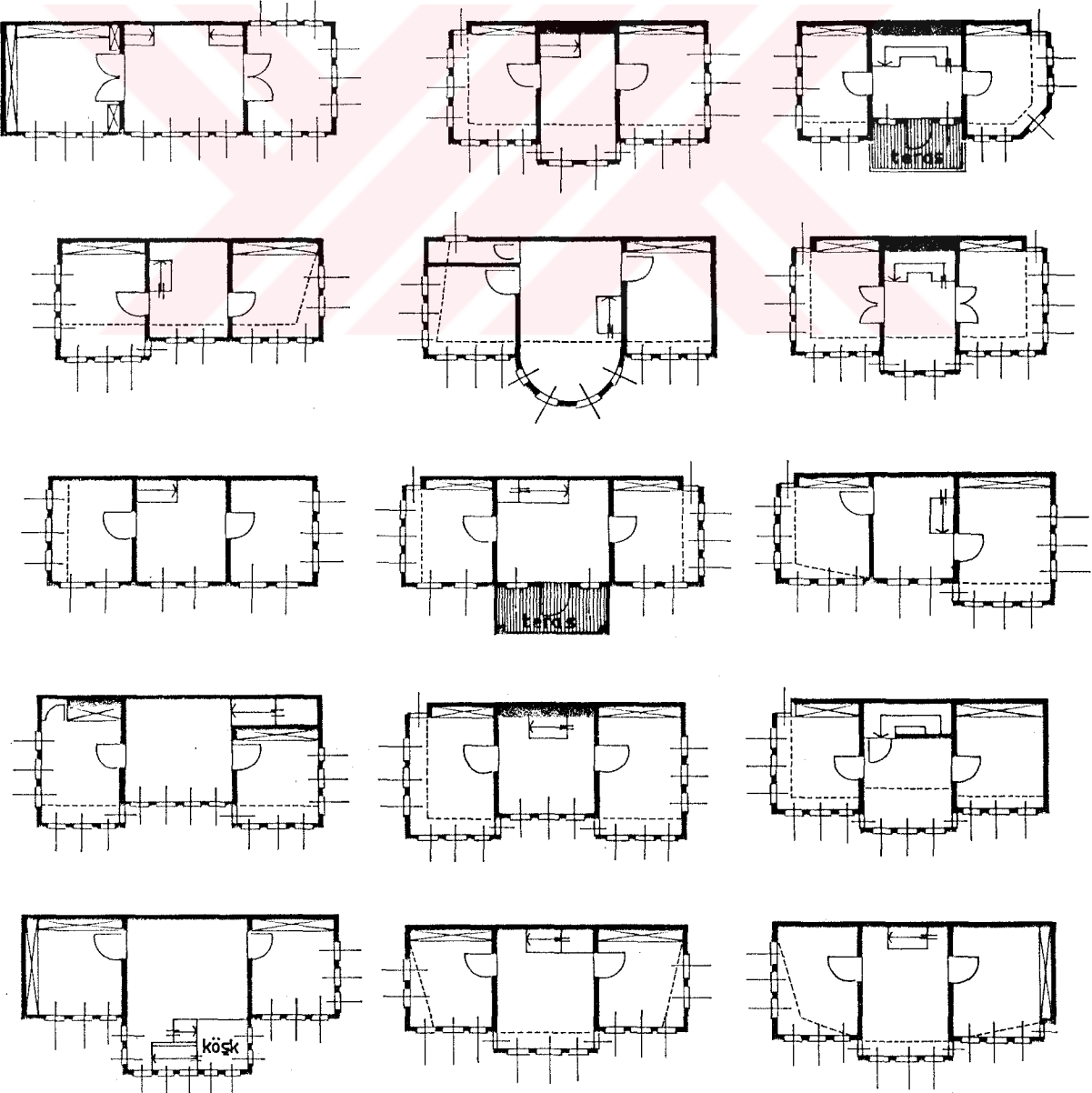
Tablo 3.15_

I/3_F TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

SOFA DİK AÇILI		SOFA PAHLI	
Eyvansız		Eyvansız	Eyvanlı
BITİŞİK DÜZEN			
AYRIK DÜZEN			

Tablo 3.16

II/1.B TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

B İ T İ Ş İ K D Ü Z E N	
A Y R I K D Ü Z E N	

Tablo 3.17_

II/1_C TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

BİTİŞİK DÜZEN	
AYRIK DÜZEN	

Tablo 3.19_

II/1_E TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

	SOFA DİK AÇILI		SOFA PAHLI
	Eyvansız	Eyvanlı	
BİTİŞİK DÜZEN			
AYRIK DÜZEN			

Tablo 3.18_

II/1-D TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

	SOFA DİK AÇILI	SOFA PAHLI
BİTİŞİK DÜZEN		
AYRIK DÜZEN		

ikiz ev

Tablo 3.20_

II/2_B TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

B İ T İ Ş İ K D Ü Z E N	
A Y R I K D Ü Z E N	

Tablo 3.21_

II/2_C TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

	S O F A D İ K A Ç I L I		S O F A P A H L I	
	Eyvansız	Eyvanlı	Eyvansız	Eyvanlı
B İ T İ Ş İ K D Ü Z E N				
A Y R I K D Ü Z E N				

Tablo 3.23_

II/2_F TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

B İ T İ Ş İ K D Ü Z E N		
----------------------------	--	--

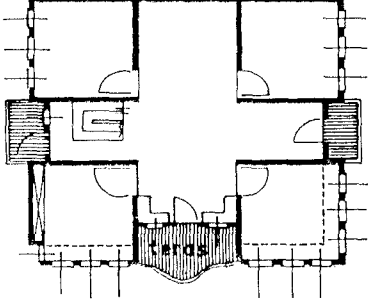
Tablo 3.22_

II/2_D TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

S O F A D İ K A Ç I L I		S O F A P A H L I	
Eyvansız		Eyvansız	Eyvanlı
B İ T İ Ş İ K D Ü Z E N			
A Y R I K D Ü Z E N			

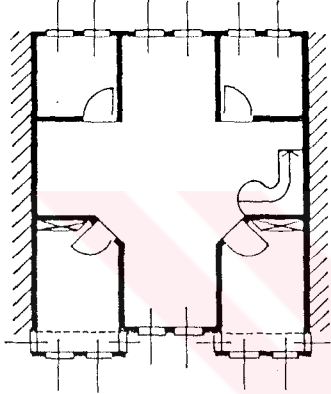
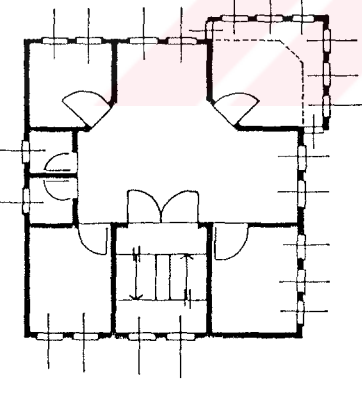
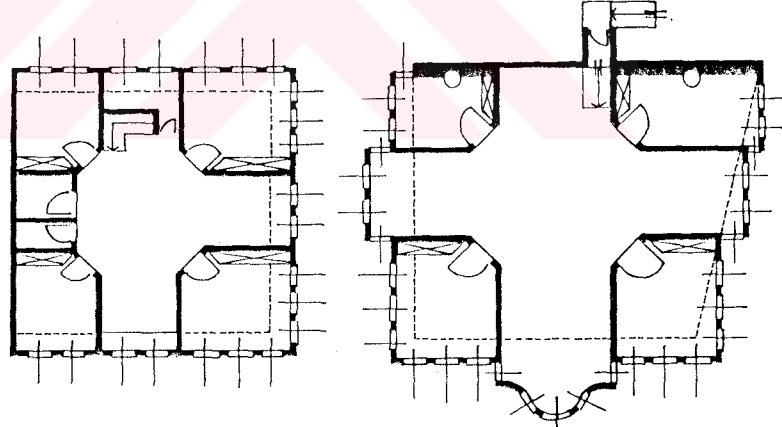
Tablo 3.23_a

III/1_D TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

AYRIK DÜZEN	
-------------	---

Tablo 3.24_

III/2_D TİPİ PLAN ÇEŞİTLEMELERİ

	SOFANIN İKİ KÖŞESİ PAHLI	SOFANIN DÖRT KÖŞESİ PAHLI
BİTİŞİK DÜZEN		
AYRIK DÜZEN		

Tablo 3.26 _ ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARINDA SAPTANAN PLAN TİPLERİNİN UYGULANMA ORANLARI

Dış Sofalı Örnekler			İç Sofalı Örnekler			Orta Sofalı Örnekler			Bilinmeyen	
Plan Tipi	Örnek Sayısı	Uygulanma Oranı	Plan Tipi	Örnek Sayısı	Uygulanma Oranı	Plan Tipi	Örnek Sayısı	Uygulanma Oranı		
I/1_A	7	% 2.39	II/1_B	63	%21.43	III/1_D	1	%0.34		
I/1_B	26	%8.84	II/1_C	11	% 3.74	III/2_D	4	%1.36		
I/1_D	1	% 0.34	II/1_D	42	%14.29					
I/2_B	21	%7.14	II/1_E	2	%0.68					
I/2_C	54	%18.37	II/2_B	6	% 2.04					
I/2_D	2	%0.68	II/2_C	5	%1.70					
I/3_C	1	%0.34	II/2_D	23	%7.82					
I/3_D	4	%1.36	II/2_F	2	%0.68					
I/3_E	3	%1.02								
I/3_F	2	%0.68								
Toplam	121	%41.16	Toplam	154	%52.38	Toplam	5	%1.70	14	%4.76

3.2.2.2. Plan Tasarımında Çıkma Düzeni

Çıkmalar, konutun yer aldığı arsanın doğal ve kentsel verileri ile Türk evinin sosyal yaşantısı gerekleri doğrultusunda biçimlenen yapı öğeleridir⁽⁹⁹⁾. Odunpazarı geleneksel konutlarının çıkmaları da:

- o Arsanın yön ve iklimsel koşullarına bağlı olarak en elverişli ışık, görüntü ve serinleme olanaklarını sağlamak;
- o Yazın gölge yapmak, kışın da -özellikle zemin katları- yağmur ve rüzgârdan korumak yoluyla, iklimle dengeli bir tasarıma yönelmek;
- o Bu yerleşimdeki serbest geometrili parsel oluşumlarının yarattığı eğik sokak doğrultularını ev içinde algılamamak ve üst katların mekanlarına dik açılı rasyonel biçimler verebilmek;
- o Üst katlarda zemin kata oranla daha büyük kullanım alanları elde edebilmek;
- o Türk evi örgütlenme ilkelerine göre önem taşıyan mekanları dış cephelerde de vurgulamak (başoda, köşk ya da eyvan çıkmaları ile girişin üzerinde düzenlenen çıkmalarda olduğu gibi);
- o Gündelik yoğun iş yaşantısının gerçekleştirildiği zemin katlar dinsel ve sosyal inançların bazı temel ilkeleri nedeniyle sokağa kapalı tutulduğu için,

üst katlarda olabildiğince dışa açılmak ve kadının dinlenmesi, sokaktaki olayları izlemesi, komşusuna seslenmesi, sohbet etmesi ve benzeri oyalanma gereksinimlerini karşılayacak dinlenme ve eğlenme köşeleri oluşturmak; gibi isteklere bağlı olarak ortaya çıkmış ve bu ögelerin tasarımı -hem oluşum nedenleri, hem de yöresel gelenekler doğrultusunda- bir Türk evinde rastlanabilecek hemen hemen her türdeki çıkma düzeninin uygulandığı zengin çeşitlemeler gerçekleştirilmiştir.

Sit alanı içinde uygulanmış olan kapalı ve açık çıkmalar, girişi belirginleştirmek amacıyla oluşturulan ve Odunpazarı geleneksel konutlarında oldukça sık rastlanan bir "Giriş Nişi" nin varlığı ile cephe düzenini belirleyen konumlarına göre gruplanabilmektedir. Ayrıca çıkmanın plandaki geometrik biçimi (Dikdörtgen Çıkma, Düzeltme Çıkması, Eğrisel Çıkma, Çokgen Çıkma, sokak köşelerindeki dönüşleri kolaylaştırıcı pahların üzerinde yer alan Çalık Köşe Çıkmaları) de bir diğer değişken olarak ele alınır ve sözkonusu konumsal özelliklerle geometrik özellikler karşılaştırılırsa, bölgedeki konutların tasarımı geçerli olan "Çıkma Düzeni" uygulamalarının tümü, yalın biçimiyle çözümlenmiş olmaktadır (Bkz: Tablo 3.27). Ancak bir geleneksel konutun tüm cephesi veya konutun herhangi bir mekanında çıkma oluşumunu gerektiren nedenler çoğunlukla birden fazla olduğu için, bu nedenlerin artmasına bağlı olarak çıkma düzeni özellikleri de genellikle Tablo 3.27'de çözümlenen yalın biçimlerde kalmamakta; biraraya gelerek çakışan nedenler, konumsal ve geometrik özellikler çok değişik ve karmaşık biçimli çıkma çeşitlemeleri oluşmasını sağlamaktadır (Bkz: Tablo 3.28, 3.29, 3.30, 3.31, 3.32, 3.33, 3.34, 3.35, 3.36, 3.37).

3.2.2.3. Pencere Düzeni

Türk evlerinde zemin katların olabildiğince dışa kapalı tutulmasına karşın, üst kat mekanlarında yoğun bir iç-dış ilişkisi kurulduğu bilinmektedir. Hijyenik gereksinimleri karşılamak üzere açılan zemin kat pencerelerinin tasarımı geçerli olabilecek bir boyut ya da konum ritmi saptamak üst katlara oranla genellikle daha güç olduğundan, çalışmamızda yalnızca esas katların pencere düzeni incelenmiştir.

Tüm Türk evlerinde olduğu gibi Odunpazarı geleneksel konutlarında da, yapının az önem taşıyan odaları tek yöne açılmaktadır⁽¹⁰⁰⁾. Köşelerde bulunan daha önemli mekanların ise birden fazla cephesi pencerelidir ve açılan cephe sayısı, arsaya yerleşme olanaklarının elverdiği ölçüde artmaktadır. Birçok açık sofalı Türk evinde bu olgu, mekanın üç ve hatta dördüncü cephesine de pencere açılacak

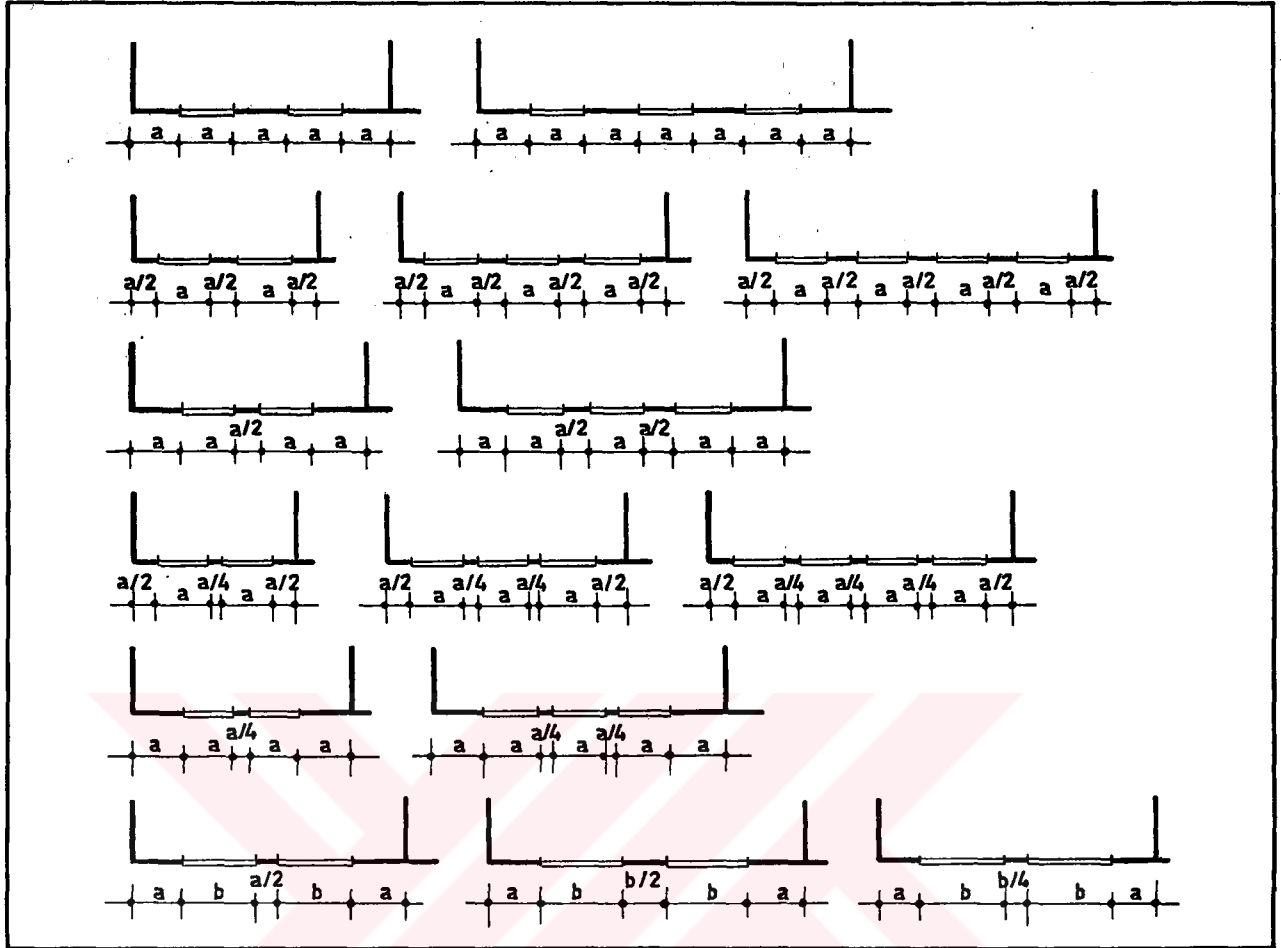
şekilde genişletilmiştir⁽¹⁰¹⁾. En çok uygulanan üç yönden pencereli tasarım biçimi, bir köşe odasında iki dış cephe ile sofaya bakan iç cephenin açılmasıdır. Dış sofanın bir uzantısı gibi tasarlanan ve genellikle ahşap direkler üzerinde bulunan köşk odalarda da üç cephenin tümüyle, döndüncünün ise çıkma genişliği kadar açıldığı örneklerle rastlanmaktadır. Ancak Odunpazarı'ndaki dış sofalı geleneksel konutların sofası çoğunlukla kapalı olduğu için; iç ve orta sofalı evlerde de sofaya pencere açılmadığından, bölgedeki evlerin mekanları yalnızca bir ve iki yönden dışa açılabilmişlerdir. İkiyden fazla cephesi pencereli olan mekanlar, önemsenmeyecek derecede azdır.

Odunpazarı geleneksel konutlarının esas kat pencereleri genellikle 60-80 cm. genişliğinde ve 120-180 cm. yüksekliğindedir. Bu yapıların herhangi bir mekanında uygulanan pencere düzeni seçeneklerini belirlemek için; en çok rastlanan 60-80 cm."lik normal bir pencerenin genişliği "a", az sayıda örneği bulunan ve 85-160 cm. arasında değişen boyutlardaki büyük pencerelerin genişliği de "b" simgesi ile gösterilmiş ve cephelerin a ile b birimlerine göre nasıl bölümlendiği araştırılmıştır (Bkz: Tablo 3.38). Yalnız bir cephede tanımlı yapılan bu seçenekler -köşelerdeki mekanlar için- ikinci bir cephede de benzer şekilde yinelenmektedir. Mekanın çıkmalı olması durumunda ise, dışarı taşan yan duvarlarda (en sık uygulanan boyut $a/2$ olmak üzere) $a/2$, $3/4 a$ ve a genişliklerinde pencereler düzenlenerek iç-dış ilişkisi güçlendirilir. Bölgedeki geleneksel konutlarda en fazla uygulanan doluluk-boşluk ritmi, pencere aralarındaki duvar genişliğinin boşluğun yarısına yakın boyutta olmasıdır. Doluluk boyutlarının pencere genişliğine eriştiği ya da pencerelerin birbirine çok yaklaştığı uygulamalar, $a-a/2-a$ ritmine göre oldukça az sayıdadır.

3.2.2.4. Odalara Giriş Düzeni

Türk evlerinin tasarımında, üzerinde önemle durulan konulardan biri de "Odaya Giriş Düzeni" sorunudur⁽¹⁰²⁾. Ayakkabıların çıkarılması gereği ve girişin içeriden denetlenmesi gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan bu sorunun çözümü için -çoğunlukla- odaya girilen kısımda "Pabuçluk" ya da "Sekialtı" adı verilen bir alan düzenlenir. Oturulan mekana göre yüksek bir basamak kadar alçak kotta olan sekialtı, parmaklıklarla veya bazı durumlarda bir bezeme alanına dönüştürülen dekoratif kemerlerle, sekiüstünden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Anadolu-Türk kentlerinde sokakların kaplaması çok düzgün olmadığı için, dışarının toz ya da çamurunu içeri taşımamak ve sedirlerde daha rahat oturabilmek amacıyla çıkarılan ayakkabılar bu bölümde bırakılır ve odanın içine ayakkabısız girilir⁽¹⁰³⁾.

Tablo 3.38_ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARINDA PENCERE DÜZENİ SEÇENEKLERİ

Türk evlerinin odalarına girişte gözlenen diğer bir özellik de, iç mekanın kapı önünden hemen algılanmasını engellemek için bazı çözümler geliştirilmesidir. Bu amaçla kapının önüne girişi örten özel bölmeler yapılabildiği gibi, sekialtıta bulunan dolaplardan yararlanılması da sözkonusu olmaktadır.

Odunpazarı geleneksel konutlarındaki odalarda sekialtı-sekiüstü ayırımının yapıldığı birinci tür çözümler pek fazla uygulanmamıştır. İçteki mekanın algılanmasını denetim için de özel bölmeler kullanmak yerine çoğunlukla dolaplardan yararlanılması yoluna gidilmiş ve bunun için dolaplarla kapının tasarımı birarada ele alınmıştır. En çok uygulanan çözüm kapı ile kasanın dolapla beraber inşa edilmesi ve kanadın açıldığı zaman durması için dolap dizgesi içinde belirli bir boş alan bırakılmasıdır. Giriş düzeninin dolaplarla birlikte etüd edildiği bu tür çözümlere, üst katlarının plan tasarımında herhangi bir değişiklik yapılmamış konutlarda ve sofa ile özgün ilişkisini koruyabilmiş olan odalarda çok sık rastlanmaktadır (Bkz: Tablo 3.39). Dolaplardan yararlanılmayan ve kapının oda içine doğrudan doğruya açıldığı giriş düzeni seçenekleri ise, genellikle

özgün donanımı değiştirilmiş olan ya da ikinci derecede önem taşıyan küçük odalarda saptanabilmektedir. Zemin katlarda bulunan ve sonradan odaya dönüştürülmüş olan servis mekanlarının tümü ile -az sayıda örneğini saptadığımız- odanın içinden diğer bir odaya girilen tasarımlarda da bu tür doğrudan giriş düzenleri uygulanmıştır.

Tablo 3.39- ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARINDA ODAYA GİRİŞ DÜZENİ SEÇENEKLERİ

	kapı bir yanda	kapı köşede	k a p ı o r t a d a	
dolapsız				
dolaplı				
	s o f a d a n g i r i ş			oda içinden giriş

3.2.2.5. Saçak Düzeni

Türk evlerindeki herhangi bir mekanın tasarım ilkeleri saptanırken, planlama özellikleri içinde o mekanın dışarısı ile olan ilişkilerinin de araştırılması zorunluluğu vardır. Sokağa ya da bahçeye taşan çıkmalar, pencereler ve kapılar, iç-dış ilişkisinin kurulmasında en fazla önem taşıyan öğelerdir. Üst kat mekanlarının planlama özelliklerinin saptanması sırasında ise, bu öğelere ek olarak saçakların da incelenmesi ve özellikle iklimsel değişkenlerin denetimindeki etkinliklerinin gözönüne alınması gerekmektedir.

Tablo 3.40 _ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARINDA SAÇAK DÜZENİ SEÇENEKLERİ

	örnek sayısı	oranı	örnek sayısı	oranı	örnek sayısı	oranı	örnek sayısı	oranı
2 yöne eğimli / beşik çatılar	29	%9.86	11	%3.74	19	% 6.46		
	2	%0.68	2	% 0.68	11	% 3.74		
			33	%11.22	14	% 4.77		
					2	% 0.68	6	% 2.04
4 yöne eğimli / kırma çatılar	35	%11.90	8	% 2.73	15	% 5.10		
	4	% 1.36	1	% 0.34	8	% 2.73	8	% 2.73
					1	% 0.34		
			33	% 11.22	11	% 3.74	20	% 6.80
			12	% 4.07	1	% 0.34		

Alan çalışmamız sırasında, Odunpazarı geleneksel konutlarının alt yapı-örtü ilişkisi için dört farklı uygulama türü gerçekleştirildiği saptanmıştır. Konutun ayrıık ya da bitişik düzende oluşuna göre seçilen beşik veya kırma çatı çözümlerinin her ikisinde de gözlenen bu uygulama türleri şunlardır (Bkz: Tablo 3.40):

1. Genişliği 50-80 cm. arasında olan bir saçak, boyutu değişmeden tüm cepheye paralel olarak devam etmekte ve 216 yapıda saptanan %73.46'lık bir uygulanma oranıyla bölgenin en ayırtkan alt yapı-örtü ilişkisini simgelemektedir. Sabit bir gölge boyutu elde edilen bu tür çözümlerde, cephedeki girinti ve çıkıntılara paralel taşmalar için değişik saçak kırılma biçimleri geliştirilmiştir.
2. Saçak cepheye paralel olarak, yönünü hiç değiştirmeden düz devam etmekte ve alt yapıdaki girintilerden bağımsız bir doğrultuda uzanmaktadır. Cephe biçimine uyan doğrultu değişiklikleri olmadığı için, taşkın kısımların gerisinde kalan yüzler daha geniş saçaklı ve gölgelidir. İki çıkma arasında kalan geniş saçaklı bölgeler, bazan çatı kırılmalarıyla daha da belirginleştirilebilir. 73 geleneksel konutta saptanan bu tür saçak düzeni seçenekleri, %25'e yaklaşan bir oranla (%24.84) birinci tür çözümleri izlemektedir.
3. Saçak gene cepheye paralel olarak uzanmakta, ancak iki çıkma arasındaki bölgede dışarı taşırılarak geride kalan eyvan kısmı belirginleştirilmektedir. Yalnızca 2 örneğine (%0.68) rastlanan bu çözüm ile, cephenin diğer kısımlarındaki saçak boyutunun yaklaşık üç katına eşit olan bir genişlik ve buna bağlı olarak da eyvanda oldukça önemli bir gölgeleme elde edilmektedir.
4. Saçak cephe biçiminden bağımsız olarak alt yapıya uymayan bir doğrultuda uzanmakta; örtü ile çıkmaların yönü arasında belli bir açı oluşmaktadır. Örneğin düzeltme çıkmaları üzerinde bulunan bir saçak, çıkmalara uyarak değil de zemin kat doğrultusuna paralel olarak devam etmekte veya belirli bir yere kadar cepheye paralel giden saçak, geride kalan kısmı örteceği noktadan itibaren doğrultu değiştirmektedir. Az sayıda örneğine (3 adet) rastlanan bu tür çözümlerde, alt yapı ile örtü arasındaki açıya göre lineer olarak değişen bir gölge boyutu sağlanmaktadır.

3.2.3. Konut Birimlerindeki Donanım Özellikleri

Tüm Türk evlerinde olduğu gibi Odunpazarı geleneksel konutlarının mekanlarında da gözlenen en belirgin özelliklerden biri, donanım öğeleri ile mimarinin bütünleştiği bir tasarım anlayışının egemen olmasıdır. Bu anlayışa göre her odada ev halkının tüm eylemlerini gerçekleştirmesine yardımcı olacak durağan donanım

öğeleri bulunmakta ve sedir, dolap/yüklük, raf, ocak gibi öğeler yapı ile birlikte inşa edilerek fiziksel çevrenin biçimlenmesini önemli ölçüde etkilemektedirler. Donanım öğelerinin tasarımı her zaman gözlenen en dikkat çekici özellik ise, işlevsel gereksinimlere uygun boyutlar seçilmesi, en yararlı kullanım olanaklarının saptanması ve gereksiz biçimsel davranışlardan kaçınılması ilkesidir.

Bir odada bulunan donanım öğelerinin giriş düzeni ile yakın ilişkisi vardır (Bkz: Bölüm 3.2.2.4). Örneğin yüklükler kapı ile birlikte ele alınarak tasarlanmakta, ocak da genellikle giriş cephesinin karşısındaki duvara yerleştirilmektedir. Oturma alanında -özellikle pencere duvarlarının önünde- boydan boya devam eden ve yapı ile birlikte inşa edilen sedirler yer alır. Odunpazarı geleneksel konutlarındaki odaların sedirleri üzerinde oturma konforunu sağlamak için şilte ve yastık gibi eşyalardan yararlanılmakta ve bu öğeler halı, kilim ya da işlemeli dokuma ürünleri ile örtülerek mekanın görsel algılanışını zenginleştiren özgün bezeme alanlarına dönüştürülmektedir.

Geleneksel konutlardaki donanım öğelerinin en önemlileri "Yüklük" adı verilen ve her türlü eşyanın, özellikle şilte, yorgan ve yastıkların yerleştirilmesinde kullanılan gömme dolaplardır. İçinde saklanan eşyanın cinsine göre değişik isimler alan bu öğeler, odanın bir veya iki duvarında, ya da üç cephesinde birden düzenlenebilmektedir⁽¹⁰⁴⁾. Odunpazarı'ndaki örneklerde en sık rastlanan tasarım biçimi, kapının arkasındaki duvarın boydan boya yüklükle kaplanması olup, bu düzen yanyana iki odada -araya mekanları ayıran bölme duvarının girdiği- sırt sırta kurulmuş iki ayrı dolap şeklinde de uygulanabilmektedir. Giriş kapısının pahlandırılmış bir köşe üzerinde bulunduğu odalarda ise aynı uygulama gene oldukça yaygın olarak görülmekte, ancak kapının açılması için gereken alan üçgene dönüşerek küçültülmektedir. İki duvar arasında boydan boya devam eden yüklüklerin ortasına ocak getirilmesi; kalınlığından yararlanarak duvarın içine çok, dolaplar ve pencere yerleştirilmesi; dolaplı duvar yüzeyinin ortasında bir geçit bırakılarak giriş kapısının bu boşlukta yer alması gibi uygulamalar da Odunpazarı geleneksel konutların da sık rastlanan tasarım biçimleridir. Bu konutlardaki bazı büyük yüklüklerde, genellikle ocağa yakın olan bir modül, döşemesi çinko ile kaplanarak yıkanma yeri/gusulhane olarak düzenlenmekte; ancak gusulhaneler günümüzde önemli ölçüde işlevini yitirmiş bulunmaktadır.

Odunpazarı geleneksel konutlarında kat yükseklikleri genellikle çok fazla olmadığından, yüklükler tavana kadar devam etmektedir. Kat yüksekliğinin çoğaldığı örneklerde yüklük ile dolap arasında kalan boşluk değerlendirilerek önüne oyma-

lı ahşap parmaklıklar yerleştirilmiş ve ek bir kullanım alanı oluşturulmuştur. Bu alanın gerisindeki duvar yüzeyi sıvanarak bırakıldığı gibi, ahşap kaplama da yapılabilmektedir. Az sayıda örnekte ise, duvarla tavan arasındaki boşluğun kanatlarla kapatılarak ikinci bir dolap gibi düzenlendiği görülür. Yüksek tavanlı odalarda ayrıca kapalı dolapların azalması, buna karşın ufak tefek ya da değerli objelerin sergileneceği açık alanların artması; dolap üstlerinde boş kalan duvar yüzeylerinin bezeme örgeleriyle doldurulması; kapaklarla diğer öğelerde bezemesi yoğun ve çok özenli bir işçilik uygulanması gibi özellikler de gözlenmektedir.

Odunpazarı geleneksel konutlarında, Türk evlerinde çok sık görülen ve ocağın üst kotundan geçerek odayı çepeçevre dolanan "Yemişlik" ya da "Terek" adlı rafa pek rastlanmamaktadır. Üstteki ve alttaki pencereleri birbirinden ayıran bu rafın yokluğu, bölgede tepe pencerelerinin kullanılmamış olması ile açıklanabilir. Ancak bu rafın işlevini vermek üzere yüklüklerin değişik yerlerinde, farklı boyut ve biçimlerde, "Gözenek" adlı küçük-boş nişler düzenlenmiştir.

3.3. GELENEKSEL KONUTLARDAKİ STRÜKTÜR VE BEZEME ÖGELERİNİN YAPISAL TASARIM VE GEREÇ ÖZELLİKLERİ

3.3.1. Duvarlar

Hımsı yapım tekniğindeki Odunpazarı geleneksel konutlarında -genel olarak- temel duvarları moloz taş, taşıyıcı duvarlar yoğun kerpiç veya daha büyük çoğunlukla ahşap iskelet arası kerpiç ya da tuğla dolgu; bölme duvarları ise ahşap karkas arası kerpiç ya da tuğla dolgu veya dolgunsuz/iki tarafı ahşap kaplamalı olarak inşa edilmiştir. Tüm duvarların her iki yüzü de sıvalıdır.

Temel duvarlarının örüldüğü moloz taşlar çoğunlukla kentin 25 km. güneyindeki Gümele (Osmanlı) köyü ya da Akkaya çevresindeki taş ocaklarından sağlanmış ve derzlerde -bağlayıcı olarak- saman karıştırılmış çamur harç kullanılmıştır. Ancak bu ocakların taşları günümüzdeki dayanıklılık deneyleri standartlarına göre oldukça düşük değerler vermekte ve temel duvarlarının fazla sağlam olmadığı anlaşılmaktadır. Daha çok küçük taşlar kullanılması ve küçüklerin yanında onlara oranla oldukça büyük taşlara da yer verilmesi, bir başka deyişle örgünün özensiz işçiliği, temel duvarlarının taş niteliğine bağlı olan dayanıksızlığını daha da arttırmaktadır. Temel derinlikleri genellikle 50 cm. kadardır. Subasman yükseklikleri 70-120 cm., temel duvarı kalınlıkları ise ortalama 60 cm'dir.

Taşıyıcı duvarlar içinde yığma tekniği ile inşa edilenler oldukça azdır. Bu tür duvarlarda 50x50x15 cm. boyutlarında kerpiç bloklar tercih edilmiş, tuğla hiç kullanılmamıştır. Genellikle düşük gelir grubunda bulunanların konutlarında görülen yığma kerpiç tekniğine karşın, bölgede en çok uygulanan sistem -taşıyıcı ögeler için- ahşap karkas arasının gene aynı boyutlarda kerpiç veya tuğla ile doldurulmasıdır. Karkas sisteminin kuruluşunda Mihalıççık çevresindeki Sündiken ormanlarından sağlanan ahşaplar kullanılmıştır. İskelet sistemi, dikmelerin payandalarla desteklenmesi ve pencerelerin alt ve üstlerinden birbirlerine bağlanması ile oluşturulmuştur. Günümüze gelebilen önemli evlerin taşıyıcı duvarlarındaki çatki sistemlerinde ardıç, meşe gibi dayanıklı ağaç cinsleri ve diğerlerine oranla daha çok ahşap kullanımı ile oldukça karmaşık biçimler oluşturulmuş; kerpiç çamuruna kireç, kırıntı, saman gibi katkı gereçleri eklenerek duvar dayanıklılığı arttırılmıştır. Az özenli yapılardaki iskelet sistemi ise, kısıtlı bir ahşap kullanımına bağlı olarak daha yalındır. Kullanılan malzeme kavak ya da söğüt gibi daha az dayanıklı ağaçlardır. Ortalama 50 cm. kalınlığında yapılmış olan taşıyıcı duvarlarda, çatki arasındaki kerpiç ya da tuğla dolgunun derzleri çamur veya kireç katkılı harçla birleştirilmiş, yüzeyleri bağdadi tekniği ile sıvanmıştır. Dış cephelerde genellikle samanlı çamur, iç yüzlerde ise kireç harçlı sıva kullanımı görülmektedir.

Bölme duvarlarının tümü ahşap karkas sistemdedir. Büyük bir çoğunluğunda iskeletin arası tuğla veya kerpiç ile doldurulmuş, ancak dolgu yapılmayan ve iki yüzden ahşapla kaplanan bazı uygulamalara da rastlanmaktadır. Yüzeyleri bağdadi tekniğinde/kireç harçla sıvalı ve dolgulu olan duvarların kalınlığı ortalama 20 cm.'dir. Taşıyıcılık özelliği bulunmayan bu ögelerde dolgu için kerpiç seçilmiş ise, kullanılan kerpiç blokların boyutu yaklaşık 50x15x15 cm. olmakta ve kapı üstlerinden 15 cm.'lik ahşap hatıllar geçirilmektedir.

3.3.2. Döşemeler

Odunpazarı geleneksel konutlarında zemin katların döşemesi taş, toprak veya ahşap, üst katların döşemesi ise tümüyle ahşaptır. Üst katlarda, gereç özellikleri açısından ahşap karkas sistemin bir devamı niteliği taşıyan bu ögeler, 45-75 cm. aralıklarla yerleştirilen kirişlerin üzerine 1.5-3.0 cm. kalınlığında ve 12-20 cm. genişliğinde kaplama tahtalarının çakılması ile oluşturulmuştur. Döşemenin kalınlığı seçilen taşıyıcı kesitine (14-16 cm. çaplı dairesel kesitler veya 8x12, 10x12, 12x12, 8x14, 10x14 gibi dikdörtgen kesitler) ve kirişlerin alttan kapatılıp kapatılmayışına bağlı olarak değişir. Odaların tümünde sıvalı ya da ahşap tavanlar yapılarak döşeme kirişlerinin altı kapatılmış, sirkülasyon alan-

larında ise tavan girişlemesi genellikle açık bırakılmıştır.

3.3.3. Merdivenler

Odunpazarı geleneksel konutlarında katlar arasındaki bağlantıyı sağlayan merdivenlerin tümü ahşaptır. Dış sofalı konutlarda bu ögeler büyük çoğunlukla tek kollu olarak düzenlenmekte, -özellikle açık sofalı örneklerde- kat ayırımlarının algılanışı görsel yoldan belirginleştirilmektedir. İlk basamakların avluya oturulacağı durumlarda, ahşap ile taş döşemenin bağlantısını kesmek üzere, merdivenler yerden yükseltilecek üç veya dört rıhtlı taşlıkların üzerinden başlatılır. İç sofalı konutlarda tek kollu, iki kollu/sahanlıklı, dönel, üç kollu/sahanlıklı veya görsel etkisi daha zengin olan karmaşık planlı merdiven tiplerine rastlanmakta; orta sofalı planlarda ise genellikle dönel merdivenler veya üç kollu/sahanlıklı tipler tercih edilmektedir.

İç ve orta sofalı konutların merdivenlerindeki basamaklar, dış sofalı yapılarındaki tek kollu merdivenlere göre daha rahat bir çıkış sağlayacak şekilde (ortalama $h=16.5-17.0$, $b=25.0-27.5$ cm.) boyutlandırılmışlardır. Tek kollu merdivenlerde basamak genişlikleri ortalama 25.0 cm., yükseklikleri 17.0 cm.'dir. 2.5-4.0 cm. kalınlığındaki tahtalardan yapılan basamaklar limon girişleri üzerine oturtulmakta ve dış mekanlardaki merdivenlerde rıhtlar çoğunlukla açık bırakılmaktadır. İç ve orta sofalı evlerdeki merdivenlerin rıhtları ise kapalıdır. 90 cm. yüksekliğindeki ahşap korkuluklar, eğrisel oyma profillerle bezenmiş düşey çubuklar ve bunların bağlantısını sağlayan profil, sert ağaç bir trabzandan oluşmuştur.

3.3.4. Çıkmalar

Odunpazarı geleneksel konutlarındaki çıkmaların tümünde taşıyıcı sistem ahşaptır. Ancak birçok yapıdaki ahşap taşıyıcı ögeler -bağdadi tekniğiyle- sıvanarak dışarıdan algılanamaz duruma getirilmiş ve karmaşık profil, bezeme elemanlarına dönüştürülmüştür. Bölgedeki konutların çıkmalarında yapısal özellikler ve taşıyıcı sistem tasarımı açısından dört farklı uygulama biçimi görülmektedir.

A-KONSOL ÇIKMALAR : Döşemelerin duvar yüzeyi dışına uzatılması ile oluşturulan en yalın çıkma tipidir. Büyük çoğunluğunda girişlerin altı ahşapla kapatılarak taşıyıcı elemanların iklimsel dış etkilerden korunması sağlanmış ve bu kaplama bazan profillendirilerek, bazan çıtalarla örgelenerek bir bezeme alanı olarak da kullanılmıştır. 126 geleneksel konutta uygulanarak bölgedeki çıkmaların %42.85'lik çoğunluğunu oluşturan konsol çıkmalar "Döşeme Girişlerinin Altının

"Açık veya Kapalı Olması" ile "Kaplama Gereci" gibi değişkenlere göre gruplandırılabilirler:

A.1- Döşeme kirişlerinin altı açık/Kaplamasız çıkmalar (Bkz: EK 6, Pafta 3.4-a).

A.2- Döşeme kirişlerinin altı kapalı/Kaplamalı çıkmalar:

- . Düz ahşap kaplama (Bkz: EK 6, Pafta 3.4-b).
- . Eğrisel-profilli ahşap kaplama (Bkz: EK 6, Pafta 3.4-c).
- . Düz bağdadi sıva (Bkz: EK 6, Pafta 3.4-d).
- . Eğrisel-profilli bağdadi sıva (Bkz: EK 6, Pafta 3.4-e).

B-KONSOL KIRIŞLI ÇIKMALAR : Konsol kirişli çıkmaların taşıyıcı sistemi, cepheye dik gelen duvarların üzerindeki kirişlerin konsol çıkartılmasıyla oluşturulmuştur⁽¹⁰⁵⁾. Çıkma açıklığının gerektirdiği durumlarda, bir veya birden fazla sayıda konsol kullanılması sözkonusu olabilmektedir. Odunpazarı'ndaki geleneksel konutlarda uygulanmış olan konsol kirişli çıkmaların tümünün altı ahşap ya da bağdadi sıva ile kapatılmış ve konsollar çıkma altında kullanılan kaplama gereciyle -değişik biçimli profillerde- kaplanarak her taşıyıcı bir bezeme ögesine dönüştürülmüştür (Bkz: EK 5, Pafta 3.5 ve Pafta 3.6). Çalışılan alan içinde 111 örneğine rastlanan konsol kirişli çıkma türleri %37.76'lık uygulanma oranıyla konsol çıkmaları izlemekte ve yöreye özgü ayırtkan özellikler taşımaktadır.

Konsol kirişli çıkmaların taşıyıcı sistemi "Konsolların Sayısı" ve "Yerleşme Düzeni" ne göre tanımlanabilir. Çıkma altı ve konsollarda kullanılan "Kaplama Gereci" nin ahşap veya bağdadi sıva olması da, bu tür çıkmaların sınıflandırılmasında yararlanılan bir değişken niteliği taşımaktadır. Taşıyıcı sistem türleri:

B.1- "Bir Ucunda" konsol bulunan sistemler/Düzeltilme Çıkmalarında,

- . Bir konsol ile oluşturulan sistemler (Bkz: EK 6, Pafta 3.7-a, b).
- . İki konsol ile oluşturulan sistemler (Bkz: EK 6, Pafta 3.7-c, d).

B.2- "İki Ucunda" konsol bulunan sistemler/Dikdörtgen Çıkmalarda (Bkz: EK 6, Pafta 3.8-a,b,c,d).

B.3- "Çok Sayıda Konsol" ile oluşturulan sistemler (Bkz: EK 6, Pafta 3.9-a,b, c,d).

Bölgedeki yapılarda, genellikle başoda veya köşk odalarda uygulanan iki yönlü çıkmaların köşe dönüşlerinde, konsolların yerleştirilmesi için diğer konsolların konumundan daha değişik uygulamalar denenmiştir. Bu tür uygulamaların dört farklı çeşitlemesi sözkonusudur:

- . Çıkmanın diğer konsollarıyla aynı biçimde "Bir Konsol", köşeye "Diyagonal" olarak yerleştirilebilir (Bkz: EK 6, Pafta 3.9-e).
- . Çıkmanın diğer konsollarıyla aynı biçimde "İki Konsol", köşeye "Beden Duvarlarına Dik" olarak yerleştirilebilir (Bkz: EK 6, Pafta 3.9-f).
- . Çıkmanın diğer konsollarıyla aynı biçimde "İki Konsol", yapının beden duvarlar ile "45°'lik Açılı Oluşturarak" yerleştirilebilir (Bkz: EK 6, Pafta 3.9-g).
- . Köşelerdeki konsol, çıkmanın diğer konsollarından farklı olarak, konumuna özgü "Özel Bir Biçim" alabilir (Bkz: EK 6, Pafta 3.9-h).

Yörenin konsol kirişli çıkmalarında gözlenen diğer bir özellik de, cepheye paralel veya dik boyutların büyümesi durumunda taşıyıcı ögeleri çoğaltmak yerine, bu öğelere guse görevi verilen bir bölüm eklenerek daha büyük ve diğerlerinden değişik görünümlü konsollar elde edilmesidir. Ancak bu özellik bağdadi sıvalı tiplerde uygulanmaz; ahşap kaplamalı konsollara özgüdür (Bkz: EK 6, Pafta 3.10).

C-PAYANDALI ÇIKMALAR : Çıkmanın yükünü ahşap payandalarla beden duvarlarına aktaran bu sistemde, payanda sayısı ve boyutları çıkma büyüklüğüne göre değişiklikler gösterebilir. Payandalar genellikle zemin kat beden duvarlarındaki ahşap hatıllara oturtulurlar. Bu öğelerin yüksekliğini arttırmak zemin katlarda baş kurtarma ile ilgili sorunlara neden olduğu için yöre konutlarında giriş katı pencerelerinin alt kotu (payandanın oturtulacağı yatay taşıyıcılar da bu kotta bulunduğu) maksimum yüksekliği belirleyen bir kriter olarak alınmıştır. En çok yinelenen boyut, payandanın çıkma altındaki kat pencerelerinin ortalarına rastlayan bir yükseklikte sona erdirilmesidir. Daha yüksek payanda gerektiren durumlarda boyutun büyütülmesi yerine, taşıyıcı öge sayısının artırılması çözümü getirilmiştir. Odunpazarı geleneksel konutlarında bir çıkma-yı destekleyen payanda sayısı en fazla 7'dir. Bir konutta kullanılan tüm payandalar -çıkma-ların açıklığı değişik bile olsa- aynı boyuttadır ve aynı kotta duvara saplanırlar.

Geleneksel konutlardaki çıkma taşıyıcı sistemleri arasında %14.97'lik bir uygulanma oranı (44 yapıda) gösteren payandalı çıkma-ların Odunpazarı için ayırtkan olan diğer bir özelliği de, eğrisel formlu payandalara hiç rastlanılmamasıdır. Duvara 30° ve 45°'lik açılarla dayanan bu öğelerin düz oluşu -ilk bakışta- farklı boyutlardaki eğrisel biçimli payandalarla sokak perspektiflerinde elde edilebilecek plastik etkiyi zayıflatır gibi görünmektedir. Ancak üzerlerine çok özenli bir işçilikle yapılmış olan oyma bezemeler, yöreye özgü başka bir biçim kaygısının varlığını belirlemektedir (Bkz: EK 6, Pafta 3.11).

Odunpazarı'ndaki payandalı çıkma tiplerinde döşeme kirişi uzantılarının altını kapatma uygulamasına, kirişlerin açık bırakılmasından daha çok rastlanmaktadır. Ancak her iki durumda da taşıyıcı strüktürü oluşturacak sistem "Payanda Sayısı" ve "Yerleşme Düzeni" ne bağlı olarak tanımlanır. Taşıyıcı sistem türleri:

C.1- "Bir Ucunda" bulunan payandalarla desteklenen sistemler/Düzeltilme Çıkmalarında:

- . Bir payanda ile desteklenen sistemler (Bkz: EK 6, Pafta 3.12-a).
- . İki payanda ile desteklenen sistemler (Bkz: EK 6, Pafta 3.12-b).

C.2- "İki Ucunda" bulunan payandalarla desteklenen sistemler/Dikdörtgen Çıkmalarda (Bkz: EK 6, Pafta 3.12-c,d).

C.3- "Çok Sayıda Payanda" ile desteklenen sistemler (Bkz: EK 6, Pafta 3.12-e,f,g).

İki yönlü çıkmaların köşelerine yerleştirilecek payandalar için, üç değişik kompozisyon türü uygulanmıştır:

- "Bir Payanda" köşeye diyagonal olarak yerleştirilebilir (Bkz: EK 6, Pafta 3.13-a,b).
- "İki Payanda" yapının beden duvarları ile belli açılar oluşacak biçimde yerleştirilebilir (Bkz: EK 6, Pafta 3.13-c).
- "Üç Payanda" kullanılarak köşeye özgü değişik kompozisyonlar oluşturulabilir (Bkz: EK 6, Pafta 3.13-d,e).

D-KARMAŞIK ÇIKMALAR : Tanımlanan çıkma taşıyıcı sistemlerinden iki veya daha fazlasının birlikte uygulanmasıyla oluşan bu sistemlerin:

- Daha fazla çıkmak isteği,
- Basit bir sistemi statik açıdan güçlendirme gereği,
- Çıkmanın oturtulacağı duvarların mesnet açısından yetersiz oluşu gibi durumlarda kullanıldığı gözlenmektedir.

Konstrüksiyonlarının görsel algılanışı, yalın bir sisteme göre daha karmaşık ve plastik etkilidir (Bkz: EK 6, Pafta 3.14). Odunpazarı geleneksel konutları içinde yalnızca 13 örneğine rastlanan ve %4.42 gibi düşük bir uygulanma oranı gösteren karmaşık çıkmaların bölgedeki kullanımı, statik gereksinimlerden çok estetik kaygılara bağlı olarak gerçekleşmiştir.

3.3.5. Çatılar

Odunpazarı'ndaki geleneksel konutların çatı kuruluşunda mahyaların biçimlenişini belirleyen en önemli etkenlerden biri, yapının ayırık ya da bitişik düzende olmasıdır. Yan cepheleri sağır olan evlerde sokağa ve arka bahçeye doğru akıntılı, iki yöne eğimli/beşik çatılar kullanılması zorunluluğu ortaya çıkmış; incelenen 294 geleneksel konutun 137'sinde (%46.60) bu tür çözümler uygulanmıştır. Beşik çatıların sokağa eğimli yüzlerinde hem estetik kaygılarla, pem de çıkmalara bağlı işlevsel gereksinimlerle alt yapı-örtü ilişkisinin kuruluşunda değişik saçak seçenekleri uygulanmış (Bkz: Bölüm 3.2.2.5 ve Tablo 3.40); görsel etkinin yoğunlaşması istenen alanlarda eğim yönleri değiştirilip yeni mahyalar eklenerek, sokağa eğimli yüzeyler kırma çatıya dönüştürülmüştür. Bölgedeki 157 geleneksel konutta kullanılan ve %53.40'lık bir uygulanma oranına ulaşan dört yöne eğimli/kırma çatı çözümlerinde de, benzer görsel kaygılarla sokağa bakan yüzlerdeki mahya ve dereler çoğaltılmış, karmaşık çatı planları oluşturulmuştur.

Odunpazarı'ndaki yapılarda örtünün eğimi genellikle %30 dolaylarındadır. Çatılarda ahşap taşıyıcı sistemin kurulması için geçmeli bağlantılar yapılmamış, tüm tespitlerde çivi kullanılmıştır. Örtü gereci oluklu kiremittir. Genişliği 60-120 cm. arasında değişen saçakların altı bazı durumlarda (daha çok beşik çatı çözümlerinde) açık bırakılmış ve mertekleri gösterilmiştir. Merteklerin gösterilmek istenmediği örneklerde ise eğrisel profilli, eğimli veya düz ahşap tavanlar yapılmış; ya da bağdadi sıvalı, içbükey-eğrisel profilli yüzeyler oluşturularak saçığın altı kapatılmıştır.

Mertekleri kapatılmış olan geleneksel konutlarda dikkati çeken bir özellik, saçakların bezeme alanına dönüştürülmesi eğilimidir. Genellikle saçak genişliğinin arttığı durumlarda rastlanan ahşap kaplamalı (Bkz: EK 7, Pafta 3.15-a), bağdadi sıvalı (Bkz: EK 7, Pafta 3.15-b) veya masif ahşap (Bkz: EK 5, Pafta 3.15-c) konsollar ile furuş (Bkz: EK 5, Pafta 3.15-d) gibi öğelerin, taşıyıcılık işlevlerinden çok estetik kaygılara bağlı olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Özellikle kırma çatıların köşelerine yerleştirilen konsolların oyma bezemelerinde oldukça karmaşık, kıvrımlı örgeler ve çok özenli bir ahşap işçiliği uygulanmıştır (Bkz: EK 7, Pafta 3.15-e). Saçak uçlarındaki festonların oymalarında da aynı özenli ahşap işçiliği görülür (Bkz: EK 7, Pafta 3.16).

Saçak altları kapatılan konutlarda -yöreye özgü ayırtkan bir özellik olarak- cephenin ortasındaki çatı bölümünün yükseltildiği ve dairesel üçgen ya da karmaşık profilli pedimentler oluşturulduğu gözlenmektedir. Düz cephelerde (Bkz: EK 7, Pafta 3.17-a) çok az örneği bulunan bu uygulama, simetrik planlı evlerin ortasın-

daki sofa ya da eyvan bölümlerinin dışarıdan vurgulanmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Orta modülün çıkmalı olması durumunda (Bkz: EK 7, Pafta 3.17-b) pedimentler eğrisel veya üçgen gibi yalın geometrik biçimlerde bırakılmış; sofanın iki çıkma arasında ve geride kaldığı örneklerde (Bkz: EK 7, Pafta 3.17-c) ise dairesel profillerle zenginleştirilmiştir. Orta modülü geride ve saçağı taşırtılmış cephelerde (Bkz: EK 7, Pafta 3.17-d) de, pedimentler yoğun biçimde profillendirilmişlerdir.

Odunpazarı'ndaki birçok geleneksel konutun saçaklarına yağmur oluğu yerleştirilmiş, özellikle beşik çatılı çözümlerde suyun serbestçe akması yeğlenmiştir. Oluk bulunan örneklerin çoğunluğunda ise düşey yağmur borularının kaldırılma kadar indirilmeyip sokak kapısının üst kotuna yakın bir yükseklikte sona erdirildiği görülmektedir. Oluk uçlarında suyun yüksekten akışını denetlemekte yararlanan özel biçimli ve bezemeli, teneke ağız parçaları vardır.

3.3.6. Kapılar

Odunpazarı geleneksel konutlarındaki iç kapıların büyük bir çoğunluğu tek kanatlıdır. Aynalı sistemde tasarlanan bu ögelerin sofaya bakan cepheleri yoğun biçimde örgelenmiş, iç yüzleri ise daha yalın bırakılmıştır. Kapı genişlikleri genellikle 90 cm., yükseklikleri 1.90-2.30 m. dolaylarındadır. Odaya giriş köşesi pahlı olan örneklerde bezeme programı yoğunlaştırılmış ve üstlerindeki tavana geçiş bölgeleri eğrisel yüzeyler biçiminde düzenlenmiştir.

Eve giriş kapıları tek veya çift kanatlı; genellikle üzeri pencereci olarak tasarlanmışlardır (Bkz: EK 8, Pafta 3.18). Kanatlar, kalın düşey tahtaların yanyana getirilmesi ve değişik kotlardaki yatay kuşaklarla bağlanması ile oluşturulabildiği gibi, tablalı olarak da yapılabilmektedir. Özellikle tablalı kapılarda kanatların ve üst pencerelerin biçimlenişine büyük özen gösterilmiş; bazan demir donatımlık ve bazan da renk unsurunun görsel etkisinden yararlanılarak dikkat çekici örnekler oluşturulmuştur (Bkz: EK 8, Pafta 3.19).

Bahçe kapıları da eve giriş kapıları gibi tek veya çift kanatlı; masif, kuşaklı veya tablalı olarak yapılmışlardır (Bkz: EK 8, Pafta 3.18). Kuşakların çakılmasında kullanılan demir başlı çivilerin dizilme düzeni ve kanatların üzerindeki demir kapı tokmaklarından işlevsel gereklilikleri yanında bezeme ögesi olarak da yararlanıldığı görülmektedir. Kanat genişlikleri genellikle 75-90 cm., yükseklikleri 2.40 m.'dir. Bazı durumlarda kapı yüksekliği bahçe duvarından daha fazla olabilmektedir.

3.3.7. Pencereleler

Odunpazarı geleneksel konutlarında en çok kullanılan pencere tipleri, iki ya da dört parçası açılan "Kanatlı" pencereler ve düşey "Sürme" pencerelerdir (Bkz: EK 8, Pafta 3.20). Pencereleler genellikle sedir yastıklarının üst kotundan başlatılırlar. Bölgede tepe penceresi uygulamasına hiç rastlanmamış; daha doğru bir deyişle tepe pencereli örnekler günümüze ulaşmamıştır. Benzer şekilde, pencere parmaklıkları ve kafesler de büyük ölçüde yok olmuştur; ancak geriye kalan az sayıda örneğe bakılarak bu öğelerin çok özenli bir ahşap işçiliği ile gerçekleştirildikleri anlaşılmaktadır (Bkz: EK 8, Pafta 3.21). Pencerelelerin altlarındaki masif ahşap pervazlar ise genellikle iyi korunmuşlardır (Bkz: EK 8, Pafta 3.22).

Esas katlardaki sofa pencereleri çoğunlukla oda pencerelerinin birer eşidir. Değişik örneklerde ise, pencere altlarında küçük kanatlar düzenlendiği veya sürme pencerelerin tercih edildiği görülmektedir. Oda pencerelerinin bölümlenmesinde de çok uygulanan bu açılma biçimleri, sedir üstünden aşağısı ile ilişki kurmayı kolaylaştıran ve sağlıklı bir havalandırma için çok elverişli olan çözümlerdir.

3.3.8. Tavanlar

Tüm Türk evlerinde olduğu gibi Odunpazarı geleneksel konutlarında da tavanlar mekanın en önemli bezeme alanlarından biri olarak kabul edilmiş ve gelir düzeyi düşük olan kişilerin evlerinde bile, olanakların elverdiği ölçüde bu anlayışa uygun tasarımlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bölgedeki konutlarda ve özellikle bu evlerin fazla önem taşımayan mekanlarında görülen en ilkel tavan tasarımı, üst kat girişlerinin herhangi bir kaplama gereciyle kapatılmadığı uygulamalardır. Daha ileri bir aşama olarak, döşeme girişlerine dik yönde çakılan kaplama tahtalarıyla düz ahşap tavanlar oluşturulmuştur. Düz tavanların üzeri sıvalı örneklerine de bölgedeki konutlarda oldukça sık rastlanmaktadır. Herhangi bir bezemesi bulunmayan ahşap kaplamalı veya sıvalı düz tavanlardan sonra "Tekne" ya da "Çökertme" tavan adı verilen tiplerin yalın biçimlerine geçilir. Tüm Türk evlerinde çok sayıda örneği bulunan tekne tavanlar, duvardan üst örtüye geçişi yumuşatmak amacıyla düzenlenmişlerdir. Ayrıca bu tavanlar dairesel-profil-li, iki ya da üç kotlu kesitlerde de olabilirler.

Döşeme girişlerinin ahşap ile kapatılması uygulaması, tavanlardaki bezeme eyleminin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Tahtaların demir çivilerle girişlere çakıldığı tek katmanlı kaplamalardan başka, birinci kaplama katı üzerine değişik

geometrik düzenlerde küçük ahşap örgeler çakılması ile oluşturulan iki katlı kaplama tiplerine de rastlanmaktadır. Böyle örneklerde çivilerin görünen başlarını örtmek için pirinç pullar veya kabarlardan yararlanılmıştır. Çift katlı kaplamalarda küçük ahşap oyma parçalar, daha önceden hazırlanıp yerine monte edilmiş ve dizilmeleri sırasında altındaki birinci kaplama katmanının derzlerini kapatacak düzenler seçilmiştir. Bölgedeki konutların tavanlarında genellikle kavak ağacı kullanımı görülür. Ancak bezeme programı yoğun olan örneklerde ceviz örgelere de yer verilmiştir.

"Düz" ve "Tekne" tavanlar diye iki ana gruba ayrılabilen Odunpazarı geleneksel konutlarındaki tavanların en yalın tipleri "Düz Ahşap Kaplama" yapılan örneklerdir. Değişik biçim ve boyutlardaki tahtaların değişik düzenlerde yerleştirilmesi ile oluşturulan "Geometrik Biçimli Düz Kaplama Tavanlar"da (Bkz: EK 9, Pafta 3.23-a), açık bırakılan derzlerin çizgisel düzeni bir bezeme ögesi olarak kullanılmıştır. Düz kaplamalı tavanlarda uygulanan bir diğer bezeme türü de, -tavanın ortasına- küçük ahşap parçaların geçmelerle birbirine eklendiği çokgen biçimli göbekler yerleştirilmesidir. "Göbekli Düz Kaplama Tavanlar"ın (Bkz: EK 9, Pafta 3.23-b) kaplama tahtaları kirişlere sürekli dik olarak çakılmış ve bu sadelik göbeğin daha fazla algılanmasını sağlamıştır.

Kaplama tahtalarının bitiştiği derzleri kapatmak üzere, en kalını 15 mm. olan çıta veya pervazların kullanılmasıyla "Çıtalı Tavan"lar oluşturulmuştur. Çıtalar kare ya da yarım daire gibi yalın biçimlerde veya profillendirilmiş karmaşık kesitlerde olabilirler. Bu tip tavanlarda çıtaların dizilme sistemine bağlı olarak değişik geometrik biçimler oluşması imkanından yararlanılmış ve yalnızca kaplama derzlerini kapatma amacına yönelik "Tek Yönde Çıtalı" tavanlarla (Bkz: EK 9, Pafta 3.23-c) yetinilmeyip, "İki Yönde Çıtalı" (Bkz: EK 9, Pafta 3.23-d,e) ve "İki Yönde Çıtalı-Göbekli" (Bkz: EK 9, Pafta 3.23-f) çeşitlemeler tasarlanmıştır.

Kaplama tahtaları her zaman döşeme kirişlerine dik yönde çakılmayıp, bazan duvarlarla 45° veya 30° - 60° 'lik açılar oluşacak şekilde de dizilmişlerdir. Bu tür örneklerde çıtaların doğrultusuna bağlı olarak "Çıtaları Tek Yönde, 45° Açılı" (Bkz: EK 9, Pafta 3.24-a), "Çıtaları İki Yönde, 45° Açılı" (Bkz: EK 9, Pafta 3.24-b), "Çıtaları Tek Yönde, 30° - 60° Açılı" (Bkz: EK 9, Pafta 3.24-c) ve "Çıtaları İki Yönde, 30° - 60° Açılı" (Bkz: EK 9, Pafta 3.24-d) gibi geometrik bezeme çeşitlemeleri oluşturulabilmektedir. Bu tavanlarda çıtalara herhangi bir oyma yapılmamış ve her zaman yarım daire kesitli yalın profillerde bırakılmışlardır. Bezeme programı daha yoğun olan bazı odalarda ise çıtalar karmaşık profilli pervazlara dönüştürülerek değişik geometrik biçimlerde tavana yerleştirilmiş

(Bkz: EK 9, Pafta 3.24-e; Pafta 3.25-a), ya da tavanın ortasına çokgen göbekler eklenerek ilginç örnekler (Bkz: EK 9, Pafta 3.25-c) tasarlanmıştır. Bazı durumlarda da pervazların dışarıda yapılan küçük, ahşap oyma parçalarla zenginleştirildiği görülmektedir (Bkz: EK 9, Pafta 3.25-c).

"Tekne/Çökertme" tavanlarda en çok uygulanan tipler; yarım daire kesitli basit çıtalarla tüm tavanın değişik geometrik şekillerde doldurulduğu "Çıtalı" tavanlardır (Bkz: EK 9, Pafta 3.26-a). Böyle örneklerin ortası çokgen "Göbekli" çeşitlemelerine de (Bkz: EK 9, Pafta 3.26-b) bölgede oldukça sık rastlanmaktadır.

"Pervazları Profilli" (Bkz: EK 9, Pafta 3.27-a), "Pervazları Profilli, Göbekli" (Bkz: EK 9, Pafta 3.27-b) ve çıtaları küçük, ceviz parçalar eklenerek zenginleştirilen "Pervazları Oymalı" (Bkz: EK 9, Pafta 3.27-c; Pafta 3.28-a), "Pervazları Oymalı, Göbekli" (Bkz: EK 9, Pafta 3.28-b; Pafta 3.29) tekne tavan türleri ise bölgede daha az uygulanmıştır. Gelir düzeyi yüksek olan kişilerin evlerindeki başoda tavanlarında, girişlerin altındaki kaplamaya küçük, ceviz oyma parçalar çakılarak "Çift Katlı Kaplamalı, Göbekli" (Bkz: EK 9, Pafta 3.30-a) tipler oluşturulmuş; böyle örneklerde bazan göbek dışındaki tüm tavan yüzeyi "Tutmaçlı" adı verilen teknikle (Bkz: EK 9, Pafta 3.30-b) doldurulmuştur. Odunpazarı geleneksel konutlarının tavan göbeklerinde ortak bir özellik olarak -göbek içindeki bezeme düzeni ne olursa olsun- merkezdeki dairesel alanın daima silmeli bir çokgen çerçeve içine alındığı görülür.

3.3.9. Balkon Korkulukları

Odunpazarı geleneksel konutlarındaki balkonlarda genellikle, düz ahşap çubukların 10-20 cm. aralıklarla dizilip alt ve üstten birbirine bağlandığı yalın korkuluk biçimleri uygulanmıştır. Düşey çubukların tornada işlenerek profilendirildiği örneklerle de oldukça sık rastlanmaktadır. Düz tahtalar üzerine elışı oyma bezemeler yapılması veya çubukların geometrik düzenlerde dizilmesi gibi uygulamalar, çok daha az örnekte görülür (Bkz: EK 10, Pafta 3.31). Korkuluk yükseklikleri 90 cm.'dir.

3.3.10. Ayakkabı Silecekleri

Odunpazarı'ndaki geleneksel konutların sokak kapıları önünde bir veya iki adet ayakkabı sileceği bulunmakta ve bunlar bölgeye özgü ayırtkan bir öge niteliği taşımaktadırlar. Eğimi az bir araziye yayılmış olan Eskişehir kentindeki akıntısız yollar ve Odunpazarı sokaklarındaki pek düzenli olmayan kaplamalar, ayak-kabılardaki çamur birikimini arttıran ve buna bağlı olarak da ayakkabı sileceği

özümünü gerekli kılan nedenlerdir. Demirden yapılan bu ögelerin kullanım yoğunluğu kadar ilgi çekici bir özellikleri de üzerlerindeki delik bezeme unsurlarıdır (Bkz: EK 11, Pafta 3.32).

4.BÖLÜM - SONUÇ

Tezin "Giriş" bölümünde de belirtildiği gibi bu araştırmaya ulusal kültürümüzün Anadolu'daki gelişim dönemleri için önemli kesitler veren Anadolu-Türk Kentinin ve Türk Evinin fiziki planda açıklanmasına katkıda bulunmak amacıyla başlanmıştır. Bu kesitin alınabilmesi için araştırmaların doğrudan Anadolu kentleri üzerinde yoğunlaştırılarak fiziksel gelişimleri, fiziksel çevrelerini oluşturan mimari ve işlevsel öğelerinin ayırtkan nitelikleriyle saptanması ve ayrıca tarihi dokular içindeki geleneksel konut varlığının dizgesel çözümünü içeren kentsel tasarım, mekan tasarımı ile yapısal tasarım özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınarak incelenmesi gerekmektedir. Kapsamlı ve yorucu alan çalışmalarıyla ulaşılabilecek somut sonuçlar, öncelikle kültürel yaşamımızın gündeminde bulunan bazı kavramların ve sorunların açıklık kazanmasına yardımcı olacaktır. Bu kavramların başında Anadolu-Türk Kenti ve Türk Evi gelmektedir. Gerçekte bugün mevcut olan Anadolu kentlerinin büyük çoğunluğu Türklerin gelişinden önce de vardı. Ancak tümüyle farklı inanç, sosyal yapı ve toplumsal örgütlenmeye sahip olan Türklerin yurt edindikleri yeni topraklardaki eski kentlere kendi sosyal ve kültürel boyutlarıyla yaklaştıkları, zaman içinde Anadolu-Türk Kenti dediğimiz yeni bir fiziki yapıyı oluşturdıkları anlaşılmaktadır. Ne var ki, Türklerin Anadolu'da yalnızca eski kentlere yerleşmediği, doğrudan kentler üzerine yapılmış kapsamlı araştırmalar çoğaldıkça,

bugüne kadar bilinen örneklerden daha fazla sayıda yeni toplu yerleşim alanı kurdukları ortaya çıkabilecektir.

Bu konuda ilginç sayılabilecek bir örnek, Anadolu'nun zengin geleneksel kent imgesine ve konut dokusuna sahip çok sayıda tarihsel yerleşmesi arasında fazlaca dikkati çekmemiş olan Eskişehir'dir. Bu çalışmada Anadolu-Türk Kenti tanımına yeni bir boyut getireceği düşüncesiyle araştırma konusu olarak seçilen Eskişehir'in tarihsel süreç içindeki fiziksel gelişimini belirlerken varılan ilk önemli sonuç; kentte Frigler zamanında kurulan ve Bizans döneminin sonlarına kadar yaşayan Antik Dönem Siti Doryleum/Dorylaion'dan başka, bir de Türk Dönemi Siti Sultanyüğü/Sultan Üyüğü/Sultan-önü'nün varlığıdır. Anadolu Selçukluları tarafından Antik Dönem Siti dışında kurulan ve Osmanlılar zamanında gelişen Sultanyüğü/Sultan Üyüğü/Sultan-önü'nün, İslâm etkili Anadolu öncesi Türk kentlerinin "Çarşı Bölgesi" (Rabad) ile "Konut Bölgesi" (Şehristan) gibi iki temel ögesini içerdiği saptanmıştır. Ancak bu iki bölgeden yalnızca bugünkü Odunpazarı'nın bulunduğu alanı kapsayan "Konut Bölgesi", zaman içinde çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüze gelebilmiş, "Çarşı Bölgesi" ise XX.yüzyılın başlarında tümüyle ortadan kalkmıştır. Bu nedenle araştırmada tüm ağırlık kentsel sitin Odunpazarı'ndaki konut bölgesi üzerinde yoğunlaşmış ve önce bölgenin kentsel sit olarak sağladığı veriler tanımlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra sit sınırları saptanarak koruma bölgelerinin belirlenmesine geçilmiştir. Sit sınırları içindeki bölgenin fiziksel çevresini oluşturan mimari ve işlevsel verilerin incelenmesi sırasında, kentsel sitin merkezinde bulunan Kurşunlu Külliyesi'nin tarihsel çekirdek açısından fiziki önemi yanında, yapım süreci ile ilgili önemli bir sorun da açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu sorun, 1525 yılında inşa edilen külliye Mimar Sinan tarafından eklenen sosyal işlevli bazı yapılarla ilgilidir.

Tezde Odunpazarı geleneksel konutlarının dizgesel çözümünü üstlenen bölüm ise gerçekte Türk Evi kavramının -yalnız Eskişehir için olsa bile- bir bakıma somut verilerle tanımını ve açılımını yapmaya yöneliktir. Bu bağlamda kapsamlı alan çalışmasından elde edilen yoğun malzeme; geleneksel konutların kentsel tasarım, mekan tasarımı, strüktür ve bezeme öğelerinin yapısal tasarımı ile gereç özelliklerine göre alt başlıklarla ayrıştırılarak incelenmiş, varılan sonuçlar gelişme tabloları ve çizimlere dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu tür bir çözümleme -Türk Evi kavramı için olduğu kadar- Odunpazarı kentsel sit alanındaki geleneksel konutların ençok yinelenen ve korunması gereken ayırtkan özelliklerini de saptayarak, elde edilen somut verilere göre koruma gruplarının belirlenmesine yardımcı olabilecektir. Bu aşamadan umulan temel amaç ve yarar ise bölge için mutlaka yapılması gereken bir "Koruma-Geliştirme Projesi" ne girdi olabilecek verileri sağlamaya yöneliktir.

NOTLAR

1. Bu konuda geniş bilgi için bkz: G.Ostrogorski, "Byzantine Cities in the Early Middle Ages", Dumbarton Oaks Papers, sayı:13, 1959, s.47-66; P.Tivçev, "Sur le cités Byzantines aux XI-XIIe siecles", Byzantino Bulgarica, sayı:I, 1962, s.181; S.Vryonis, "Problems in the History of Byzantine Anatolia", Tarih Araştırmaları Dergisi, sayı:1, 1963 (1964), s.113-132; ve özellikle D.Kuban, Sanat Tarihimizin Sorunları, İstanbul, 1975, s.123-127.
2. D.Kuban, a.g.e., s.127.
3. Anadolu kentleri ve özellikle Anadolu Türk kentinin tarihsel gelişimi üzerine toplanmış bilgilerin bir sentezi ve doğrudan kentler üzerine çalışmanın gerekliliği için bkz: D.Kuban, a.g.e., s.115-162.
4. İçişleri Bakanlığı, Eskişehir İl Yıllığı, Ankara, 1967, s.25-26, 53-54; Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği, Eskişehir İli Yapı Malzemesi ve Mahalli Şartlar, Ankara, 1970.
5. B.Darkot, "Eskişehir", İslam Ansiklopedisi, 33.cüz, 1977 (3.baskı), s.384; Türk Ansiklopedisi, "Eskişehir", cilt:15, 1968, s.420-421, 427; İçişleri Bakanlığı, a.g.e., s.54-67, 81-82.
6. W.von Diest, "Von Pergamon uber den Dindymos zum Pontus", Pettermann's geographische Mitteilungen, no:94, 1889, s.51.
7. K.Humann-O.Pushtain, Reisen in Kleinasien und north Syrien, Berlin 1890, s.15-16.
8. V.Cuinet, La Turquie d'Asie, IV.Band, Paris, 1894, s.209.
9. Şemseddin Sami, Kâmus el-âlâm, II, İstanbul, 1316,(1899), s.937-938.
10. A.D.Mordmann, Anatolien. Skizzen und Reisebreife aus Kleinasien (Yay.F.Babinger) Hannover, 1925, s.549.
11. Von H.Meier, Eskişehir-Bilder aus Anatolien, Düsseldorf, 1917, s.19.
12. A.Reinhard, "Über Meerscham und Meerscham-Fundstätten bie Eskicsheir in Kleinasien", Pettermann's Mitteilungen, II, Haldband, 1911, s.251.
13. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Genel Nüfus Sayımı. İdari Bölünüş 12/10/1980, Ankara, 1981, s.26/3-6.
14. İstatistik rakamları, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'nün ilgili yıllara ait Türkiye İstatistik Yıllıkları'ndan alınmıştır.
15. N.Tunçdilek, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt:15, sayı:1-4, 1953-1954, s.2-10.
16. N.Tunçdilek, a.g.e., s.3-13.
17. M.Bala, "Çerkezler", İslam Ansiklopedisi, cilt:3, cüz:25, s.384.
18. V.Barthold, "Abazalar", İslam Ansiklopedisi, cilt:1, cüz:1, s.7.
19. E.F.Gözdin, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçleri, İstanbul, 1948, s.71.
20. Türk Ansiklopedisi, "Eskişehir", cilt:15, 1968, s.421.
21. N.Tunçdilek, a.g.e., s.10-15; Türk Ansiklopedisi, "Eskişehir", cilt:15, 1968, s.420-421.
22. Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr (H.1291), 1874, s.247.

23. Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr (H.1311), 1893, s.413.
24. Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr (H.1318), 1900, s.321.
25. Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr (H.1321), 1903, s.209.
26. V.Cuinet, a.g.e., s.209.
27. Eskişehir Ticaret Odası, 1980 Yılı Oda Faaliyetleri ve Bazı Veriler, Eskişehir, 1980, s.11, (çoğaltma).
28. İçişleri Bakanlığı, a.g.e., s.215 vd; Eskişehir Ticaret Odası, Ekonomik Tahliller ve Faaliyetlerimiz, Eskişehir, 1975, s.35-47, 109 vd.
29. G.Radet, "En Phrygie. Rapport sur une missions scientifique en Asie Mineure (1893", Nouvelles Archives des Missions Scientifiques, no:6, 1895, s.385, 422, 491-513'den aktaran N.Tunçdilek, "Eskişehir ve Şehrin Tekamülü", Coğrafya Enstitüsü Dergisi, cilt:4, sayı:8, 1957, s.35-36.
30. İ.Hakkı Akyol, Umumi Coğrafya, İstanbul, 1951, s.20-21.
31. Strabon, Coğrafya/Geographika, (çev:A.Pekman), Kitap XII, Bölüm IV-VIII, İstanbul, 1972, s.37.
32. B.Darkot, a.g.e., s.384; N.Tunçdilek, a.g.e., s.38.
33. Ch.Texier, Asie Mineure. Description géographique et archéologique, Paris, 1862, s.408.
34. B.Darkot, a.g.e., s.385; Türk Ansiklopedisi, "Eskişehir", cilt:15, 1968, s.424-425.
35. "Bizans hükümdarları Arap ülkelerine doğru askeri harekate geçtiklerinde (başkent İstanbul'a) dört günlük uzaklıktaki Doryleum'da orduğah kurardı". İbn Hurdezbah, Kitab el-Mesâlik vel-Memalik, (yay: M.J.de George), Leiden, 1889, s.109-110'dan aktaran N.Tunçdilek, a.g.e., s.37.
36. O.Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s.101-103, 206 not 22, 508 not 5.
37. B.Darkot, a.g.e., s.385; Türk Ansiklopedisi, "Eskişehir", cilt:15, 1968, s.425-426; O.Turan, a.g.e., s.184-185.
38. Kinnamos, Historia, Bonn, 1836, s.296'dan aktaran O.Turan, a.g.e., s.207 not 24.
39. O.Turan, a.g.e., s.208.
40. N.Khoniates, Historia, V, Paris, 1673, s.259-261'den aktaran O.Turan, a.g.e., s.214 not 41.
41. O.Turan, a.g.e., s.217.
42. İbn Said el-Mağribi, Kitab Bert el-Arz, Tatvan, 1938, s.117-118'den aktaran O.Turan, a.g.e., s.507-508 not 5.
43. Türk Ansiklopedisi, "Eskişehir", cilt:15, 1968, s.426.
44. Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-Tevârih (sadeleştiren İ.Parmaksızoğlu), cilt:II, İstanbul, 1975, s.26; İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt:I, Ankara, 1972, s.332-333.
45. İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., cilt:II, s.163-164; İ.H.Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, cilt:I, İstanbul, 1971, s.361-362.
46. D.E.Pitcher, Ottoman Empire, Leiden, 1972, map:XXV.

47. M.Aslanbay, Eskişehir'deki Alâiddin Camii ve Eskişehir Tarihi ile İlgili Araştırmalar, Eskişehir, 1955, s.49; İ.Metin Kunt, Sancaktan Eyalete, İstanbul, 1978, s.187.
48. B.Darkot, a.g.e., s.386; Türk Ansiklopedisi, "Eskişehir", cilt:15, 1968, s.424-426.
49. W.von Diest, a.g.e., s.51-52'den aktaran N.Tunçdilek, a.g.e., s.38.
50. W.M.Ramsay, Historical Geography of Asia Minor, Amsterdam, 1962, s.212, (Yeni baskı).
51. H.Kiepert, Die persische Königsstrasse durch Vorderasien nach Herodotes, Berlin, 1859, s.123-140'dan aktaran N.Tunçdilek, a.g.e., s.39.
52. R.Obenheimer-H.Zimmerer, Durch Syrien und Kleinasien, Berlin, 1889, s.375-384'den aktaran N.Tunçdilek, a.g.e., s.39.
53. P.Lucas, Voyage du Sieur Paul Lucas fait par ordre du roy dans l'Asie Mineure, tome I, Paris, 1719, s.129-130 ve A.Körte, Anatolische Skizzen, Berlin, 1896, s.3-4'den aktaran N.Tunçdilek, a.g.e., s.39-40.
54. W.von Diest, a.g.e., s.52; B.Darkot, a.g.e., s.385.
55. Von der Golds, Anatolische Ausflüge, Berlin, 1896, s.179 ve A.Körte, a.g.e., s.4'den aktaran N.Tunçdilek, a.g.e., s.40.
56. B.Darkot, a.g.e., s.384-385; N.Tunçdilek, a.g.e., s.39-40.
57. O.Turan, a.g.e., s.183-184, 208, 214 not 41.
58. O.Turan, a.g.e., s.101-103, 206 not 22, 508 not 5.
59. Oldukça bozuk durumdaki yazıtın tarih bölümünü 666 H./1267 M. ve 606 H./1209-1210 M. olarak okuyanlar da vardır. Krş: İnsan, "Eskişehir Kitabeleri", Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, sayı:2, 1934, s.261-264; H.Fehmi Turgallı, "Selçukiler Devrinde Bir Eskişehir Valisi", Halkevi, sayı:XIV, Eskişehir, 1937, s.533-536; M.Aslanbay, a.g.e., s.86-96; A.Temir, "Aslanbay, Muhiddin. Eskişehir'deki Alâiddin Camisi ve Eskişehir Tarihi ile İlgili Araştırmalar, (eleştiri)", Belleten, sayı:XXI/83, 1967, s.517-519.
60. A.Temir, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Ankara, 1959, s.11, 97, 127-128, 201-203.
61. Nasûhü's-Silâhi (Matrâkçı), Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn, (Tıpkıbasım, notlarla yayınlayan H.G.Yurdaydın), Ankara, 1976, s.109b.
62. Mehmed Zıllıoğlu Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi (sadeleştiren: T. Temel Kuran-N.Aktaş), cilt:1-2, İstanbul, 1975, s.699-700.
63. N.Tunçdilek, a.g.e., s.41.
64. F.W.Ainsworth, Traveles and Researche of Asia Minor, London, 1840, s.56'dan aktaran N.Tunçdilek, a.g.e., s.41.
65. A.Körte, Anatolische Skizzen, Berlin, 1896, s.3-4.
66. A.Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt:XXVI, s.3-4, 1969, s.69, 73, 75; F.Akozan, Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları, İstanbul, 1977, s.24-33; N.Zeren, Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, İstanbul, 1981, s.29-30.
67. F.Akozan, a.g.e., s.51.
68. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and

- Sites Decisions and Resolutions", II. International Congress of the Architects and Technicians of Historic Monuments, Venezia, 1964; F.Aksozan, a.g.e., s.41.
69. "Avrupa Konseyi'nin Tarihsel Çevrenin Korunması Konusunda Düzenlediği 3.Uluslararası Sempozyum: Krems 21-24 Nisan 1975", İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni (MTRE), sayı:3, 1975, s.16-19.
 70. Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği, Eskişehir İli Yapı Malzemesi ve Mahalli Şartlar, Ankara, 1970.
 71. D.Kuban, a.g.e., s.154.
 72. D.Kuban, a.g.e., s.154.
 73. Ö.Lütfü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Siteleri Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt:23, sayı:1-2, 1962-1963, s.239; D.Kuban, a.g.e., s.157.
 74. Bkz: 1.Bölüm, 1.2.2.2. Türk Dönemi Siti Sultanyüğü/Sultan Üyüğü/Sultan-önü Odunpazarı ve Kentin Fiziksel Gelişimi.
 75. Bkz: Not 63, 64.
 76. Görüştüğümüz semt yaşlılarından bazıları bu meydanda yakacak satılan birkaç dükkan bulunduğunu, ticaretin asıl önemli bölümünün haftada bir gün arabalarla getirilen odunların satıldığı "Pazar" da gerçekleştiğini özellikle belirtmişlerdir.
 77. Lületaşından üretilen eşyanın satıldığı dükkanlar yoğun olarak Otogar, Ankara çıkışındaki küçük sanatlar sitesi ve Bursa, Kütahya çıkışları arasındaki alanlarda bulunmaktadır.
 78. Sözkonusu edilen Malhatun İlkokulu ve Müftülük Binası gibi yapılarıdır.
 79. Müftü Camisi, Sivrioğlu Camisi ve Malhatun İlkokulu gibi örnekler.
 80. Turan İlkokulu'nun planı bu tanıma uymaktadır.
 81. Alaeddin Camisi 660 H./1261-1262 M. tarihlidir. Yazıttaki tarih bölümünün değişik okunuşları için bkz: Not 59.
 82. Turizm Bakanlığı, Turistin Rehberi, Ankara, 1963, s.89; M.Orhan Bayrak, Türkiye Tarihi Yerler Klavuzu, İstanbul, 1979, s.220.
 83. Mustafa Safi Çelebi, Tezkiret-ül Ebniye, Süleymaniye Esat Efendi Kütüphanesi, yazma no: 2258/2.
 85. Anonim, Tuhfet-ül Mimarın, Topkapı Sarayı Arşivi, yazma no: 1461.
 86. Anonim, Adsız Risale, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, yazma no: 339.
 87. M.Sözen vd., Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975, s.160; A.Refik, Türk Mimarları, (yay:Z.Sönmez), İstanbul, 1977, s.33.
 88. A.Refik, a.g.e., s.33; H.Baki Kunter, "Mimar Ali Bey'in Bilinmeyen İki Vakfiyesi", V.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1960, s.438-441.
 89. Anonim, Tuhfet-ül Mimarın, Topkapı Sarayı Arşivi, yazma no: 1461.
 90. Tiryaki Hasan Paşa Camisi yakın çevresindeki işyeri ve konut sakinlerini topladığı gibi, Odunpazarı Meydanı'ndaki kahvehane, lokanta ve otobüs terminalinin yarattığı kentsel aktiviteye de katılmaktadır.

91. Ulaşım alanları olarak tanımlanan alanlar ana cadde, ikinci derecede mahalle yolları, çıkmaz sokak ve meydanların tümünü kapsamaktadır.
92. A.Çetiner, Şehircilik Çalışmalarında Donatım İlkeleri, İstanbul 1972, Tablo 30.
93. Odunpazarı sit alanı içinde özel mülkiyette olmayan tek konut, Yeşil Efendi Sokak No.24'deki "Osmanlı Evi" diye anılan yapıdır. Konutun "Selamlık" bölümü Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından satın alınarak kamulaştırılmış ve "Etnografya Müzesi"ne dönüştürülmüştür.
94. Parselasyon ile ilgili bilgilerin elde edildiği 1/500 ölçekli kadastral paftalar 1943-1946 yılları arasında hazırlanmış ve daha sonraki yıllarda gerçekleşen değişiklikler tam olarak işlenmemiş olduğundan, halen kullanımda bulunan bu paftalarda yaptığımız düzeltmelere karşın, Tablo 3.1'deki değerlerde bazı yanlışlıklar olabileceğini özellikle belirtmemiz gerekir.
95. Zemin katlarında ticari kullanımı olan 20 geleneksel konuttan birinde dört, üçünde üç, üçünde iki ve on üçünde de bir dükkan bulunmaktadır.
96. D.Kuban, Sanat Tarihimizin Sorunları, İstanbul 1975, s.192-212.
97. S.H.Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul 1968, s.31-33.
98. N.Sönmez, Açık Sofalı Ahşap Konutların Günümüz Koşullarına Uygun Bölümlenmesi İçin Tipolojik Bir Araştırma, İstanbul 1979, s.11-12.
99. Türk evlerinde çıkmaların oluşumu konusunda genel bilgi için bkz: M.Evren, Türk Evinde Çıkma, İstanbul 1959, s.6-7.
100. Ö.Küçükerman, Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar, İstanbul 1973, s.78-80.
101. H.Yürekli, "Türk Evi'nin Karakteristiklerinin Dış Gözlem ile Saptanması İçin Bir Yöntem", ODTÜ.Mimarlık Fakültesi Dergisi, cilt:5, sayı:1, 1979, s.11 şekil 3.
102. Ö.Küçükerman, a.g.e., s.88.
103. D.Kuban, a.g.e., s.188-200.
104. Kullanım biçimine göre değişen dolap adlarından en sık rastlananlar "yükçük", "testilik", "lambalık", "cezvelik", "tembel gözü", "tembel deliği" ve "çiçeklik"tir.
105. M.Evren, a.g.e., s.19.

BİBLİYOGRAFYA

- AKOZAN, F., Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No:47, İstanbul 1977.
- AKTÜRE, S., 19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1978.
- AKYOL, İ.Hakkı, Umumi Coğrafya, İstanbul 1951.
- ALTINAY, A.R., Türk Mimarları (Yay:Z.Sönmez), Sander Yayınları Özel Dizi No:7, İstanbul 1977.
- ANONİM, Adsız Risale, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Arşivi, Yazma No:339.
- Tuhfet-ül Mimarın, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Arşivi, Yazma No:1461.
- ASLANBAY, M., Eskişehir'deki Alâiddin Camii ve Eskişehir Tarihi ile İlgili Araştırmalar, Ticaret Matbaası, Eskişehir 1955.
- AYSU, E., Eski Kent Mekanlarını Düzenleme İlkeleri, İDMMA Mimarlık Bölümü Doktora Tezi, İstanbul 1977.
- BALA, M., "Çerkesler", İslâm Ansiklopedisi, cilt:3, cüz:25, 1945, s.375-386.
- BARKAN, Ö.L., "Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Siteleri Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt:23, sayı:1-2, 1962-1963, s.239-296.
- BARTHOLD, V., "Abazalar", İslâm Ansiklopedisi, cilt:1, cüz:1, 1950, s.60-80 (2.baskı).
- BAYINDIRLIK BAKANLIĞI Eskişehir İli Yapı Malzemesi ve Mahalli Şartları, Ankara, 1970.
- YAPI VE İMAR İŞLERİ REİSLİĞİ,
- CUINET, V., La Turquie d'Asie, IV.Band, Paris, E.Leroux, 1894.
- ÇETİNER, A., Şehircilik Çalışmalarında Donatım İlkeleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972.
- DANIŞMEND, İ.HAMİ, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, cilt:I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971 (2.baskı).
- DARKOT, B., "Eskişehir", İslâm Ansiklopedisi, 33.Cüz, 1977 (3.baskı), s.384-387.
- DİE, Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş 12/10/1981, Ankara 1981.
- DIEST, W.Von, "Von Pergamon uber den Dindymos zum Pontus", Pettermann's geographische Mitteilungen, No:94, 1889, s.51.
- ELDEM, S.H., Türk Evi Plan Tipleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1968 (2.baskı).
- ESKİŞEHİR TİCARET ODASI, Ekonomik Tahliller ve Faaliyetlerimiz, Uğur Matbaası, Eskişehir 1975.
- 1980 Yılı Oda Faaliyetleri ve Bazı Veriler, Eskişehir 1980 (Çoğaltma).

- EVREN, M., Türk Evinde Çıkma, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1959.
- FERSAN (AKIN), N., Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması ile İlgili Bir Yöntem Araştırması, İTÜ Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1980.
- GÖZAYDIN, E.F., Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçleri, İstanbul 1948.
- HOCA SADEDDİN EFENİ, Tacü't-Tevârih, (Sadeleştiren: İ.Parmaksızoğlu), cilt:II, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975.
- HUMANN, K.-O.PUSCHTAIN, Reisen in Kleinasien und north Syrien, Berlin 1890.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, Eskişehir İl Yıllığı 1967, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1967.
- İHSAN, "Eskişehir Kitabeleri", Türk Tarih, Arkeologya ve Etno-grafya Dergisi, sayı:2, 1934, s.261-268.
- KÖRTE, A., Anatolische Skizzen, Berlin 1896.
- KUBAN, D., Sanat Tarihimizin Sorunları, Çağdaş Yayınlar, İstanbul 1975.
- KUNT, İ.METİN, Sancaktan Eyalette, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları No:154, İstanbul 1978.
- KUNTER, H.B., "Mimar Ali Bey'in Bilinmeyen İki Vakfiyesi", V.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, IX.Dizi, No:5, 1960, s.438-441.
- KÜÇÜKERMEN, Ö., Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar, TTOK Yayınları, İstanbul 1973.
- MEHMED ZİLLİOĞLU
EVLIYA ÇELEBİ, Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Sadeleştiren: T.Temel Kuran-N.Aktaş), cilt:1-2, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1975.
- MEIER, VON H., Eskişehir-Bilder aus Anatolien, Düsseldorf 1917.
- MERİÇ, R.M., Mimar Sinan. Hayatı, Eseri. I-Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler, Türk Tarih Kurumu Yayınları VI.Dizi, No:1, Ankara 1965.
- MORDMANN, A.D., Anatolien. Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien, (Yay: F.Babinger), Hannover 1925.
- MTRE, "Avrupa Konseyi'nin Tarihsel Çevrenin Korunması Konusunda Düzenlediği 3.Uluslararası Sempozyum: Krems 21-24 Nisan 1975", İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni (MTRE), sayı:3, 1975, s.16-19.
- MUMCU, A., "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt:XXVI, sayı:3-4, 1969, s.45-78.
- MUSTAFA SAİ ÇELEBİ, Tezkiret-ül Ebniye, Süleymaniye Esat Efendi Kütüphanesi, Yazma No: 2258/2.
- Tezkiret-ül Bünyan, Süleymaniye Hacı Mahmud Kütüphanesi, Yazma No: 4628/2; 4911.
- NASÜHÜ'S-SİLAHI
(MATRAKÇI), Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn (Tıpkıbasım, notlarla yayınlayan G.H.Yurdaydın), Türk Tarih Kurumu Yayınları I.Dizi, No:3, Ankara 1976.
- OSTROGORSKI, G., "Byzantine Cities in the Early Middle Ages", Dumbarton Oaks Papers, sayı:13, 1959, s.47-66.

- PITCHER, D.E., Ottoman Empire, Leiden, E.J.Brill, 1972.
- RAMSAY, W.M., Historical Geography of Asia Minor, Amsterdam, Adolf M. Hakkert, 1962 (Yeni baskı).
- REINHARD, A., "Über Meerscham und Meerscham-Fundstätten bte Eskischeir in Kleinasien", Pettermann's Mitteilungen, II, Haldband 1911, s.251-255.
- Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr (H.1291), Bursa Vilayet Matbaası, 1874.
- Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr (H.1311), Bursa Vilayet Matbaası, 1893.
- Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr (H.1318), Bursa Vilayet Matbaası, 1900.
- Salname-i Vilayet-i Hüdavendigâr (H.1321), Bursa Vilayet Matbaası, 1903.
- SÖNMEZ, N., Açık Sofalı Ahşap Konutların Günümüz Koşullarına Uygun Bölümlemesi İçin Tipolojik Bir Araştırma, İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü Yayınlanmamış MMLS Tezi, İstanbul 1979.
- SÖZEN, M.-VD., Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No:149, İstanbul 1975.
- STRABON, Coğrafya/Geographika (çev: A.Pekman), Kitap XII, Bölüm IV-VIII, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1715, 1972.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, Kâmus el-âlam, II, İstanbul 1316 (1899).
- ŞENER, H., Geleneksel Konutların Onarım Yenileme Çalışmalarına İhtiyaçsal Değerlendirme Yolu ile Bir Yaklaşım, İTÜ Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1977.
- TEMİR, A., Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din'in 1272 Tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları No:34, Ankara 1959.
- "Aslanbay, Muhiddin. Eskişehir'deki Alâiddin Camisi ve Eskişehir Tarihi ile İlgili Araştırmalar", Belleten, sayı: XXI/83, 1967, s.517-519 (Eleştiri).
- TEXIER, Ch., Asie Mineure. Description géographique et archéologique, Paris, Librairie de Firmin-Didot, 1862.
- TIVÇEV, P., "Sur le cités Byzantines aux XI-XIIe siecles", Byzantino Bulgarica, sayı:I, 1962, s.181.
- TUNÇDİLEK, N., "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt:15, sayı:1-4, 1953-1954, s.1-20.
- "Eskişehir ve Şehrin Tekamülü", Coğrafya Enstitüsü Dergisi, cilt:4, sayı:8, 1957, s.35-47.
- TURAN, O., Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat Yurdu seri No:10, İstanbul 1971.
- TURGALLI, H.Fehmi, "Selçukiler Devrinde Bir Eskişehir Valisi", Halkevi, sayı: XIV, Eskişehir 1937, s.533-536.

- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Eskişehir", cilt:15, 1968, s.419-428.
- UZUNÇARŞILI, İ.HAKKI, Osmanlı Tarihi, cilt:I, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Seri No:16, Ankara 1972 (3.baskı).
- VRYONİS, S., "Problems in the History of Byzantine Anatolia", Tarih Araştırmaları Dergisi, sayı:1, 1963(1964), s.113-132.
- YÜREKLİ, H., "Türk Evi'nin Karakteristiklerinin Dış Gözlem ile Saptanması İçin Bir Yöntem", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, cilt:5, sayı:1, 1979, s.5-13.
- ZEREN, N., Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, İTÜ Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1981.

EK I- 1981 VE 1982 YILLARINDA ODUNPAZARI'NDA
YAPILAN SOSYAL ANKET FORMU ÖRNEĞİ

SOSYAL ANKET FORMU

Anketin Yapıldığı Mahalle :

Sokak :

Konut Kapı No :

Konut Envanter No :

Görüşülen Kişi :

1. Evde kaç aile yaşıyor?
2. Evde yapıldığını bildiğiniz değişiklikler nelerdir?
3. Elektrik var mı?
4. Su var mı?
5. Kanalizasyon var mı?
6. Yaklaşık olarak yapının yaşı nedir?
7. Yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir durumlarına göre aile bireylerini sayınız.

<u>Cinsiyeti</u>	<u>Yaşı</u>	<u>Eğitimi</u>	<u>İşi</u>	<u>Aylık Geliri</u>
.....				
.....				
.....				
.....				
.....				

8. Aile reisi kimdir?
9. Evlenmiş çocuklarınızla birlikte mi oturuyorsunuz?
10. Ailede anne, baba ve çocuklardan başka akraba veya yakınlarınız var mı?
Varsa kimlerdir?
11. Çalışanların ücreti dışında ailenin başka geliri var mı?
12. Varsa kaynağı ve ortalama aylık tutarı nedir?
13. Oturduğunuz evin sahibi misiniz?
14. Eğer ev sizin ise, ne zaman ve hangi yolla sahibi oldunuz?
15. Satmak durumunda olsanız ne kadar satış bedeli istersiniz?
16. Kiracıysanız ödediğiniz aylık kira bedeli nedir?
17. Ne kadar zamandan beri bu evde oturuyorsunuz?
18. Odunpazarı'nın yerlisi misiniz?
19. Eskişehirli misiniz?
20. Bu eve taşınmadan önce nerede oturuyordunuz?

<u>Kent</u>	<u>İlçe</u>	<u>Köy</u>	<u>Mahalle</u>
.....			

21. Eskişehir dışından buraya geldiyseniz nedeni?

<u>Ekonomik</u>	<u>Çocukların</u>	<u>Akrabaların</u>	<u>Diğer</u>
<u>nedenlerle</u>	<u>eğitimi</u>	<u>burada olması</u>	<u>.....</u>
.....			

22. Geldiğiniz yerde nasıl geçiniyordunuz?

23. Odunpazarı'nda oturma nedeniniz?

<u>İş yerine</u>	<u>Ev sahipliği</u>	<u>Ucuz kiralık</u>	<u>Çevrenin</u>	<u>Akrabalık</u>	<u>Diğer</u>
<u>yakınlık</u>	<u>.....</u>	<u>ev varlığı</u>	<u>sevilmesi</u>	<u>bağları</u>	<u>.....</u>
.....					

24. Evinizden memnun musunuz?

25. Evinizden memnun değilseniz nedeni?

<u>İyi ısınmıyor</u>	<u>Büyük</u>	<u>Küçük</u>	<u>İşi çok, bakımı</u>	<u>Eski ve</u>	<u>Haşeratlı</u>	<u>Diğer</u>
<u>.....</u>	<u>.....</u>	<u>.....</u>	<u>güç</u>	<u>harap</u>	<u>.....</u>	<u>.....</u>
.....						

26. Evinizi yenilemek istiyor musunuz?

27. Yenilemek istiyorsanız bugüne dek neden gerçekleştiremediniz?

<u>Parasal</u>	<u>Teknik</u>	<u>Bürokratik</u>	<u>Zaman</u>	<u>Diğer</u>
<u>olanaksızlık</u>	<u>olanaksızlık</u>	<u>engeller</u>	<u>yokluğu</u>	<u>.....</u>
.....				

28. Bu semtten ayrılmak istiyor musunuz?

29. Ayrılmak istiyorsanız nedeni?

<u>Komşularla</u>	<u>Yolların</u>	<u>Evden memnun</u>	<u>Kiranın</u>	<u>İşyerine</u>	<u>Diğer</u>
<u>geçinememe</u>	<u>kötülüğü</u>	<u>olmama</u>	<u>yüksekliği</u>	<u>uzak olması</u>	<u>.....</u>
.....					

30. Ayrılmak için neyi bekliyorsunuz?

<u>Gelirin</u>	<u>Uygun bir</u>	<u>Çocukların okulu</u>	<u>Diğer özel</u>
<u>yükselmesini</u>	<u>ev bulmayı</u>	<u>bitirmesini</u>	<u>nedenler</u>
.....			

31. Taşınmanız durumunda hangi semte gitmek istersiniz?

<u>Gene Odunpazarı</u>	<u>Kentin modern semtlerinden biri</u>
.....	

32. Yeni taşınacağınız bir evin nasıl olmasını istersiniz?

<u>Modern bir apartman dairesi</u>	<u>Daha iyi koşulları olan böyle bir ev</u>
.....	

33. Komşularınızdan memnun musunuz?

34. İyi görüştüğünüz kaç komşunuz var?

35. Komşularınızla çoğunlukla nerelerde görüşürsünüz?

<u>Kendi evimde</u>	<u>Onların evinde</u>	<u>Başka tanıdıkların</u>	<u>Sokakta, kapı</u>
<u>.....</u>	<u>.....</u>	<u>evinde</u>	<u>önlerinde</u>
.....			

36. Komşuluk ilişkilerine ailenin tüm bireyleri katılır mı?
 37. Ailede komşuluk ilişkileri en yoğun olan kişiler kimlerdir?

<u>Evin kadını</u>	<u>Evin erkeği</u>	<u>Çocuklar</u>	<u>Diğer bireyler</u>
.....			

38. Evinize sık misafir gelir mi?
 39. Misafirler genellikle ne zaman gelirler?

<u>Sabah</u>	<u>Öğleden sonra, akşamüstü</u>	<u>Gece</u>
.....		

40. Evinizde oturma odası-misafir odası ayırımı var mı?
 41. Evinizde tüm aile bireylerinin biraraya gelerek toplanması hangi zaman-
 larda olur?
 42. Aile bireyleri evin hangi mekanında toplanırlar?
 43. Aile bireyleri evin en çok hangi mekanlarını kullanırlar?
 44. Evinizde yatak-oturma odası ayırımı var mı?
 45. Yemek için ayrılmış özel bir yer var mı?
 46. Çocuklar için ayrı oda var mı?
 47. Mutfak var mı? İçeride mi?
 48. WC var mı? İçeride mi?
 49. Ayrı banyo var mı?
 50. Evinize ne tür değişiklik veya ekler yapmak istersiniz?
 51. Odunpazarı'ndaki eski evler sizce nasıl değerlendirilebilir?

<u>Hepsi yıkılıp yerine</u>	<u>Çok eski olanlar yıkılıp,</u>	<u>Gerekli onarımlar yapılarak</u>
<u>yenileri yapılarak</u>	<u>kalanları yenilenerek</u>	<u>olduğu gibi korunarak</u>

.....		
-------	-------	-------

52. Eskiiliklerine rağmen bu evlerde size iyi gelen ve korunmasını isteyeceğiniz bazı özellikler var mı?
 53. Varsa bu özellikler nelerdir?
 54. Odunpazarı'nda sizin için çekici olan ve korunmasını isteyeceğiniz bazı değerler nelerdir?
 55. Varsa bu değerler nelerdir?

GÖZLEMLER:

Anketi Yapan:

Tarih:

EK 2- MAHALLE, ADA, PARSEL VE YAPI ALANLARININ
HESAPLANMASI İÇİN PANTOGRAF KULLANARAK
SAĞLANAN VERİ ÖRNEKLERİ

ADA No.	PARSEL No.	A (I.Okuma)	B (II.Okuma)	$\frac{A+B}{2}$	x0.4	Alanı (m ²)
49	1	0.142	0.140			
	2	0.147	0.141			
	3	0.197	0.197			
	4	0.201	0.199			
	5	0.304	0.306			
	6	0.200	0.203			
	7	0.241	0.241			
						+
						X m ²
						Y m ²
TOPLAM		1.422.....	1.428			

$$\text{Alanı : } \frac{X+Y}{2}$$

X/Y ise:

Fark, büyüklüğü ile oranlı bir şekilde parsellere dağıtılacak.

Yeni parsel alanları:

- 1....
- 2....
- 3....
- 4....
- 5....
- 6....
- 7....

EK 3- PANTOGRAF VERİLERİNİN ELEKTRONİK BİLGİ
İŞLEM MAKİNALARINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
İÇİN KULLANILAN PROGRAM ÖRNEĞİ

// JOB

VIII

LOG DRIVE CART SPEC CART AVAIL PHY DRIVE
0000 0023 0023 0000

V2 M08 ACTUAL 8K CONFIG 8K

// FOR

*ONE WORD INTEGERS

*IOCS(1132 PRINTER,CARD,DISK,KEYBOARD,TYPEWRITER)

*LIST SOURCE PROGRAM

C 49.NCI ADA

C K.M.M.F TASARIM BILIMLERI KURSUSU ASISTAN NESLIHAN SONMEZ

DATA E,D/1.422,1.428/

C=0

K=0

200 READ(2,100)A,B

CC=((A+B)/2.)*0.4)

K=K+1

WRITE(3,110)K,CC

X=X+CC

IF(K-7)200,200,10

10 Y=((E+D)/2.)*0.4)

ALAN=(X+Y)/2.

WRITE(3,120)X,Y,ALAN

100 FORMAT(2F6.4)

110 FORMAT(5X,12,'NCI PARSEL',F10.6)

120 FORMAT(5X,'PARSEL ALANLAR TOP.=',F6.4,5X'ADA ALANI',F6.4,5X'ORT AL

*ANI=',F6.4)

CALL EXIT

END

FEATURES SUPPORTED

ONE WORD INTEGERS

IOCS

CORE REQUIREMENTS FOR

COMMON 0 VARIABLES 20 PROGRAM 158

END OF COMPILATION

// XEQ

1NCI PARSEL 0.056399

2NCI PARSEL 0.057599

3NCI PARSEL 0.078800

4NCI PARSEL 0.079999

5NCI PARSEL 0.121999

6NCI PARSEL 0.080599

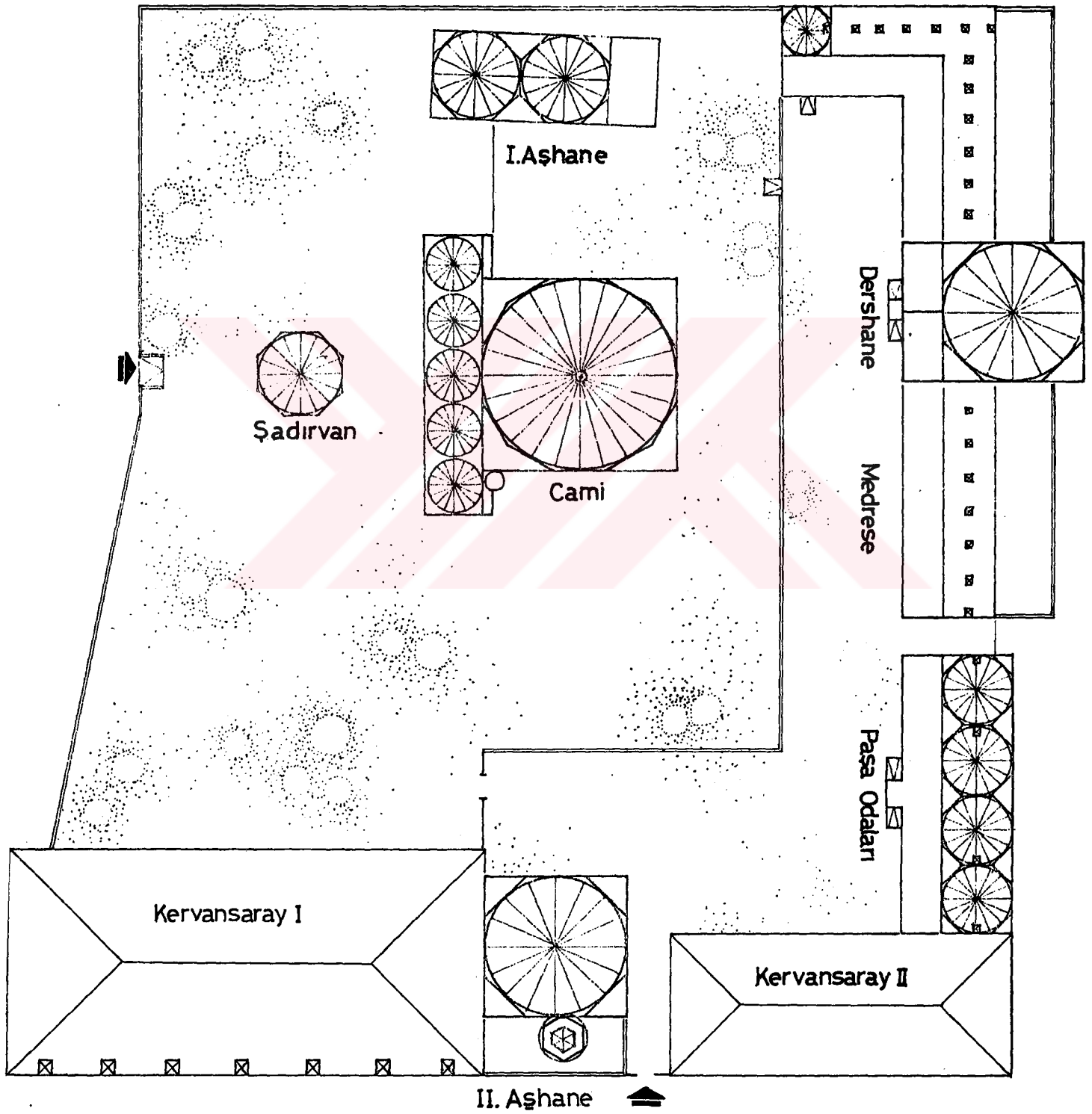
7NCI PARSEL 0.096400

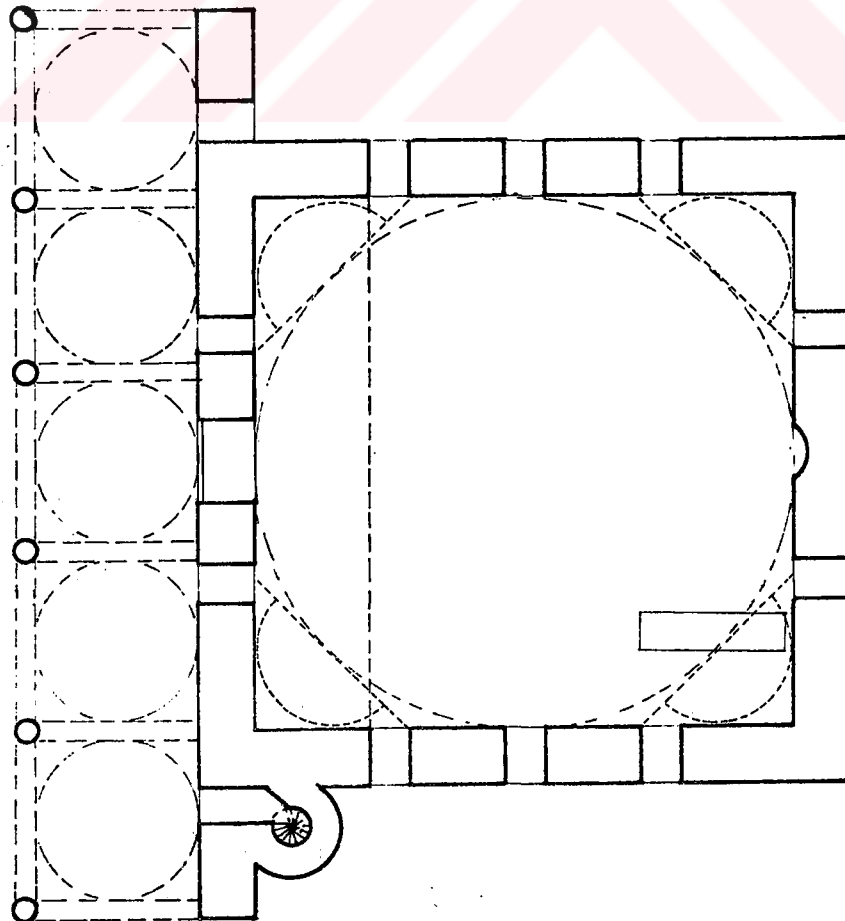
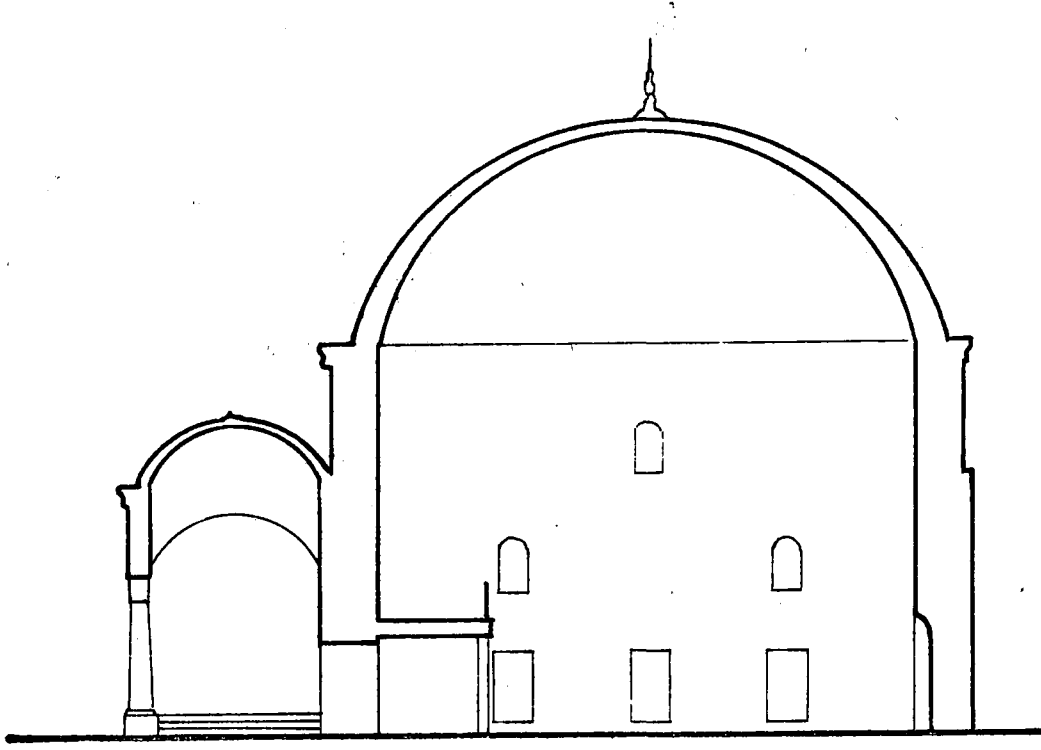
8NCI PARSEL 0.000000

PARSEL ALANLAR TOP.=0.5717 ADA ALANI0.5700 ORT ALANI=0.5708

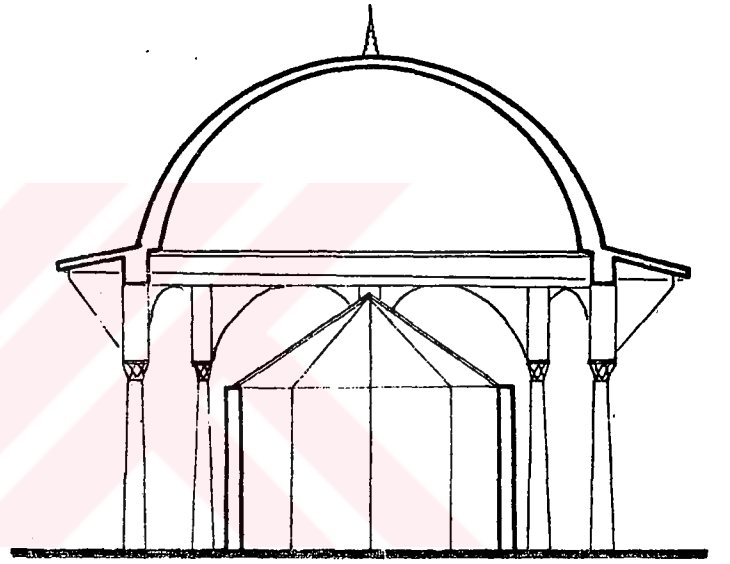
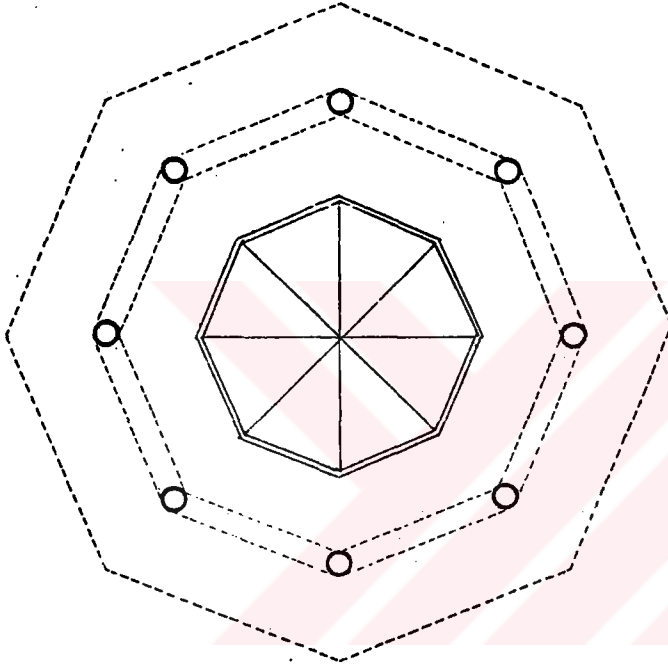
EK 4- KURŞUNLU KÜLLİYESİ PLAN VE KESİTLERİ

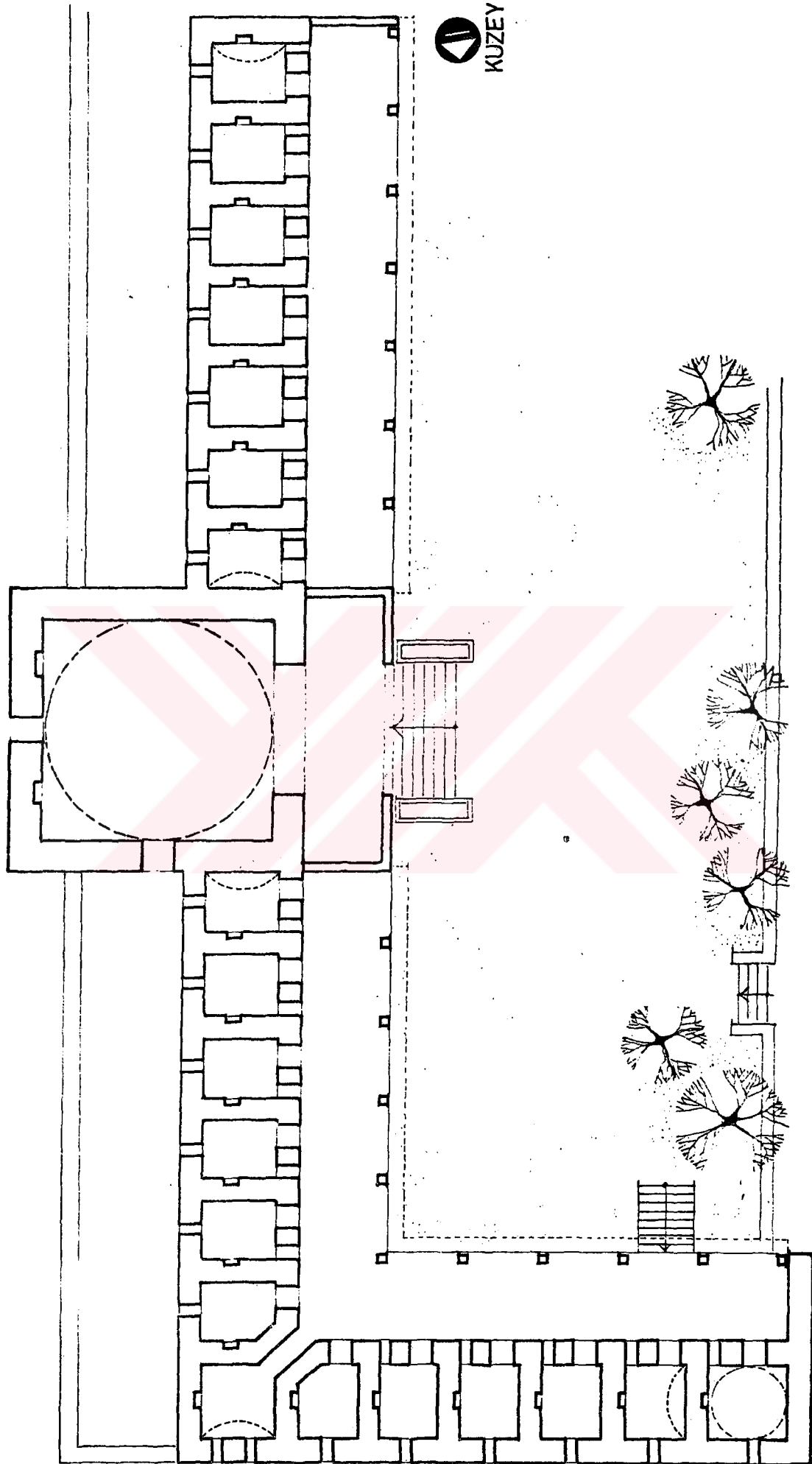
Pafta 2.1_ Konum Planı 1/500

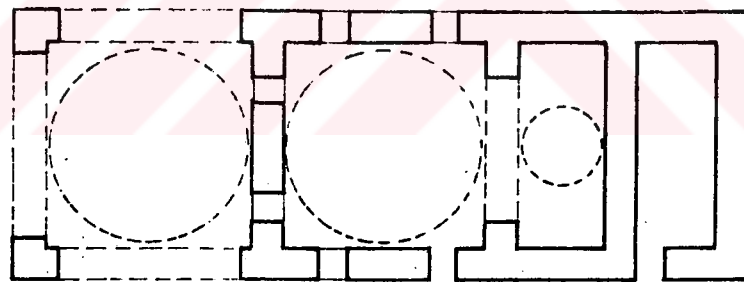
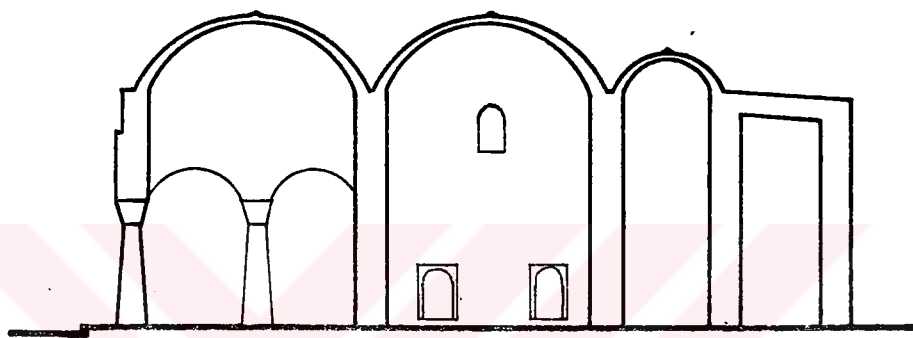
Pafta 2.3_ ŞADIRVAN 1/100

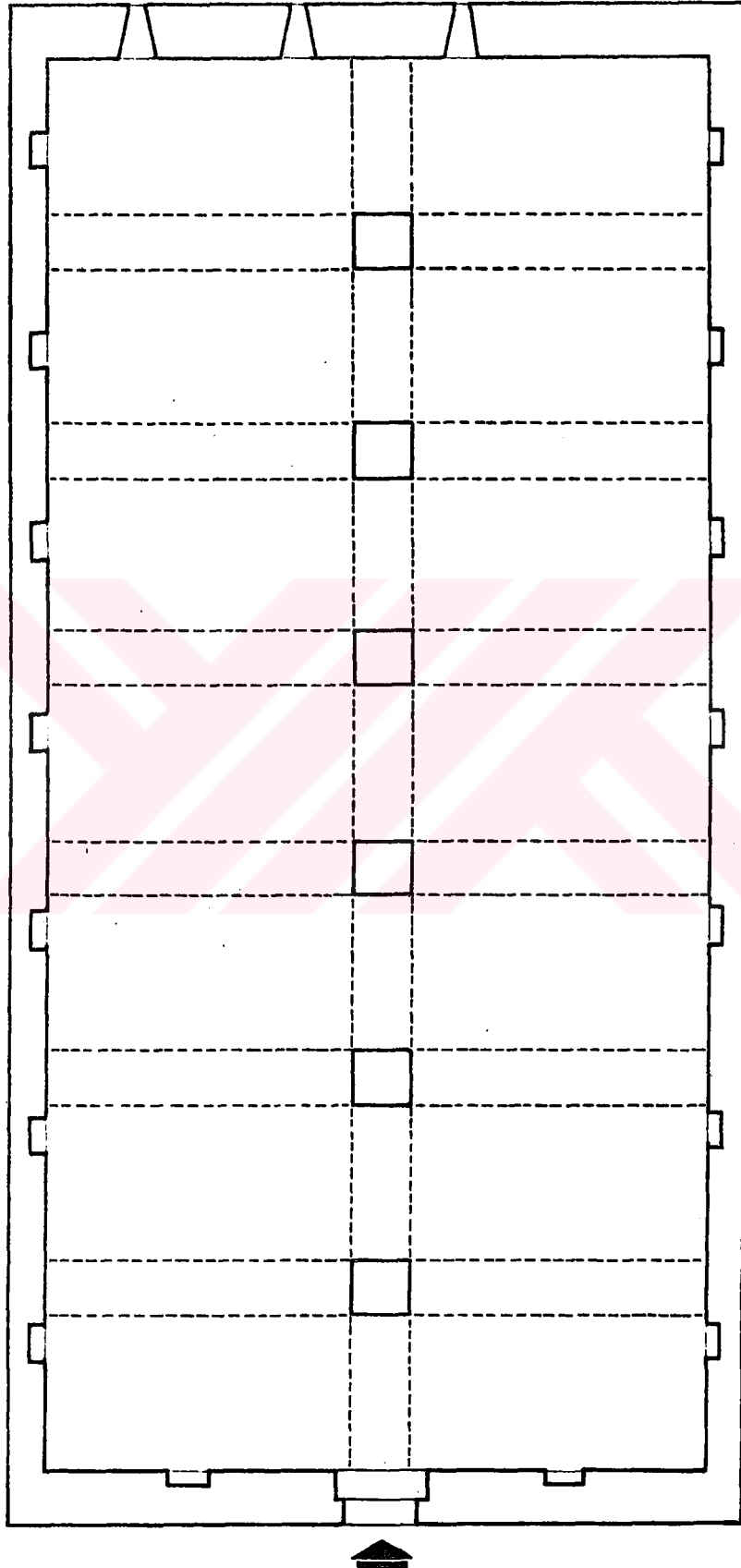

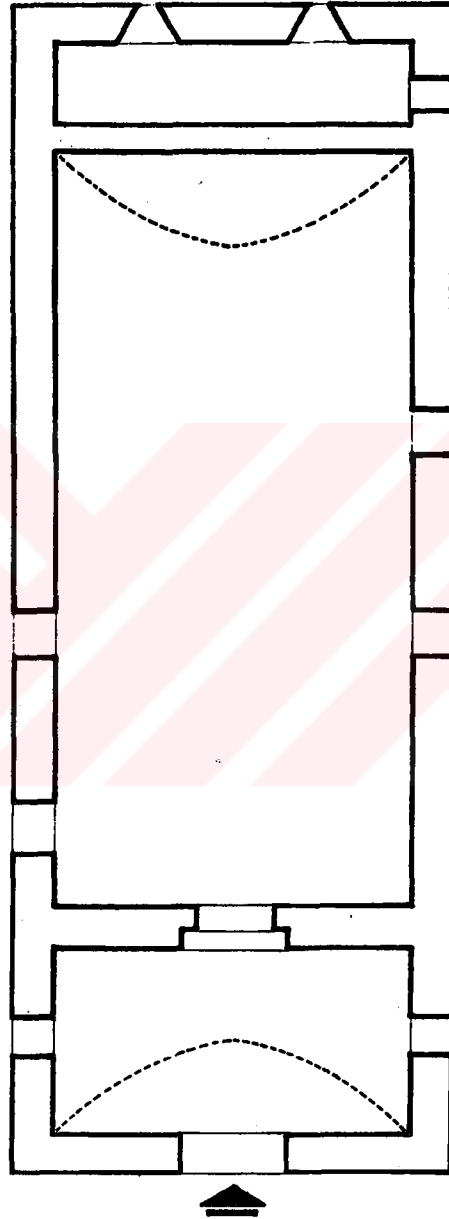
Pafta 2.4 - MEDRESE 1/200

Pafta 2.5- I. AŞHANE 1/200

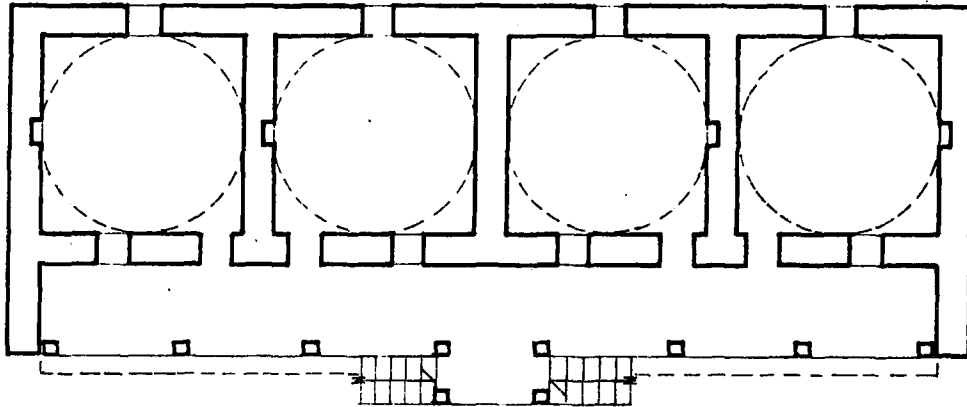
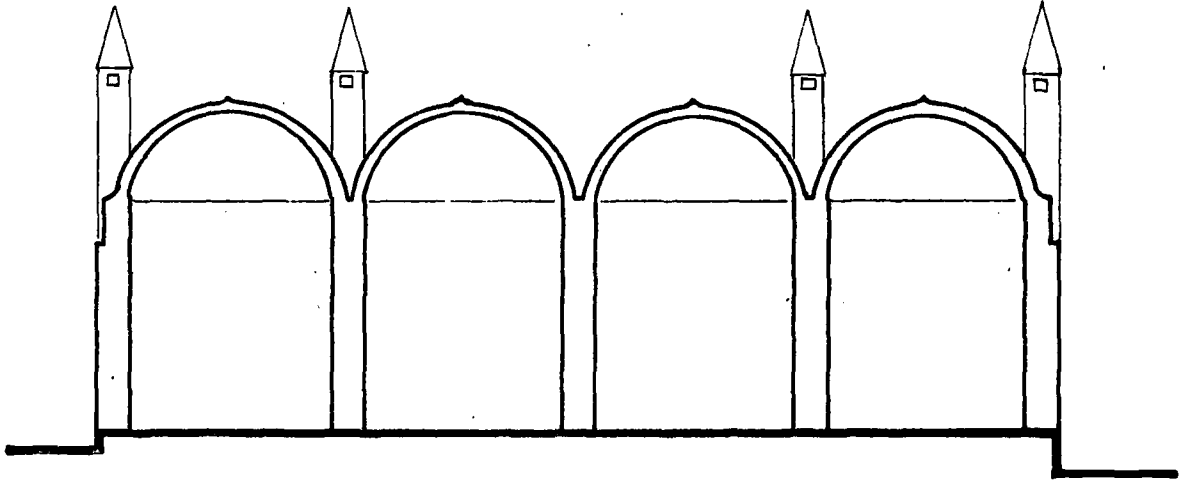

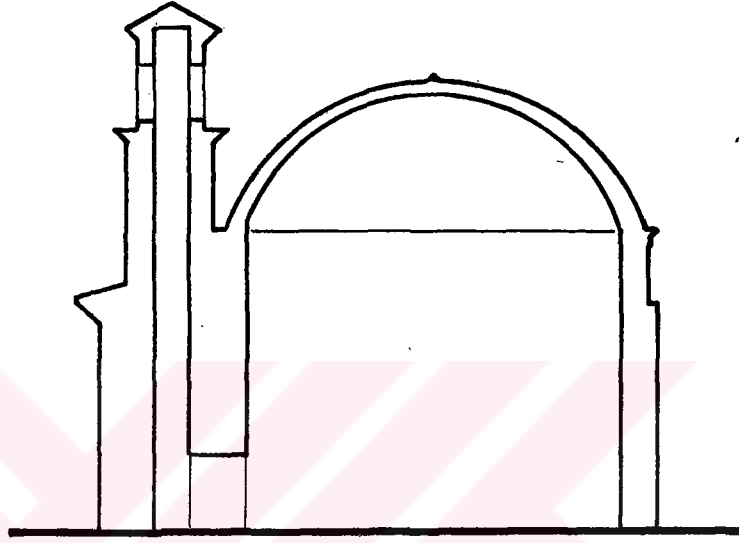
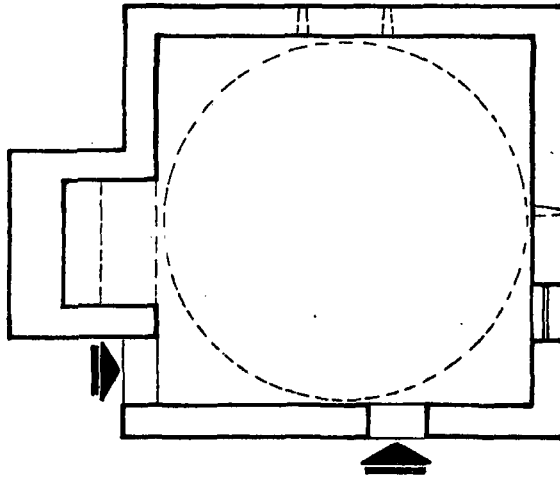
Pafta 2.7-KERVANSARAY II 1/200

Pafta 2.8-
PAŞA ODALARI 1/200

Pafta2.9_ II. AŞHANE 1/200

KUZEY

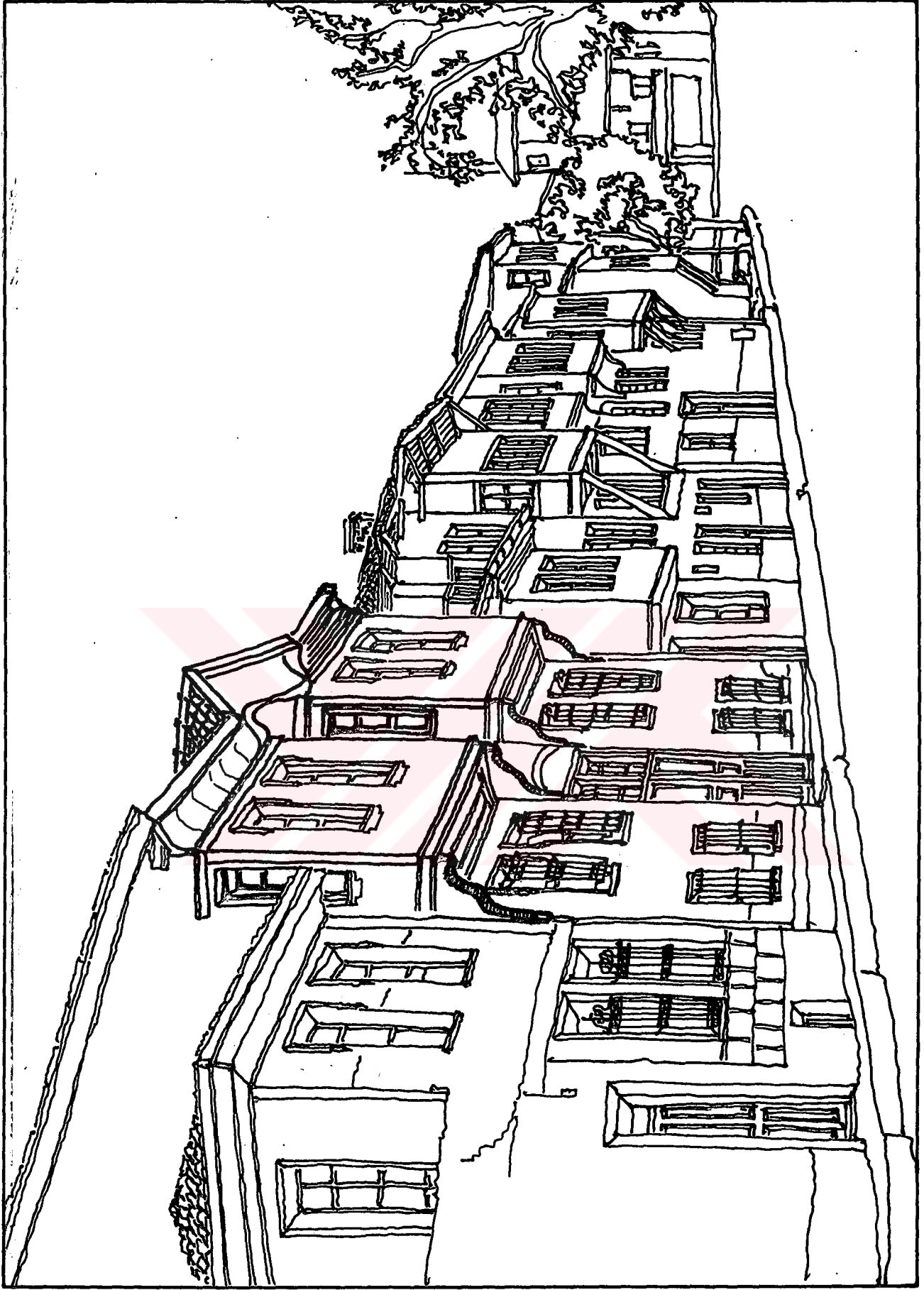
EK 5- ODUNPAZARI KENTSEL SİT ALANINDAN SOKAK
GÖRÜNÜMLERİ

Pafta 3.1_ Arif Bey Sokağı

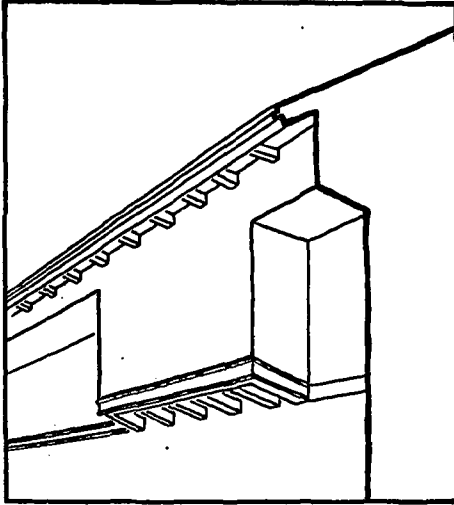

afta 3.2_Mücellit Sokağı

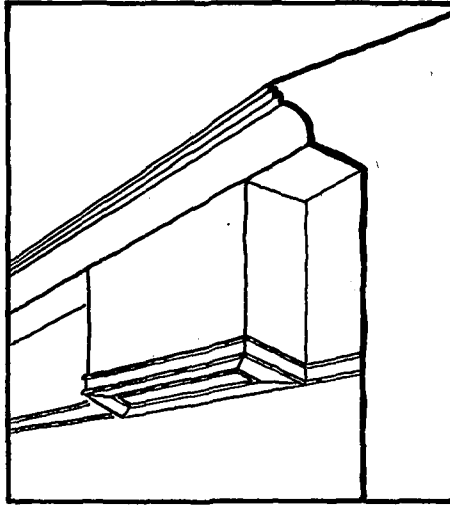

Pafta 3.3_Kurşunlu Camisi Sokağı

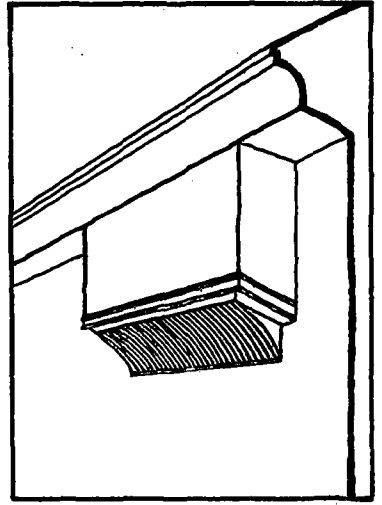
EK 6- YAPISAL TASARIM VE GEREÇ ÖZELLİKLERİNE GÖRE
ODUNPAZARI GELENEKSEL KONUTLARINDAKİ ÇIKMA ÇEŞİTLEMELERİ

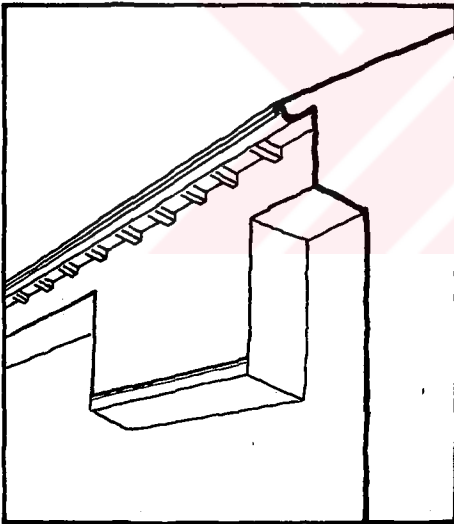
a_ Döşeme Kirişlerinin Altı Açık /Kaplamasız Bir Çıkma

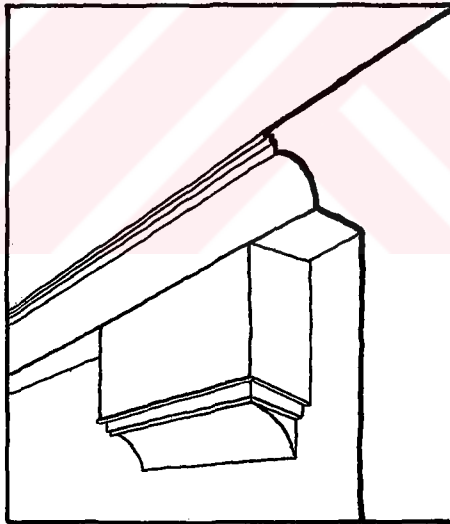
b_ Döşeme Kirişlerinin Altı Kapalı/Düz Ahşap Kaplamalı Bir Çıkma

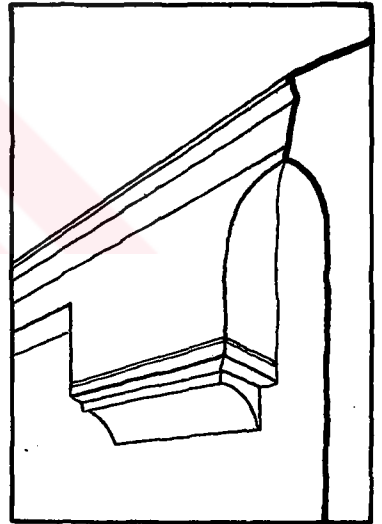
c_ Döşeme Kirişlerinin Altı Kapalı/Eğrisel Ahşap Kaplamalı Bir Çıkma

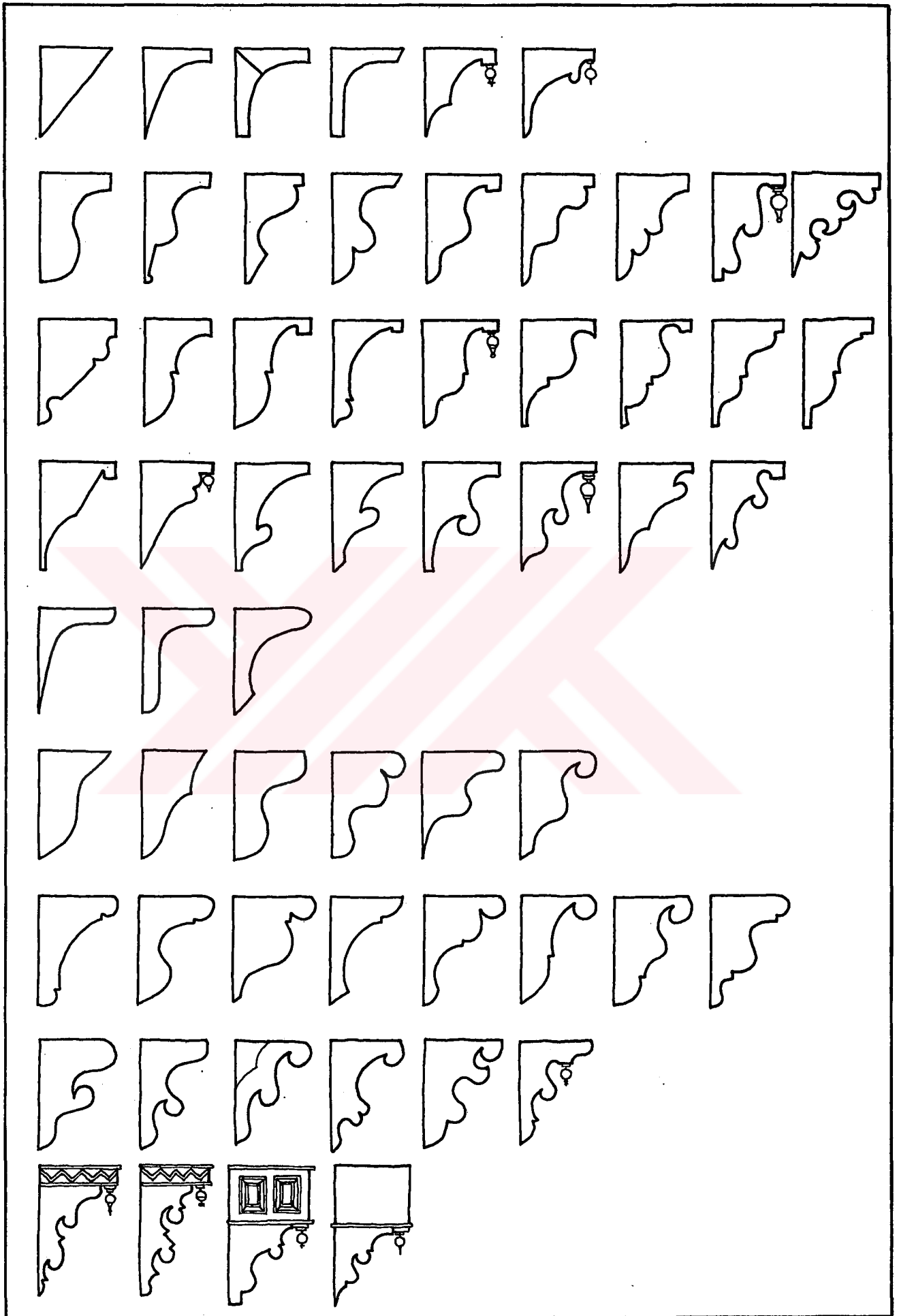
d_ Döşeme Kirişlerinin Altı Kapalı/Düz Bağdadî Sıvalı Bir Çıkma

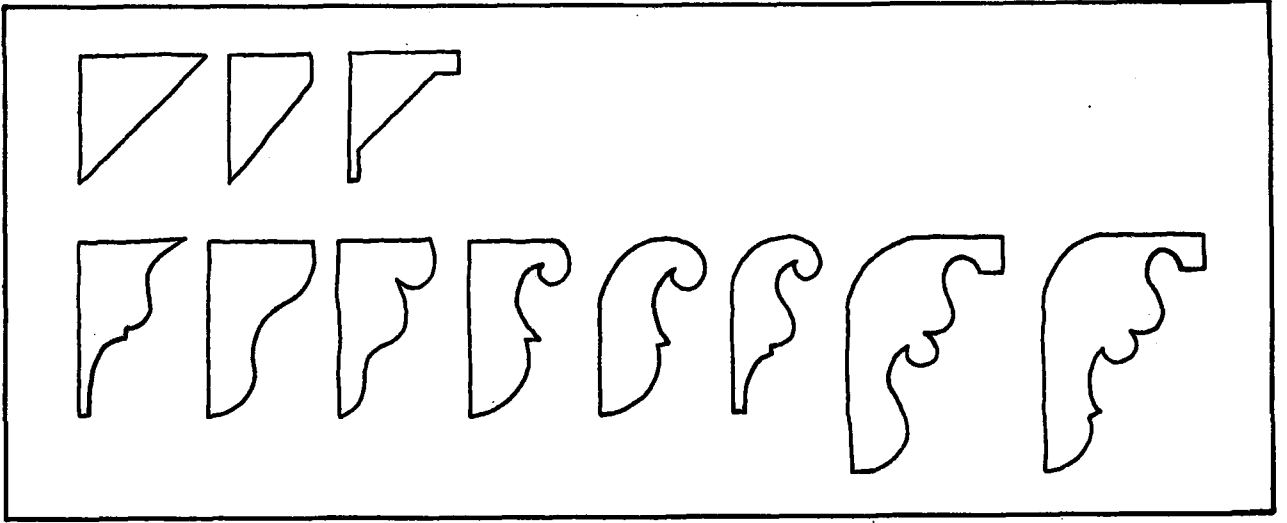
e_ Döşeme Kirişlerinin Altı Kapalı/Eğrisel Profilli Bağdadî Sıvalı Çıkma

Pafta 3.4_Konsol Çıkma Çeşitlemeleri

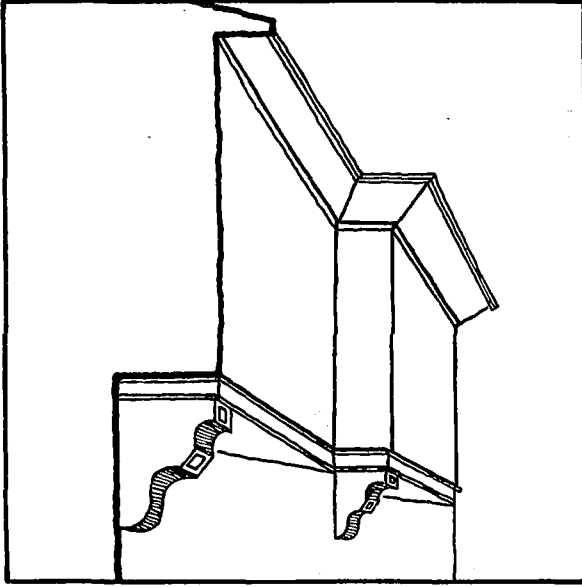

Pafta 3.5_Konsol Kirişli Çıkmalarda Ahşap Kaplamalı Konsol
Profilleri

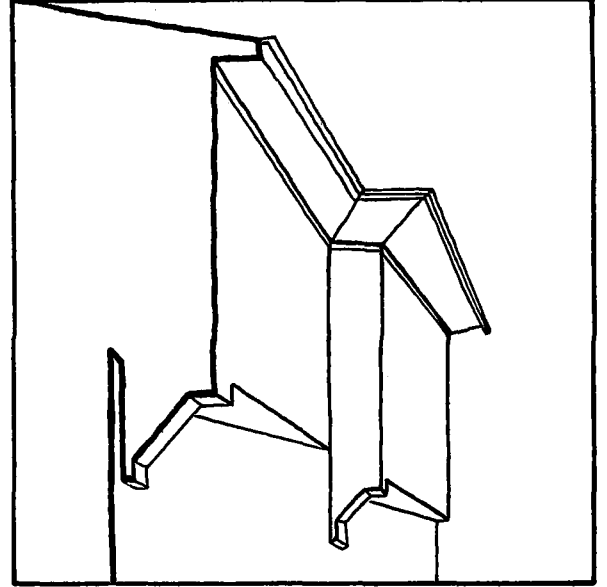

Pafta 3.6_Konsol Kirişli Çıkmalarda Bağdadi Sıva Kaplamalı
Konsol Profilleri

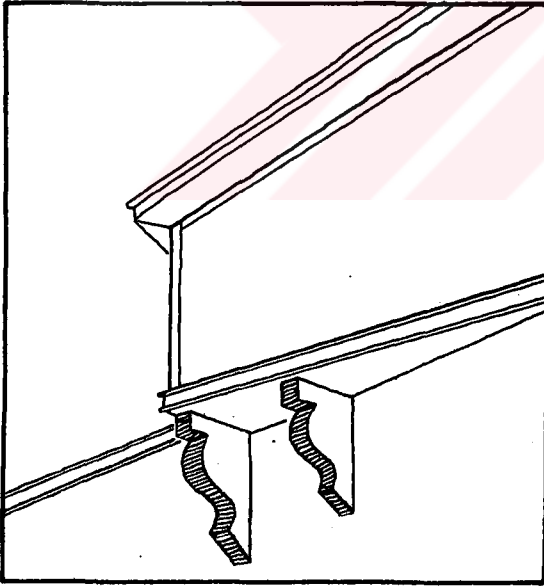

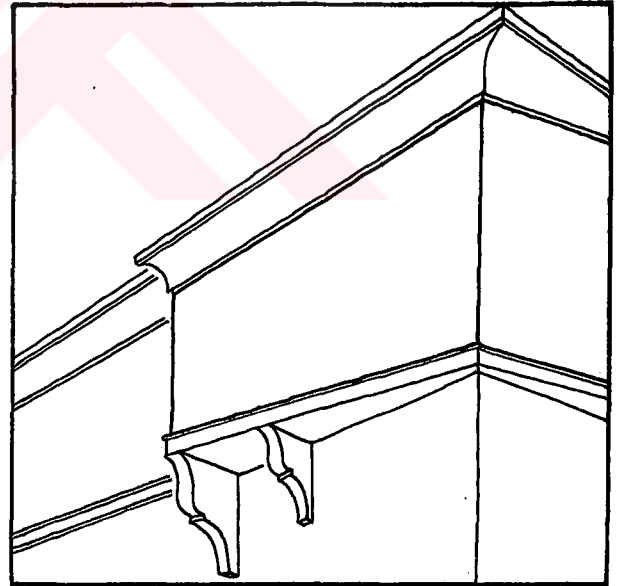
a_ Bir Konsollu/Ahşap Kaplamalı Bir Düzeltme Çıkması

b_ Bir Konsollu/Bağdadi Sıvalı Bir Düzeltme Çıkması

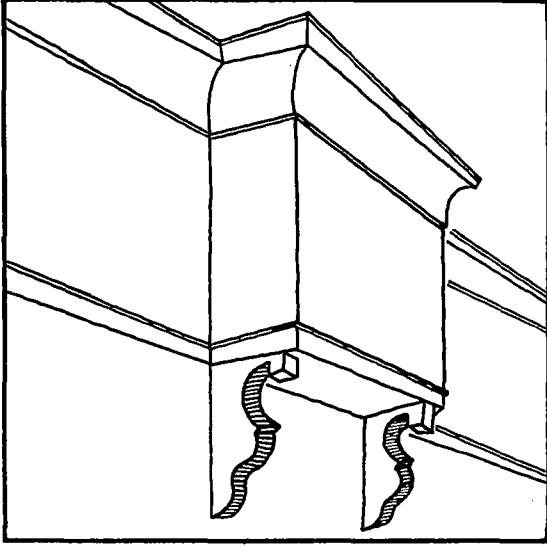

c_ İki Konsollu/Ahşap Kaplamalı Bir Düzeltme Çıkması

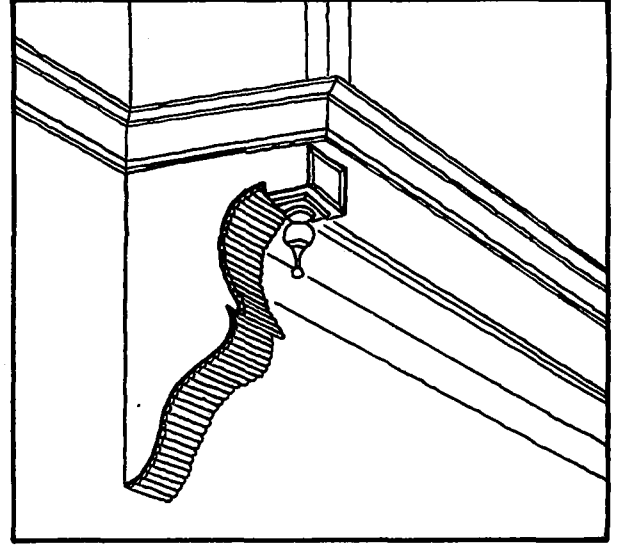

d_ İki Konsollu/Bağdadi Sıvalı Bir Düzeltme Çıkması

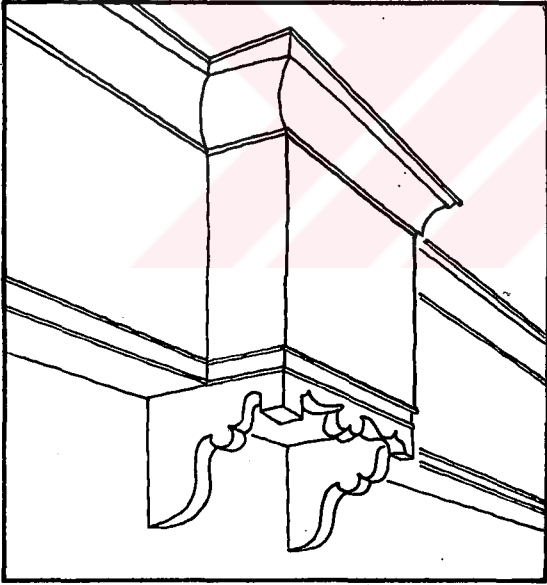
Pafta 3.7_ Bir Ucu Konsollu_ Konsol Kirişli Çıkma Çeşitlemeleri

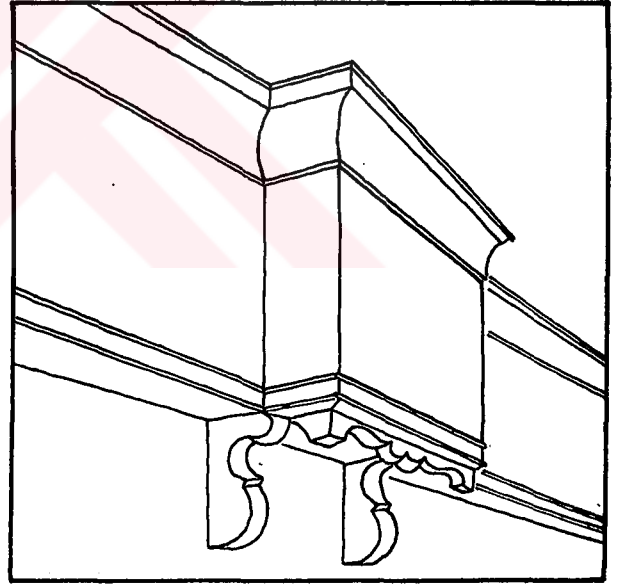
a_ Ahşap Kaplamalı Bir Dikdörtgen Çıkma

b_ Ahşap Kaplamalı Dikdörtgen Bir Çıkma Konsol Ayrıntısı

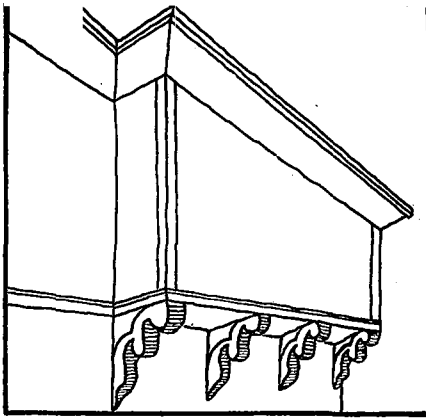

c_ Bağdadi Sıvalı Bir Dikdörtgen Çıkma

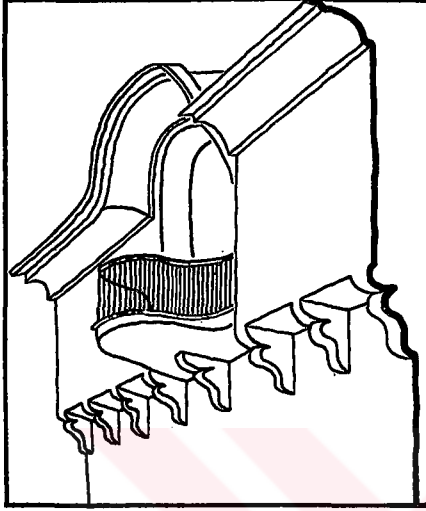

d_ Bağdadi Sıvalı Bir Dikdörtgen Çıkma

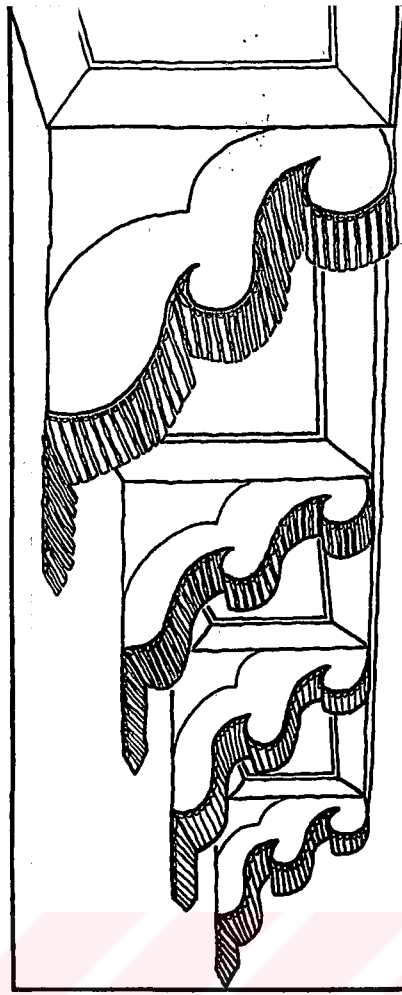
Pafta 3.8_İki Ucu Konsollu_Konsol Kirişli Çıkma Çeşitlemeleri

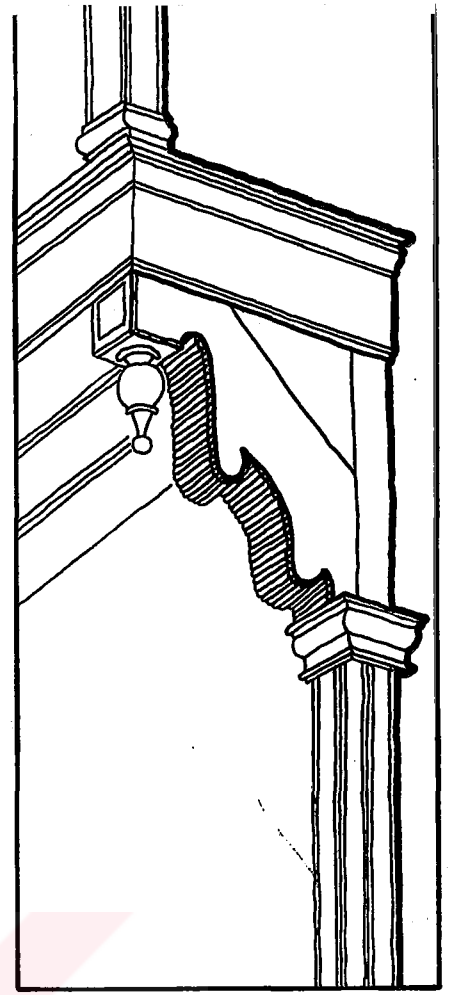
a_Çok Sayıda Konsollu/Ahşap Kaplamalı Bir Dikdörtgen Çıkma

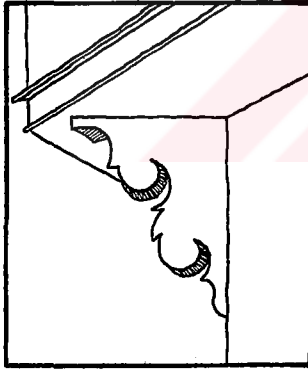
b_Çok Sayıda Konsollu /Bağdadî Sıvalı Bir Dikdörtgen Çıkma

c_Çok Sayıda Konsollu/Ahşap Kaplamalı Bir Dikdörtgen Çıkma Ayrıntısı

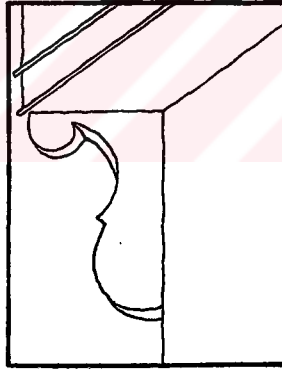

d_Ahşap Kaplamalı Konsol Ayrıntısı

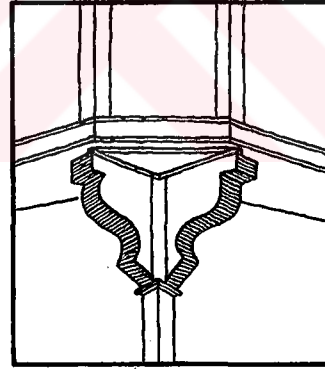

AHŞAP KAPLAMALI

e-Diyagonal Olarak Yerleştirilen Bir Konsol

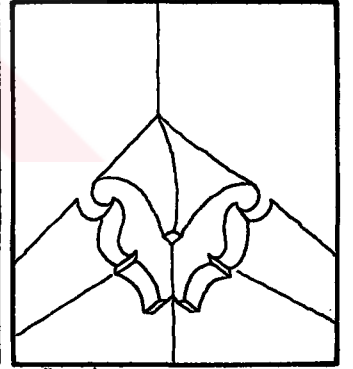

BAĞDADİ SIVALI

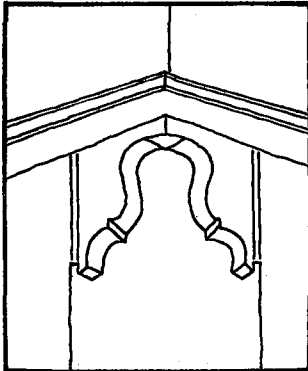

AHŞAP KAPLAMALI

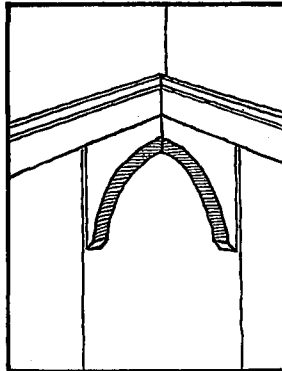
f-Beden Duvarlarına Dik Olarak Yerleştirilen İki Konsol

BAĞDADİ SIVALI

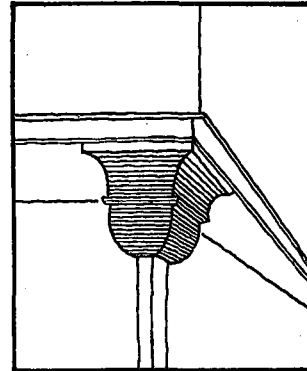

BAĞDADİ SIVALI

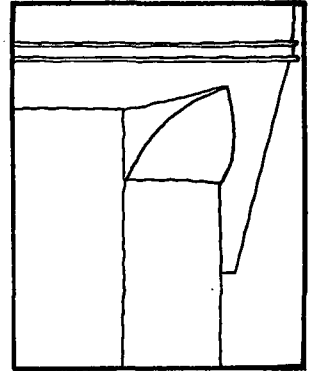

AHŞAP KAPLAMALI

g-Beden Duvarlarıyla 45°lik Açı Oluşturan İki Konsol

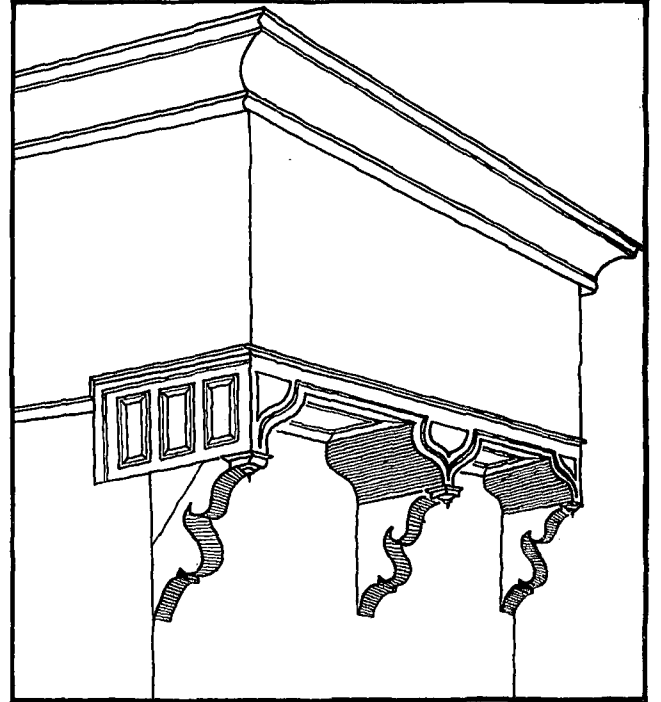
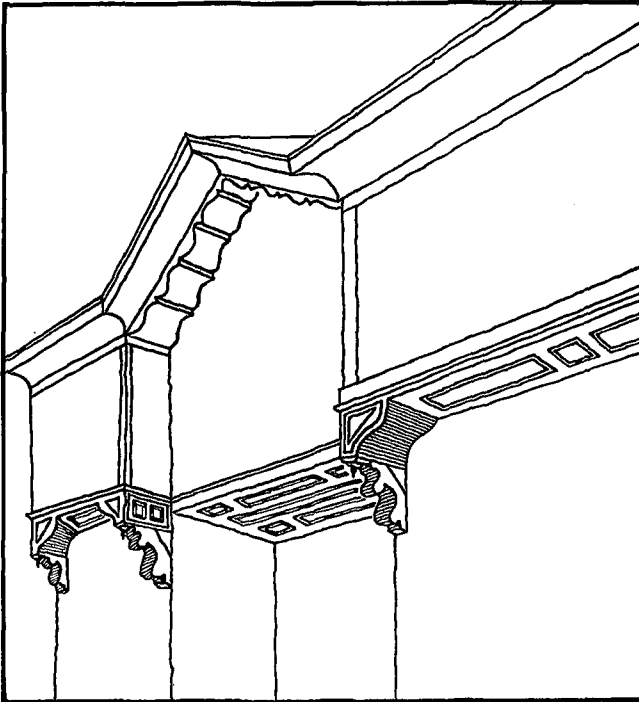
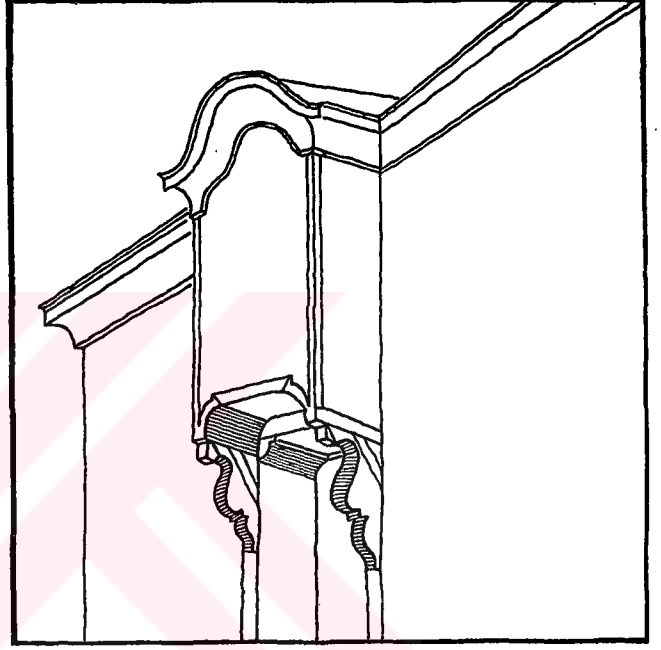
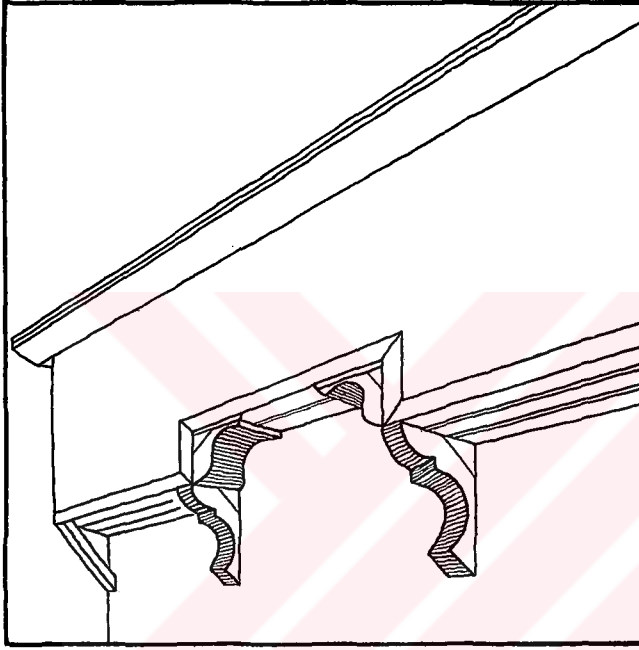
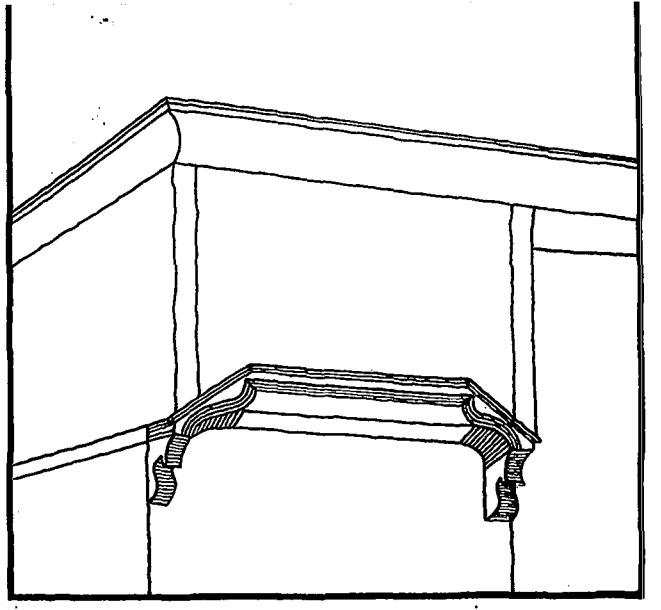
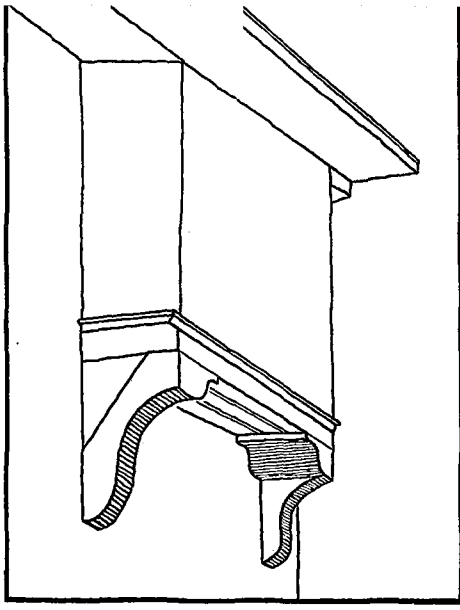
AHŞAP KAPLAMALI

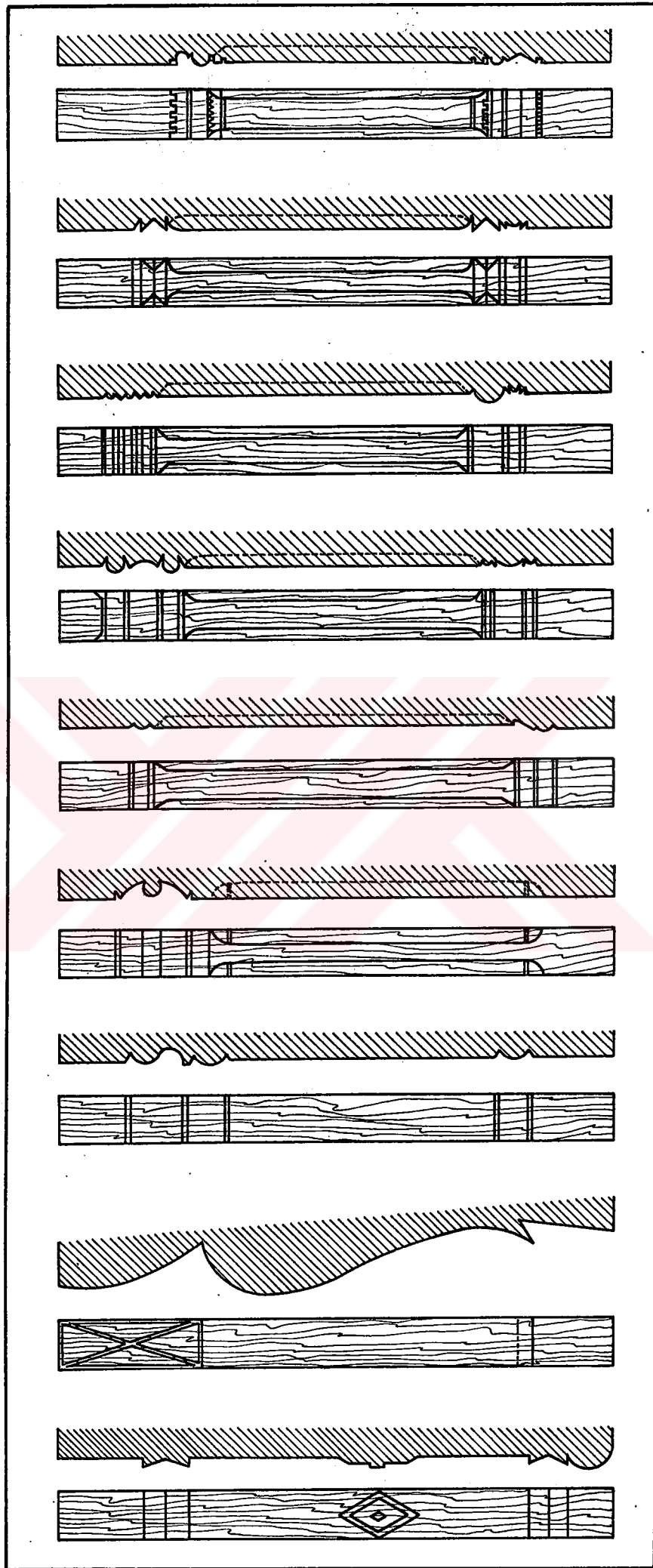
BAĞDADİ SIVALI

h_Özel Biçimli Köşe Konsolu

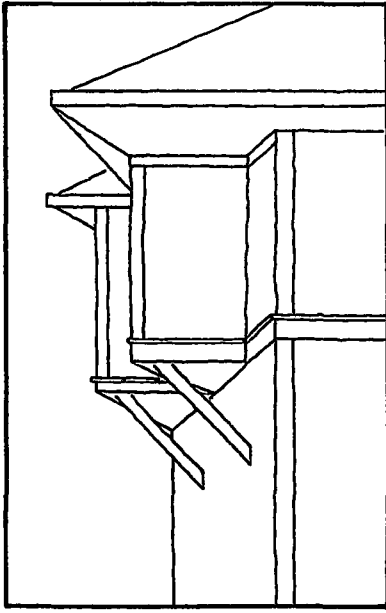
Pafta 3.9_Çok Sayıda Konsollu_Konsol Kirişli Çıkma Çeşitlemeleri ve İki Yönlü Çıkmalarda Köşe Ayrıntıları

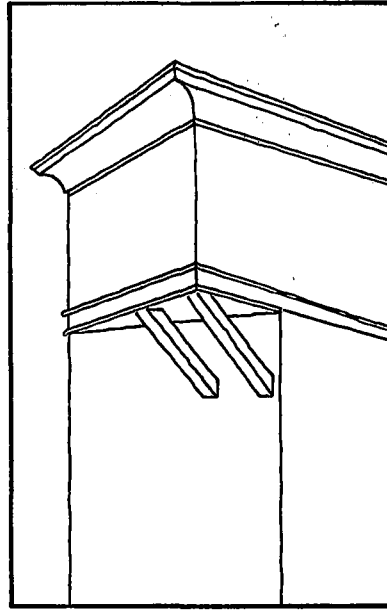
Pafta 3.10_Guseli Ahşap Konsol Çeşitlemeleri

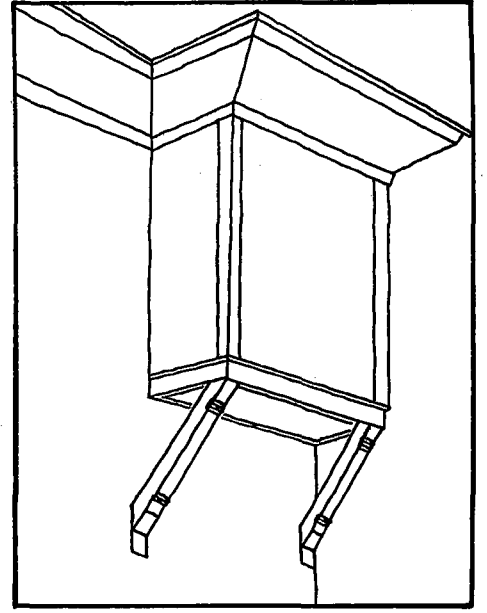
Pafta 3.11_Ahşap Payandalar Üzerindeki Oyma Bezemeler

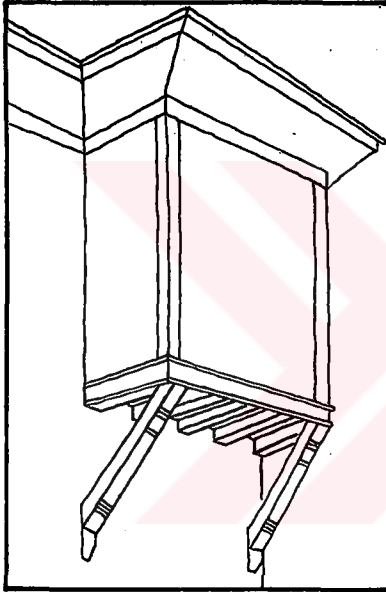
a._Bir Ucundan_Bir Payanda İle Desteklenen/Altı Kapalı Düzeltme Çıkmaları

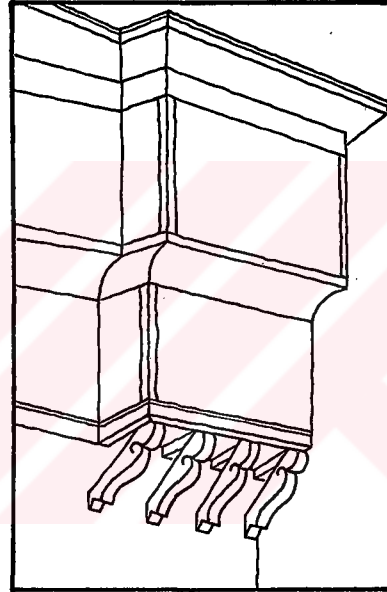
b._Bir Ucundan İki Payanda İle Desteklenen/Altı Kapalı Düzeltme Çıkması

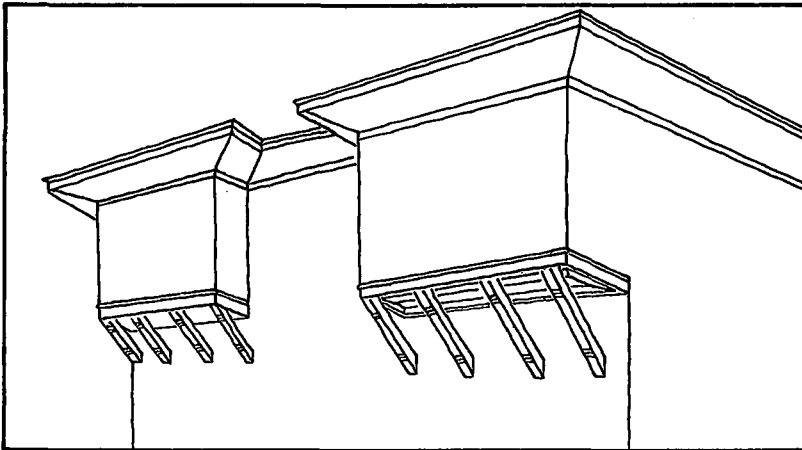
c._İki Payandalı/Altı Kapalı Dikdörtgen Çıkma

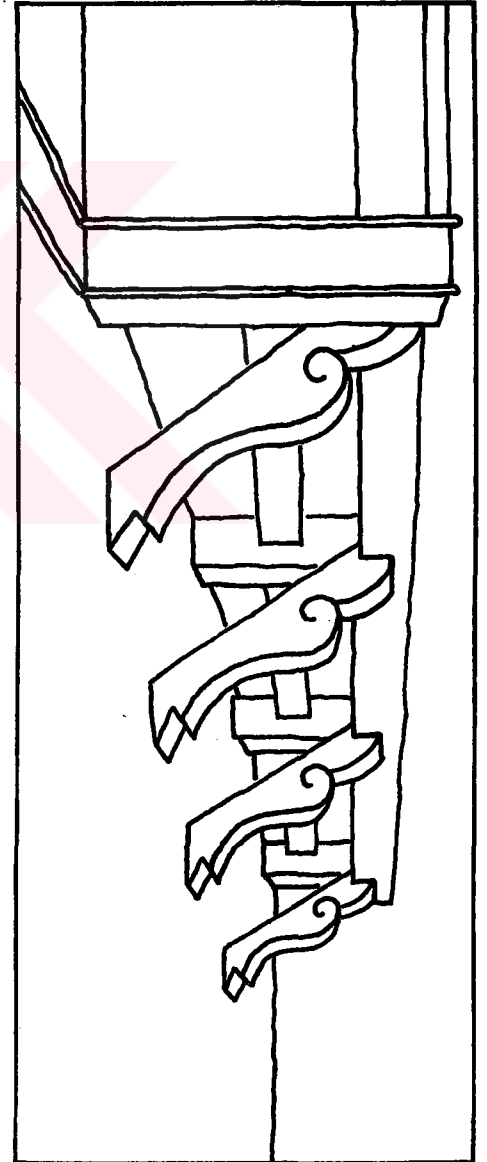
d._İki Payandalı/Altı Açık Dikdörtgen Çıkma

e._Çok Sayıda Payandalı/Altı Açık Dikdörtgen Çıkma

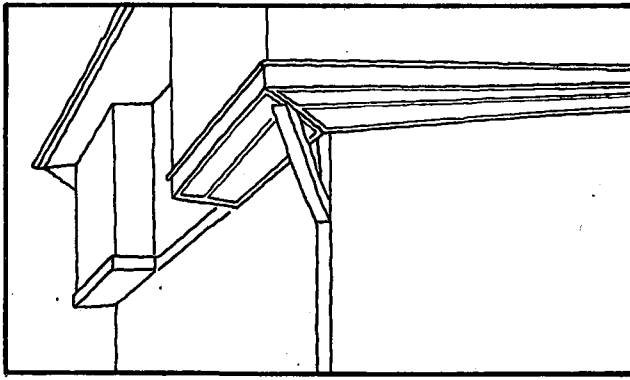

f._Çok Sayıda Payandalı/Altı Kapalı Dikdörtgen Çıkma

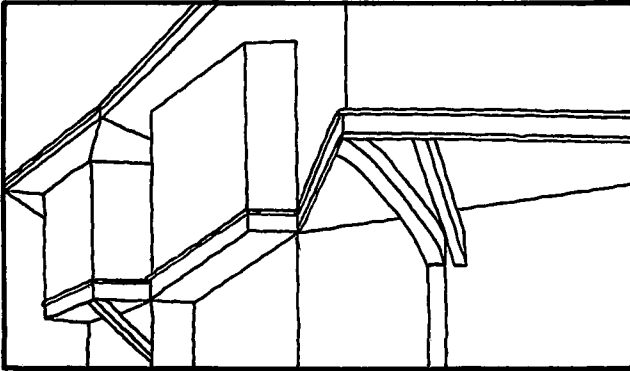

g._Çok Sayıda Payandalı/Altı Açık Bir Çıkma Ayrıntısı

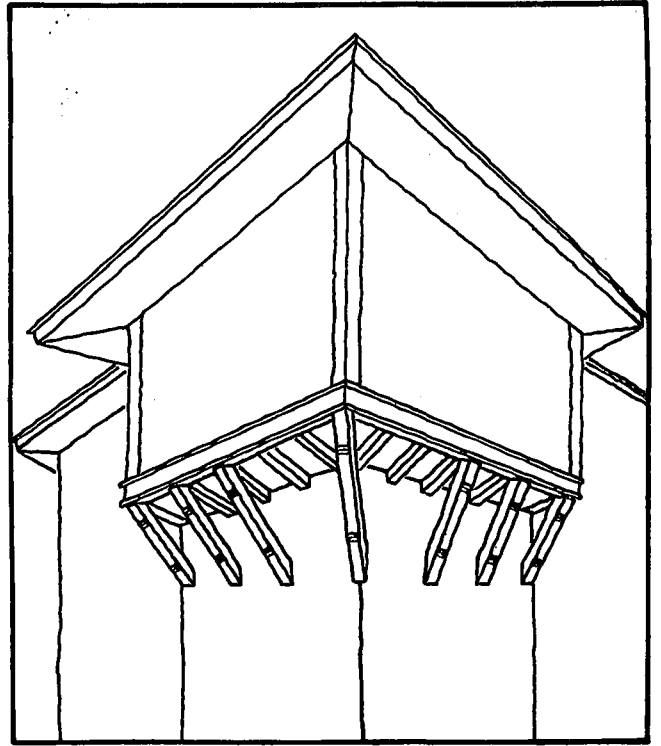
Pafta 3.12_Payandalı Çıkma Çeşitlemeleri

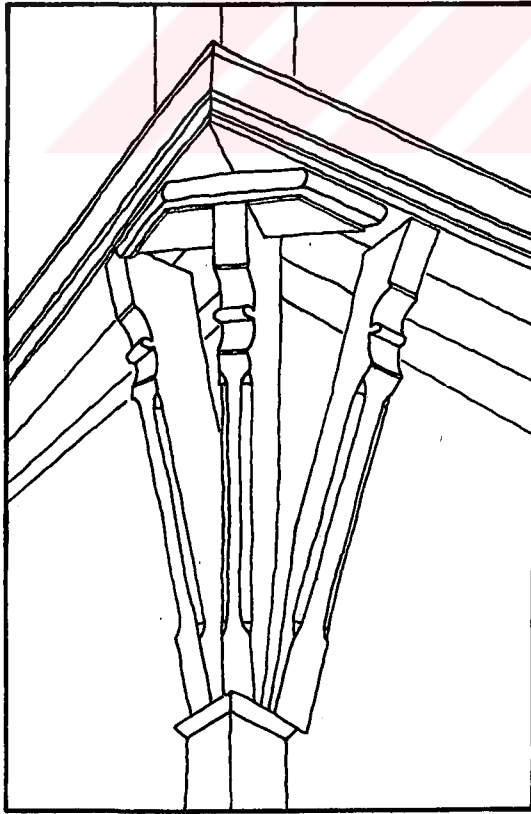
a._Altı Kapalı Bir Çıkmada Diyagonal Yerleştirilen Bir Payandalı Köşe Ayrıntısı

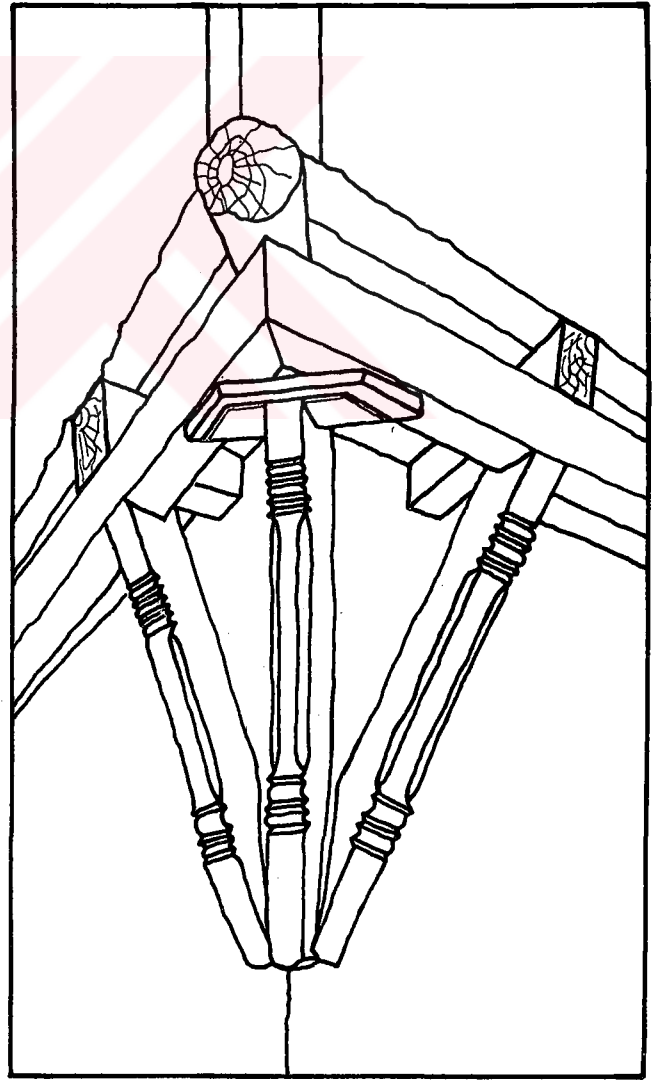
c._Altı Kapalı Bir Çıkmada İki Payandalı Köşe Ayrıntısı

b._Altı Açık Bir Çıkmada Diyagonal Yerleştirilen Bir Payandalı Köşe Ayrıntısı

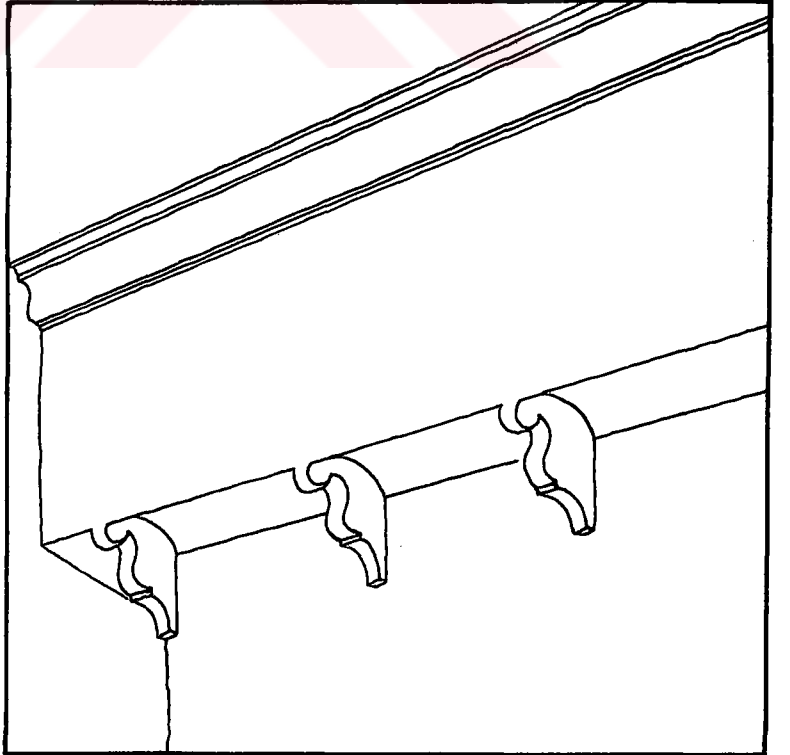
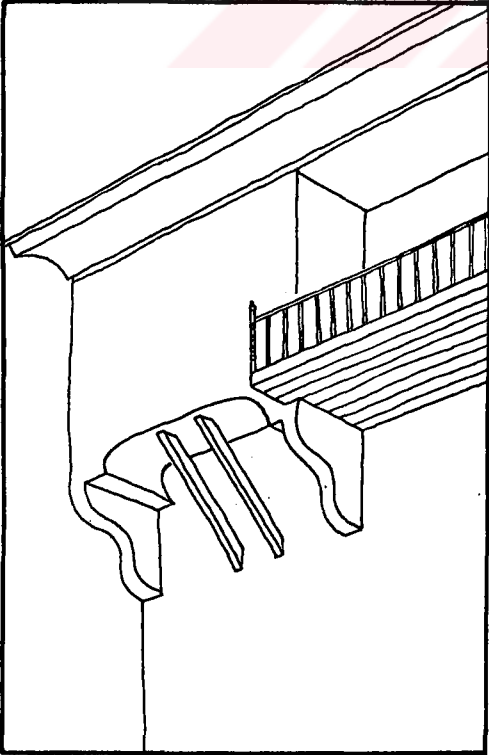
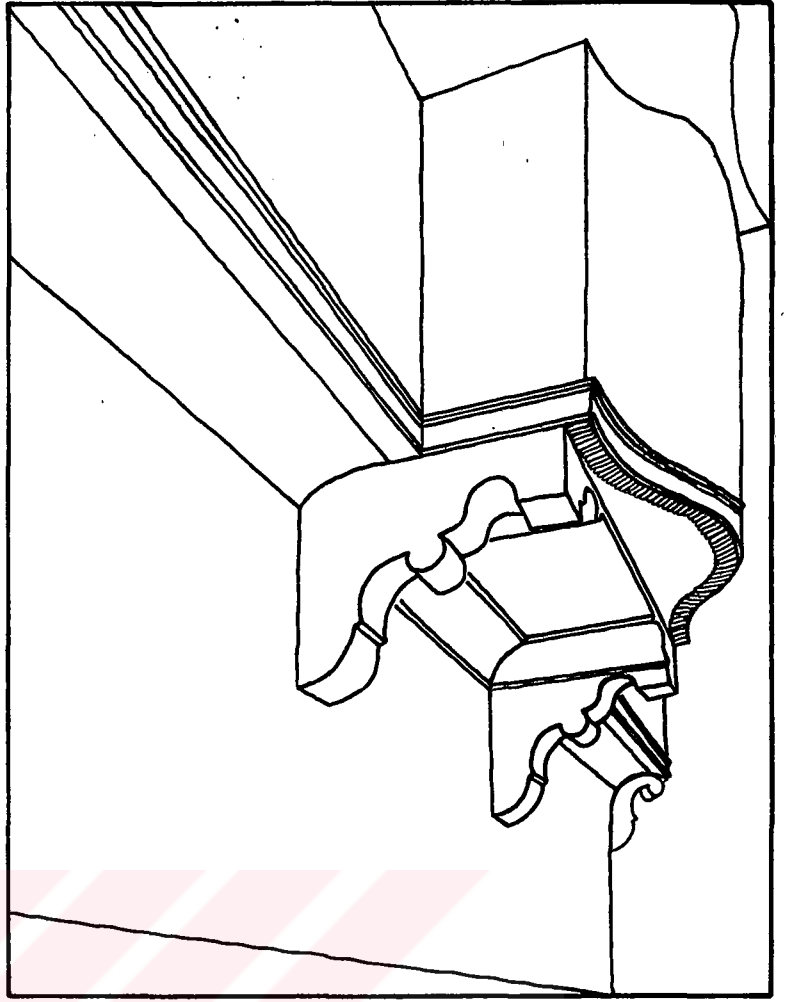
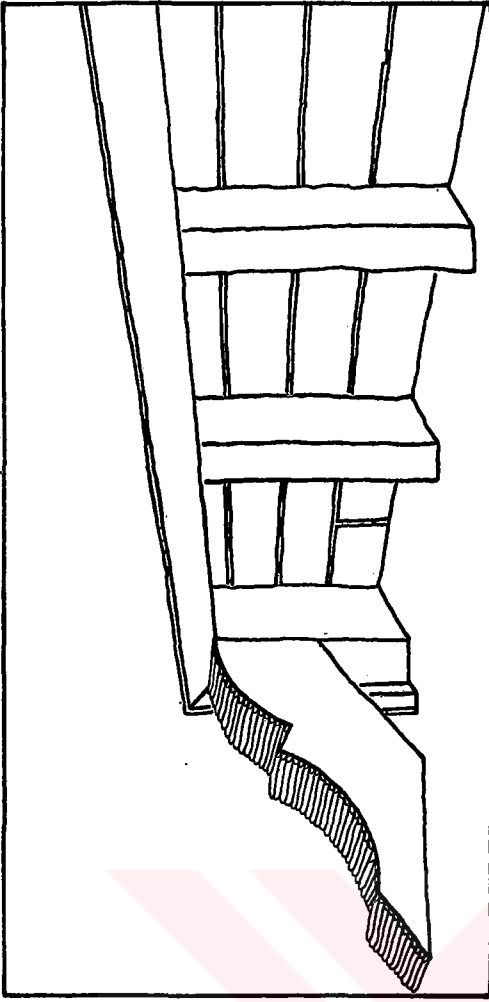

d._Altı Kapalı Bir Çıkmada Üç Payandalı Köşe Ayrıntısı

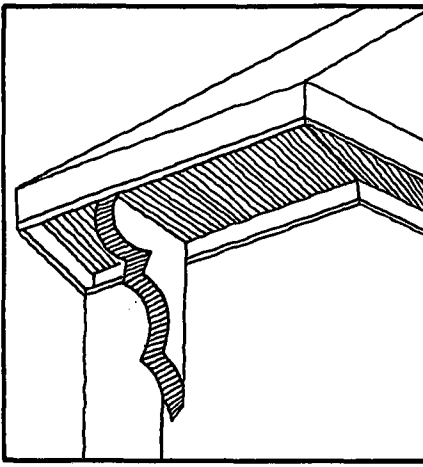
e._Altı Açık Bir Çıkmada Üç Payandalı Köşe Ayrıntısı

Pafta 3.13_İki Yönlü Çıkmaların Köşelerinde Uygulanan Payanda Kompozisyonları

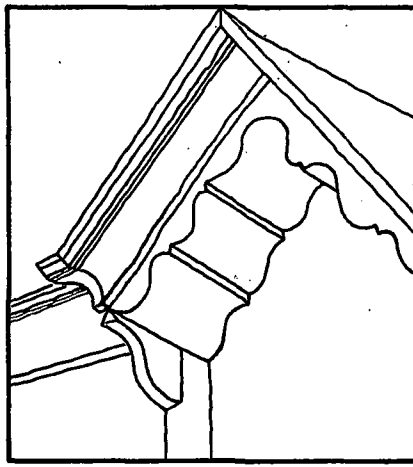

Pafta 3.14_Karmaşık Çıkma Çeşitlemeleri

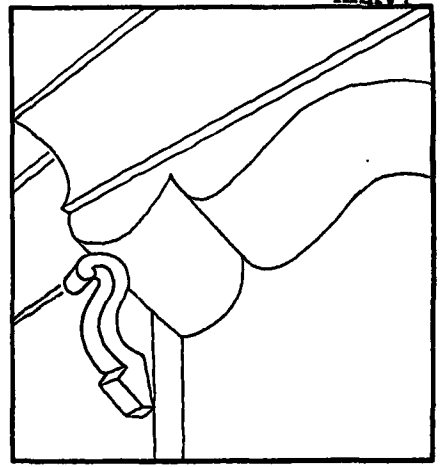
EK 7- ÇATI VE SAÇAKLARDA BEZEME ÖGELERİ

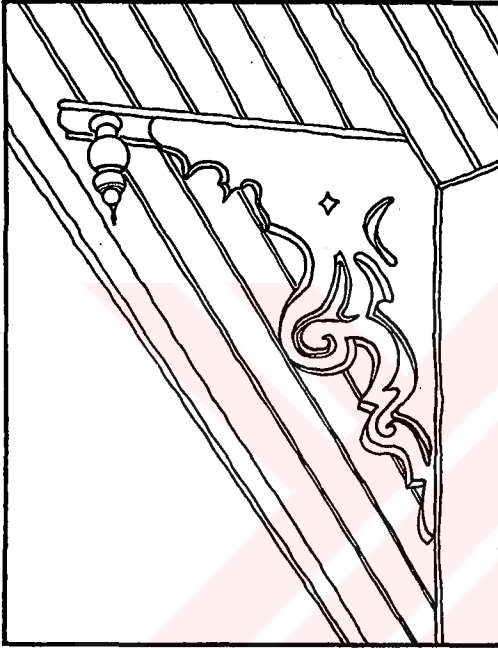
a_ Ahşap Kaplamalı Bir Saçak Konsolu

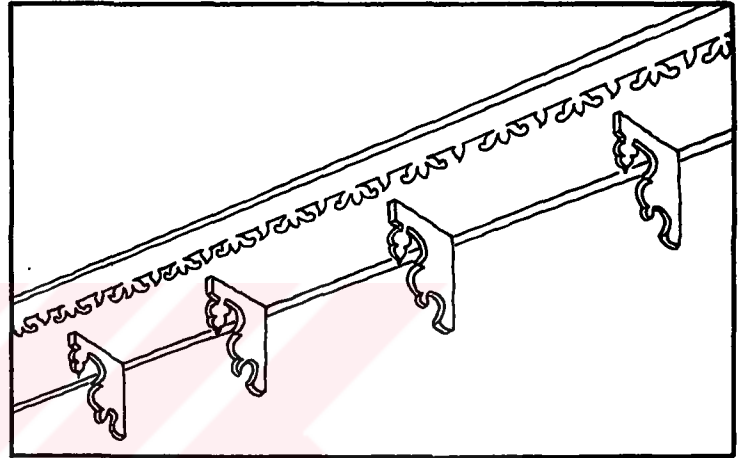
b_ Bağdadi Sıvalı Bir Saçak Konsolu

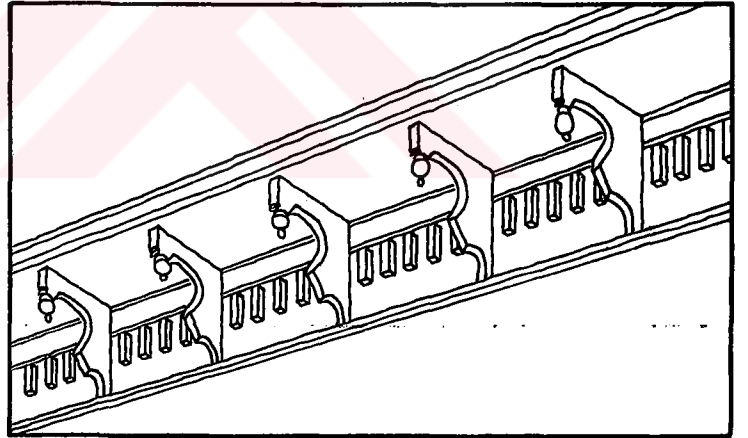
c_ Masif Ahşap Bir Saçak Konsolu

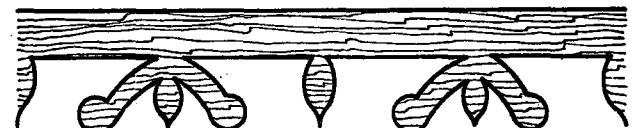
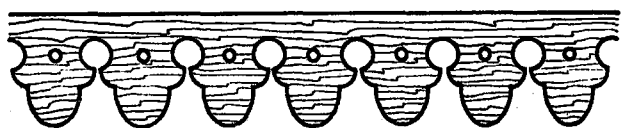
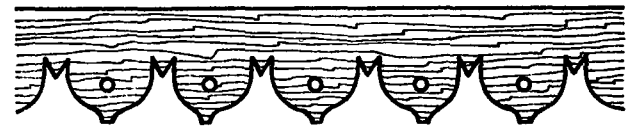
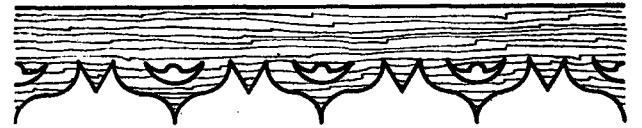
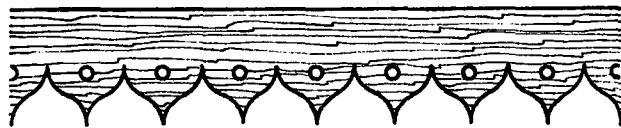
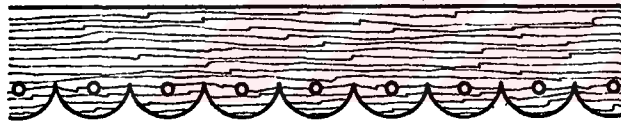
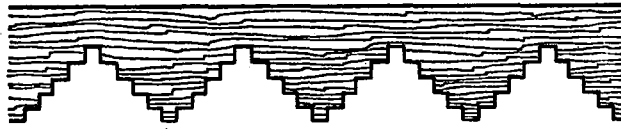

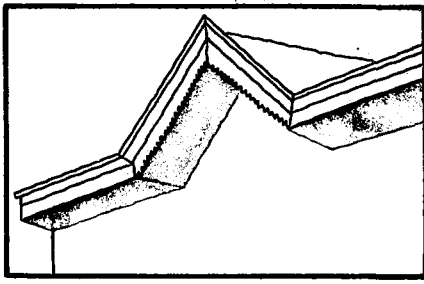
e_ Saçak Köşelerinden Konsol Ayrıntıları

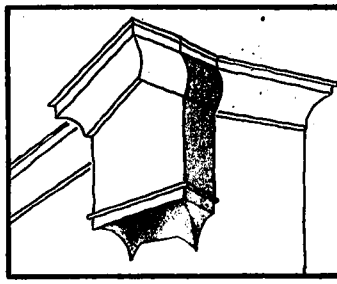
d_ Ahşap Furuş Örnekleri

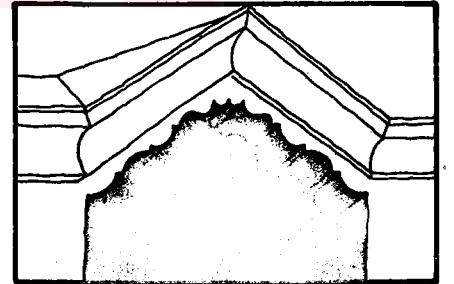
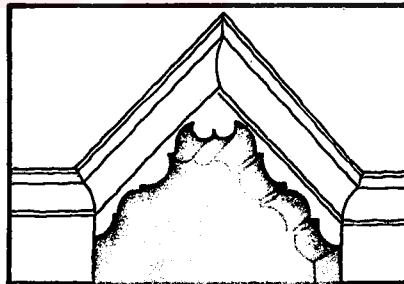
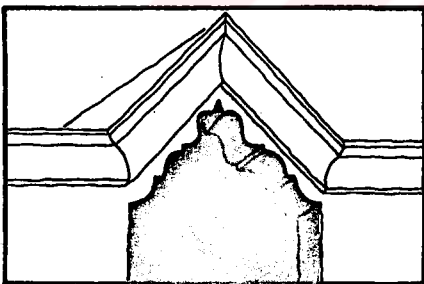
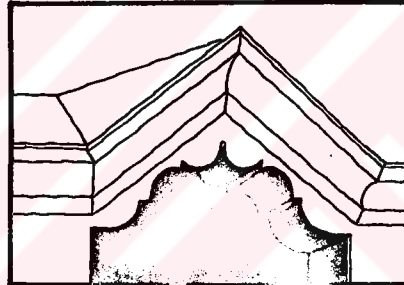
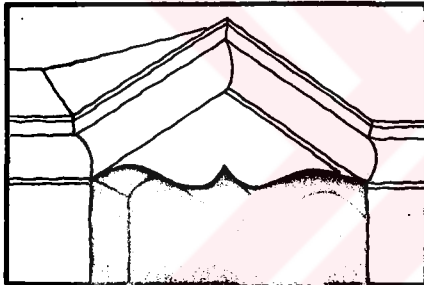
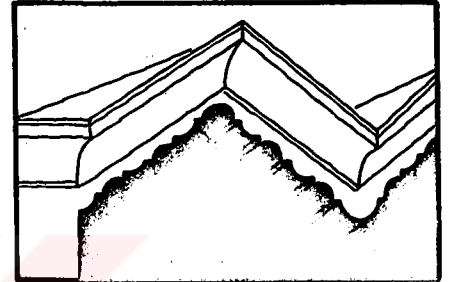
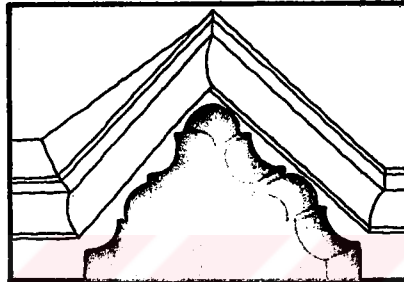
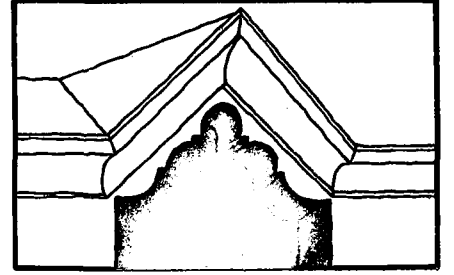
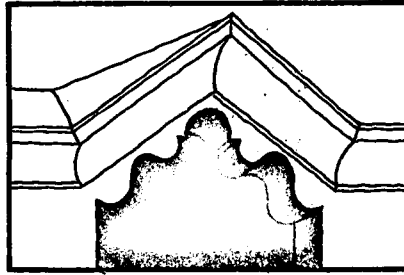
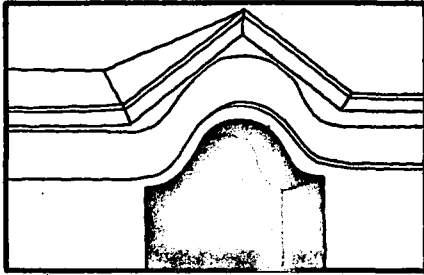
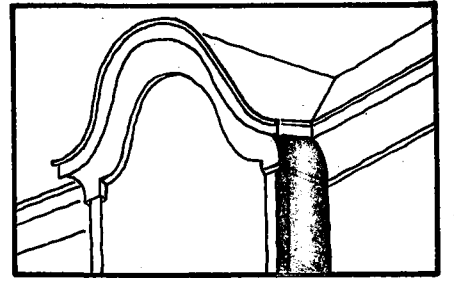

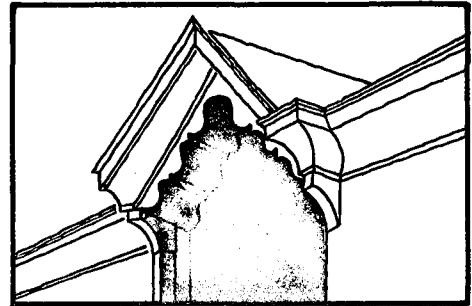
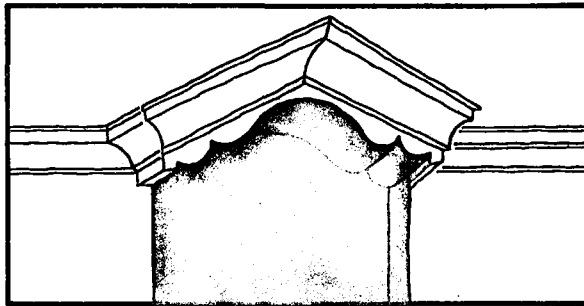
a._Düz Cephede Pediment Uygulaması

b._Orta Modülü Çıkmalı Cephelerde Üçgen ve Eğrisel Pedimentler

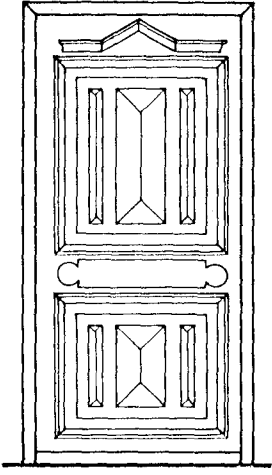
c._Orta Modülü Geride Kalan Cephelerde Düz Saçaklı Pediment Profilleri

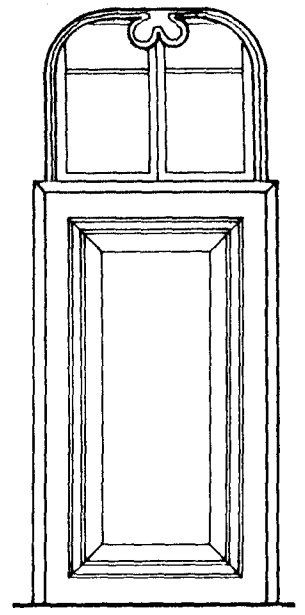
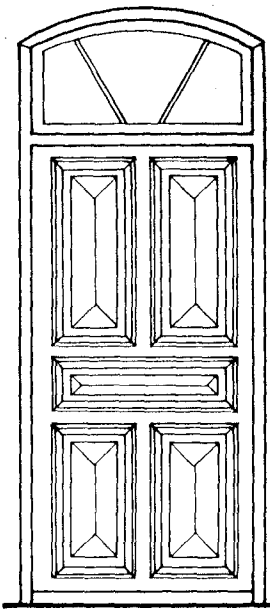
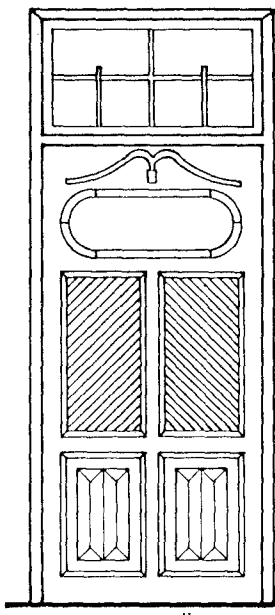
d._Orta Modülü Geride Kalan Cephelerde Taşkın Saçaklı Pediment Profilleri

Pafta 3.17_Pediment Çeşitlemeleri

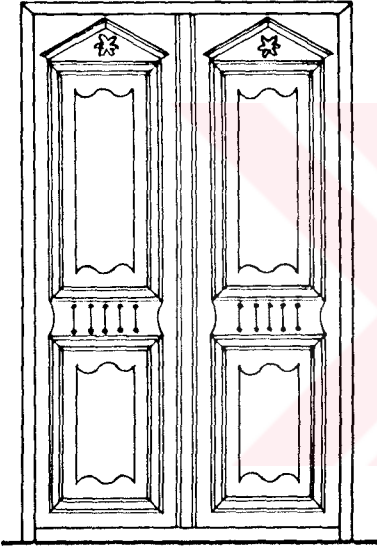
EK 8- KAPI VE PENCERELER

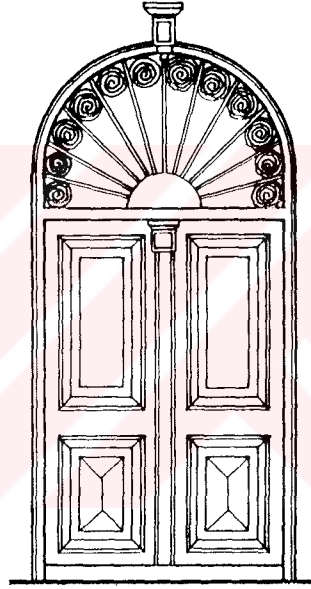
a_ Tek Kanatlı/ Pencere-
siz Kapı

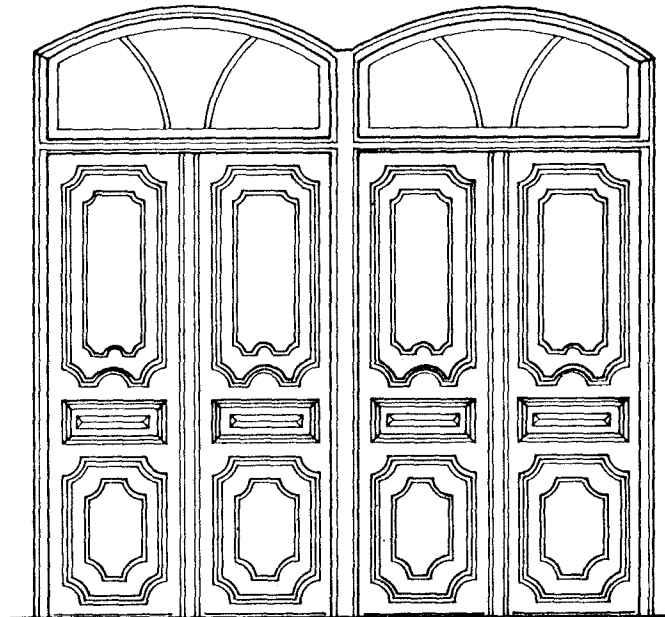
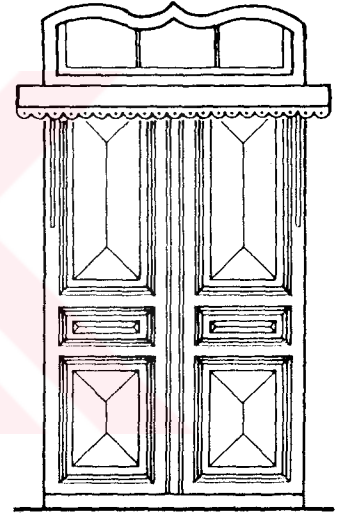
b_ Tek Kanatlı/Üstü Pencere-
li Kapılar

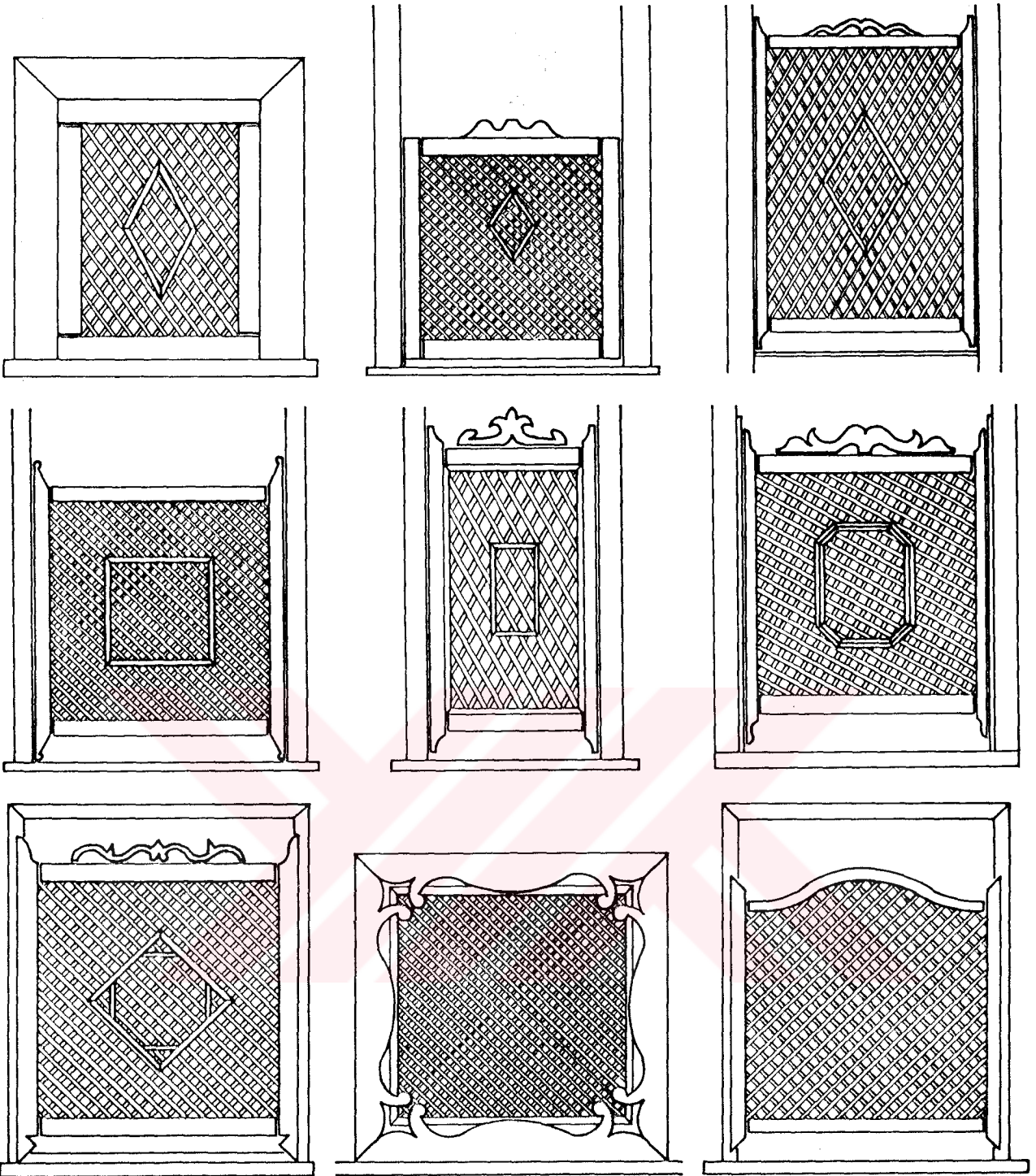
c_ İki Kanatlı/ Penceresiz Kapı

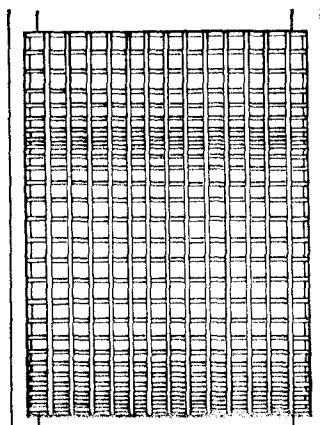
d_ İki Kanatlı/Üstü Pencere-
li Kapılar

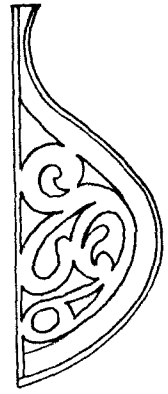
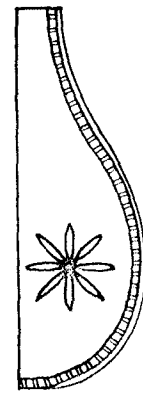
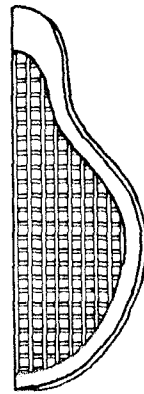
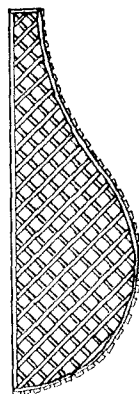
e_ İki Kanatlı/Üstü Pencere-
li İkiz Ev Kapıları

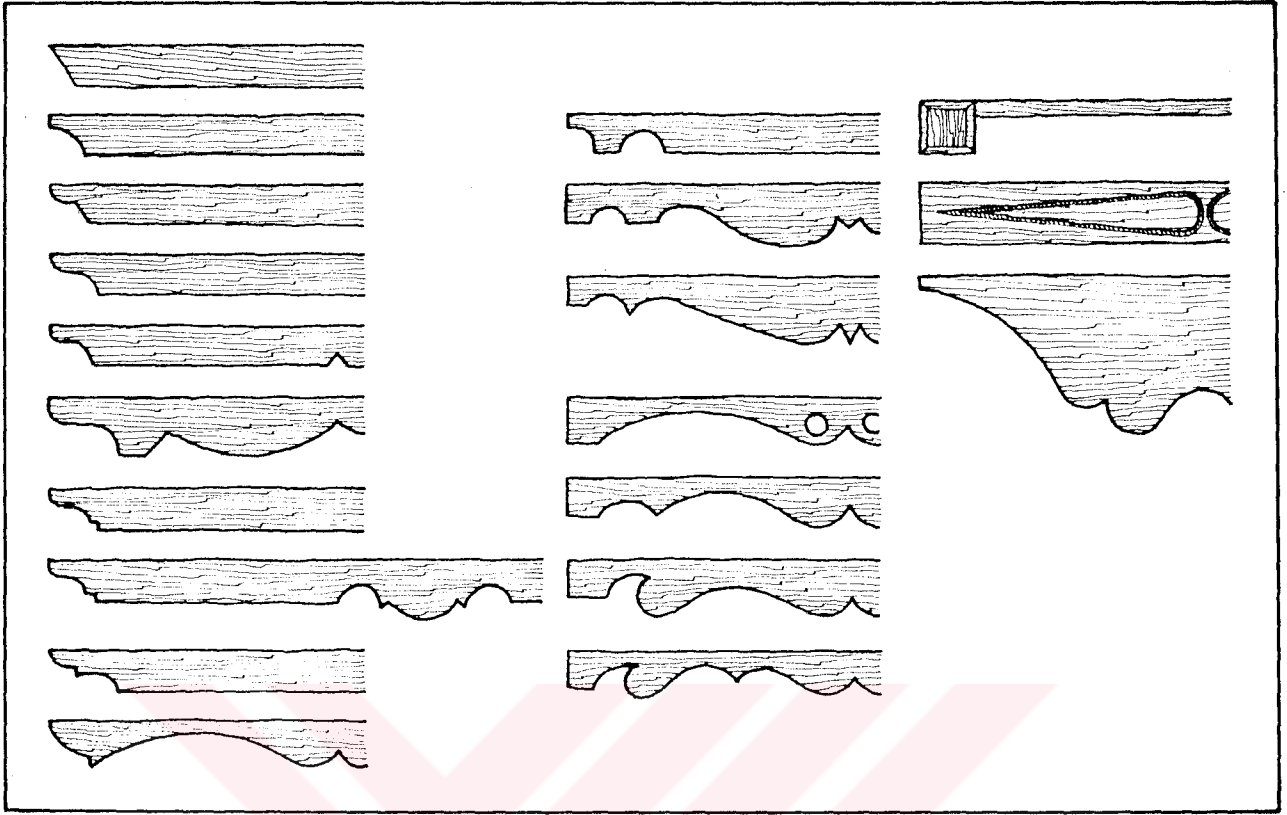
a_ Sabit veya Sürme / Düz Kafes Ön Görünüşleri

b_ Eğrisel Bir Kafesin Ön Görünüşü

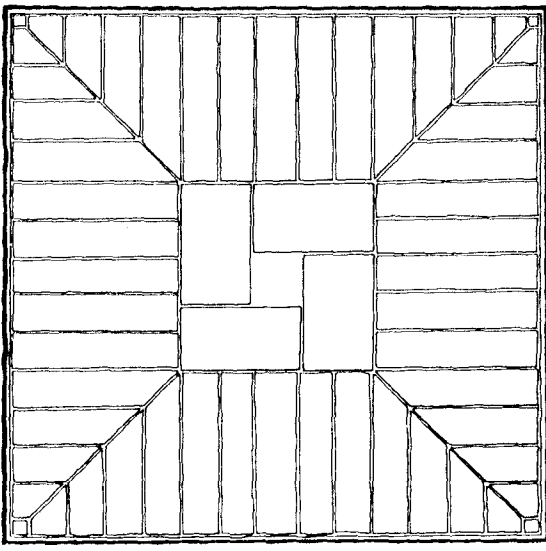
c_ Eğrisel Kafeslerin Yan Görünüş Çeşitlendirmeleri

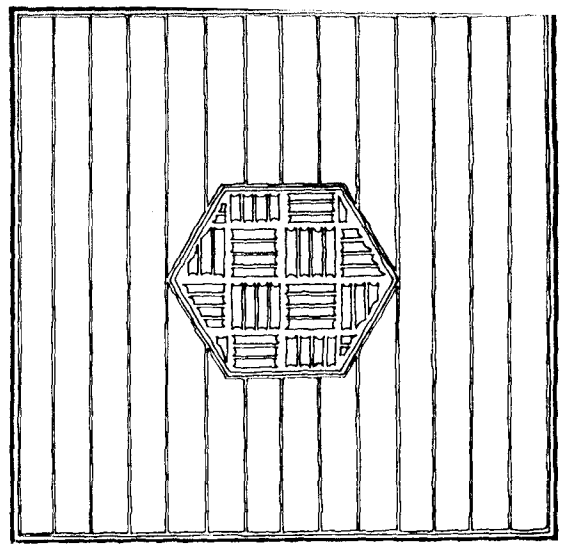
Pafta 3.22_Pencere Alt Pervazları

EK 9- TAVANLAR

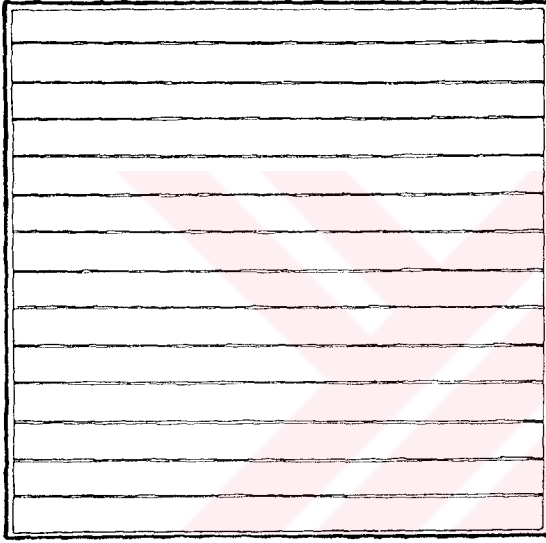

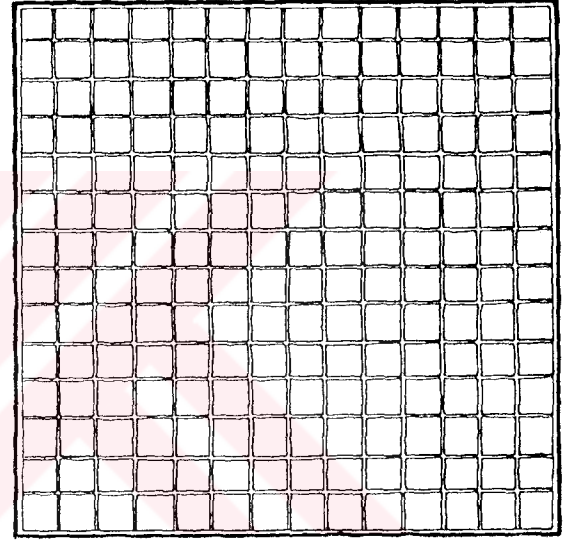
a_Geometrik Biçimli, Düz Kaplamalı Tavan

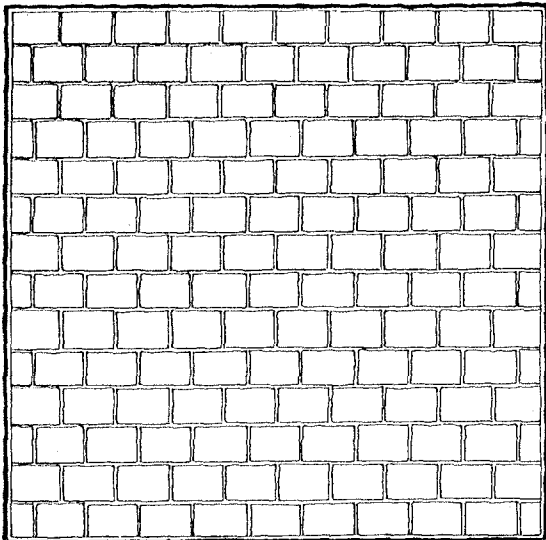
b_Göbekli, Düz Kaplamalı Tavan

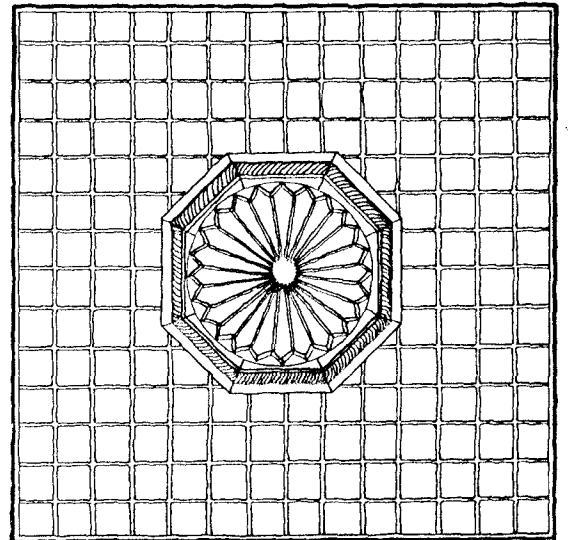
c_Tek Yönde Çıtalı Tavan

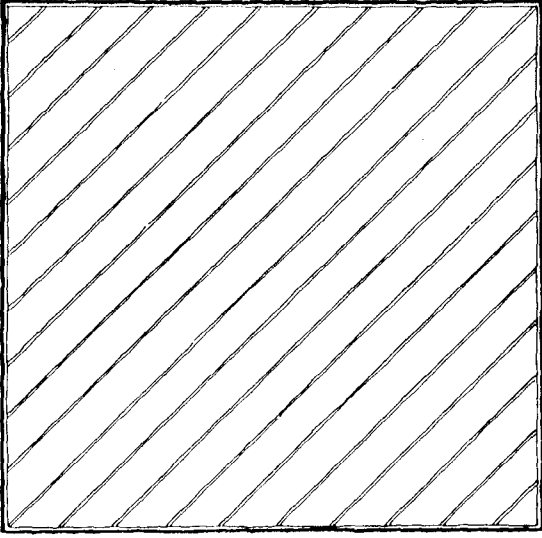
d_İki Yönde Çıtalı (Kareli) Tavan

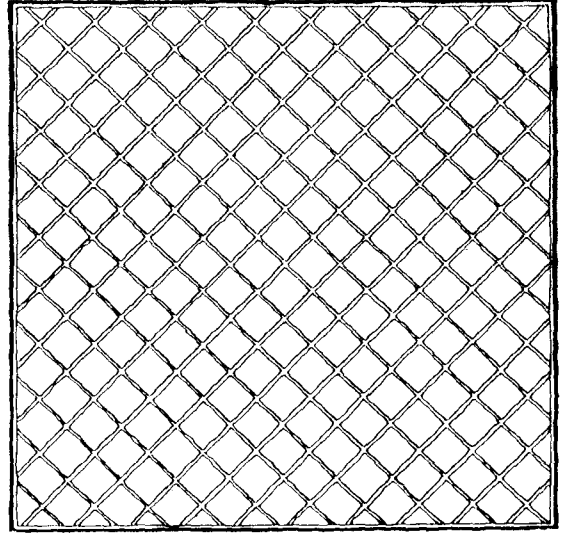
e_İki Yönde Çıtalı (Dikdörtgen Desenli) Tavan

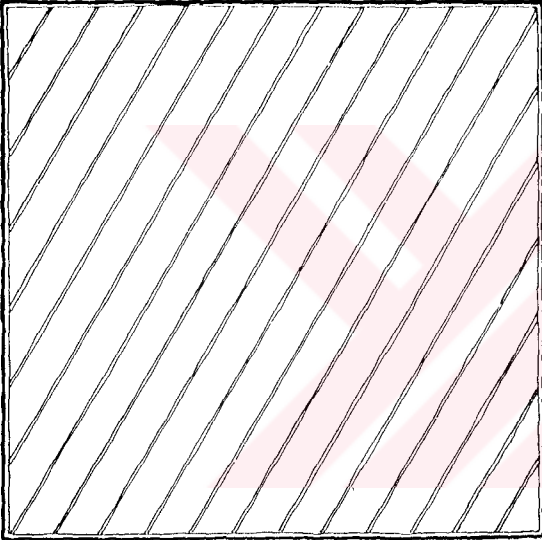
f_İki Yönde (Kareli) Çıtalı Göbekli Tavan

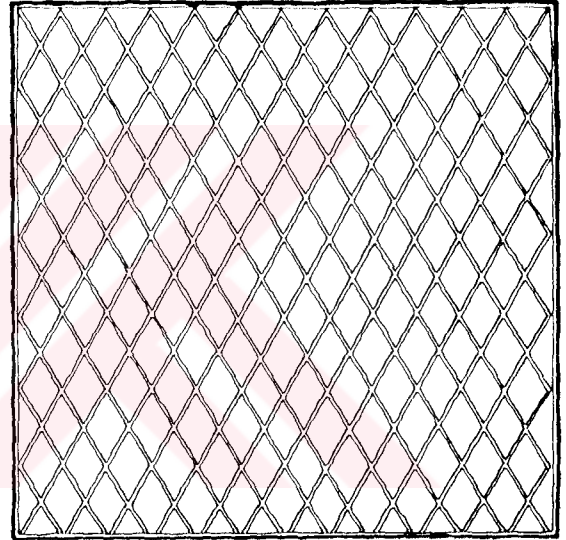
a_Çıtaları Tek Yönde, 45° Açılı Tavan

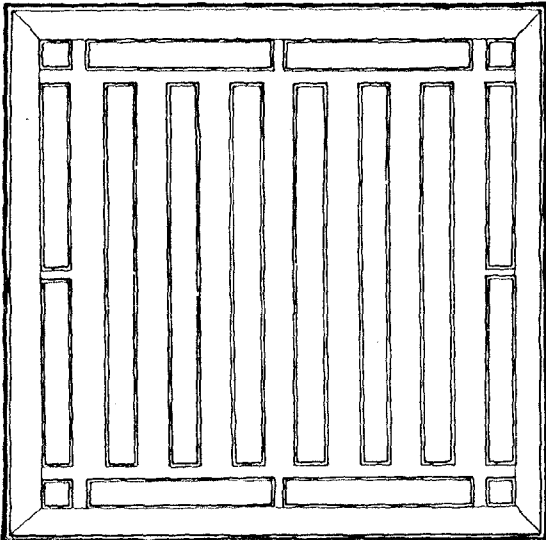
b_Çıtaları İki Yönde(Kareli), 45° Açılı Tavan

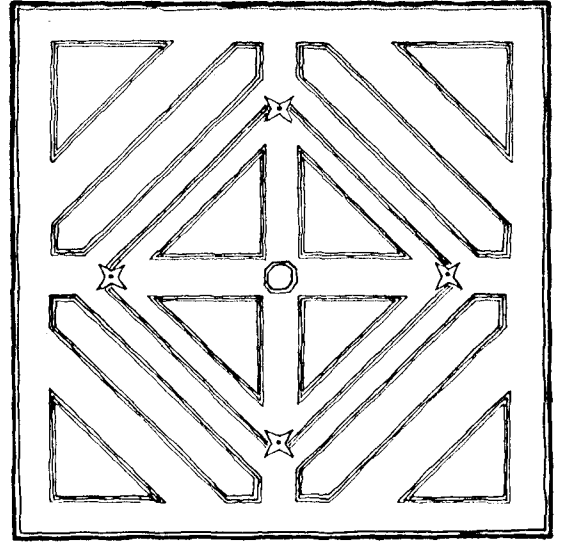
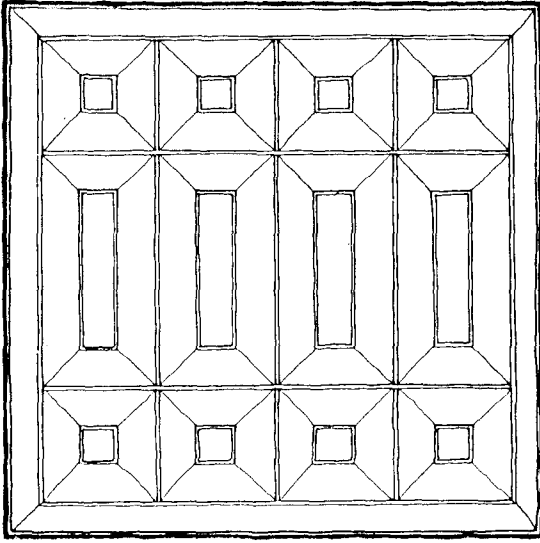
c_Çıtaları Tek Yönde, 30°-60° Açılı Tavan

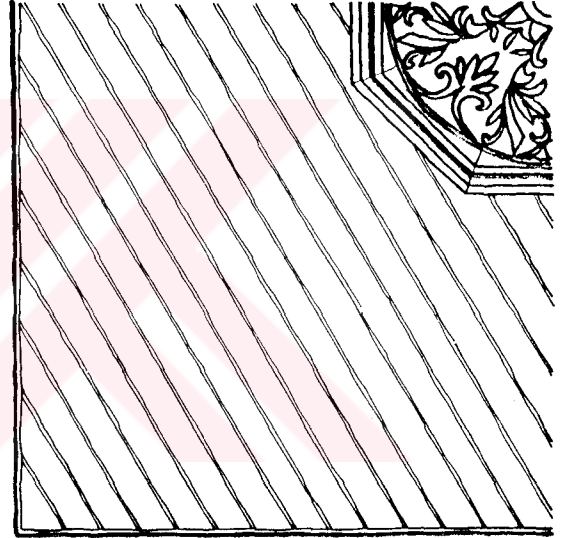
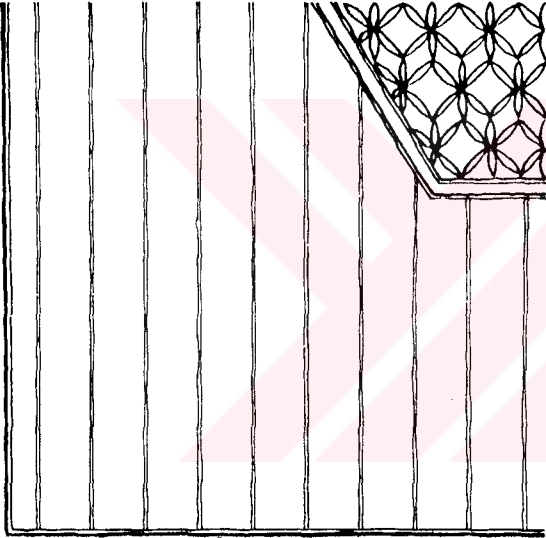
d_Çıtaları İki Yönde (Eşkenar Dörtgen), 30°- 60° Açılı Tavan

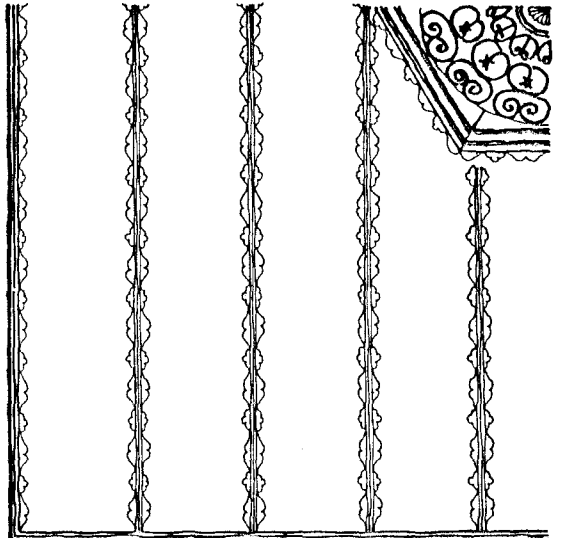
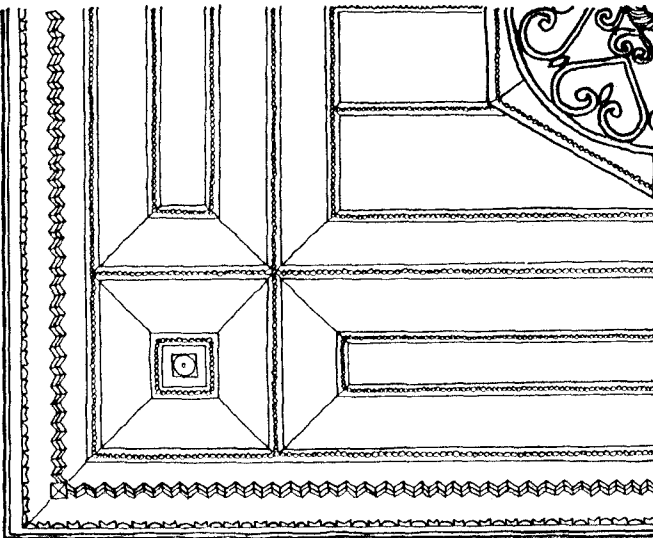
e_Pervazları Profilli, Geometrik Düzenli Tavanlar

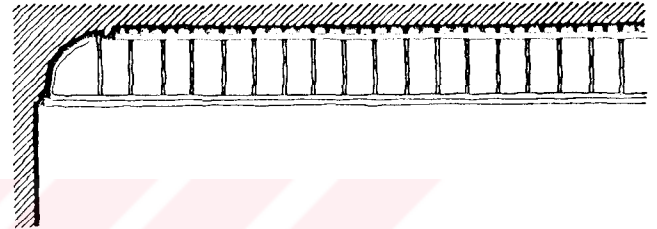
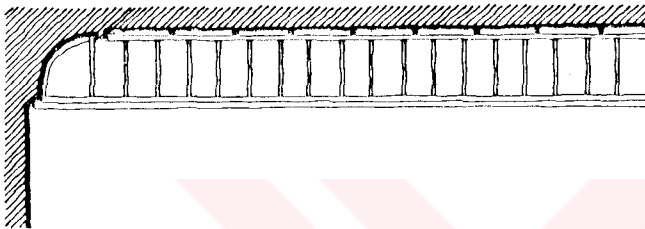
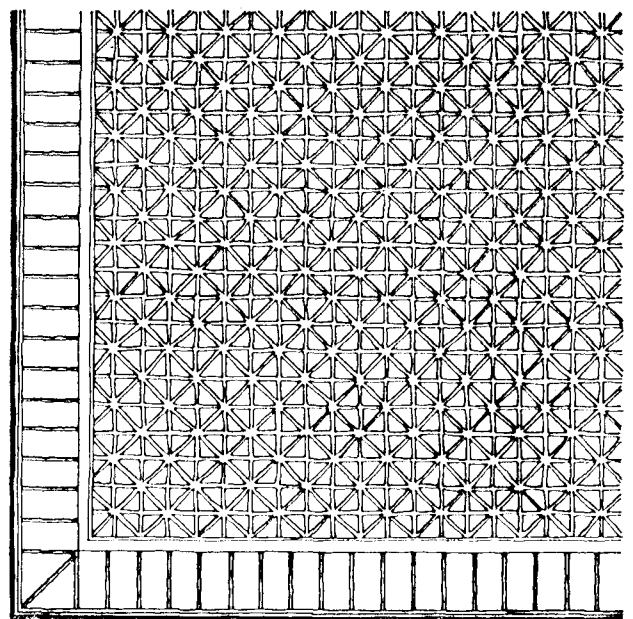
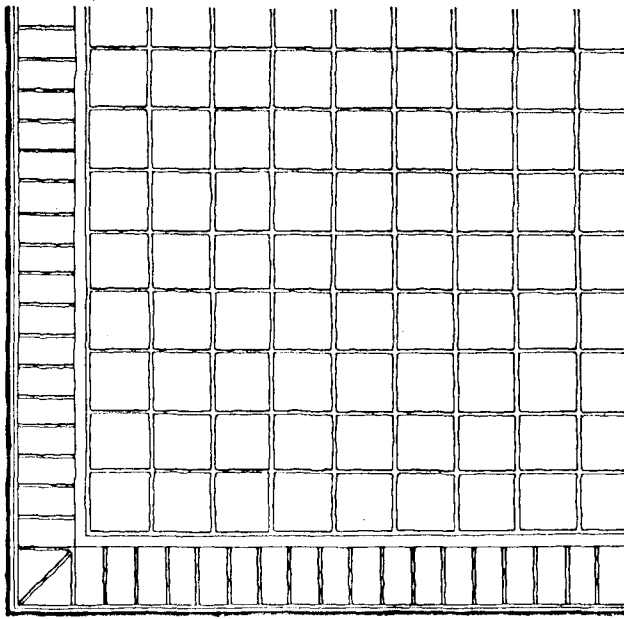
a._Pervazları Profilli, Geometrik Düzenli Tavanlar

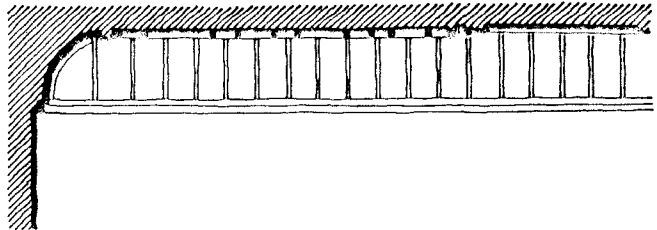
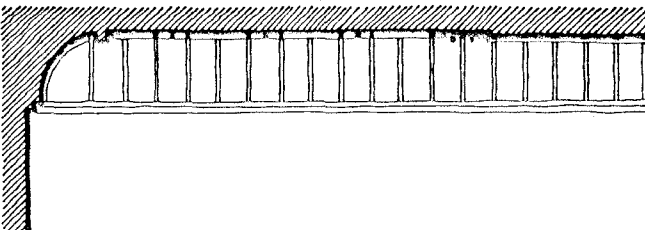
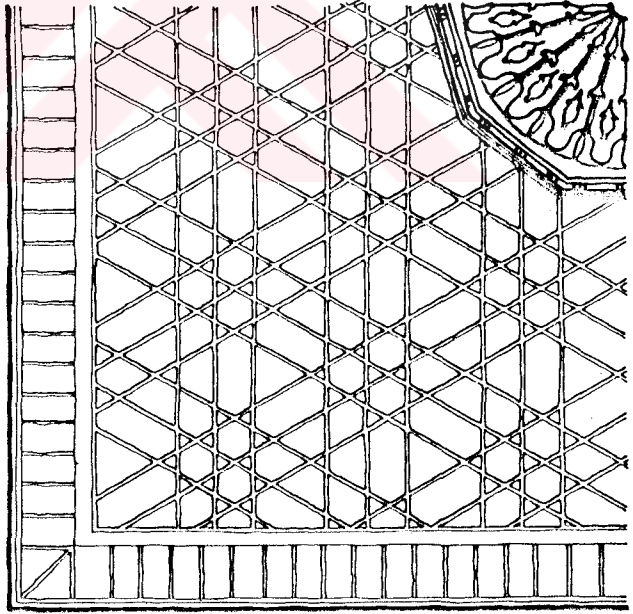
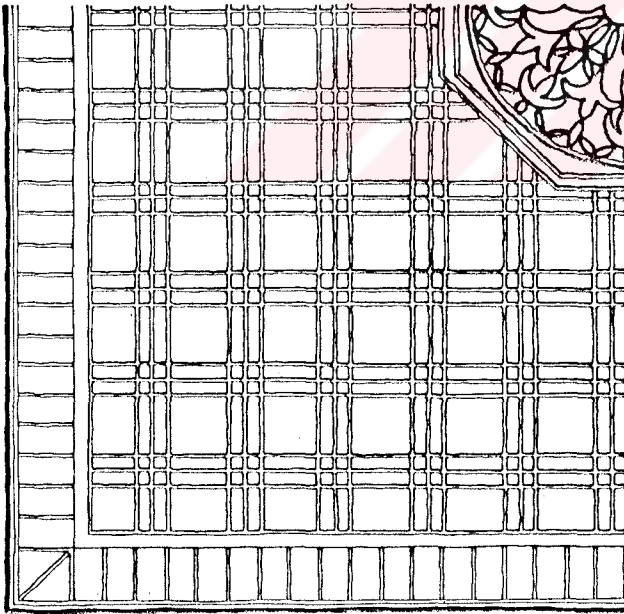
b._Pervazları Profilli, Göbekli Tavanlar

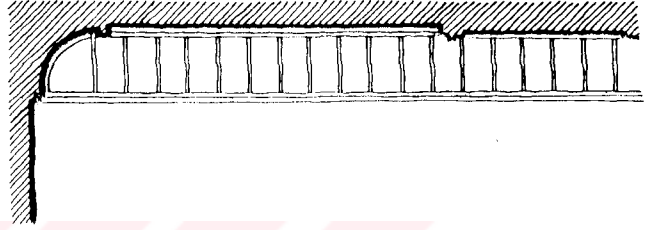
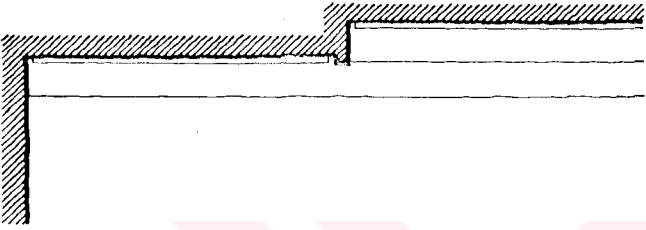
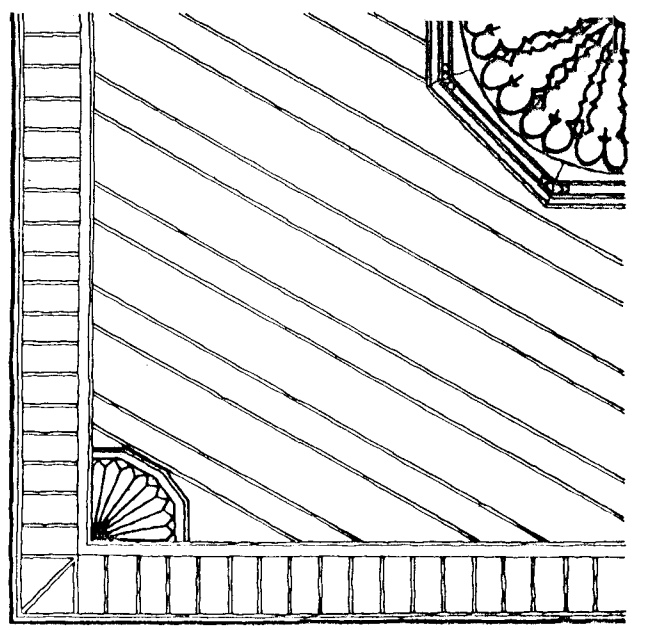
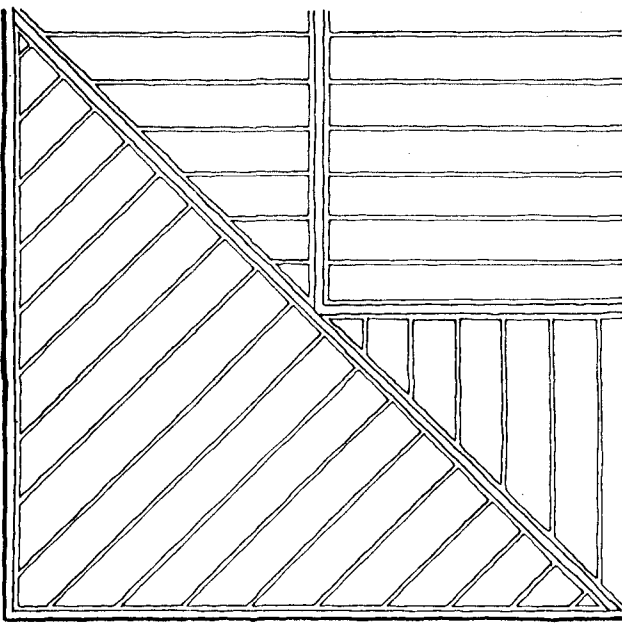
c._Pervazları Oymalı, Göbekli Tavanlar

a_Çıtaları İki Yönde ve Dört Yönde Dizilen Tavanlar

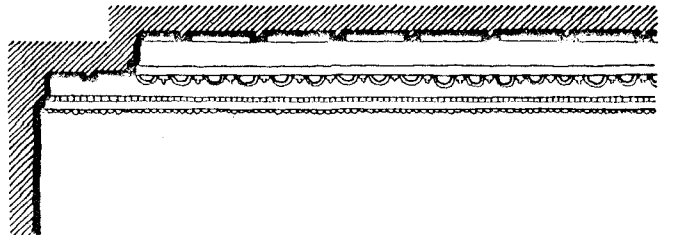
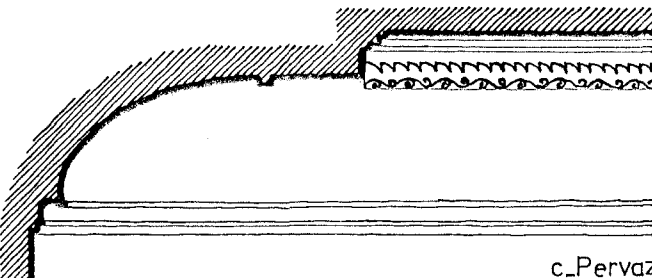
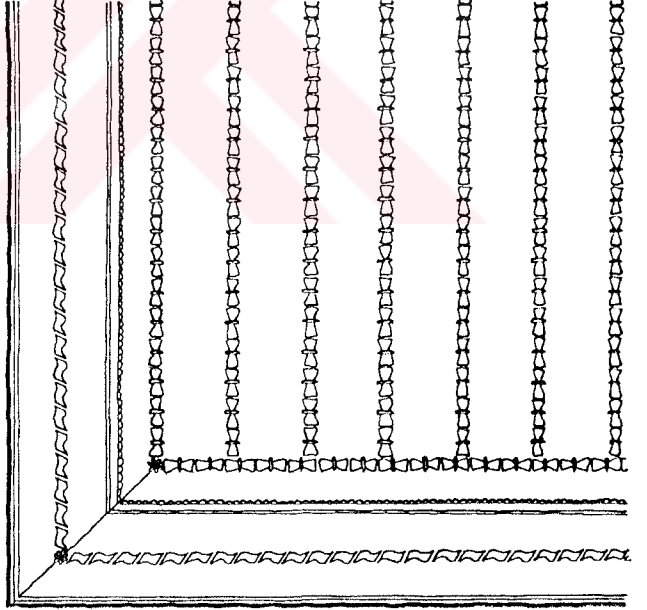
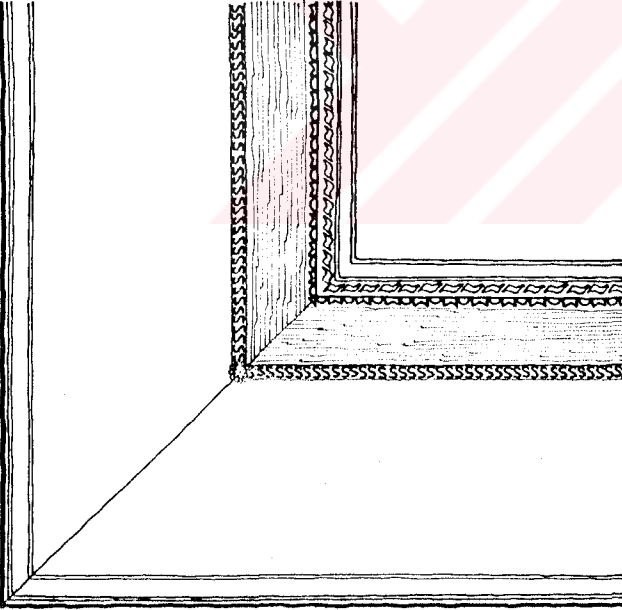

b_Çıtaları İki Yönde ve Üç Yönde Dizilen, Göbekli Tavanlar

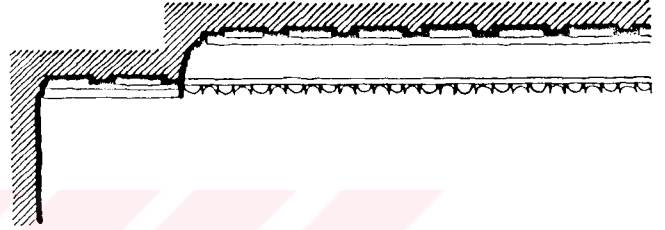
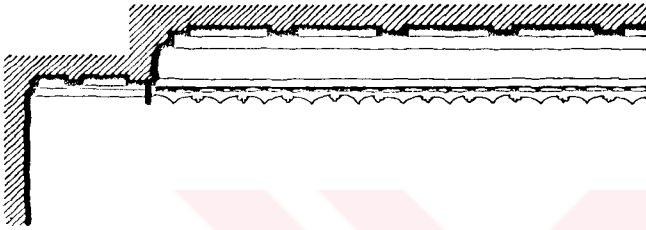
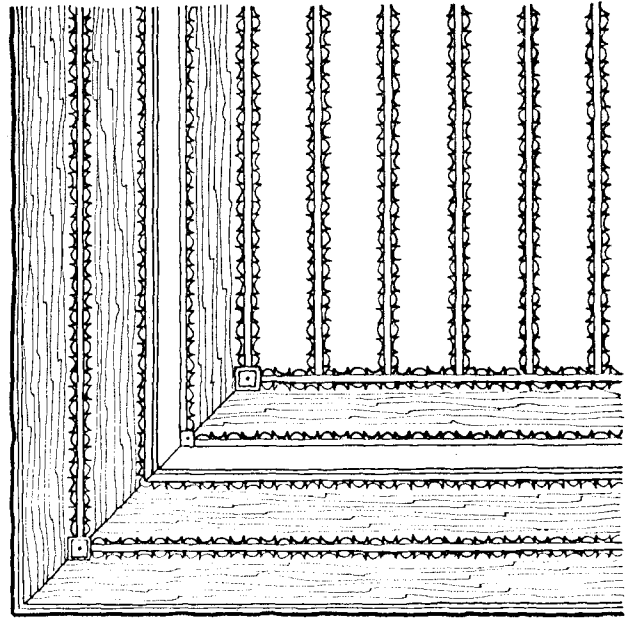
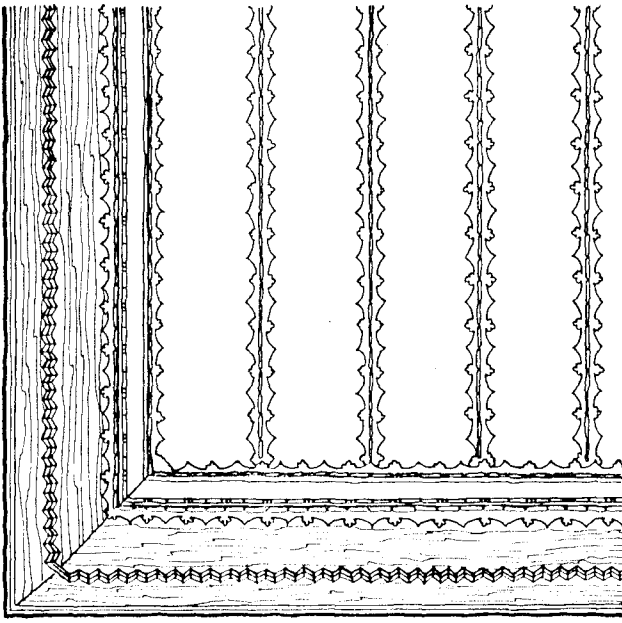

a_Pervazları Profilli ,Üç Kotlu Çökertilmiş Tavan

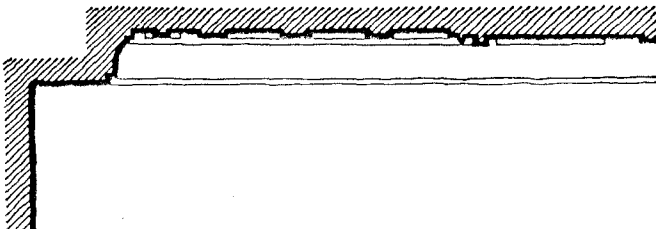
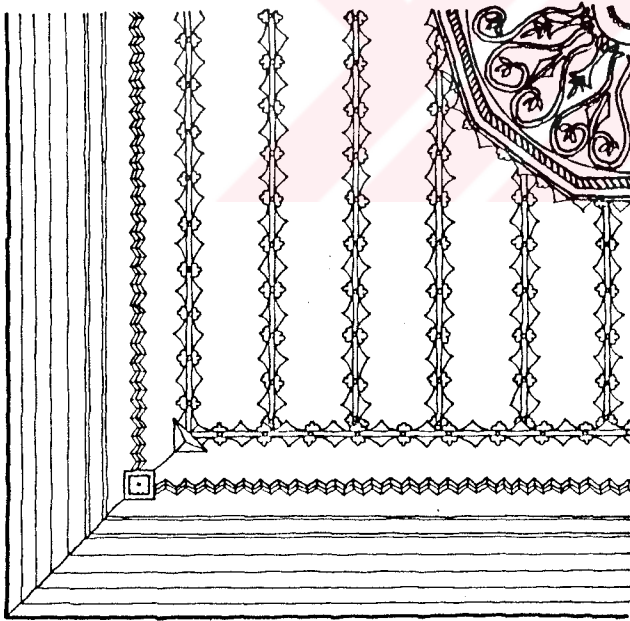
b_Pervazları Profilli ,Göbekli Tavan

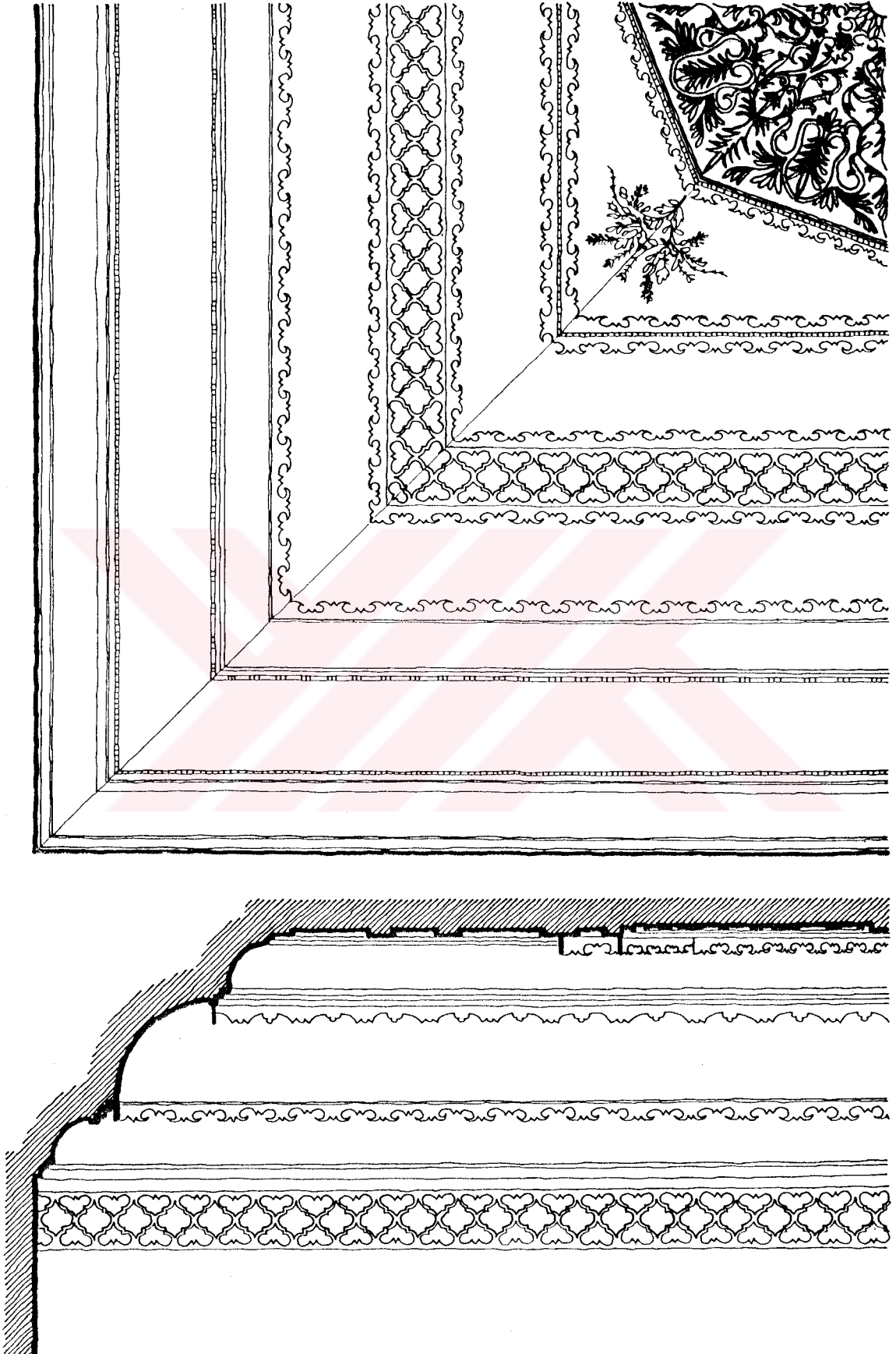
c_Pervazları Oymalı Tavanlar

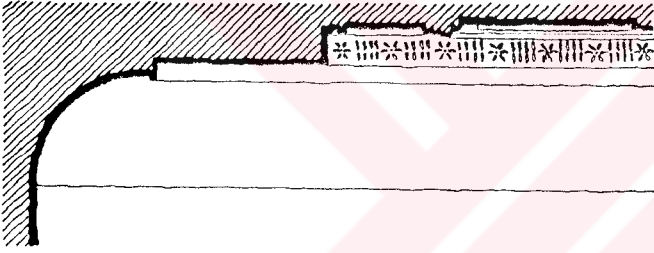
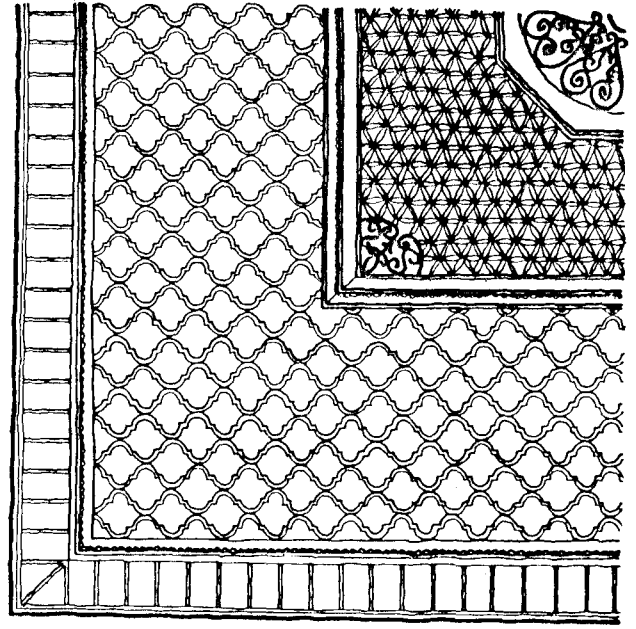
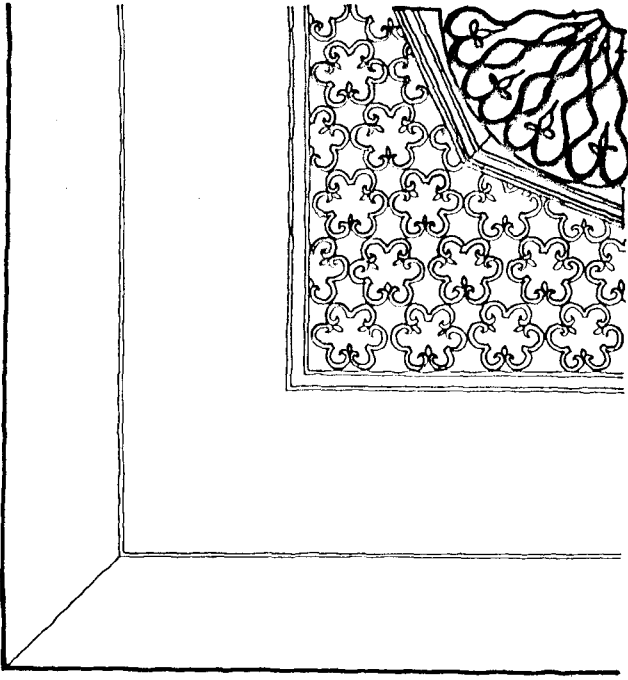
a_Pervazları Oymalı Tavanlar

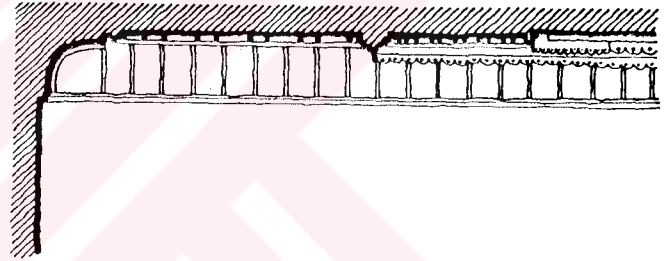
b_Pervazları Oymalı, Göbekli Tavan

Pafta 3.29_Pervazları Bezemeli Tekne/Çökertme Tavan

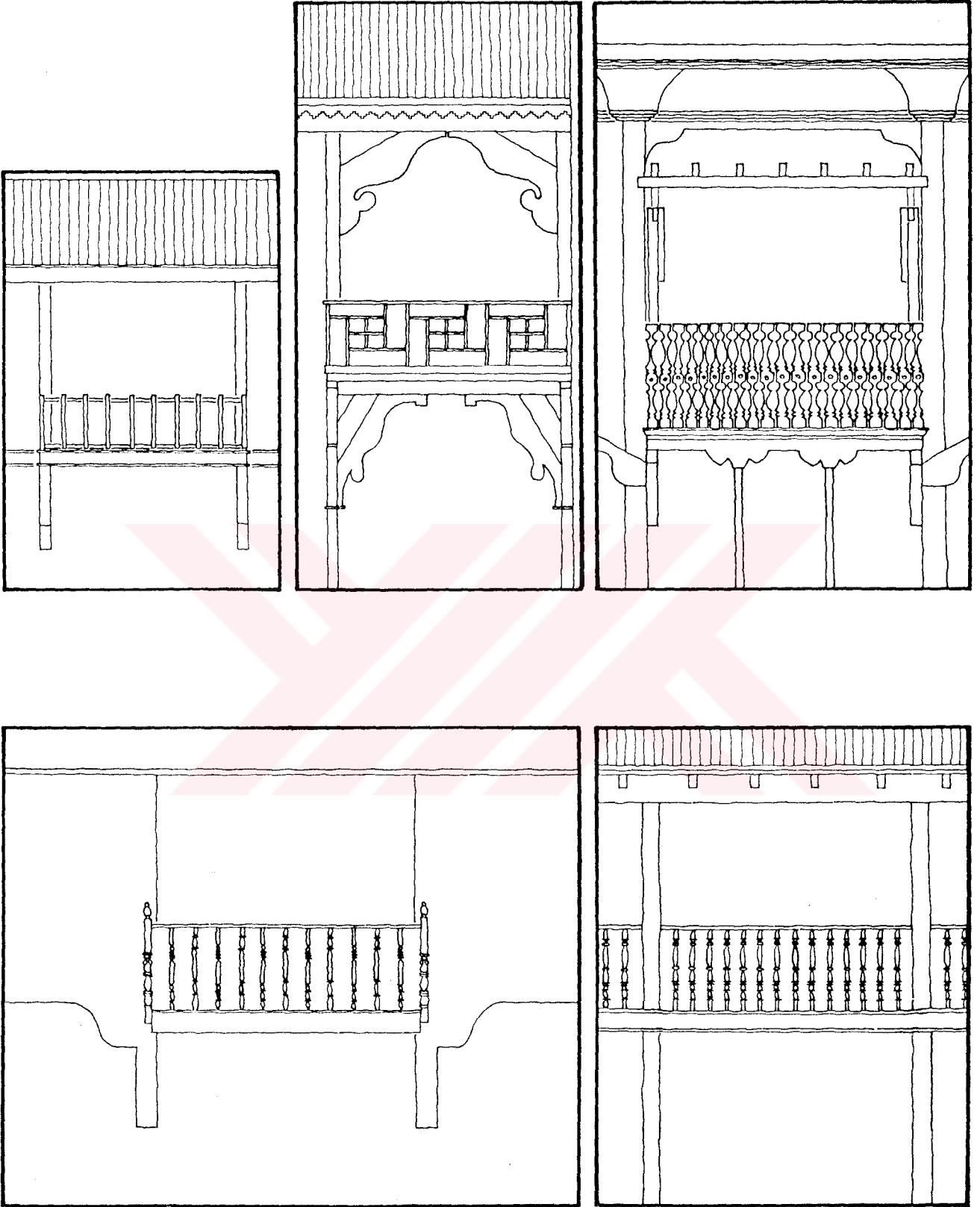
a_Çift Kat Kaplamalı, Göbekli Tavan

b_Çift Kat Kaplamalı /Tutmaçlı, Göbekli Tavan

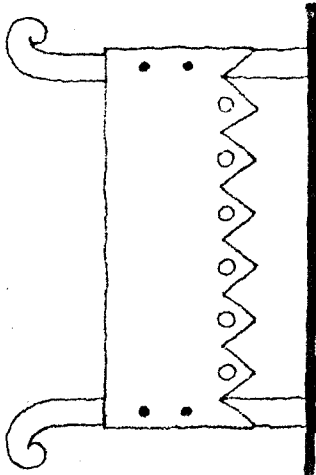
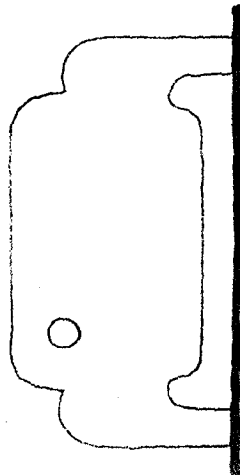
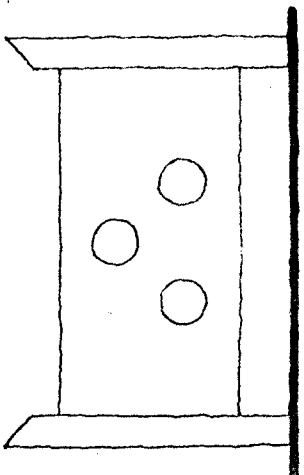
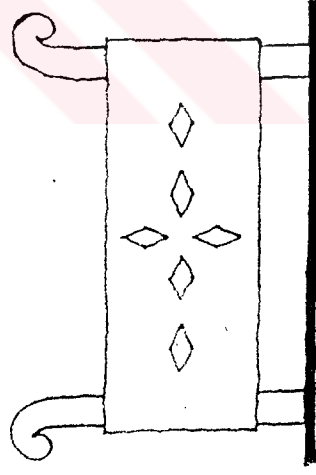
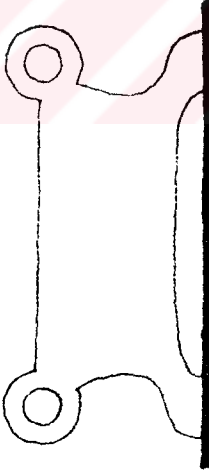
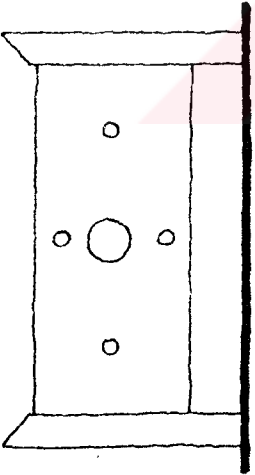
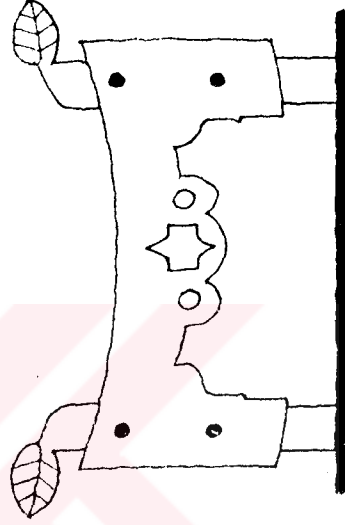
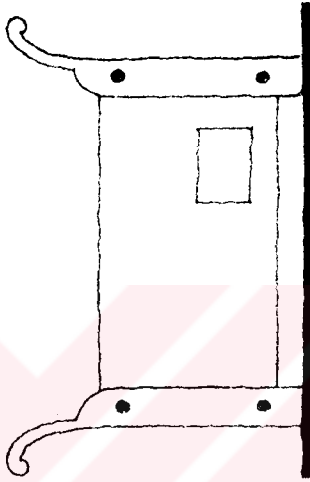
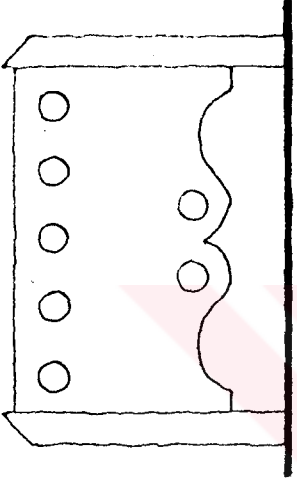
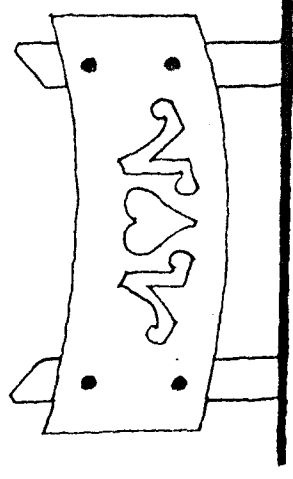
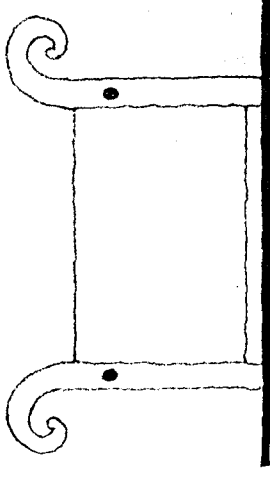
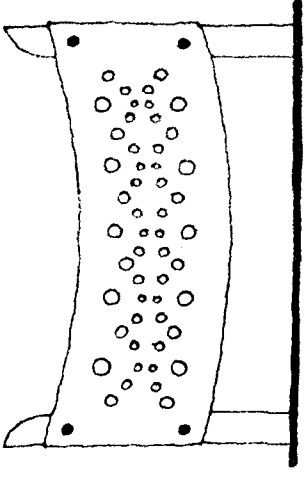
Pafta 3.30_Çift Kat Kaplamalı Tekne/Çökertme Tavan Çeşitlemeleri

EK IO- BALKON KORKULUKLARI

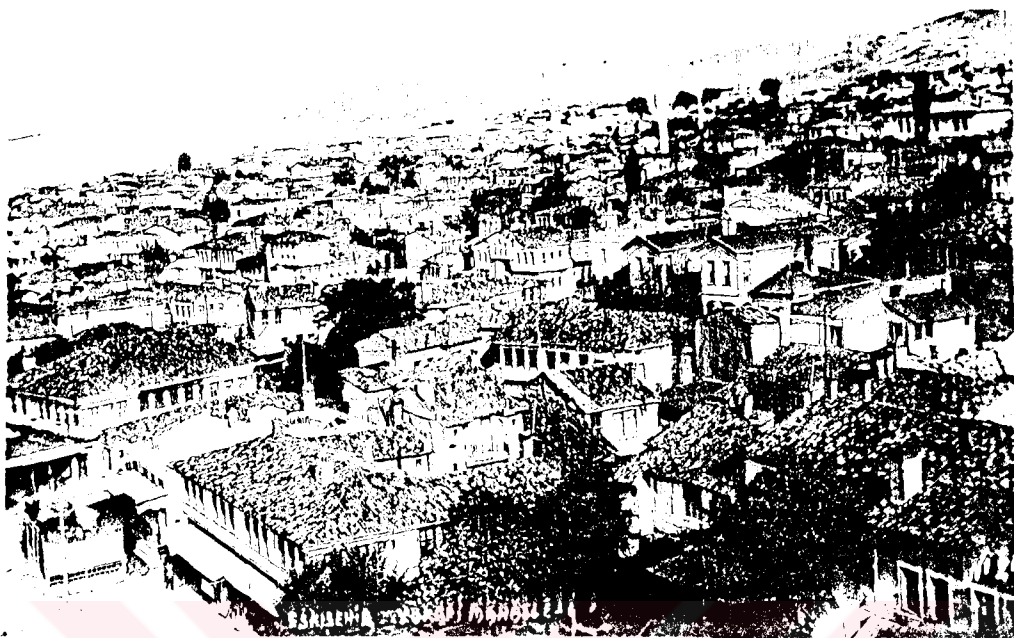
Pafta 331_Balkon Korkuluğu Örnekleri

EK II- AYAKKABI SİLECEKLERİ

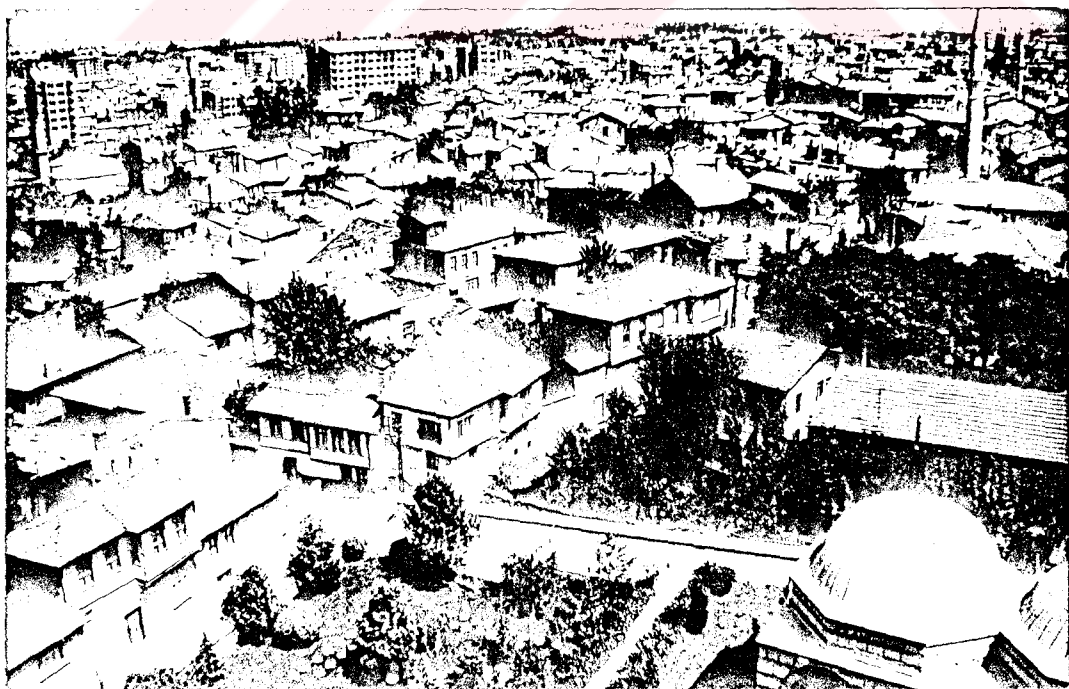

FOTOĞRAFLAR

1

2

3

4

5

6

7

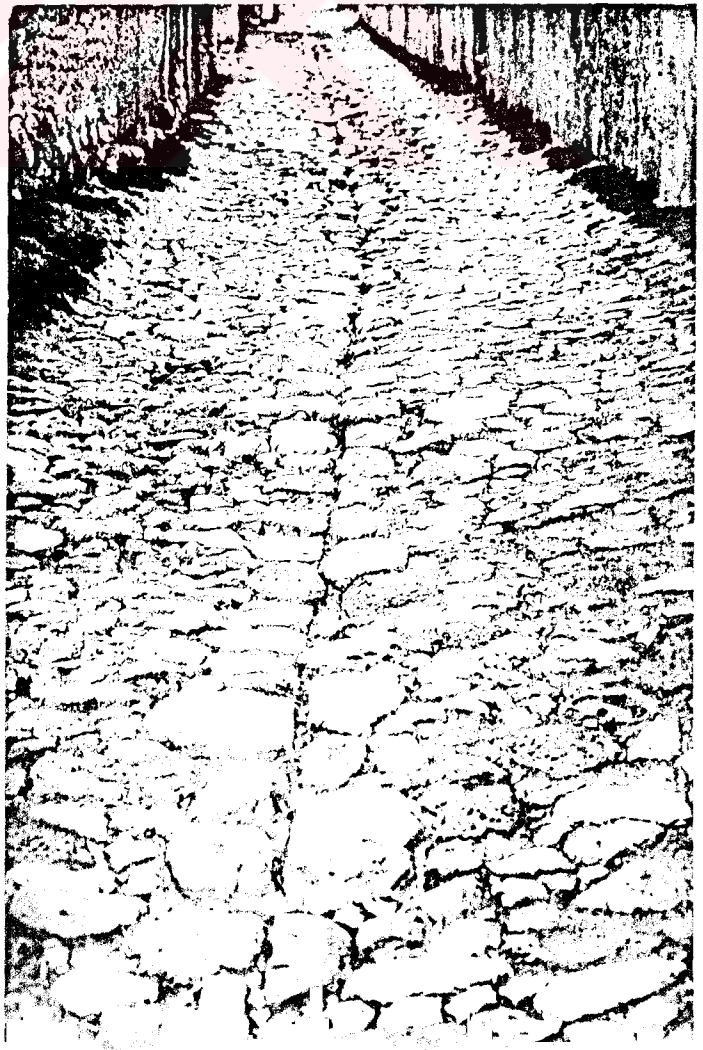
8

9

10

11

12

13

14

15

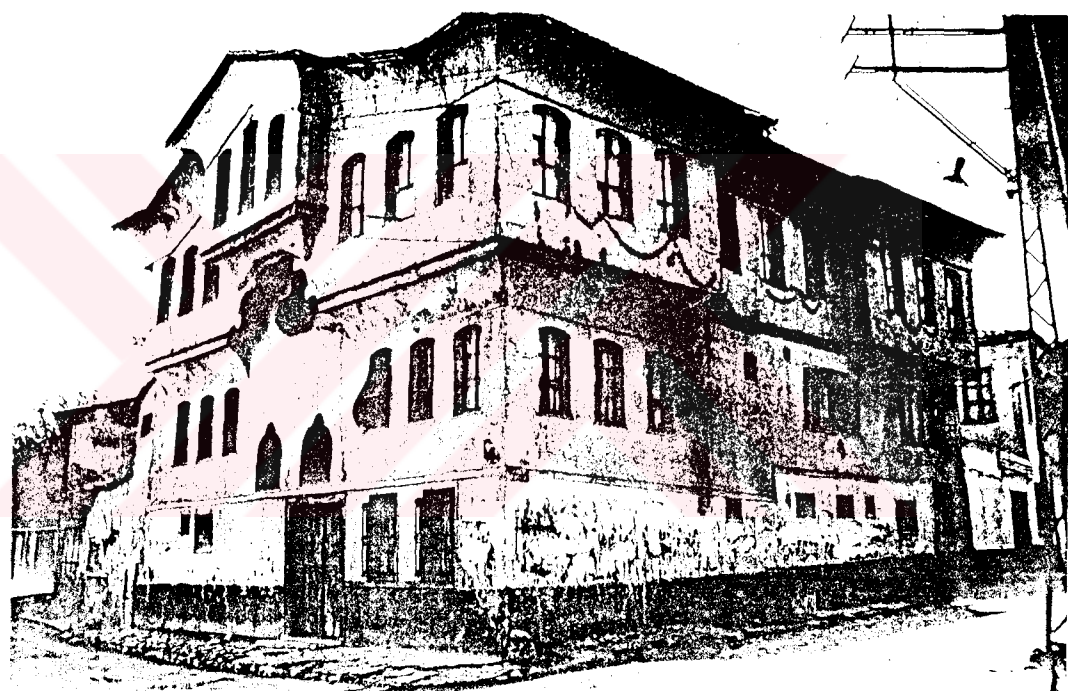
16

17

18

19

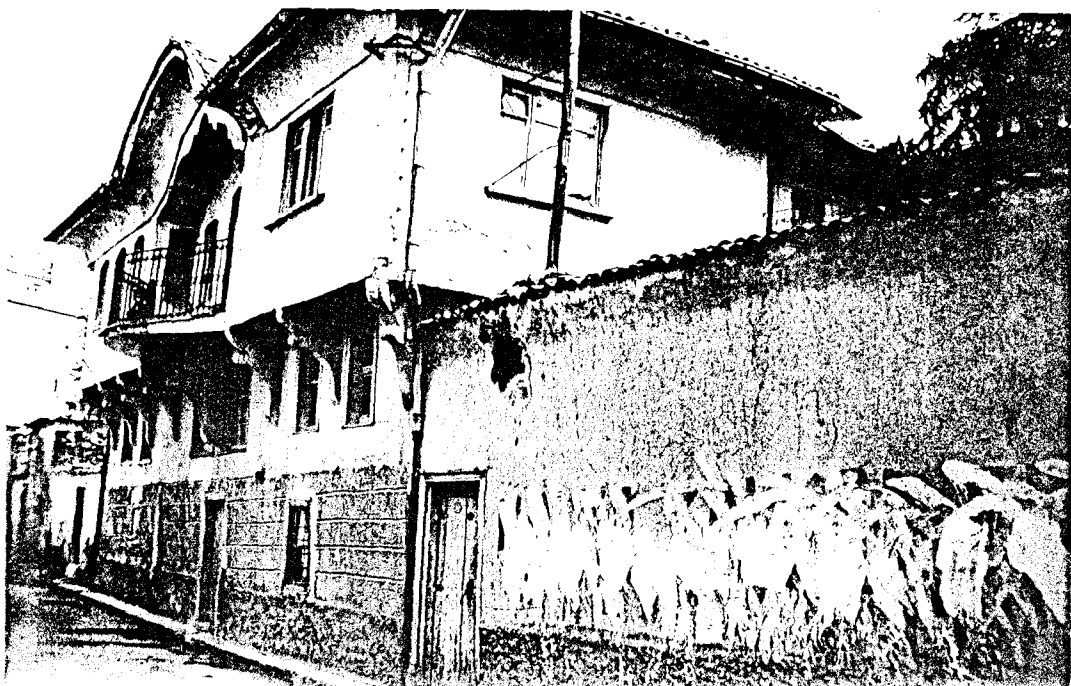
20

21

22

23

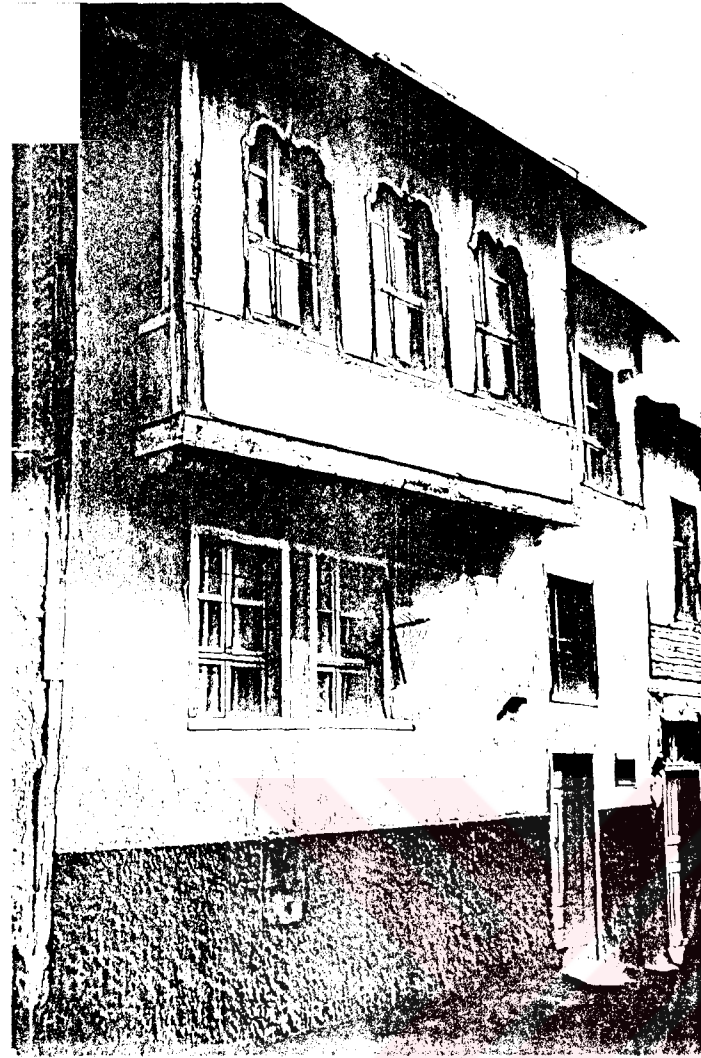
24

25

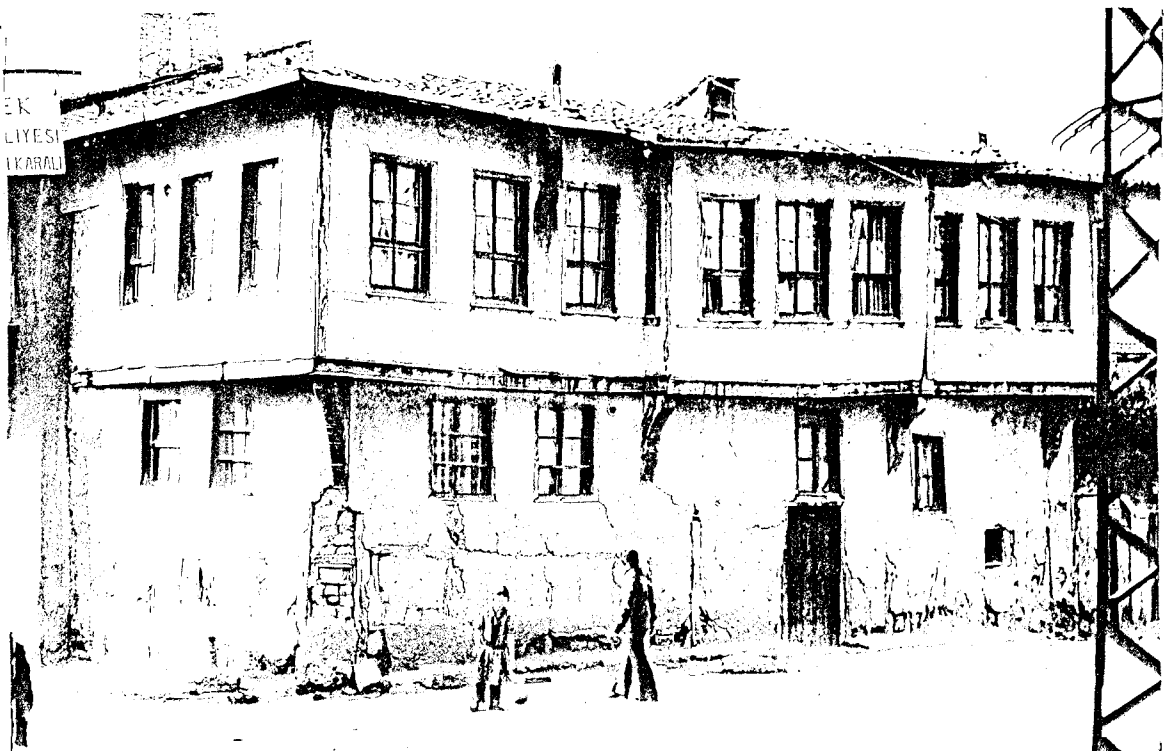
26

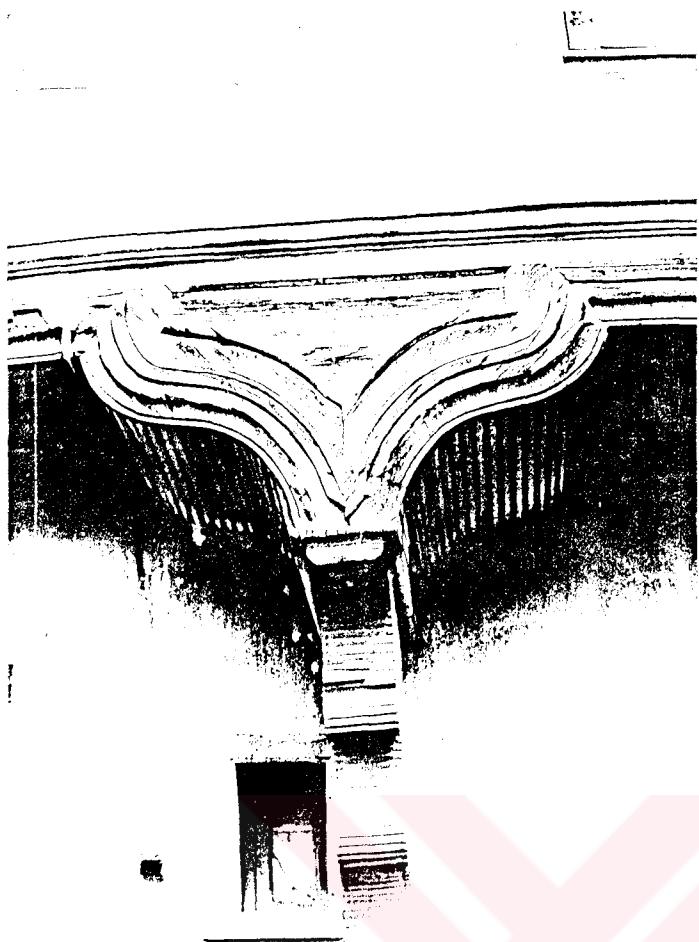
27

28

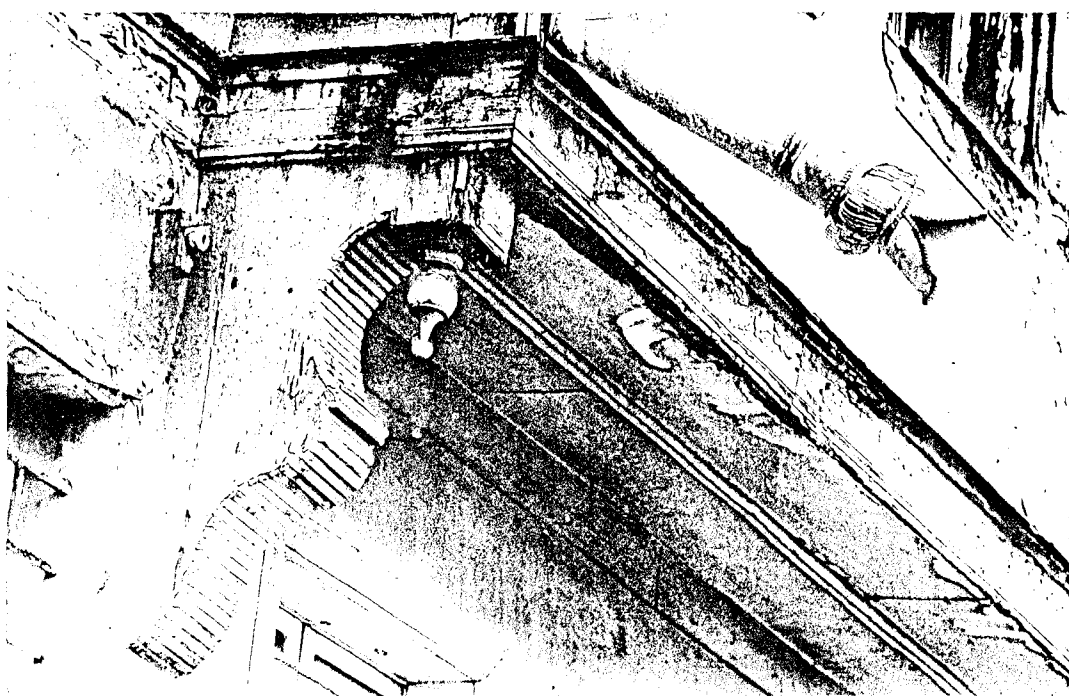
29

30

31

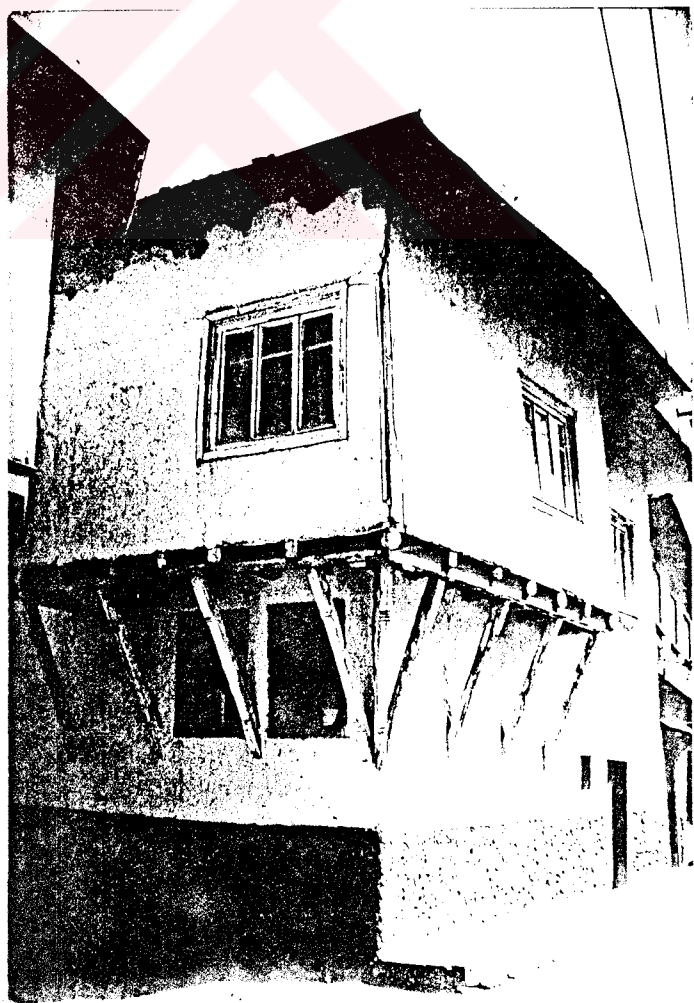
32

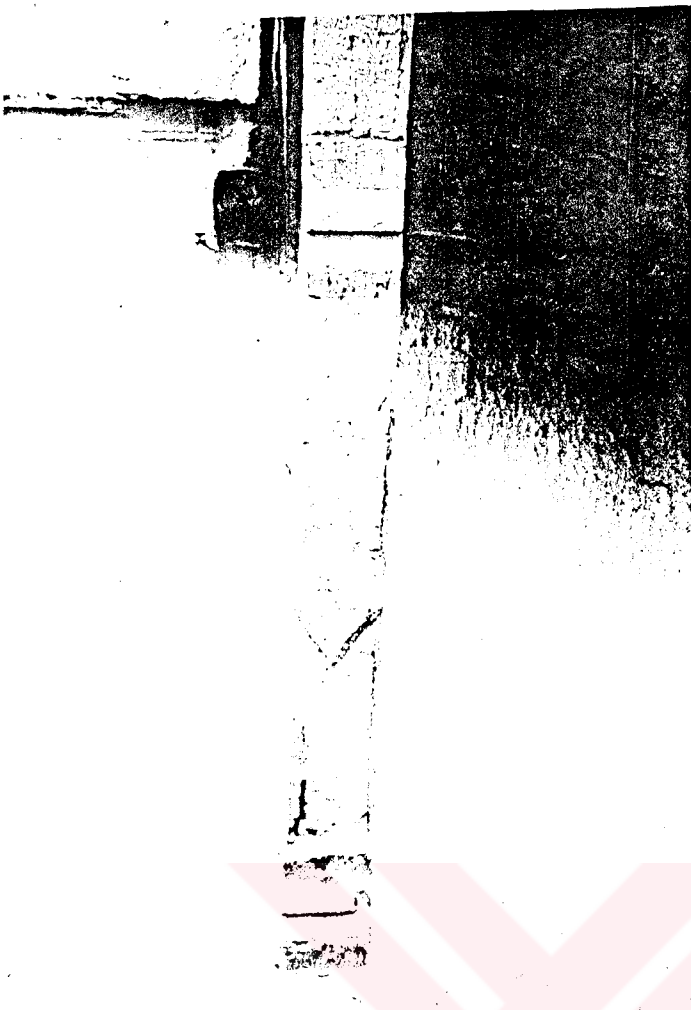
33

34

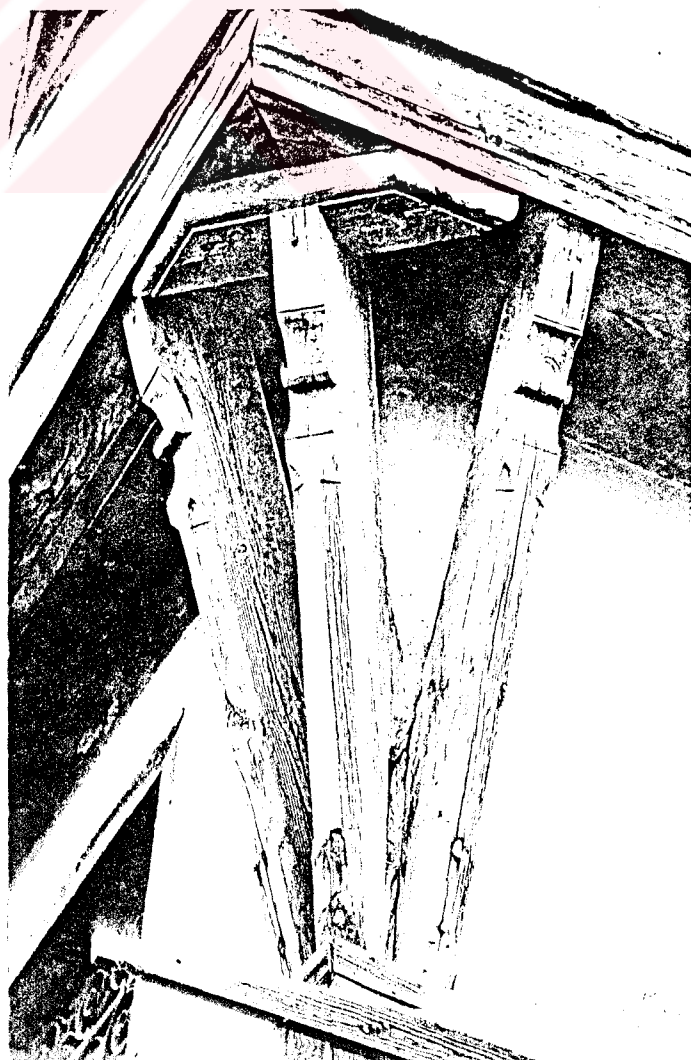
35

36

37

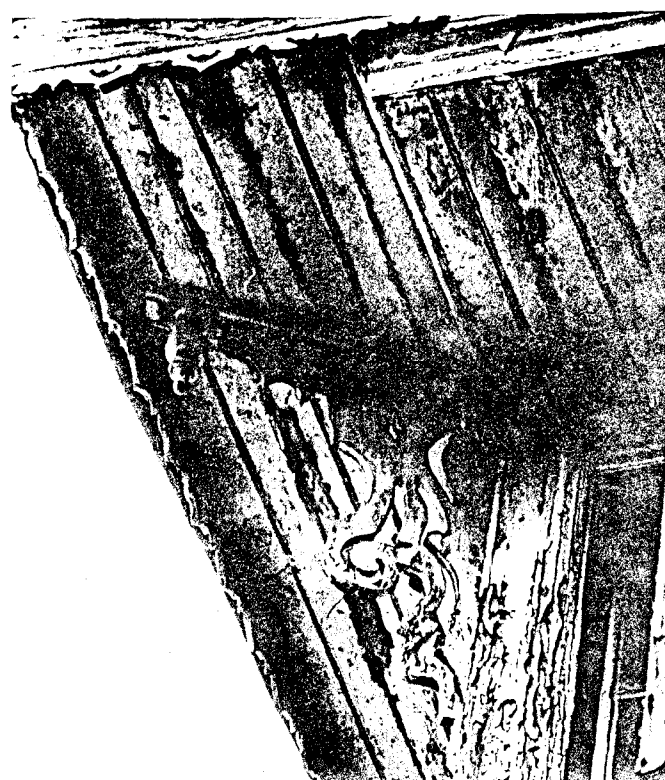

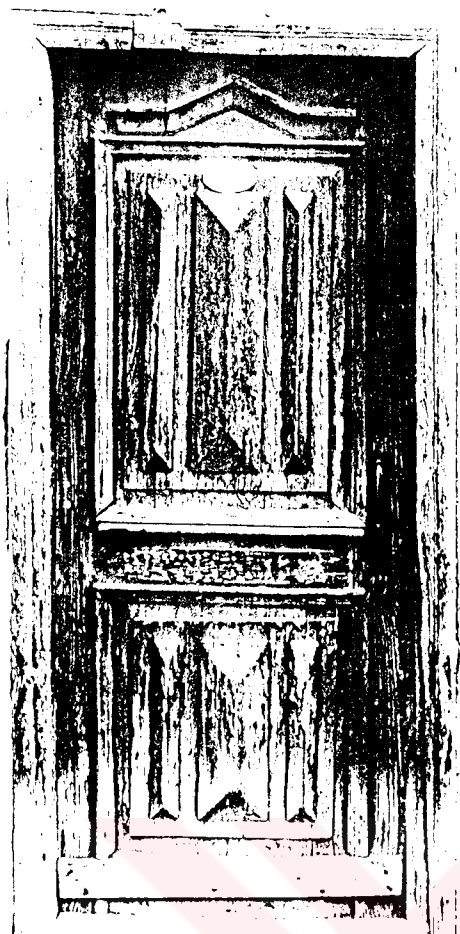
38

39

40

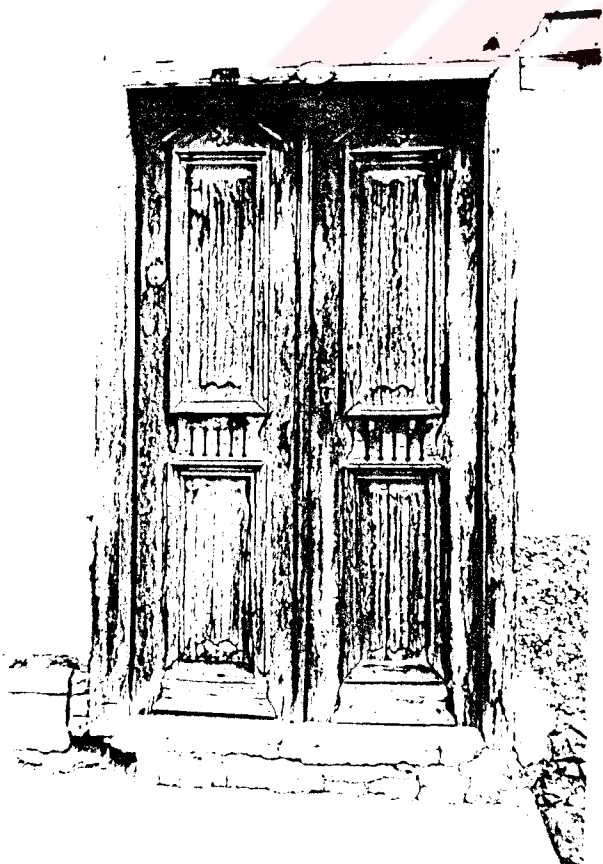

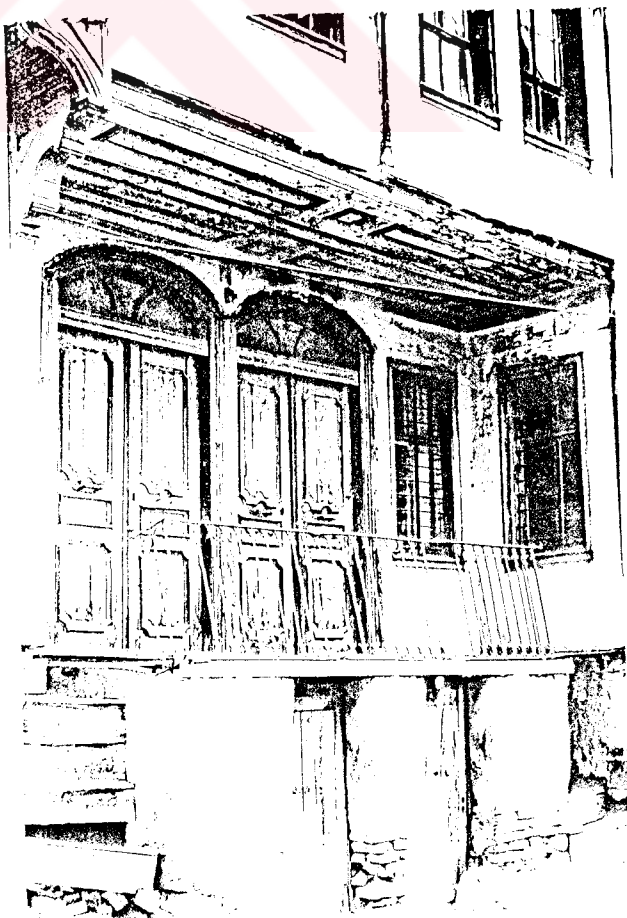
42

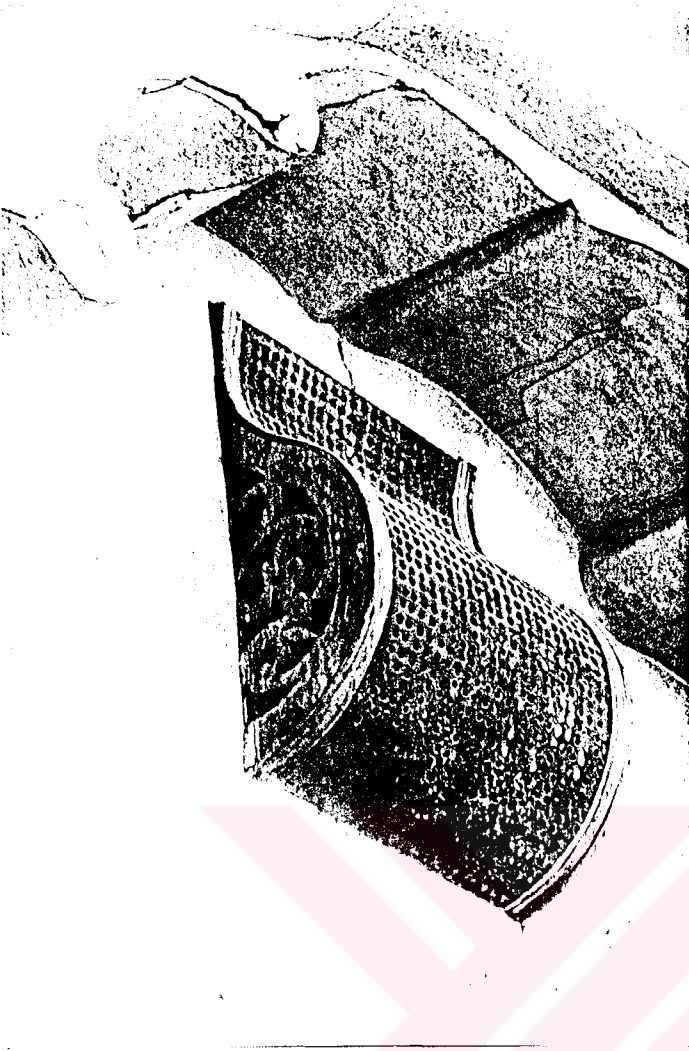
43

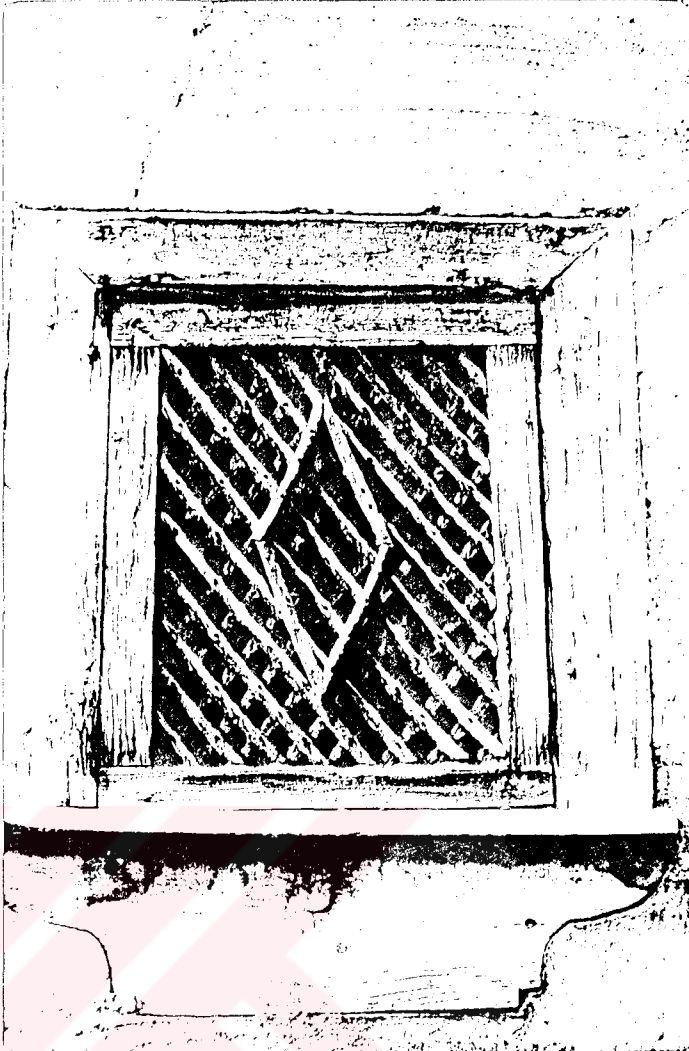
44

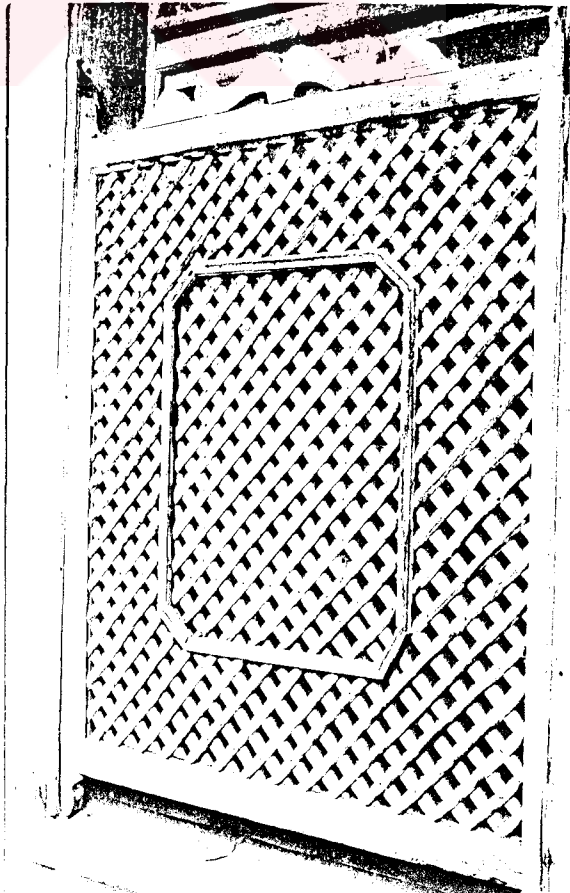
45

46

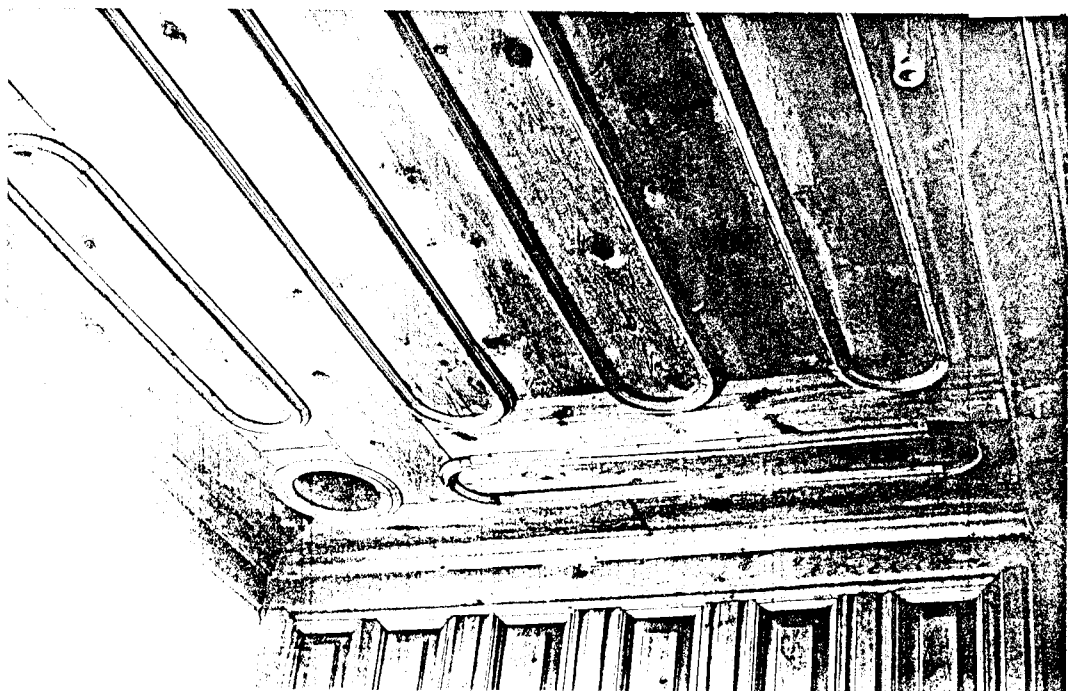

47

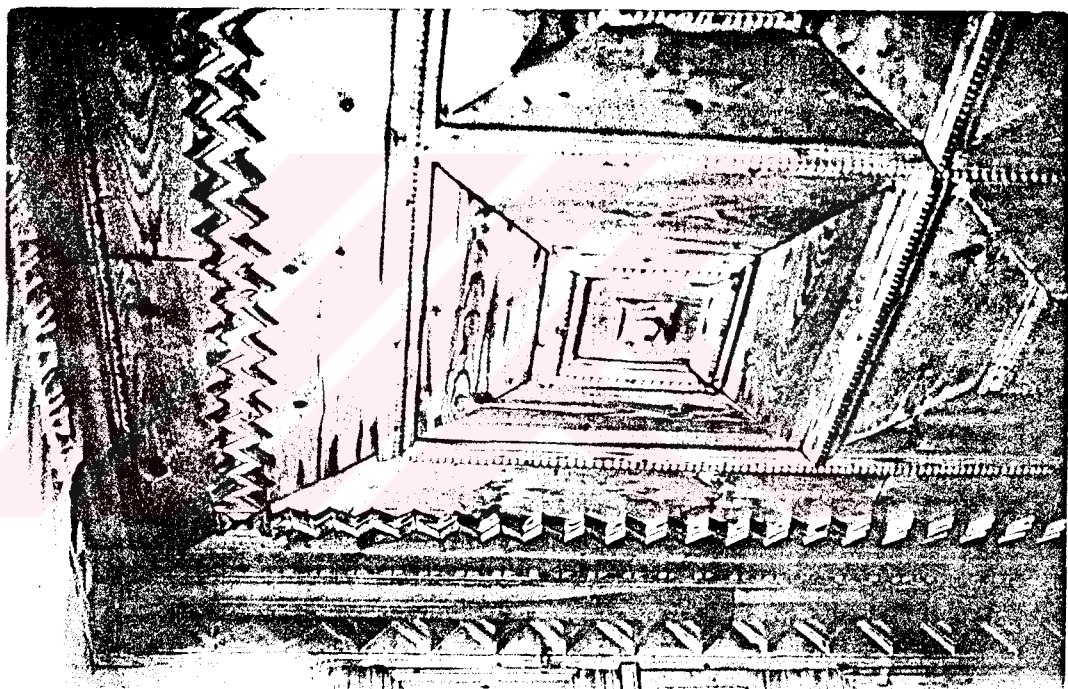

48

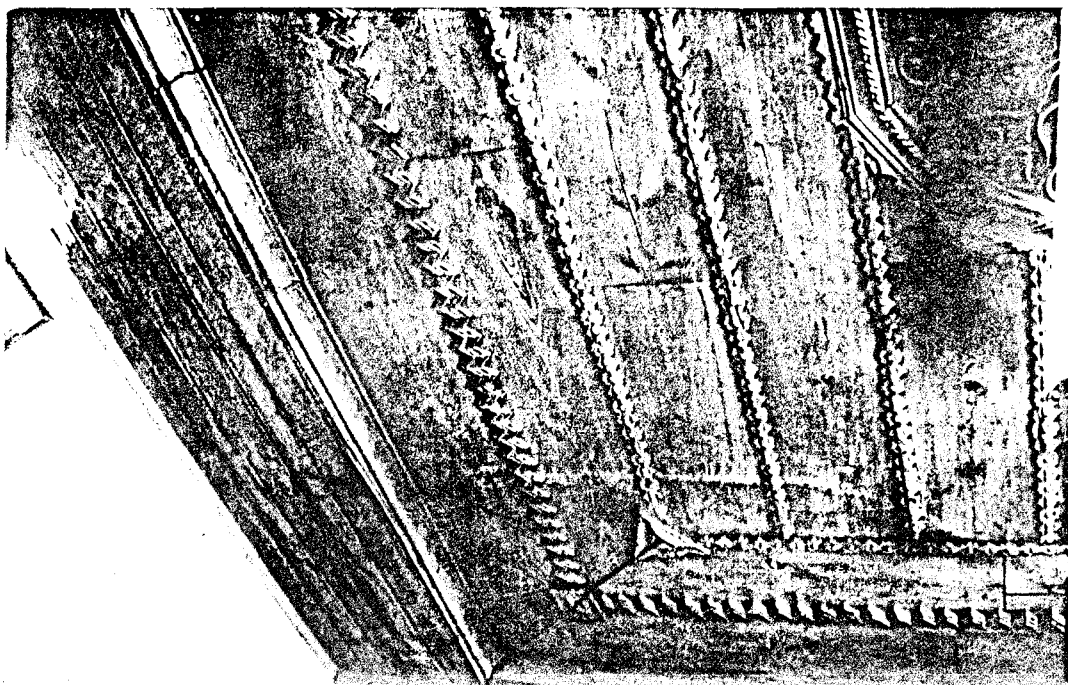
49

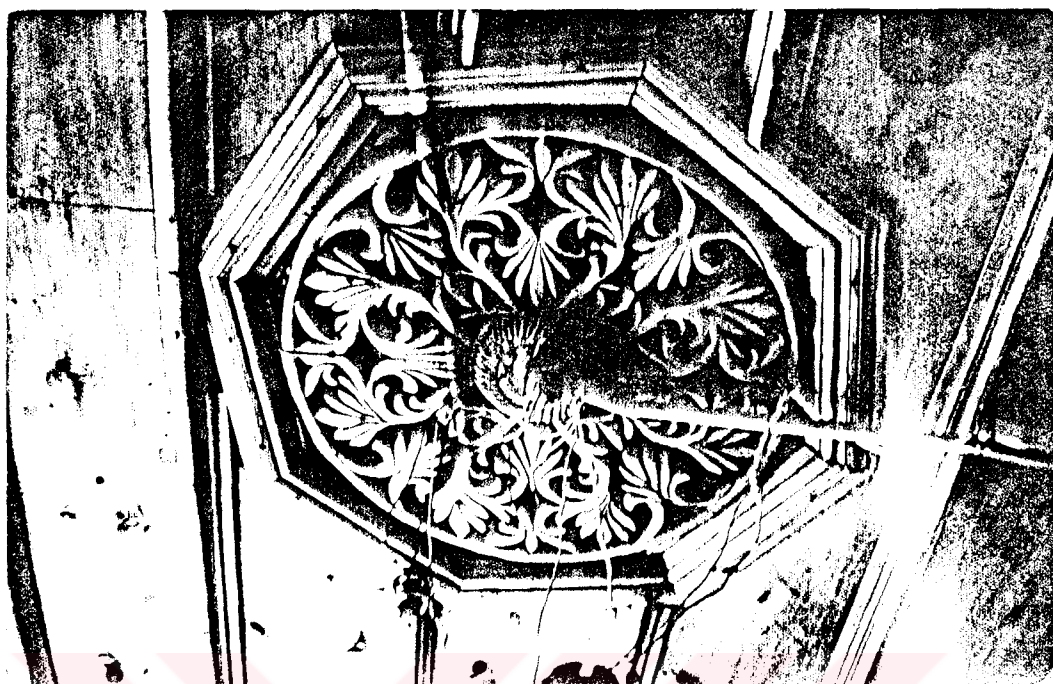

50

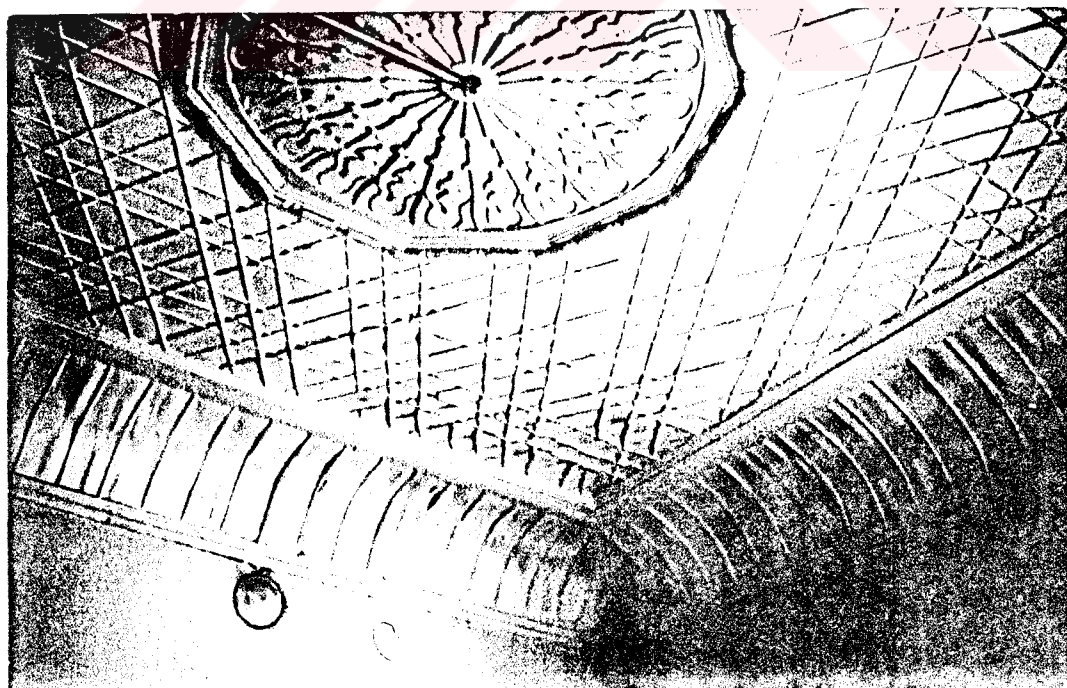

51

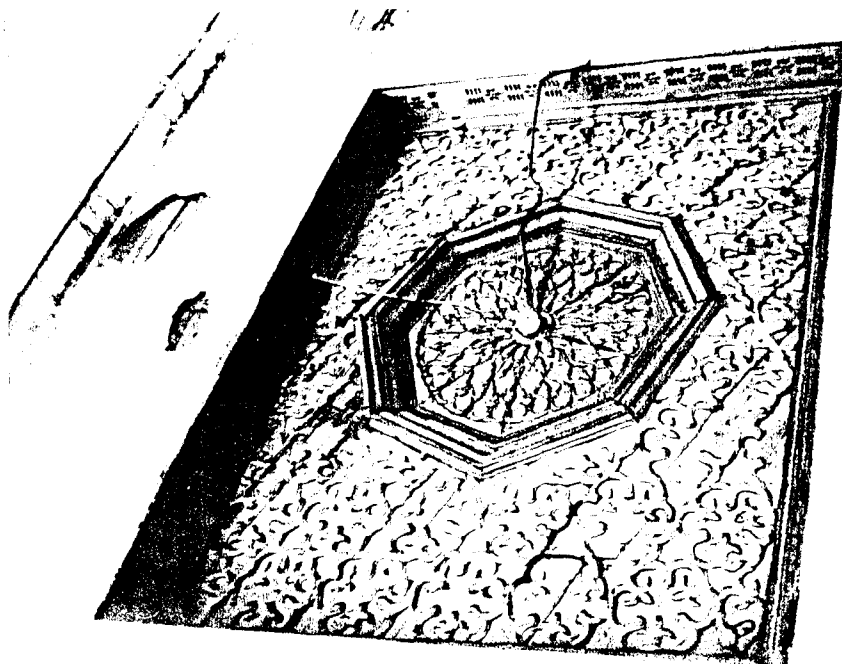

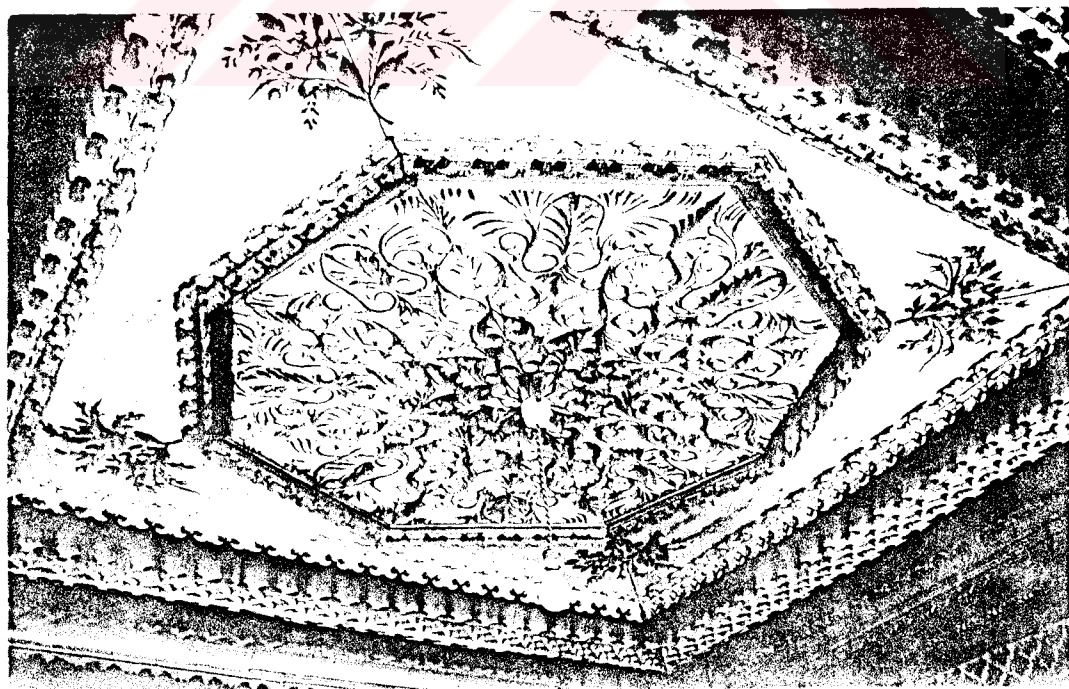
52

53

54

55

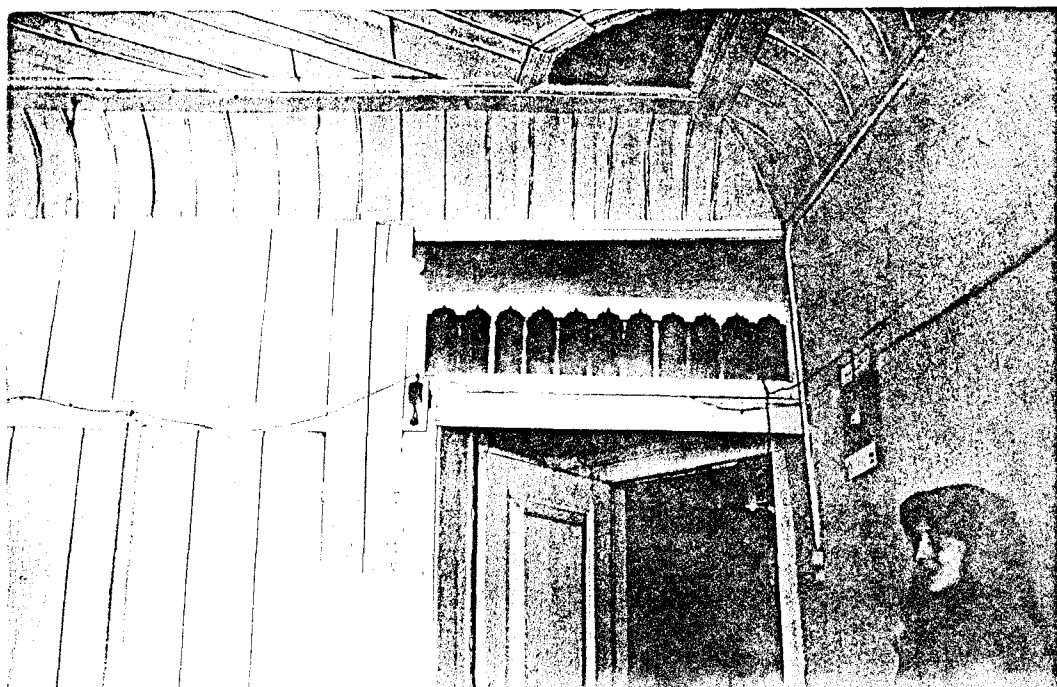
56

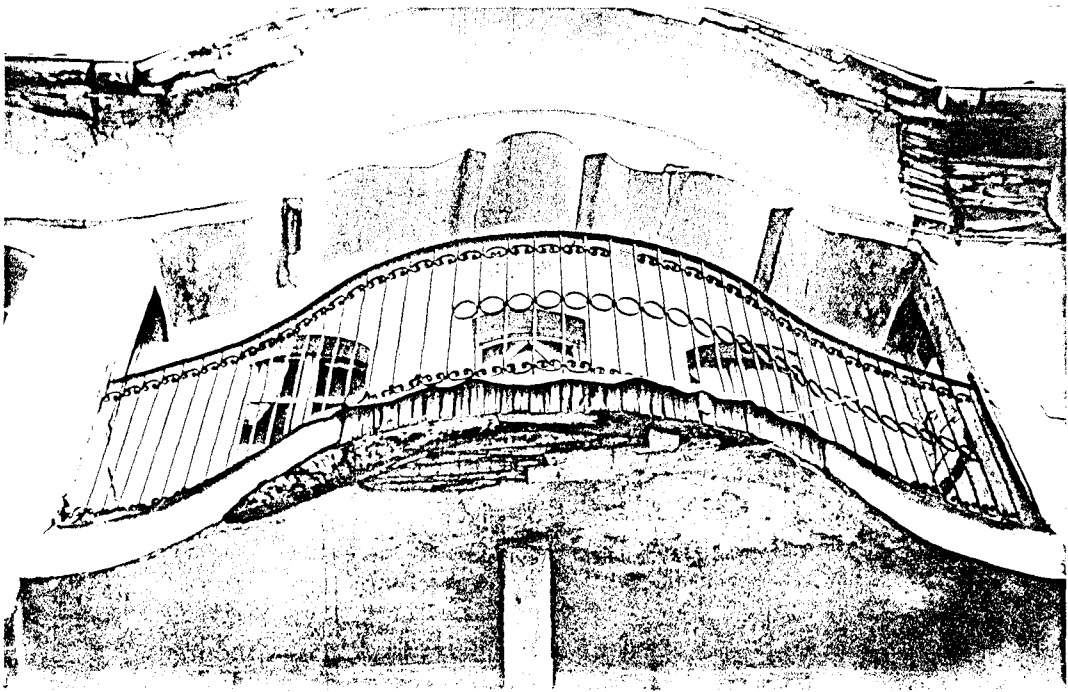
57

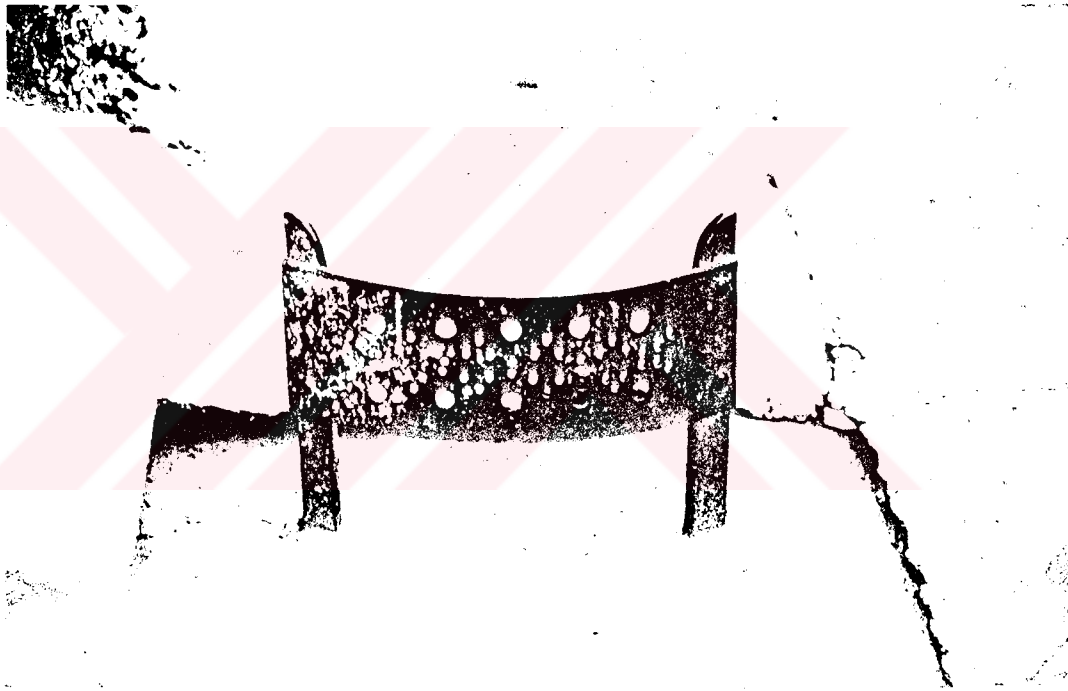
58

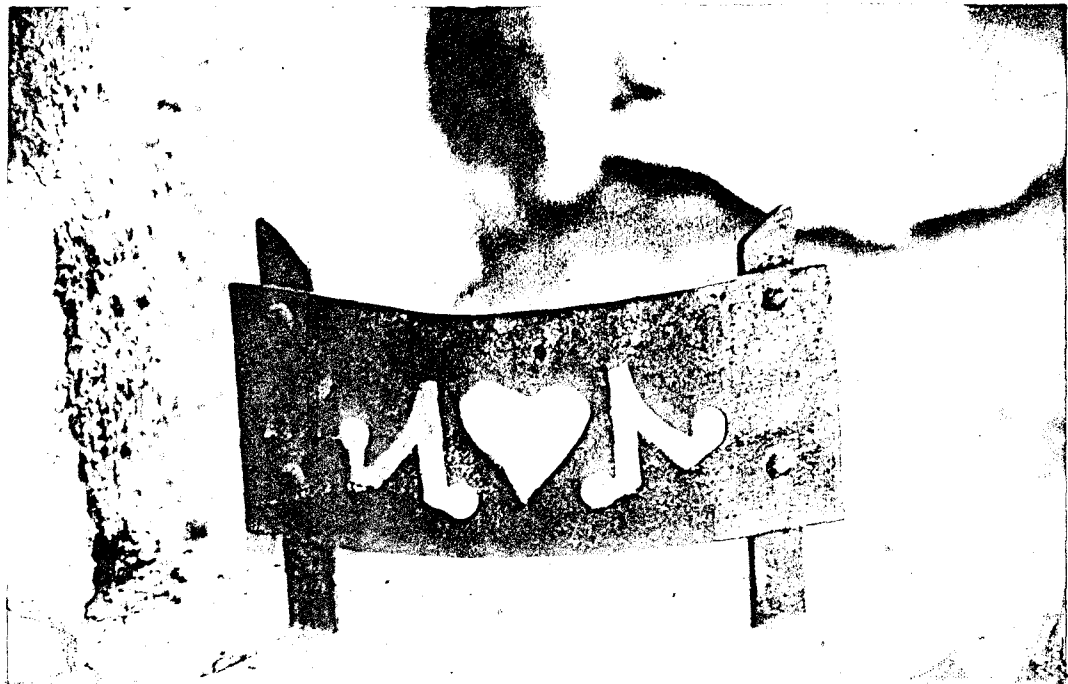
59

60

61

FOTOĞRAF LİSTESİ

1. Odunpazarı Genel Görünümü (1950)
2. Odunpazarı Genel Görünümü (1981)
3. Işıklar Sokak
4. Arif Bey Sokak
5. Şah Şemsettin Sokak
6. Mücellit Sokak
7. Mücellit Sokak
8. Kurşunlu Camisi Sokak
9. Çengel Çeşme Meydanı ve Çengel Çeşme
10. Usta Ayvaz Sokak-Çeşme
11. Mücellit Sokak-Arnavut Kaldırımı Ayrıntısı
12. Kurşunlu Camisi Sokak No.37
13. Yeşil Efendi Sokak No.24 (Osmanlı Evi Selamlığı)
Etnografya Müzesi
14. Debboy Sokak No.2
15. Lise Caddesi No.8
16. Özlen Sokak No.3
17. Cemalciler Sokak No.36
18. Çıkıllıoğlu Sokak No.24, 24/A
19. Tiryaki Hasan Paşa Sokak No.8
20. Bodurlar Sokak No.18, 18/A, 18/B
21. Tiryaki Hasan Paşa Sokak No.28
22. Beyler Sokak No.9
23. Şah Şemsettin Sokak No.8
24. Nakipler Sokak No.14
25. Cemalciler Sokak No.5-5/A, 5/B, 7
26. Pazaroğlu Sokak No.17
27. Mumcu Sokak No.30
28. Mücellit Sokak No.7/A
29. Özlen Sokak No.12
30. Kurşunlu Camisi Sokak No.37
31. Lise Caddesi No.44
32. Çıkıllıoğlu Sokak No.24, 24/A
33. Yeşil Efendi Sokak No.10
34. Işıklar Sokak No.10

35. Cemalciler Sokak No.17
36. Kurşunlu Camisi Sokak No.16
37. Kurşunlu Camisi Sokak No.22
38. Nakipler Sokak No.14
39. Hatipler Sokak No.44
40. İmamzade Sokak No.10
41. Seyit Gazi Caddesi No.14
42. İmamoğlu Sokak No.22
43. Şerbetçi Sokak No.36
44. Işıklar Sokak No.26
45. Arif Bey Sokak No.6, 6/A
46. Tiryaki Hasan Paşa Sokak No.8
47. Kurşunlu Camisi Sokak No.37
48. Arif Bey Sokak No.6, 6/A
49. Çıkıllıoğlu Sokak No.24, 24/A
50. Hatipler Sokak No.44
51. Şah Şemsettin Sokak No.1
52. Demirciler Sokak No.12
53. Mücellit Sokak No.10/1
54. Çürük Hoca Sokak No.29
55. Nakipler Sokak No.14
56. Çıkıllıoğlu Sokak No.24, 24/A
57. Sivrioğlu Sokak No.4, 4/A
58. Çürükhoca Sokak No.27
59. Şah Şemsettin Sokak No.8-8/A
60. Kurşunlu Camisi Sokak No.31
61. Beyler Sokak No.1

ÖZGEÇMİŞ

- Adı, Soyadı : Neslihan SÖNMEZ
- Doğum yeri ve yılı : Ayvalık, 5 Ekim 1952
- İlk öğrenim : Bergama, 14 Eylül İlkokulu 1959-1963.
- Orta öğrenim : İstanbul, Nilüfer Hatun Ortaokulu 1963-1966,
İstanbul, Nişantaşı Kız Lisesi 1966-1969.
- Yüksek öğrenim : .İTÜ Mimarlık Fakültesi 1969-1974 (İTÜ Mimar)
.İ.Ü.İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü
1974-1976 (Master)
.İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon
Kürsüsü, MMLS 1977-1979 (İTÜ Y.Mimar).
- Öğrenim sonrası : .Serbest büro çalışması 1974-1978.
.Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdür-
lüğü İstanbul Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlüğü
1978-1980.
.İDMMA Kadıköy Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi
Tasarım Bilimleri Kürsüsü Asistanı 1980-1982.
.Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Restorasyon Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi 1982-
- Çalışma ve yayınlar : .Serbest mimar olarak çeşitli mimari proje ve uygulama-
lar 1974-1978.
.Açık Sofalı Ahşap Konutların Günümüz Koşullarına Uygun
Bölümlenmesi İçin Tipolojik Bir Araştırma, İTÜ Mimarlık
Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü, Yayın-
lanmamış MMLS Tezi, İstanbul 1979.
. "Safranbolu-Asmazlar Konağı Restorasyon Projesi", ÇEVRE,
sayı:3, Mayıs-Haziran 1979, s.35-40 (MTRE Çalışma Grubu
ile).
.Güneş Düzenleme, İDMMA Kadıköy Mühendislik ve Mimarlık
Fakültesi Ders Notları, İstanbul 1982 (Çoğaltma).
. "Eskişehir'de Geleneksel Mimari", Yurt Ansiklopedisi,
sayı:53, 1982, s.2915-2917.

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi